

Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku
v prvej polovici 20. storočia
(vybrané aspekty)

Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)

9 788089 524211

Mária Ďurkiovská a kol.

**Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku
v prvej polovici 20. storočia
(vybrané aspekty)**

Mária Ďurková a kol.

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV

Spoločenskovedný ústav Košice

2015

Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)

Autorský kolektív:

Mgr. Mária ĎURKOVSKÁ, PhD.

doc. PhDr. Soňa GABZDILOVÁ, CSc.

Mgr. Henrich HREHOR, PhD.

Mgr. Zlatica SÁPOSOVÁ, PhD.

Recenzenti:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

doc. JUDr. Erik Štenpien, PhD.

Monografia je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA MŠVVaU a SAV č. 2/0055/13 „Školy, žiaci, učitelia – vývoj stredného školstva vo vybraných mestách východného Slovenska v rokoch 1918 – 1948“.

© Mária ĎURKOVSKÁ – Soňa GABZDILOVÁ – Henrich HREHOR – Zlatica SÁPOSOVÁ

Rozsah publikácie: 12,36 AH

Podiel autorov: Mária Ďurkovská 3,07; Soňa Gabzdilová 2,11; Henrich Hrehor 4,73; Zlatica Sáposová 1,79

Vydal: Centrum Spoločenských a psychologických vied, Spoločenskovedný ústav Košice
1. vydanie, 2015

Vytlačila: Tlačiareň Multiprint, s.r.o.

Náklad: 150 ks

ISBN 978-80-89524-21-1

Obsah

Úvod	4
Vybrané charakteristické znaky stredoškolského systému Uhorska na konci dualistického obdobia	
Zlatica Sáposová	6
Gymnaziá na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 v kontexte politicko-spoločenského vývoja	
Soňa Gabzdilová	35
Stredné školstvo vo vybraných mestách Spiša v rokoch 1938 – 1945	
Mária Ďurková	59
Sonda do záujmovej činnosti na stredných školách v rokoch 1918 – 1948 na príklade východného Slovenska	
Henrich Hrehor	101
Záver	161
Zoznam prameňov a literatúry	162

Úvod

Výskum problematiky stredoškolského vzdelávania na východnom Slovensku¹ otvoril aj nové otázky súvisiace so školstvom v prvej polovici 20. storočia (napríklad vzdelávanie dievčat na stredných školách v skúmanom období). Skúmaný región sa vyznačuje vysokou mierou špecifických faktorov, ktoré sú výsledkom historického vývoja, ako bolo začleňovanie východného Slovenska do ČSR v rokoch 1918 a 1919, ktoré prebiehalo komplikovanejšie než v iných častiach krajiny. Výskum je preto obohatený aj o komparáciu rôznych období (obdobie pred vznikom ČSR, tesne po vzniku ČSR, v rokoch 1939 – 1945 a 1945 – 1948).

Predkladaná monografia nadväzuje a je pokračovaním publikácie *Stredné školy na Slovensku 1918 – 1948. Dokumenty*. Kým spomenutá publikácia všeobecne popísala stav školstva a školský systém na území Slovenska v rokoch 1918 – 1948, monografia *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)* sa venuje konkrétnym problémom stredoškolského vzdelávania na východnom Slovensku, ktoré v odbornej literatúre nie sú dostatočne spracované. Do predchádzajúcej publikácie boli zaradené dokumenty a dobové písomnosti, ktoré svojim obsahom a náplňou dokumentovali formovanie a charakter stredoškolského vzdelávania (zákony, vyhlášky, obežníky, pokyny, atď.), pričom na mnohé z nich sa odvolávame i v tejto monografii.

Publikácia je rozdelená do štyroch častí, ktoré podrobnejšie analyzujú na seba nadväzujúce časové etapy vytýčeného výskumného obdobia. Prvá časť monografie sa zaoberá špecifickými znakmi uhorského stredoškolského systému na konci dualistického obdobia, s cieľom načrtnúť stav v školskom systéme po rozpade monarchie. Kapitola má za cieľ sprostredkovať čitateľovi lepšie pochopenie reorganizácie „zdedeného“ stredoškolského systému (odmaďarčovanie, poštátnenie, zabezpečenie výučby pre široké vrstvy obyvateľstva, koedukácia, atď.).

Druhá kapitola je venovaná konštituovaniu gymnázií v regiónoch východného Slovenska v rokoch 1918 – 1920 v novom československom štáte. Na rozdiel od iných oblastí Slovenska prechádzali gymnáziá na východnom Slovensku pod správu československého štátu na jar 1919, v mesiacoch marec – apríl, teda temer pol roka po vyhlásení Československej republiky. Príspevok rozoberá príčiny uvedeného stavu. Opisuje proces prechodu jednotlivých gymnázií východného Slovenska do správy štátnych úradov ČSR. Analyzuje postoje maďarského, nemeckého a slovenského obyvateľstva k zavádzaniu slovenčiny ako vyučovacieho jazyka do vzdelávacieho procesu gymnázií.

Tretia časť publikácie má regionálny charakter. Skúma stredné školstvo vo vybraných mestách Spiša (Levoča, Spišská Nová Ves, Poprad, Kežmarok) v období 1938 – 1945. Aj po

¹ Pod pojmom východné Slovensko rozumieme dnešné územie Košického a Prešovského samosprávneho kraja.

zániku Československej republiky považoval režim prvej Slovenskej republiky oblasť školstva za kľúčovú, preto úplne zmenil spôsob jeho organizácie a ideového zamerania. Od začiatku sa usiloval dať školstvu výlučne národný a kresťanský ráz. V otázke výchovy zohrávalo dôležité postavenie oddelené vyučovanie chlapcov a dievčat. Pre dievčatá boli vytvorené separátne školy, alebo triedy v oddelenej časti budovy. Pozornosť je zameraná na školy, ktorých dejiny zatiaľ neboli hlbšie rozpracované. Poniektoré zo skúmaných škôl existovali už v období prvej ČSR, iné boli založené až po vzniku Slovenskej republiky.

Štvrtá časť je venovaná mimoškolskej činnosti a aktivitám študentov stredných škôl v rokoch 1918 – 1948. Stredoškolské vzdelávanie zastrešovalo niekoľko výchovno-vzdelávacích aktivít. Okrem primárnej vzdelávacej funkcie sa na školách rozvíjala i záujmová činnosť. Táto forma aktivít bola jednak prínosom pre rozvoj osobnostných kvalít samotných študentov a súčasne tak obohacovala mestský kultúrno-spoločenský život. Navyše aj samotné ministerstvo školstva v sledovanom období, nehľadiac na typ režimu, malo záujem, aby sa vzdelávacie inštitúcie aktívne podieľali na organizovaní voľného času študentov. Záujem participovať prejavili i samotní žiaci, ktorí sa aktívne podieľali na príprave a organizovaní záujmovej činnosti na svojich školách. Nie je preto prekvapivé, že stredné školy žili popri vyučovaní pestrým kultúrno-spoločenským životom. Kooperácia študentov a pedagógov, za podpory školy, mesta a iných inštitúcií v oblasti aktívneho trávenia voľného času, priniesla široké spektrum aktivít, ktoré sa vo veľkej miere podpísali pod celkový charakter stredoškolského vzdelávania. Vzhľadom na tieto skutočnosti sme zaradili túto oblasť do predkladanej publikácie.

Text je kvôli väčšej prehľadnosti a precíznosti údajov doplnený vo viacerých prípadoch tabuľkami.

Vybrané charakteristické znaky stredoškolského systému Uhorska na konci dualistického obdobia

Po rozpade historického Uhorska bolo nevyhnutné v rámci vybudovania základov novovzniknutého Československého štátu aj vytvorenie jeho nového školského systému. Úroveň „zdedeného“ školského systému Rakúsko – Uhorska si vyžiadala odlišné prístupy k problematike školstva v českých a slovenských krajinách. Kým v českých bolo potrebné len odstrániť niektoré štrukturálne a kvantitatívne deformácie v školstve (patrilo pod rakúsku správu), na Slovensku sa musel de facto (kvôli dôsledkom maďarizácie, nejednotnej správy uhorského školského systému, regionálnym rozdielnosťami v úrovni výučby) od základov budovať školský systém. Odstraňovať nedostatky v školskom systéme kvôli odlišnosti zákonov a vývoju Uhorska a Rakúska sa podarilo len postupnou, v nejednom prípade náročnou a komplikovanou prácou.

Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, ktoré pozostávalo zo 14 referátov (mali za úlohu spravovať jednotlivé oblasti politického, hospodárskeho a kultúrneho života Slovenska), riadilo od 7. decembra 1918 na území slovenskej časti novovzniknutého Československého štátu konsolidáciu pomerov po vojne. Úlohy referátu v oblasti školstva neboli jednoduché, musel poštátňovať a odmaďarčovať školy, zaviesť slovenčinu ako vyučovací jazyk do škôl, zabezpečiť plynulý vyučovací proces, riešiť problém kvalifikovaných učiteľov, ... atď. Poštátňovanie a odmaďarčovanie neprebiehало bez komplikácií. Poštátňovanie škôl trvalo do 30. rokov 20. storočia. Najmä v ľudovom školstve, kde sa cirkev svojich pozícií len ťažko vzdávala, prebiehalo veľmi zložito.

Hoci v strednom školstve bola situácia jednoduchšia, lebo školy zväčša patrili štátu, proces odmaďarčovania škôl tiež trval niekoľko rokov.¹ Napriek tomu sa československým úradom podarilo zabezpečiť kontinuitu výučby. Po podpísaní Trianonskej zmluvy sa na území dnešného Slovenska v školskom roku 1920/21 vyučovalo na 58 školských inštitúciách. V nasledujúcom školskom roku sa počet stredných škôl nezmenil, ale zvýšil sa počet vyučujúcich a študentov (tabuľka 1). Za jeden rok navštevovalo stredné školy o tisíc študentov viac a tento počet postupne rástol. Prebudovaný, nový národný školský systém sa postupne posilnil, podarilo sa zmierniť nedostatky vzniknuté v poprevratových rokoch.

¹ V roku 1918 existovalo na území Slovenska 33 gymnázií, 6 reálok, 6 lýceí a 6 učiteľských ústavov. Na žiadnej strednej škole nevyučovalo v slovenskom jazyku, všetky boli maďarské. V tomto období bolo na Slovensku len tristo slovenských učiteľov pre ľudové školy a približne asi dvadsať slovenských stredoškolských profesorov.

Tabuľka č. 1

Počet škôl a študentov podľa vyučovacieho jazyka na území dnešného Slovenska²

	Školský rok 1920/21				Školský rok 1921/22			
	verejné školy	súkromné školy	počet tried	počet študentov	verejné školy	súkromné školy	počet tried	počet študentov
slovenské	42	7	294	8 227	40	8	319	9 859
rusínske	-	-	4	81	-	1	4	105
nemecké	2	-	29	1 086	2	-	30	1073
maďarské	2	4	106	4 867	5	2	96	4 151
spolu	46	12	433	14 251	47	11	449	15 191

Práca vznikla s cieľom načrtnúť niektoré charakteristické znaky uhorského školstva, ktoré „zdedila“ Československá republika. Predkladaná kapitola sa prvotne zameriava na stav stredného školstva v mestách na území východného Slovenska na prelome 19. a 20. storočia a pred vypuknutím prvej svetovej vojny v posledných mierových rokoch (stav školského systému pred vznikom ČSR, pred vybudovaním nového školského systému) na základe štatistických údajov o školskom systéme v Uhorsku.

Skúmané územie (východné Slovensko) je z nášho výskumného hľadiska zaujímavé aj preto, lebo začlenenie jeho najväčšieho mesta (v podstate centra regiónu) Košíc do československého štátneho útvaru prebiehalo komplikovanejšie ako u ostatných miest.³ Na stredných a odborných školách v Košiciach sa po vzniku ČSR vyučovalo naďalej v nezmenenom režime. Až školský rok 1919/1920 priniesol zmeny v štruktúre, výučbe, štúdiu, názvoch škôl, a vo vyučovacom jazyku.⁴

Cieľom práce je načrtnúť typické znaky stredoškolského systému v danom období (typ stredných škôl, počet študentov, materinský jazyk, vierovyznanie študentov ako aj sociálne zázemie rodín, z ktorých pochádzali študenti). Pre lepšie pochopenie situácie sme do textu umiestnili väčšie množstvo tabuliek, ktoré čitateľovi poslúžia nielen na doplnenie informácií, ale pomôžu mu vytvoriť si o danom období ucelenejší obraz.

Okrem údajov o stredných školách sa kapitola čiastočne venuje aj problematike meštianskych škôl.

Zákon o ľudovom školstve

Podmienky na vybudovanie meštianskeho školského systému v Uhorsku sa vytvorili po rakúsko-uhorskom vyrovaní v období dualizmu. Základom koncepcie vzdelávania bola

² *Statistická příručka Republiky Československé II.* Praha : Státní úřad statistický, 1925.

³ ŠVORC, Peter. Košice a začleňovanie Slovenska do nového štátu 1918 – 1919. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Košice a dejiny – Dejiny Košíc*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2011, s.92.

⁴ KOPČANYIOVÁ, Milada. Košické stredné a odborné školstvo dva roky po prevrate (1918-1920). In OLOŠTIAK, Martin – CHOVANEC, Marek (eds.) 8. študentská vedecká konferencia. *Zborník plných príspevkov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013.

Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/.../Kopcanyiova.pdf>

idea dvojstupňového vzdelávania pochádzajúca z Nemecka,⁵ ktorá sa prvotne zamerala na elitu, na strednú vrstvu a len druhotne na celú spoločnosť.⁶

Zákon pod názvom XXXVIII. zákonný článok z roku 1868 o vyučovaní v národných školách, tzv. Zákon o ľudovom školstve⁷ a reformný program Jozefa Eötvösa⁸ položili základy moderného meštianskeho školského systému a vytvorili podmienky pre vývoj vzdelávania ľudu (širokej verejnosti). Na tento základný zákon v ďalších desaťročiach nadviazali postupne sa rozširujúce reformy stredného odborného vzdelávania, vyššieho vzdelávania, ako aj inštitucionálny systém „detských opatrovní“ (materské školy).

Na prelome storočia sa následne rozšíril a získal význam vyšší stupeň ľudového školstva, siet' meštianskych škôl. Ľudové školy⁹ postupne stratili svoju pozíciu, ktorú prebrali meštianske školy. Do meštianskej školy sa žiaci mohli zapísať po ukončení prvých štyroch tried základnej ľudovej školy. Do konca storočia šesťročné vzdelávanie vystriedalo štvorročné, ktoré po ukončení meštianskej školy umožnilo absolventovi získať prácu na nižšej úradníckej pozícii. Predmety boli zostavené podľa praktickej užitočnosti a podľa nárokov meštianskej formy života.¹⁰ Meštianske školy vo väčšej miere navštevovali dcéry z malomeštiackych rodín, ktoré sa mali stať budúcimi pisárkami na stroji a predavačkami v obchodoch.

Postupne vybudovaný meštiansky školský systém zastával tri spoločenské funkcie: osvojiť si základné a stredné znalosti potrebné ku kapitalistickej výrobe; cieľavedomé osvojenie základov národného a meštianskeho svetonázoru a zvládnutie platných noriem správania v úlohe kapitalistickej deľby práce.¹¹

Rast významu meštianskych škôl potvrdili aj štatistické údaje z roku 1892 a školského roka 1912/1913. V roku 1892 sa na území Uhorska vyučovalo na 186 meštianskych školách, v školskom roku 1912/1913 už na 498.

⁵ V roku 1850 v Uhorsku zaviedli základný dokument (učebný poriadok a učebná osnova) vypracovaný pre rakúske gymnázia a reálne školy tzv. „Organisationsentwurf“.

⁶ FERDINANDY, Katalin. *A dualizmuskori elitiskolák. A felekezeti összetétel változása a statisztikák tükrében. (Elitné školy v období dualizmu. Zmeny náboženskej štruktúry v zrkadle štatistiky)* Dostupné na internete: www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=tartalomsor

⁷ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában (Zákon o ľudovom školstve). Dostupné na internete: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5360>

⁸ Barón Jozef Eötvös (1813 – 1871), dvakrát sa dostal na čelo Ministerstva náboženstva a školstva, prvýkrát v roku 1848 počas vlády Batthyány, druhýkrát ako člen Andrásyho vlády po vyrovnaní. Jeho politická kariéra sa začala v reformnej ére, ovplyvnili ho myšlienky osvietenstva a liberalizmu. Stal sa jedným z určujúcich predstaviteľov centralistického smeru. Myšlienkami o školských reformách sa zaoberal od roku 1848. Svoj návrh o reforme školského zákona, obsahujúci základný rámec a zásady ľudového školstva, predložil parlamentu 24. júla 1848.

⁹ Zriadené na základe zákonného článku XXXVIII. z roku 1868.

¹⁰ Museli vyučovať nasledujúce predmety: náboženská výchova a etika; materinský jazyk a literatúra; tam, kde vyučovacím jazykom nebola maďarčina – maďarský jazyk; tam, kde maďarský jazyk bol vyučovacím jazykom, sa od tretieho ročníka vyučoval nemecký jazyk, kalkulačia, rozšírená aj na politickú kalkulačiu; geometria; národný a svetový zemepis a história, biológia, chémia; poľnohospodárstvo a náuka o priemysle; štatistika, základné línie zmenkového práva; účtovníctvo; kreslenie súlade s geometriou; krasopis, spev, telesná výchova a branné cvičenia.

¹¹ *A századforduló iskolarendszerének fő jellemzői. (Hlavné črty školstva na prelome storočia)*. Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/02200/02220/html/1.htm>

Rozvoj meštianskych škôl bol v rukách štátu. Cirkvi neboli v danom type školstva dominantné. Z 498 škôl štát spravoval 288 a 117 zriadili obce. V danom školskom roku sa v meštianskych školách učilo 99 801 žiakov. Z celkového počtu len jedna tretina žiakov navštevovala meštianske školy zriadené cirkvou.

Na dnešnom území **východného Slovenska** prebiehalo vyučovanie v školskom roku 1910/1911 na 27 vyšších ľudových a meštianskych školách (tabuľka 2). Školy spravoval štát, cirkev alebo obec.

Štát mal v rukách sedem meštianskych škôl (z toho päť bolo chlapčenských, so sídlom v Humennom, v Dobšinej, v Spišskej Novej Vsi, v Košiciach, v Kežmarku a dve boli dievčenské v Dobšinej a Rimavskej Sobote). Obce zriadili dve školy (chlapčenskú a dievčenskú v Krompachoch). Súkromné boli tiež dve (chlapčenské – v Michalovciach a Poprade) a jedna škola bola spolková (chlapčenská v Sečovciach). Pod kontrolou cirkvi sa vyučovalo na desiatich dievčenských a na jednej chlapčenskej meštianskej škole (tú zriadila gréckokatolícka cirkev v Prešove). Z dievčenských cirkevných meštianskych škôl bolo päť rímskokatolíckych (dve v Prešove, Košiciach, Levoči, Rožňave) a päť evanjelických (v Prešove, Košiciach, Rožňave, Spišskej Novej Vsi, Kežmarku).

V skúmanom regióne v dvoch mestách (Košice, Prešov) prebiehala výučba viac ako na dvoch meštianskych školách. V Prešove sa chlapci učili na gréckokatolíckej meštianskej škole a dievčatá v tomto meste mohli tiež navštevovať cirkevné školy (rímskokatolícku a evanjelickú). V Košiciach mali chlapci možnosť navštevovať len štátnu meštiansku školu, dievčatám zriadili dve školy katolícka a evanjelická cirkev. Z celkového počtu (3 013) žiakov dievčatá tvorili niečo viac ako polovicu (1 660).

Cirkev nezriadila meštiansku školu v Dobšinej, kde chlapčenská aj dievčenská meštianska škola bola štátna a v Krompachoch, kde meštiansku školu pre chlapcov a dievčatá zriadila obec.

Z celkového počtu žiakov (3 013) viac ako polovica navštevovala cirkevné meštianske školy. 1 400 žiakov navštevovalo školy štátne, obecné alebo zriadené spolkom.

Pedagogickú činnosť na skúmaných školách vykonávalo 160 učiteľov (tabuľka 2), na jedného učiteľa pripadalo skoro 19 študentov. Na cirkevných školách učilo 1 613 žiakov 83 učiteľov. Na jedného učiteľa pripadalo niečo viac ako 19 študentov. Vyučovacím jazykom na všetkých meštianskych školách v skúmanom regióne bola maďarčina. Len 12 učiteľov zo 160 označilo za materinský iný jazyk ako maďarský. Štyria pedagógovia s nemaďarským materinským jazykom učili na štátnych školách a ôsmi na cirkevných.

Tabuľka č. 2

Vyššie ľudové a meštianske školy v školskom roku 1910/1911 na dnešnom území východného Slovenska¹²

	sídlo školy	zriaďovateľ a forma školy	vyučovací jazyk	učitelia		počet žiakov	
				počet	mater. reč učiteľov: maďarčina	zapísaní	do konca roka navštevovali školu
MEŠTIANSKE ŠKOLY CHLAPČENSKÉ							
1	Humenné	štátna chlapčenská meštianska škola	maďarský	6	6	134	131
2	Dobšiná	štátna	maďarský	9	9	141	140
3	Spišská Nová Ves	štátna	maďarský	7	7	234	221
4	Košice	štátna	maďarský	15	15	493	458
5	Kežmarok	štátna	maďarský	6	5	112	105
6	Krompachy	obecná	maďarský	5	4	81	78
7	Prešov	gréckokatolícka	maďarský	4	4	62	57
8	Sečovce	spolková	maďarský	4	4	29	29
9	Míchalovce	súkromná	maďarský	4	4	115	109
10	Poprad	súkromná	maďarský	4	4	87	85
				64			1413
MEŠTIANSKE ŠKOLY – DIEVČENSKÉ							
11	Dobšiná	štátna	maďarský	7	6	83	75
12	Rimavská Sobota	štátna	maďarský	6	5	143	132
13	Krompachy	obecná	maďarský	4	4	68	60
14	Prešov	katolícka (s internátom)	maďarský	7	7	17	17
15	Prešov	katolícka	maďarský	10	9	158	152
16	Košice	katolícka - uršulínka	maďarský	11	9	282	281
17	Levoča	katolícka (s internátom)	maďarský	9	8	109	108
18	Rožňava	katolícka (s internátom)	maďarský	8	8	80	77
19	Prešov	evanjelická	maďarský	7	6	163	161
20	Spišská Nová Ves	evanjelická	maďarský	7	7	202	195
21	Košice	evanjelická	maďarský	6	5	168	164
22	Kežmarok	evanjelická	maďarský	6	4	129	127
23	Rožňava	evanjelická	maďarský	8	7	115	111
				96			1 660
		SPOLU		166	155	3250	3 116

Počas obdobia dualizmu sa štát snažil stále hlbšie zasahovať a získať širšiu kontrolu nad školským systémom. Základným a zároveň aj najdôležitejším cieľom školskej politiky bolo, aby štátom kodifikované normy vzdelanostnej úrovne boli zavedené a akceptované na všetkých typoch škôl. Rozšírenie štátneho vplyvu a kontroly prinieslo proti národnostným menšinám opatrenia v záujme koncepcie „jeden maďarský politický národ“. Vláda pritom pri riešení vzťahov cirkvi k školám (cirkev vlastnila väčšiu časť školskej siete) bola ústretovejšia – vychádzala z liberálnejších zásad.¹³

¹² Magyar Statisztikai Évkönyv (Maďarská štatistická ročenka), Új Folyam, XIX. Budapest, 1911, s. 358-362.

¹³ FERDINANDY, K. A dualizmuskori elitiskolák...

Zákon o ľudovom školstve v dualistickom období jednoznačne priniesol pozitívny pokrok vo vzdelávaní, ale bez pripomenutia aj jeho negatívnych rysov by obraz o vzdelávaní v danom období nebol ucelený. Neprimeraný školský inštitucionálny systém, ktorý nedokázal pružne reagovať na potreby doby, nevhodné školské budovy a školské zariadenia najmä na vidieku, absencia učiteľov (počet žiakov vo veku 6 – 12 rokov na jedného učiteľa bol v roku 1900 71,44 a v roku 1910 73,66) boli jednoznačne prítomné v celom dualistickom období. Problémy ostali naďalej aj v zaškoľovaní a dochádzke detí do školy, v nedostatočnom počte kvalifikovaných učiteľov¹⁴ a vo vysokej organizačnej a konfesionalnej roztrieštenosti na školách.

Okrem týchto základných problémov, ktoré súviseli aj s úrovňou hospodárstva, vážnejšie dôsledky malo posilnenie rastúceho vplyvu štátu vo vzdelaní a s tým súvisiace násilné šírenie maďarského jazyka ako asimilačného prostriedku. Pomocou zákonov a nariadení chcela politická elita zabezpečiť svoj vplyv nad školami nachádzajúcimi sa na inojazyčných územiach. Vládnuca ideológia politickej elity si vyžiadala posilnenie vlasteneckej výchovy, nové chápanie národnej kultúry a pojmu národ. Segregačné snahy v oblasti školstva a vzdelávania vytvorili spoločenský a národný hodnotový rozdiel.

Čo sa týkalo vyučovania v materinskom jazyku, dôležitá bola hlava V. § 58 zák. čl. 38/1868, v ktorej sa uvádzalo: „Každý chovanec vyučovaný má byť vo vlastnej reči materinskej, nakoľko je reč táto jedna z rečí, ktoré panujú v obci. V obciach rôzneho jazyka upotrebí sa preto taký učiteľ, ktorý schopný je vyučovať v rečiach v obci panujúcich.“ Hoci zákon uvádzal dôležitosť vyučovania v materinskom jazyku, v skutočnom živote sa to neodzrkadlilo.¹⁵ Maďarizačné snahy sa postupne posilnili a vyostriili najmä po roku 1907 Apponyiho školskými zákonmi.

¹⁴ V roku 1906 bolo na školách v Uhorsku 2 242 nekvalifikovaných učiteľov. *Magyar Statisztikai Évköny, (Maďarská štatistická ročenka)*, XI. – XII. Budapešť, 1901-1914.

¹⁵ Napr.: počet škôl v Uhorsku na území dnešného Slovenska bol v roku 1915 o 20,8 % väčší ako v roku 1851, ale škôl s vyučovacím jazykom slovenským bolo v roku 1915 o 73,1 % menej ako v roku 1851. V období od roku 1881 do roku 1915 nastal po vydaní Apponyiho školských zákonov najväčší pokles v počte slovenských ľudových škôl. Počet škôl s vyučovacím jazykom slovenským klesol z 486 (v roku 1901) na 239 (v roku 1906). Od roku 1907 školy s vyučovacím jazykom maďarsko-slovenským prestali existovať. Z tohto dôvodu sa v roku 1907 ich počet zvýšil na 716, ale potom nastal pokles na 502 (rok 1908) a v roku 1914 ich už bolo len 344. Podľa úradných štatistík v Uhorsku bolo 238 229 žiakov s materinským jazykom slovenským. Maďarsko-slovenskú školu navštevovalo 128 114 žiakov, tj. 53,7 % z nich a slovenskú 41 772 žiakov, tj. 17,5 %. V roku 1904 z celkového počtu 31 447 učiteľov pôsobiach na ľudových školách v Uhorsku bolo 1 109, tj. 3,5% učiteľov národnosti slovenskej. Hoci do roku 1914 počet učiteľov vzrástol na 35 253, počet učiteľov slovenskej národnosti ďalej poklesol na 406, t.j. na 1,15%. ŽBIRKOVÁ, Viera. *Škola a slovenský učiteľ v Uhorsku na konci 19. a začiatku 20. storočia*. Dostupné na internete: pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=4336&edmc=4336.

Základné charakteristické znaky stredoškolského systému¹⁶ v dualistickom Uhorsku

Jozef Eötvös¹⁷, ako minister náboženstva a školstva, v apríli 1870 podal návrh zákona o stredných školách. Z jeho návrhu nevznikol zákon, ale koncepcia bola originálna a moderná.

Podľa návrhu ministra po skončení ľudovej školy žiaci mali pokračovať štúdiom na strednej škole, ktoré bolo zamerané na štyri študijné formy. Stredná škola mala fungovať v jednej budove, kde by všetky študijné formy medzi sebou kooperovali, ale poskytli by rozličné vzdelanie, ako napríklad:

- a) nižšie – a vyššie gymnáziá s triedami 4+2,
- b) nižšie – a hlavné reálne školy s triedami 4+3,
- c) lýceá s 3 triedami,
- d) priemyselný a obchodný odborný kurz s 4 triedami.

Podľa jeho predstáv prvoradou úlohou stredných škôl malo byť podávanie všeobecných vedomostí. Príprava na vysokoškolské štúdium mala byť druhotným cieľom gymnázia. Na danú prípravu považoval za vhodné lýceá, kde by študenti mali možnosť prestúpiť po skončení šiestej triedy gymnázia a siedmej triedy reálnej školy. V druhej a tretej triede lýcea sa študenti mali učiť predmety potrebné k rôznym formám vysokoškolského štúdia.

Význam koncepcie Eötvösa mal spočívať v umiestnení priemyselných a obchodných odborných kurzov do stredoškolského vzdelávacieho systému. Spoločné predmety mal vyučovať jeden učiteľ na spoločnej hodine pre študentov z gymnázia, reálnej školy a odborného kurzu. Medzi jednotlivými študijnými formami nemali byť neprekonateľné bariéry, študenti si na základe vlastných záujmov mohli vybrať vzdelávacie formy a odborné smery.

Eötvös vo svojej koncepcii nezahŕňal maturitnú skúšku, namiesto toho navrhol prijímaciu skúšku na vysokoškolské inštitúcie. Každá vysoká škola mala mať právo preveriť vzdelanostnú úroveň študenta a rozhodovať o schopnosti prihláseného študenta na vysokoškolské štúdium.

¹⁶ V oblasti stredného školstva sa prvé ozajstné reformy objavili po revolúcii 1848/49. V Rakúsku reformu stredného školstva s názvom Entwurf einer Organisation der österreichischen Gymnasien und Realschulen vypracovali Hermann Bonitz (klasický filológ) a Franz Exner (profesor univerzity v Prahe).

Na základe tejto reformy boli založené osemtriedne gymnáziá s maturitnou skúškou na konci štúdia. Podľa Entwurfu sa delili stredné školy na osemtriedne gymnáziá a šesťtriedne reálky. Osemtriedne gymnáziá vznikli spojením bývalých šiestich tried gymnázia s dvojročným filozofickým kurzom na lýceu. Reálky sa delili na nižšie dvojtriedne s praktickým ročníkom a na vyššie trojtriedne. Nižšie reálky sa nazývali aj meštianske školy. Entwurf sa niesol v herbartovskom a neohumanistickom duchu. Do gymnázií sa zaviedlo vyučovanie gréčtiny, rozšírilo sa vyučovanie matematiky a zemepis sa stal samostatným vyučovacím predmetom. V nižších triedach gymnázia sa zaviedlo vyučovanie prírodovedných predmetov. Rakúske školské nariadenie jednoznačne predpísalo vzdelanie pre učiteľov (bez kvalifikácie sa nedalo učiť). Entwurf obsahoval ustanovenie (§ 17), že reč kraja, v ktorom sa nachádza gymnázium, môže byť na danej škole aj vyučovacím jazykom. VESELÁ, Zdenka. K historii středního školství. In *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university (Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis Brunensis)*, 1, 6, 1971, s. 127-139; ŘEZNIČKOVÁ, Kateřina. *Štúdáci a kantoři za starého Rakouska (české střední školy v letech 1867 – 1918)*. Praha : Libri, 2007, s. 16.

¹⁷ Reorganizovať stredné školstvo v Uhorsku sa snažil už v roku 1848.

Koncepcia Eötvösa o stredoškolskom systéme obsahovala odvážne reformy. Žiaľ, jeho reformy ostali len ako plány. Viac ako desať rokov po jeho smrti vznikol v roku 1883 prvý nový zákon o stredoškolskom vzdelávacom systéme, zákonný článok XXX.

Dualistické vlády kvôli vývoju spoločnosti väčšiu pozornosť venovali a finančne podporovali modernizáciu stredoškolského vzdelávania (podľa dobovej štatistiky na vzdelanie jedného študenta na štátnej strednej škole investovala vláda 30 krát viac ako na žiaka ľudovej školy).

Riešenie problémov okolo stredných škôl prebiehalo aj za ministra Ágostona Treforta v roku 1883. Zákonný článok XXX. z roku 1883 o stredných školách a aprobáciách učiteľov určil postavenie stredných škôl s menšími modifikáciami do roku 1924. Tento zákon normalizoval typy, orgány, vedenie, kontrolu, aprobáciu učiteľov stredných škôl, ako aj priebeh výučby a maturitné skúšky.

Zákonný článok v prvom paragrafe určil typy stredných škôl „gymnázia a reálky“ a ich úlohy. Za ich spoločnú úlohu vytýčil umožniť „pre mládež získanie vyššieho všeobecného vzdelania a vyššiu vedeckú výchovu“. Získanie vyššej vzdelanostnej úrovne študentov gymnázia mali zabezpečiť prostredníctvom humanitných predmetov, najmä výučbou starých klasických predmetov, na reálkach hlavne prostredníctvom moderných jazykov, prírodovedných predmetov a matematiky. Gymnázium bolo najobľúbenejšou strednou školou a malo sa stať vzorom humanitného vzdelania. Od reálky sa očakávala príprava študentov na štúdium na univerzitách technického smeru.

Na prelome storočia sa zvýšil počet stredných škôl, samozrejme s tým aj počet študentov a vyučujúcich. V roku 1895 vyučovanie prebiehalo na 184 stredných školách s 3 345 učiteľmi a 53 048 študentmi. Tieto údaje boli už v roku 1914 vyššie, počet stredných škôl bol 195 (do prvej svetovej vojny sa zvýšil na 222, spolu s dievčenskými strednými školami na 264). Na školách vyučovalo 4 794 učiteľov a počet študentov sa zvýšil na 74 457 osôb.

Prvý zákon o strednej škole určil aj podmienky aprobácie učiteľov. Učitelia museli vykonať kvalifikačnú skúšku pred Štátnou skúšobnou komisiou učiteľov (Állami tanárvizsgáló bizottság). Na základe tohto opatrenia do konca 20. storočia sa počet diplomovaných stredoškolských učiteľov zvýšil z 47% na 88%.

Zákonom určené dve stredoškolské vzdelávacie inštitúcie neboli rovnocenné, hoci to zákon predpísal. Z gymnázia sa dalo zapísať na ľubovoľnú univerzitu. Z reálky sa mohli študenti prihlásiť len na technické univerzity a na vysoké školy banícke, lesnícke a hospodárske, atď. Gymnázia a reálky boli osemtriedne (§ 2). Vo výnimočných prípadoch zákon umožnil zriadiť aj nižšie školské inštitúcie (§ 54), ktoré však nemohli mať menej než štyri ročníky.

Základné riadne vyučovacie predmety zákon v § 3 a § 4 určil pre obidva typy stredných škôl. Okrem riadnych povinných predmetov umožnil aj výučbu tzv. „mimoriadnych“ predmetov (§ 6), ktoré boli zakotvené v učebnom pláne. Konfesiónálne školy si mohli sami určiť vyučovací jazyk (§ 7). Pokiaľ to bol jazyk cudzí, nie maďarský, mali povinnosť zabezpečiť výučbu gramatiky maďarského jazyka a *históriu literatúry* v maďarskom jazyku ako riadny predmet v 7. a 8. ročníku a v takom rozsahu hodín, aký bol potrebný na „vhodné“ ovládanie maďarčiny. Študenti povinne maturovali aj z maďarského jazyka a histórie literatúry,

samozrejme v maďarčine. Stredná škola s nie maďarským vyučovacím jazykom musela učebný plán a rozvrh hodín (maďarčiny) povinne predkladať ministrom školstva a náboženstva kvôli kontrole.

V roku 1890 bol prijatý nový zákon o stredných školách, ktorý modifikoval niektoré nariadenia zákona z roku 1883. Zákon chcel zblížiť dva typy stredných škôl: gymnáziá a reálky. Do učebnej osnovy zaradil predmet „náhrada gréčtiny“¹⁸ s cieľom uľahčiť rozdielovú skúšku študentom, ktorí sa z reálky prihlásili na univerzitu. Zavedenie nového predmetu „náhrada gréčtiny“ záviselo od rozhodnutia zriaďovateľa školy.

Kontrola nad strednými školami bola v rukách v 12 hlavných (generálnych) riaditeľov. Cirkevné školy patriace do jednotlivých školských obvodov kontrolovali komisári z ministerstva, ale ich právomoci boli obmedzené. Keď cirkevná škola porušila zákony, komisár nevyhľadával generálneho riaditeľa, ale problém riešil prostredníctvom cirkevných úradov.

Zákon o stredných školách z roku 1883 roztriedil vo vzťahu k štátu stredné školy Uhorska do troch skupín. Do prvej skupiny patrili stredné školy, ktoré zriadil uhorský štát a uhorský študijný fond, alebo jezuitský rád školského zamerania. Ministerstvo školstva a kultúry malo nad týmito školami neobmedzenú právomoc. Určovalo študijný plán, poriadok, disciplínu. Minister vymenoval učiteľský zbor a staral sa o hradenie materiálnych výdavkov. Podľa zákona do týchto škôl mohli byť vymenovaní len učitelia rímskokatolíckej viery.

Do druhej skupiny patrili školy zriadené obcami, jednotlivými rímskokatolíckymi a gréckokatolíckymi biskupmi alebo rehoľami, respektíve spolkami alebo súkromníkmi. Z hľadiska študijných záležitostí stáli pod priamym vedením ministra školstva a kultúry. V personálnych a materiálnych záležitostiach rozhodovali samostatne v rámci zákona.

Tretiu skupinu tvorili školy autonómnych konfesií. Minister nad školami vykonával právo hlavného štátneho dozoru, na kontrolu ich činnosti poslal samostatného vládneho predstaviteľa. Na základe jeho správy minister oslovil zriaďovateľa pri riešení nájdených problémov. Autonómne náboženské školy si personálne a materiálne záležitosti riešili samostatne. Sami si určovali školský poriadok a učebné plány, ale museli prebrať predpísané povinné predmety pre štátne stredné školy. Samostatne pripravili aj učebnice, ale na základe zákona učebnicu museli prezentovať pred ministrom z dôvodu kontroly (či neobsahuje protištátne, protiústavné, protizákonné pasáže).¹⁹

Tabuľka č. 3

Počet stredných škôl a ich členenie (%) podľa zriaďovateľa v rokoch 1888 a 1915 v Uhorsku²⁰

	hlavné gymnáziá		hlavné reálky		stredné školy spolu	
	1888	1915	1888	1915	1888	1915
pod štátnym zriadením	58	122	21	27	119	171
%	61,7 %	72,2 %	95,5 %	96,4 %	66,9 %	74,3 %
pod štátnym zriadením (štátne a kráľovské katolícke)	21	61	21	24	-	97

¹⁸ Maďarské preklady diel gréckych autorov, grécka literatúra a základy dejín gréckej kultúry, kreslenie.

¹⁹ FERDINANDY, K. *A dualizmuskori elitiskolák...*

²⁰ FERDINANDY, K. *A dualizmuskori elitiskolák...*

	%	22,3 %	36,1 %	95,5 %	85,7 %	-	42,2 %
pod dozorom štátu ²¹		37	61	0	3	-	74
	%	39,4 %	36,1 %	0,0	10,7 %	-	32,2 %
autonómne náboženské školy		36	47	1	1	59	59
	%	38,3 %	27,8 %	4,5 %	3,6 %	33,1 %	25,7 %
reformované		17	25	0	0	-	28
	%	18,1 %	14,8 %	0,0 %	0,0 %	-	12,2 %
evanjelické		15	18	1	1	-	24
	%	16,0 %	10,7 %	4,5 %	3,6 %	-	10,4 %
iné protestantské		1	1	0	0	-	1
	%	1,1 %	0,6 %	0,0 %	0,0 %	-	0,4 %
unitárne		1	1	0	0	-	2
	%	1,1 %	0,6 %	0,0 %	0,0 %	-	0,9 %
gréckokatolícke		2	2	0	0	-	4
	%	2,1 %	1,2 %	0,0 %	0,0 %	-	1,7 %
Spolu		94	169	22	28	178	230
	%	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Vyučovacie jazyky na stredných školách

Najviac stredných škôl s materinským vyučovacím jazykom mali sedmohradskí Sasi, v deviatich stredných školách sa vyučovalo v nemeckom jazyku (v siedmich gymnáziách a dvoch reálkach). Nemci, žijúci na území Uhorska, sa mali možnosť v materinskom jazyku (v nemčine) vzdelávať len na „neúplnom gymnáziu“. Výučba v rumunskom jazyku prebiehala v piatich gymnáziách a na jednej reálke. Srbský vyučovací jazyk používali len na jednom gymnáziu, v Novom Sade. Tri gymnáziá so slovenským vyučovacím jazykom uhorské úrady zavreli a dvojmiliónové slovenské obyvateľstvo ostalo bez strednej školy, kde by výučba prebiehala v materinskom jazyku. Takisto nemohli študovať v materinskom jazyku na stredných školách Rusíni, Ukrajinci, Chorváti a Slovinci.²²

Väčšia časť národností Uhorska nemohla získať základné a stredoškolské vzdelanie v materinskom jazyku, hoci to zakotvil národnostný zákon. V zákone zakotvenú možnosť učiť sa v materinskom jazyku využívali len národnosti s autonómnou národnou cirkvou (ako Srbi, Rumuni a Sasi).

Štát nezriadil ani jednu strednú školu s nemaďarským vyučovacím jazykom. Navyše uhorská vláda v 70. a 80. rokoch zakázala etnikám zriadiť vlastné stredné školy.

Výučba maďarčiny ako štátneho jazyka po vyrovnaní nebola povinným predmetom ani na ľudových školách ani na stredných školách.²³ Napriek tomu maďarský jazyk vyučovali na mnohých stredných školách aj na neskôr zatvorených slovenských gymnáziách. V roku 1879

²¹ Obecné, spolkové, súkromné, nadačné, latinské a gréckokatolícke, židovské, školy pod dozorom štátu a pod sedmohradským rímskokatolíckym dozorom.

²² V roku 1890 prebiehala výučba v 137 stredných školách s maďarským vyučovacím jazykom a v 17 učili v nemeckom, rumunskom alebo srbskom jazyku. V 26 školských inštitúciách v prvej triede používali materinský jazyk ako pomocný jazyk (najmä u Slovákov a Nemcov).

²³ Zákon o ľudových školách výučbu maďarského jazyka, ako vyučovacieho predmetu, nariadil vo vyšších ľudových školách s nemaďarským vyučovacím jazykom, v meštianskych školách a v pedagogických školách.

Zákonný článok XVIII. predpísal, že najneskôr od roku 1883 vo všetkých ľudových školách s nemaďarským vyučovacím jazykom bude potrebné zaviesť ako povinný predmet maďarský jazyk. Od roku 1883 aj na stredných školách s nemaďarským vyučovacím jazykom bol povinným predmetom maďarský jazyk a literatúra. Každý z toho predmetu musel zložiť maturitnú skúšku.

Nasledujúce tabuľky obsahujú údaje o stredoškólakoch v školskom roku 1910/1911 v Uhorsku z hľadiska náboženstva a na základe označenia materinského jazyka.

Tabuľka č. 4

Počet stredoškólakov na základe vierovyznania a na základe označenia materinského jazyka v školskom roku 1910/11 v Uhorsku²⁴

	Vierovyznanie										Materinský jazyk									
	celkový počet	rímskokatolícke	gréckokatolícke	reformované	evanjelické	pravoslávne	unitárne	izraelské	iné ²⁵	maďarský	nemecký	slovenský	olašský	rusínsky	chorvátsky	srbský	taliánsky	iný	ovláda len maďarčinu ¹	ovláda len materin. jazyk ²
GYMNÁZIA																				
štátne	22 225	10 223	1 211	1 977	1 080	1 441	119	6 101	73	18 281	1 208	676	1 410	35	55	361	169	30	12 153	55
pod vedením štátu	17 558	11 452	1 247	895	594	642	22	2 700		14 330	1 089	431	1 352	13	96	183	9	62	10 059	196
s rím.-kat. statusom sedmohradské	2 277	1 578	205	144	38	123	10	172	7	1 942	41	6	287	-	-	-	-	1	1 555	1
náboženské autonómne	16 706	2 444	343	6 149	3 647	1 192	372	2 555	4	13 205	1 904	241	843	17	17	454	4	21	9 988	389
spolu	58 766	25 697	3 006	9 163	9 163	3 398	523	11 534	84	47 758	4 235	1 354	3 892	65	168	998	182	114	33 755	641
REÁLKY																				
štátne	8 406	3 768	68	587	573	277	32	3 100	1	6 762	1 183	177	1 228	3	15	118	7	13	4 163	-
pod vedením štátu	1	747	5	58	78	10	3	592	-	1 316	135	36	1	-	1	-	-	4	950	-

²⁴ Magyar Statisztikai Évkönyv..., s. 358-362.

²⁵ Baptistský, arménsky.

náboženské autonómne	511	42	3	7	353	96	-	10	-	15	395	-	101	-	-	-	2	88	
spolu	10 410	4 557	76	652	1 004	383	35	3 702	1	8 093	1 713	213	230	3	16	118	7	17	
VYŠŠIE DIEVČENSKÉ ŠKOLY																			
štátne	3 576	1 345	37	303	385	35	14	1 457	-	3 120	288	51	24	-	22	10	47	14	
obecné	610	276	1	70	39	6	2	216	-	601	6	-	2	-	-	1	-	-	
cirkevné	1 701	797	5	534	138	17	2	208	-	1 580	90	14	10	-	2	5	-	-	
spolkové alebo súkromné	346	76	-	43	20	7	1	199	-	336	2	-	-	-	-	5	2	1	
spolu	6 233	2 494	42	950	582	65	19	2 080	-	5 637	386	65	36	-	24	21	49	15	
																2 741	867	373	1 427
																1	-	-	1

¹ študenti s materinským jazykom maďarským

² nemaďarskí študenti

Tabuľka č. 5

Ovládanie iných tzv. domácich jazykov študentov stredných škôl v školskom roku 1910/1911 v Uhorsku²⁶

	zo študentov s maďarským vyučovacím jazykom hovorili								zo študentov s nemaďarským materinským jazykom hovorili len							
	po nemecky	po slovensky	olašsky	rusínsky	po chorvátsky	po srbsky	po taliansky	inými domácimi jazykmi	po nemecky	po slovensky	olašsky	rusínsky	po chorvátsky	po srbsky	po taliansky	inými domácimi jazykmi
GYMNÁZIÁ																
štátne	4 183	1 315	853	270	122	259	122	54	-	-	1	-	3	3	48	-
pod vedením štátu	3	1 121	196	47	129	96	13	26	-	-	196	-	-	-	-	-
s rím-kat. statusom sedmohradské	221	8	218	-	-	4	-	6	-	-	1	-	-	-	-	-

²⁶ Magyar Statisztikai Évkönyv..., s. 358 – 362.

náboženské autonómne	2 165	864	512	26	55	36	12	18	96	-	157	-	-	-	-	-
<i>spolu</i>	9 764	3 308	1 179	343	306	395	147	104	96	-	355	-	3	139	48	-
REÁLKY																
štátne	2 112	412	252	8	36	61	7	8	-	-	-	-	-	-	-	-
pod vedením štátu	331	45	3	-	3	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
náboženské autonómne	11	-	4	-	-	-	-	-	36	-	52	-	-	-	-	-
<i>spolu</i>	2 454	457	259	8	39	62	8	9	-	-	-	-	-	-	-	-
gymnáziá a reálky spolu	12 218	3 765	2 083	351	345	457	155	113	132	-	407	-	3	139	48	-
VYŠŠIE DIEVČENSKÉ ŠKOLY																
štátne	1 478	265	43	5	15	12	59	-	-	-	-	-	1	-	-	-
obecné	224	2	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
cirkevné	665	74	23	-	4	9	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
spolkové alebo súkromné	252	3	1	-	-	5	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>spolu</i>	2 619	344	69	5	19	27	61	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tabuľka č. 6

Ovládanie maďarského jazyka študentov s iným materinským jazykom v školskom roku 1910/1911 v Uhorsku²⁷

	nemeckým	slovenským	ólašským	rusínským	chorvátskym	srbským	taliankym	inými jazykmi
materinským jazykom po maďarsky hovorilo								
GYMNÁZIÁ								
štátne	1 207	676	1 409	35	50	358	121	30
pod vedením štátu	1 080	431	1 156	13	9ž	138	9	30
s rím-kat. statusom sedmohradským	41	6	286	-	-	-	-	1
náboženské autonómne	1 772	240	655	16	10	311	4	21
<i>spolu</i>	4 099	1 353	3 506	64	156	852	134	114
REÁLNE ŠKOLY								
štátne	1183	177	128	3	15	118	7	13
pod vedením štátu	135	36	1	-	1	-	-	4
náboženské autonómne	359	-	48	--	-	-	-	-
<i>spolu</i>	1 677	213	177	3	16	118	7	17
gymnázia a reálky spolu	5 776	1 566	3 683	67	172	970	141	131
VYŠŠIE DIEVČENSKÉ ŠKOLY								
štátne	288	51	24	-	21	10	47	14
obecné	6	-	2	-	-	1	-	-
cirkevné	90	14	10	-	2	5	-	-
spolkové alebo súkromné	2	-	-	-	-	5	2	1
<i>spolu</i>	386	65	36	-	23	21	49	15

²⁷ Magyar Statisztikai Évkönyv..., s. 358-362.

Stav stredných škôl na území dnešného východného Slovenska v skúmanom období – gymnáziá a reálky

Na území dnešného východného Slovenska sa v dualistickom období vyučovalo na všetkých typoch stredných škôl: gymnáziá, reálky a vyššie dievčenské školy. V ôsmich mestách prebiehala výučba na gymnáziách. Maturitu z gymnázia mohli študenti získať v mestách Prešov, Košice, Rožňava, Levoča, Spišská Nová Ves, Kežmarok, Rimavská Sobota. Okrem gymnázií prijímali v danom období študentov aj dve hlavné reálne školy – v Košiciach a Levoči. Gymnáziá a reálne školy navštevovalo spolu 3 493 študentov. Samozrejme, že viac ako tri štvrtiny študentov (2 863) z celkového počtu študovalo na gymnáziách a len jedna štvrtina (630 študentov) na reálnych školách. Z gymnázií malo najväčší počet študentov (479) Kráľovské katolícke gymnázium premonštrátov v Košiciach, ale najviac študentov zo všetkých stredných škôl (488) navštevovalo hlavnú reálnu školu v Košiciach.

V 90. rokoch 19. storočia riadila v Uhorsku zo 171 gymnázií 118 cirkev, 38 gymnázií bolo štátnych a 15 súkromných a spolkových. Pritom členenie na základe počtu študentov nezodpovedalo číselným pomerom medzi cirkevnými a štátnymi školami (v danom školskom roku cirkevné školy navštevovalo 38 242 študentov a „svetské“ školy 25 551). V prvých rokoch 20. storočia sa tento pomer zmenil, zvýšil sa počet stredných škôl zriadených štátom. Kým v roku 1867 cirkev zo všetkých stredných škôl zriadila 90 %, v roku 1914 už počet cirkevných škôl klesol na 55%.

Stredné školy na **východnom Slovensku** tiež zriaďovala cirkev. Z desiatich gymnázií bolo deväť cirkevných a len jediné zriadil štát, aj to bolo nižším gymnáziom v Bardejove. Podiel cirkevných gymnázií bol v pomere 4 rímskokatolíckej ku 5 evanjelickým. Rímskokatolícka cirkev bola zriaďovateľom štyroch gymnázií v Košiciach, Prešove, Levoči a v Rožňave. Tieto štyri katolícke gymnáziá navštevovalo spolu 1204 študentov. Štyri evanjelické (Prešov, Spišská Nová Ves, Rožňava, Kežmarok) a jedno spojené protestantské gymnázium (Rimavská Sobota) mali dohromady 1573 študentov. Štátne nižšie gymnázium v Bardejove malo iba 86 študentov. Obidve reálne školy na skúmanom území (Košice, Levoča) prevádzkoval štát a mali spolu 630 študentov.

V celkovom počte stredných škôl v Uhorsku prevládali gymnáziá – napr. v školskom roku 1894 – 1895 zo 184 stredných škôl len 33 tvorili reálky (20 %). Tento pomer v podstate ostal nezmenený do konca dualistického obdobia. Stav v počte gymnázií a reálok bol podobný aj na území dnešného východného Slovenska. Zo 14 stredných škôl bolo 9 gymnázií (64 %), 2 školy boli reálky (14 %) a vyučovalo sa aj na 3 dievčenských školách (22 %).

Tabuľka č. 7

Gymnázia a reálne školy na území dnešného Slovenska v školskom roku 1910/11²⁸

sídlo školy	názov školy- zriaďovateľ	počet učiteľov		skúšku robili	
		internisti	externisti	celkovo	mater. jazyk maďarčina
GYMNÁZIÁ					
1. Prešov	kráľovské katolícke gymnázium	19	3	339	283
2. Košice	kráľovské katolícke (premonštrátov) gymnázium	17	3	479	448
3. Rožňava	kráľovské katolícke (premonštrátov) gymnázium	16	1	196	188
4. Levoča	kráľovské katolícke gymnázium	16	3	190	117
5. Prešov	evanjelické gymnázium	14	5	364	271
6. Spišská Nová Ves	evanjelické gymnázium	15	3	384	212
7. Kežmarok	evanjelické gymnázium	14	4	271	125
8. Rožňava	evanjelické gymnázium	14	5	201	199
9. Rimavská Sobota	spojené protestantské gymnázium	15	6	353	346
NIŽŠIE GYMNÁZIÁ					
10. Bardejov	štátne	7	5	86	45
	<i>Spolu</i>	147	38	2 863	2189
HLAVNÉ REÁLNE ŠKOLY					
Košice	štátne	22	8	488	463
Levoča	štátne	15	7	142	75
	<i>Spolu</i>	37	15	630	538
Spolu		184	53	3 493	2 727

Na stredných školách v skúmanom regióne študovalo 3 493 stredoškóľákov. Pedagogickú činnosť vykonávalo 237 učiteľov (z toho externých bolo 53 pedagógov). Priemerný počet stredoškóľských študentov na jedného učiteľa bol takmer 15 osôb (celoštátny priemer na gymnáziách bol 16 osôb a na reálkach 12 osôb na učiteľa).

Z celkového počtu študentov maďarčinu za materinský jazyk označilo 2 727 študentov. Daná hodnota nezobrazuje reálny stav zloženia študentov na základe materinského jazyka, je to len štatistický údaj, ktorý potvrdzuje fakt maďarizačných snáh štátnych úradov.

²⁸ Magyar Statisztikai Évkönyv..., s. 358-362.

Na základe priznania (označenia) materinského jazyka²⁹ sa nedá korektne načrtnúť etnické zloženie študentov v skúmanom v regióne. Údaje v tabuľkách 8, 9, 10 o materinskom jazyku sú zavádzajúce.

Tabuľka 8 obsahuje informácie o materinskom jazyku študentov košického gymnázia. Stačí len porovnávať údaje z dvoch kolónok tabuľky, a to: materinský jazyk maďarský (483) a ovládania len (jedného) maďarského jazyka (202). Vidíme, že zo študentov, ktorí maďarský jazyk označili za materinský, rozprávala len po maďarsky menej ako polovica. To môže znamenať, že z týchto 483 študentov maďarský jazyk ako materinský reálne mohli mať 202 študentov. 281 študentov okrem maďarčiny ovládalo aj iný tzv. „domáci jazyk“, ktorý pri väčšine síce mohol byť materinským jazykom, ale kvôli maďarizačným tendenciám mali študenti, resp. ich zákonní zástupcovia obavy označiť tento jazyk ako materinský.

Tabuľka č. 8

Materinský jazyk študentov Hlavného gymnázia premonštrátov v Košiciach v školskom roku 1915/1916³⁰

celkový počet gymnazistov	maďarský jazyk	nemecký jazyk	slovenský jazyk	iný jazyk	len maďarský jazyk ovládali
768	483	35	47	1	202

Zaujímavejšie bolo uznanie materinského jazyka študentov Hlavného evanjelického gymnázia v Prešove (tabuľka 9, 10). Z celkového počtu študentov (348) viac jazykov za materinský označilo 44 (z toho 12 študentov označilo za materinské dva jazyky – maďarský a slovenský jazyk a 12 maďarský a nemecký jazyk; 20 študentov sa považovalo za „trojjazyčných“ maďarsko-slovensko-nemeckých). Najviac dvoj a trojjazyčného študentstva nájdeme medzi študentmi izraelitského náboženstva (tabuľka 10).

Zo židovských študentov menej ako polovica (76) uznala maďarský jazyk za materinský (z celkového počtu 163). Okrem židovských študentov nájdeme u evanjelikov najvyšší počet viacjazyčných študentov (16, z toho dvojjazyční boli 14 a 2 trojjazyční). Samozrejme pri všetkých viacjazyčných študentoch maďarčina bola označená ako jeden z materinských jazykov.

²⁹ Aj sčítania obyvateľstva v Uhorsku (napr.: v rokoch 1900, 1910) zisťovali príslušnosť obyvateľov podľa materinského jazyka a nie podľa národnosti.

³⁰ A Jászóvári Premontrai Kanonok Kassai Főgimnáziumának értesítője 1915-1916 iskolai évről. Kassa : Szent Erzsébet Nyomda Részvénytársaság, 1916.

Tabuľka č. 9

Materinský jazyk študentov Hlavného evanjelického gymnázia v Prešove v školskom roku 1903/1904³¹

celkový počet študentov	maďarský jazyk	nemecký jazyk	slovenský jazyk	rusín
348 ³²	241	89	14	1

Tabuľka č. 10

Označené (uznané) materinské jazyky študentov Hlavného evanjelického gymnázia v Prešove podľa vierovyznania v školskom roku 1903/1904³³

Izraeliti	len maďarský jazyk označili	len nemecký jazyk označili	len slovenský jazyk označili	označili maďarský + nemecký jazyk	označili maďarský + nemecký + slovenský	maďarský + slovenský jazyk označili
163	54+22	59	4	5	17 ³⁴	2 ³⁵
Evanjelici	len maďarský jazyk označili	len nemecký jazyk označili	len slovenský jazyk označili	označili maďarský + nemecký jazyk	označili maďarský + nemecký + slovenský	maďarský + slovenský jazyk označili
115	90	5	4	7 ³⁶	2 ³⁷	7 ³⁸
Rímsko katolíci	len maďarský jazyk označili	len nemecký jazyk označili		len slovenský jazyk označili		
40	32			4		
Gréckokatolíci	len maďarský jazyk označili	maďarský + slovenský jazyk označili				
12	10					2 ³⁹
Reformovaná cirkev	len maďarský jazyk označili	označili maďarský + nemecký + slovenský jazyk		maďarský + slovenský jazyk označili		
17	5			1 ⁴⁰		

³¹ A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Eperjesi Collégiumának értesítője az 1903-1904 iskolai évről. Eperjes : Kósch Árpád Könyvnyomtató Intézet, 1904.

³² Gymnazisti pochádzali: z mesta Prešov 145; zo Šarišskej župy 116; z iných žúp 83; zo zahraničia 4.

³³ A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Eperjesi... .

³⁴ Pochádzali z: Krásna, Veľký Šariš, Vít'az, Široké, Prešov, Salgó, Vyšný Kručov, Koprivnica, Liptovský Mikuláš, Liptovská Ondrašová, Budapešť; Levoča, Kamenná Poruba

³⁵ Pochádzali z Košíc.

³⁶ Pochádzali zo Spišského Podhradia, Prešova, Abaújszántó.

³⁷ Pochádzali z Prešova, Buszló (Šarišská župa).

³⁸ Pochádzali z Batizoviec, Fiume, Kráľovej Lehoty, Prešova.

³⁹ Pochádzali Fulianky.

⁴⁰ Pochádzal z Nového Mesta nad Váhom.

Charakteristickým trendom daného obdobia bolo aj zvyšovanie počtu židovských študentov na stredných školách v dôsledku emancipácie židovských obyvateľov v Uhorsku po vyrovnaní.⁴¹ Tento jav prebiehal aj na stredných školách skúmaného územia (tabuľka 11, 12). Na premonštrátskom hlavnom gymnáziu druhú najväčšiu náboženskú skupinu tvorili židovskí študenti (za rímskokatolíckmi), (tabuľka 11). Na Hlavnom evanjelickom gymnáziu v Prešove tvorili židovskí študenti, počtom 163, najväčšiu konfesijnú skupinu, za nimi stáli evanjelici, v počte 115 študentov (tabuľka 12).

Tabuľka č. 11

Náboženské zloženie študentov Hlavného gymnázia premonštrátov v Košiciach v školskom roku 1915/1916⁴²

celkový počet študentov	rímskokatolíci	gréckokatolíci	evanjelici	reformovaná cirkev	izraeliti
768	381	15	32	36	102

Tabuľka č. 12

Náboženské zloženie študentov Hlavného evanjelického gymnázia v Prešove školskom roku 1903/1904⁴³

náboženstvo	rímskokatolícke	gréckokatolícke	evanjelické	reformovaná cirkev	izraeliti	unitárna cirkev
celkový počet študentov:	40	12	115	17	163	1

Vzdelávanie dievčat (vyššie dievčenské školy a stredné školy)

Hnutie za rovnoprávnosť žien v druhej polovici 19. storočia otvorilo otázku vyššieho vzdelávania dievčat.⁴⁴ Tieto emancipačné snahy v tom čase (nasledujúce vyspelé západné a severné krajiny) videli prvé, základné kroky rovnoprávnosti žien v získaní vyššieho školského vzdelania.

⁴¹ V školskom roku 1911/1912 bol v Budapešti na reálnych školách pomer izraelitov z celkového počtu študentov 48,9%; na chlapčenských gymnáziách bol tento pomer 35,5%, na dievčenských gymnáziách 49,9%.

⁴² A Jászóvári Premontrei Kanonok Kassai Főgimnáziumának

⁴³ A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Eperjesi... .

⁴⁴ „Dlhé obdobie 19. storočia dominovalo vzdelávanie dievčat v rámci rodín, cirkevných rádov a komunit. Absencia štátneho inštitucionalizovaného školstva pre dievčatá spôsobila, že vzniklo veľmi pestré spektrum súkromných vzdelávacích a výchovných ústavov. Zriaďovateľmi ústavov mohli byť súkromné osoby, cirkvi, predstavenstvá miest a obcí. Popri vzdelávaní v rodinách fungovali školy určené pre dievčatá z vyšších kruhov pri ženských rádoch, súkromné dievčenské školy a ústavy. Roku 1867 bolo v celom Uhorsku 86 súkromných vyšších dievčenských škôl, z toho na území žúp dnešného Slovenska 13: v Bratislave osem, Trnave dve, Zvolene jedna, v Košiciach dve. Vyučovalo sa v maďarčine a nemčine a školy mali rôznu úroveň.“ KODAJOVÁ, Daniela. Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied. 2006, roč. 9, č. 4, s. 27-36. Dostupné na: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-9-rok-2006/4/studie-a-clanky/vyssie-vzdelavanie-dievcat-na-slovensku-v-19-storoci/>

Na základe Zákona o ľudových školách pre dievčatá bolo možné zriadiť meštianske školy a pedagogické ústavy. Meštianske školy na začiatku ešte vedeli spĺňať nároky malomeštiactva na vzdelávanie. Problém nastal, keď dievčatá z panskej strednej meštianskej vrstvy nemali možnosť získať stredoškolskú maturitu, čo bola jediná základná podmienka k ich prijatiu na univerzitu a nemohli sa uchádzať ani o zamestnanie, ktoré vyžadovalo maturitnú skúšku. Riešenie vzdelávania dievčat súrili aj nároky rozrastajúcej sa štátnej správy na pracovné sily, ako aj zvyšujúce sa náklady na živobytie.

Minister Gyula Wlassics 15. decembra 1895 vydal nariadenie, v ktorom povolil dievčatám vykonávať súkromnú maturitnú skúšku na všetkých stredných školách pre chlapcov. Okrem toho dievčatá z meštianskej školy alebo z vyššej dievčenskej školy mali povolený prestup na strednú školu ako privatistky. Na základe nariadenia ministra sa stále viac a viac dievčat zapisovalo na chlapčenské stredné školy. Vo viacerých prípadoch museli na chlapčenských gymnáziách a vyšších dievčenských školách organizovať kurzy pre dievčatá. Zákon z roku 1883 zabezpečil štúdium na stredných školách len pre chlapcov. Zmena nastala, keď v roku 1895 fakulty univerzít – pedagogická, lekárska, farmaceutická – umožnili štúdium aj pre ženy. Korigovali vzdelávanie na stredných školách a zaviedli výučbu aj pre dievčatá. Prvé dievčenské gymnázium bolo založené v Budapešti v roku 1896. Dovtedy na žiadnej strednej škole nemohli dievčatá získať maturitu.⁴⁵ Učebná osnova bola podobná tej na chlapčenských gymnáziách, len na dievčenských sa nevyučoval grécky jazyk a latinský jazyk sa začali učiť od piateho ročníka.⁴⁶ S maturitou z gymnázia mali už aj dievčatá možnosť prihlásiť sa na vysoké školy.

Zakladanie dievčenských gymnázií prebiehalo veľmi pomaly. Do roku 1912 sa vyučovalo len na troch gymnáziách. Postupne vybudovaný systém výučby pre dievčatá – dievčenské školy – viac inicioval štát.⁴⁷

Tabuľka č. 13

Vyššie dievčenské školy na území dnešného východného Slovenska v školskom roku 1910/1911⁴⁸

vyššie dievčenské školy		Internisti	externisti	celkovo maturovali	za materinský jazyk považovalo maďarčinu
Košice	štátna	18	8	367	366
Levoča	štátna	12	7	139	92
Prešov	katolícka	6	7	43	42
	spolu	36	22	549	500

⁴⁵ Prvá dievčenská trieda maturovala v roku 1900.

⁴⁶ Prebrali učebnú osnovu z chlapčenských gymnázií, ale starostlivosť venovali vytvoreniu „ženského charakteru“ učebnej osnovy – tento charakter mali zabezpečiť predmety ako: výtvarná výchova, hudobná výchova a ženská ručná práca.

⁴⁷ V školskom roku 1905/1906 z 32 vyšších dievčenských škôl 16 vlastnil štát. V školskom roku 1912/1913 gymnázia navštevovalo 64 724 študentov, reálky len 12 027 a 6 456 dievčat študovalo na vyšších dievčenských školách.

⁴⁸ *Magyar Statisztikai Évkönyv...*, 358-362.

Na skúmanom území mali dievčatá možnosť študovať na vyšších dievčenských školách v troch mestách Košice, Levoča a Prešov⁴⁹ (ležiacich na území dnešného východného Slovenska). Dve dievčenské školy vlastnil štát a jednu, prešovskú, zriadila katolícka cirkev. Na spomenutých dievčenských školách pedagogickú činnosť vykonávalo 58 učiteľov, z toho 22 bolo externých pracovníkov. Tri dievčenské školy navštevovalo spolu 549 dievčat, v najväčšom počte sa študovalo v Košiciach (367). Z celkového počtu študentiek (549) označilo maďarčinu za materinský jazyk 500 (91%). Údaj o maďarskom materinskom jazyku, 91% študentiek, ani v tomto prípade neodzrkadľuje skutočný stav. Kontroverznosť údajov materinského jazyka vhodne vystihujú aj číselné údaje v tabuľkách 13, 14, 15. (Tieto tabuľky zobrazujú materinský jazyk dievčat študujúcich v Košiciach na dievčenskej škole.) Maďarský jazyk za materinský označilo 448 študentiek (98%) z celkového počtu (tabuľka 14). Pritom v tabuľke 15 iba maďarským jazykom rozprávalo 280 študentiek (61,7%), zvyšok ovládalo okrem maďarčiny aj iný jazyk. Napr.: okrem maďarčiny aj po slovensky vedelo 124 študentiek (27%). Môžeme predpokladať, že väčšia časť dievčat doma používala slovenský jazyk, ktorý bol aj ich materinským jazykom. Podobná bola situácia aj u nemecky rozprávajúcich. Aj tu môžeme predpokladať, že materinským jazykom nebola maďarčina. Štatisticky síce označili maďarský jazyk, ale realita bola iná.

Tabuľka č. 14

Materinský jazyk študentiek Strednej dievčenskej školy v Košiciach v školskom roku 1917/1918⁵⁰

celkový počet	maďarský jazyk	nemecký jazyk	slovenský jazyk	rusínsky jazyk	francúzsky jazyk
456	448	5	1	1	1

Tabuľka č. 15

Jazykové znalosti študentiek strednej dievčenskej školy v Košiciach v školskom roku 1917/1918⁵¹

celkový počet	ovládalo len maďarský jazyk	vedelo aj po nemecky	vedelo aj po slovensky	ovládalo aj francúzštinu	ovládalo iné domáce jazyky
456	280	168	124	46	2

⁴⁹ Začiatkom 19. storočia Matiaš Sennowitz založil v Prešove súkromný vzdelávací ústav pre dievčatá.

⁵⁰ A Kassai Magyar Állami Leányközepiskola értesítője 1917-18 .ik tanévről. Kassa : Vitéz a Utóda Könyv és Nyomdája, 1918.

⁵¹ A Kassai Magyar Állami Leányközepiskola

Tabuľka č. 16

Náboženské zloženie študentiek Strednej dievčenskej školy v Košiciach v školskom roku 1917/1918⁵²

celkový počet	rímskokatolícke	gréckokatolícke	evanjelické	reformovaná cirkev	izraelita
456	184	13	30	34	195

Pedagogické školy pre učiteľov a učiteľky ľudových škôl na území dnešného východného Slovenska

Podľa zákona č. XXXVIII. z roku 1868 zamestnaným učiteľom sa mohol stať len ten, kto získal diplom na pedagogickej škole zriadenej na základe zákona o ľudovom školstve.⁵³ Vládne úrady pri zriaďovaní pedagogických škôl uprednostnili menšie vidiecke mestá, lebo predpokladali, že jednoduché pomery malých miest dokážu lepšie pripraviť budúcich učiteľov na vidiecky učiteľský život.⁵⁴

Do roku 1881 trvalo štúdium na pedagogických školách tri roky. Nariadeniami ministra bola dĺžka štúdia zvýšená na štyri roky. Okrem štátnych pedagogických ústavov túto zvýšenú dĺžku nerešpektovali žiadne iné (napr. cirkevné). Až po prelome storočia sa podarilo zabezpečiť platnosť nariadenia.

Zavedenie štvorročného štúdia ovplyvnilo aj rozsah učebných osnov. Zvýšil sa počet hodín predmetu pedagogika, ktoré sa dali využívať na hospitácie na cvičných školách.

Vládna moc sa snažila rozšíriť poznatky učiteľov (s cieľom zmierniť dôsledky ekonomických problémov), ale organizované kurzy preťažili pedagogické školy, od ktorých čakali všestranne vzdelaných učiteľov vyznajúcich sa vo všetkých problémoch.

Učebná osnova z roku 1903 obnovila organizačné a študijné jednotky medzi pedagogickými školami pre učiteľov a učiteľky. Učebná osnova označila pedagogické ústavy za odborné školy, ktoré pripravovali študentov na povolanie učiteľa ľudových škôl. Z obsahového hľadiska sa dôraz kládol na teóriu pedagogiky a praxe oproti známym predmetom.

Ani ďalšia učebná osnova z roku 1911 nedokázala vyriešiť preťaženosť a zvyšujúci sa počet hodín. Nariadenie vydané v roku 1909 zabezpečilo, že na všetkých neštátnych školách museli povinne dodržiavať štátnu učebnú osnovu a príkaz, resp. aj poriadok o kvalifikačnej skúške.

Nový školský poriadok, vydaný v roku 1914, riadil prácu medzi pedagogickými školami a internátmi. V roku 1916 vyšla učebná osnova, ktorá načrtla vzdelávanie pre štátne školy. Nariadenia vydané v prvom desaťročí 20. storočia vytvorili formu vzdelávania učiteľov v období dualizmu.

⁵² A Kassai Magyar Állami Leányközepiskola ...

⁵³ Učítelia, učiteľky končiaci na nemaďarských pedagogických školách museli potvrdiť znalosť maďarského jazyka pred školským inšpektorom.

⁵⁴ V roku 1879 na území dnešného Slovenska bolo sedem štátnych a osem neštátnych učiteľských ústavov.

V roku 1918, na konci dualistického obdobia v Uhorsku, sa budúci učitelia vzdelávali okrem 30 štátnych pedagogických škôl aj na 8 rímskokatolíckych, na 7 gréckokatolíckych, na 7 evanjelických, na 5 pravoslávnych a na 1 židovskej.

Tabuľka č. 17

Počet dievčat študujúcich na pedagogických školách v školskom roku 1910/1911 podľa materinského jazyka a vierovyznania⁵⁵

pedagogické školy dievčenské	MATERINSKÝ JAZYK									VIEROVYZNANIE						
	celkový počet	maďarský	nemecký	slovenský	olášsky	rusínsky	chorvátsky	srbský	iný	rímskokatolícky	gréckokatolícky	reformovaný	evanjelický	pravoslávny	unitárny	izraelita
ŠTÁTNE																
meštianske	204	191	8	-	-	-	-	1	4	114	3	45	29	2	1	10
základné	1151	1077	32	10	8	2	1	14	7	645	21	227	135	25	18	80
spolu	1355	1208	40	10	8	2	1	15	11	759	24	272	164	27	19	90
CIRKEVNÉ																
rímskokatolícka - meštianska	278	272	4	-	1	-	-	-	1	233	4	15	15	-	1	10
rímskokatolícka - základná	2512	2271	142	54	16	-	7	9	13	2253	60	72	46	13	4	64
gréckokatolícka - základná	73	72	-	-	-	1	-	-	-	17	50	3	1	-	-	2
reformovaná cirkevná - základná	505	501	1	-	-	-	-	3	-	30	6	360	36	7	1	65
evanjelická - základná	69	-	69	-	-	-	-	-	-	-	-	-	69	-	-	-
pravoslávna - základná	75	2	-	-	-	-	-	73	-	2	-	-	-	73	-	-
spolu	3512	3118	216	54	17	1	7	85	14	2535	120	450	167	93	6	141
pedagogické školy ženské spolu	4867	4386	256	64	25	3	8	100	25	3294	144	722	331	120	25	231
pedagogické školy spolu	9744	8242	565	226	423	62	10	181	35	5891	590	1514	894	452	37	366

Z hľadiska vyučovacieho jazyka v školskom roku 1880/81 zo 68 existujúcich pedagogických ústavov v 52 prebiehalo vyučovanie v maďarskom jazyku. V piatich ústavoch prebiehala výučba v nemčine, v štyroch v nemčine a maďarčine, v troch v rumunčine, v dvoch v rumunčine a maďarčine, v jednom v srbčine a v jednom v rusínskom a maďarskom jazyku. V materinskom jazyku etnika sa vyučovalo menej ako na štvrtine (23,8%) pedagogických škôl. Tento pomer sa znížil do konca dualistického obdobia (školský rok 1917/18). Z 89

⁵⁵ Magyar Statisztikai Évkönyv..., s. 373.

pedagogických škôl maďarský vyučovací jazyk malo 77, čo znamenalo, že materinské jazyky etnických skupín používalo len 13, 5 % zo všetkých škôl.

Rozhodujúca väčšina poslucháčov označila za materinský jazyk maďarčinu. V školskom roku 1881/82 z 4 023 poslucháčov 65,4% označilo za materinský jazyk maďarčinu a v školskom roku 1917/18 tento pomer už bol 85,5% (z celkového počtu 11 533 osôb maďarčinu označilo za materinský jazyk 85,5 %). Oproti etnickým pomerom krajiny bol na pedagogických školách maďarský element v prevahe. Podobná situácia bola aj v pedagogickom zbore. V školskom roku 1906/07 označilo maďarský jazyk za materinský 81,1% učiteľov, v školskom roku 1918/19 sa to už zvýšilo na 95,8%.

Maďarizačnú politiku na pedagogických školách výstižne odzrkadlili aj ďalšie údaje, a to ovládanie maďarského jazyka. Počet poslucháčov, ktorí maďarský jazyk neovládali alebo ním len slabo rozprávali, sa znížil na minimum. Napr.: v školskom roku 1907/08 z poslucháčov s nemaďarským materinským jazykom (1771) len 160 rozprávalo slabo po maďarsky a šesť tento jazyk vôbec neovládalo. V danom období bola táto tendencia ešte výstižnejšia u pedagógov s nemaďarským materinským jazykom (117). Z nich 101 rozprávalo „dobre“, niekoľkí „menej“ a siedmi učitelia nevedeli po maďarsky vôbec.

Vzorovým príkladom výsledkov maďarizačnej politiky bol podiel učiteľov podľa materinského jazyka v meste Košice (tabuľka 18).

Tabuľka č. 18

Zloženie košických učiteľov podľa materinského jazyka v roku 1910⁵⁶

	maďarský materinský jazyk	nemecký materinský jazyk	slovenský materinský jazyk	iný materinský jazyk	spolu
muži	184	5	-	2	191
ženy	138	32	1	9	180
	322	37	1	11	371

Napriek tomu, že v roku 1912 z celkového obyvateľstva mesta 14,8% označilo slovenčinu za materinský jazyk, len jeden učiteľ uznal slovenčinu za materinský jazyk. Učitelia (okrem Nemcov⁵⁷) v strachu zo straty povolania sa báli označiť svoj ozajstný materinský jazyk. Pritom v Košiciach, na základe sčítania obyvateľstva z roku 1910 (musíme rátať s tým, že aj tieto údaje sú skreslené), z celkového počtu obyvateľstva (44 211) tvorili Slováci 14,81 % a Nemci 7,21 %.

⁵⁶ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Részletes demografia. Magyar statisztikai közlemények, Új Sorozat 61. kötet. Budapest, 1916.

⁵⁷ Pedagógovia s nemeckým materinským jazykom boli oproti počtu obyvateľov Nemcov v meste (7,2%) v prevahe.

Tabuľka č. 19

Pedagogické školy pre učiteľov a učiteľky na území dnešného východného Slovenska v školskom roku 1910/1911⁵⁸

sídlo školy	zriaďovateľ	učitelia		študenti			s vyuč. jazykom maďarským
		spolu	materinský jazyk maďarský	zapísaní	skúšku vykonali	privatisti	
pedagogická škola pre učiteľov základných škôl							
Spišská Nová Ves	štátna	12	11	123	122	-	71
Košice	katolícka	10	10	74	71	-	71
Spišská Kapitula	katolícka	6	6	44	43	3	36
Prešov	gréckokatolícka	9	6	145	139	1	35
Prešov	evanjelická	10	10	91	87	8	94
Pedagogická škola pre učiteľky základných škôl							
Prešov	štátna	14	14	118	113	31	135
Košice	katolícka	12	10	127	125	5	128
	spolu	73	67	722	700		570

Sociálne zázemie študentov podľa jednotlivých typov stredných škôl

Maturita z gymnázia bola okrem úrovne vzdelania študenta aj ukazovateľom spoločenskej pozície. Maturita zabezpečila poprednú pozíciu v spoločnosti – podobne ako ročná dobrovoľná vojenská služba, pridelenie hodnosti náhradného dôstojníka, možnosť na účasti v súboji – všetky tieto privilégiá zabezpečili poprednú pozíciu oddelenú od tzv. nižšej vrstvy. Na jednej strane bolo gymnaziálne vzdelanie považované za jedno z kritérií na „gentleman“, na druhej strane umožnilo ďalší postup v spoločenskej hierarchii.⁵⁹ Stredoškolské vzdelávacie inštitúcie, najmä gymnáziá, navštevovali študenti zo strednej a vyššej vrstvy spoločnosti (študenti z rodín robotníkov alebo sedliakov tvorili len veľmi malé percento študentov stredných škôl).⁶⁰

⁵⁸ Magyar Statisztikai Évkönyv..., s. 370-371.

⁵⁹ FERDINANDY, K. A dualizmuskori elitiskolák... .

⁶⁰ Na dievčenských ústavoch boli vo väčšom pomere prezentované dievčatá z vyšších spoločenských vrstiev (do založenia stredných dievčenských škôl nemali dievčatá podmienky na to, aby získali vzdelanie inde). Pedagogické ústavy už navštevovali vo väčšom počte deti sedliakov, robotníkov a malomešťanov.

Údajmi v doleuvedených tabuľkách 20 – 25 sme jednoznačne načrtli aj spoločenskú úlohu stredných škôl. Stredné školy na prelome storočia chceli vychovávať najmä štátnych úradníkov, inteligenciu, v podstate spoľahlivú strednú vrstvu, ktorá mala byť lojálna k vládnuceму systému. Stredoškolský systém sa stal do konca storočia školou „panskej strednej vrstvy“.

Tabuľka č. 20

Sociálne zloženie gymnazistov v Uhorsku v roku 1910⁶¹

GYMNÁZIA	spolu	vel'kí, strední, malí statkáři	banskí podnikatelia a remeselníci	obchodníci a podnikatelia	úradníci: obchodní (pošta. železnice) alebo dopravní	úradníci na verejných úradoch	kňazi, učítelia a lekáři	inteligencia právnicki, notári, lekárníci	žijúci z dôchodku alebo iných príjmov, (súkromníci)
	60 613	9 164	7 836	6 478	3 460	6 937	6 679	4 811	5 186

Tabuľka č. 21

Sociálne zloženie študentov reálok v Uhorsku v roku 1910⁶²

REÁLKY	Spolu	vel'kí, strední, malí statkáři	banskí podnikatelia a remeselníci	obchodníci a podnikatelia	úradníci: obchodní (pošta. železnice) alebo dopravní	úradníci na verejných úradoch	kňazi, učítelia a lekáři	inteligencia právnicki, notári, lekárníci	zriadeni a sluhovia zamestnaní vo verejných úradoch	žijúci z dôchodku alebo iných príjmov, (súkromníci)
	10 688	600	2 028	1960	844	752	440	538	362	905

⁶¹ Magyar Statisztikai Évkönyv..., . 358-362.

⁶² Magyar Statisztikai Évkönyv..., . 358-362.

Tabuľka č. 22

Sociálne zloženie rodičov dievčat študujúcich na dievčenských školách v Uhorsku v roku 1910⁶³

VYŠŠIE DIEVČENSKÉ ŠKOLY	Spolu	veľkí, strední, malí statkáři	banskí podnikatelia a remeselníci	obchodníci a podnikatelia	úradníci: obchodní (pošta, železnice) alebo dopravní	úradníci na verejných úradoch	kňazi, učítelia a lekáři	inteligencia právnicki, notári, lekárnici	dôstojníci (vojenski a policajní)	žijúci z dôchodku alebo iných príjmov, (súkromníci
6 318	572	586	976	513	994	558	860	198	521	

Sociálnoekonomické zloženie študentov na vybraných stredných školách na území východného Slovenska

Tabuľka č. 23

Hlavné gymnázium premonštrátov v Košiciach – sociálne zloženie rodičov študentov v školskom roku 1915/1916⁶⁴

počet študentov	veľkostatkár, nájomník	statkár, nájomník	zamestnanec	veľkí remeselníci	remeselníci	zamestnanci	veľkoobchodníci	maloobchodníci	zamestnanci	úradníci štátni	súkromníci	vojaci	inteligencia (lekári, právnicki, kňazi, učítelia)	žijúci z osobnej služby	súkromníci (dôchodcovia, atď.)
566	28	53	25	17	61	22	24	31	13	104	23	12	78	19	58

Tabuľka č. 24

Hlavná reálka v Košiciach – sociálne zloženie rodičov študentov v školskom roku 1908/1909⁶⁵

počet študentov	veľkostatkári, nájomníci	statkáři, nájomníci	zamestnanci	veľkoremeselníci	remeselníci	zamestnanci	veľkoobchodníci	maloobchodníci	zamestnanci	úradníci (štátni)	súkromníci	vojaci	inteligencia (lekári, právnicki, kňazi, učitel)	žijúci z osobnej služby	súkromníci (dôchodca, atď.)
277	7	22	2	6	46	4	8	51	7	33	31	10	29	7	14

⁶³ Magyar Statisztikai Évkönyv..., . 358-362.

⁶⁴ A Jászóvári Premontrei Kanonok Kassai Főgimnáziumának... .

⁶⁵ A Kassai Magyar Királyi Állami Főreáliskola értesítője az 1908-1909.ik tanévről. Kassa : Szent Erzsébet Nyomda Részvénytársaság, 1909.

Tabuľka č. 25

Košická štátna dievčenská stredná škola – sociálne zloženie rodičov študentiek v školskom roku 1917/18⁶⁶

počet študentov	veľkí, strední, malí statkári	veľkí priemyselníci, banskí podnikatelia	malí priemyselníci, banskí malí podnikatelia	úradníci (priemyselní a banskí hospodárski)	veľkoobchodníci, dopravní veľkopodnikatelia	malí priemyselníci, malí podnikatelia v doprave	úradníci (obchodní a dopravní: železnica, pošta)	iné obchodné alebo dopravné pomocné sily	štátni úradníci (kňazi, profesori, okrem učiteľov)	kňazi, profesori, učítelia, advokáti...	zamestnaní na verejných úradoch	dôstojníci	vojenský poddôstojníci	dôchodcovia (úradníci)	súkromníci alebo	vlastníci bytov alebo neznáme zamestnanie
456	29	12	42	17	12	78	31	5	65	78	17	26	10	5	20	9

Maďarizačné snahy v školstve, likvidácia stredných škôl s vyučovacím jazykom slovenským patrili medzi najväčšie krivdy slovenského etnika. Národnostná školská politika v dualistickom období tvorila základnú problematiku v prácach (štúdie, monografie, príspevky), ktoré skúmali vývoj školského systému v danom období, či boli autormi slovenskí alebo maďarskí historici.

V rámci spracovania témy jednotliví autori kládli dôraz na rozdielne fakty – napr. slovenskí historici pri analýze danej otázky zdôrazňovali Apponyiho školské zákony, zatvorenie troch gymnázií s vyučovacím jazykom slovenským, ale nespomínali možnosti zakotvené v národnostnom zákone a dostatočný priestor v ich práci nedostali ani výsledky modernizácie v školskom systéme. Oproti tomu maďarskí odborníci sa zamerali na modernizáciu v školstve, vo svojich prácach sa síce venovali maďarizačným snahám, ale tie nedostali dostatočný priestor a túto problematiku viac-menej obmedzili na Apponyiho školské zákony.⁶⁷

Zmena v stredoškolskej výchove prebiehala za ministra Ágostona Treforta prostredníctvom zákonného článku XXX. z roku 1883. Zákon bol s menšími zmenami platný do roku 1924. Organizoval činnosť dvoch typov stredných škôl, gymnázií a reálok. Gymnáziá sa zamerali na humánnu výchovu a dávali klasické vzdelanie. Reálky do centra vzdelávania zaradili prírodné vedy a moderné jazyky.

V dualistickom období sa výrazne zvýšil počet stredných škôl, ako aj počet študentov a učiteľov.⁶⁸ Do konca dualistického obdobia nastali výrazné zmeny v pomere zriaďovateľov

⁶⁶ A Kassai Magyar Állami Leányközépiskola... .

⁶⁷ Podrobnejšie sa danej metodologickej problematike venoval VESZTRÓCZY, Zsolt. *Anyanyelv és tanyelv kérdése a felső-magyarországi szlovák oktatásban. Fejezetek a dualizmuskori nemzetiségi oktatáspolitikai történetéből* (dizertačná práca).

⁶⁸ V roku 1895 vyučovanie prebiehalo na 184 stredných školách s 3 345 učiteľmi a 53 048 študentmi. Do roku 1914 sa počet stredných škôl zvýšil na 195, počet učiteľov na 4 794, počet študentov stúpol na 74 457.

stredných škôl. V roku 1867 boli zriaďovateľmi stredných škôl cirkvi, zriadili 90% škôl, v roku 1914 mali pod kontrolou už len 55 %.

Stredoškolský vzdelávací systém na začiatku storočia vzdelával štátnych úradníkov a inteligenciu, ktorá spoločenské správanie prispôsobila úradníckemu životnému štýlu. Politicky reprezentoval kultúrnu a školskú politiku vlády, ktorá sa sústreďovala prvotne na štátne úrady.

Na začiatku 20. storočia nastala zmena aj vo vzdelaní dievčat. Začal boj o založenie dievčenských gymnázií, aby aj dievčatá mohli získať maturitné vysvedčenie. Zriadenie dievčenských gymnázií prebiehalo dosť ťažko a hlavne pomaly. V roku 1912 sa vyučovalo len na troch dievčenských gymnáziách.

Hlavnou ideou vzdelávacej politiky sa vo viacnárrodnostnej krajine stala myšlienka, že maďarská kultúra má byť primárnou a vedúcou. Preto bolo potrebné vytvoriť jednotné, štátom zriadené školstvo s vyučovacím jazykom maďarským. Tým sa vyostрили konflikty medzi maďarským a nemaďarským obyvateľstvom Uhorska. Tendencia maďarizácie bola v školstve jednoznačne zastúpená na troch úrovniach: v zložení poslucháčov, pedagógov a vo vyučovacom jazyku.

Uhorské školstvo v prvých desiatich rokoch 20. storočia čelilo množstvu sporov: jedným z nich bol i tzv. „charakter slepej ulice“, čo znamenalo ťažkopádny prestup z jedného typu školy do druhého. Problém bol i v tom, že stredoškolské vzdelanie bolo umožnené len deťom z majetnejších rodín. Deti z chudobných rodín sa len zriedkavo dostali na vyššie školy.⁶⁹

⁶⁹ Stredoškolské vzdelávacie inštitúcie, najmä gymnáziá navštevovali deti zo strednej a vyššej spoločenskej vrstvy. Len 5 % študentov pochádzalo z robotníckej a sedliackej rodiny.

Gymnázia na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 v kontexte politicko-spoločenského vývoja

Na území Uhorska boli na základe zákonného článku XXX/1883 zriadené do roku 1918 osemtriedne gymnáziá a osemtriedne reálky. Popri štátnych existovali cirkevné, obecné a súkromné gymnáziá. Vzdelávací proces sa na všetkých uvedených školách realizoval v jazyku maďarskom.

V sústave gymnázií na východnom Slovensku popredné miesto patrilo **rímskokatolíckemu vyššiemu gymnáziu v Košiciach**, ktoré bolo od roku 1811 v správe rádu premonštrátskych kanonikov v Jasove. Dlhé desaťročia bolo jediným vyšším gymnáziom na východnom Slovensku. Žiaci gymnázia pochádzali z Abovsko-turnianskej župy, z Košíc ako aj ďalších miest východného Slovenska. V niektorých školských rokoch počet študentov prekročil 700, čo radilo gymnázium k najväčším v Uhorsku.¹ Posledným riaditeľom školy v Rakúsko-Uhorsku bol košický rodák A. Szabó.

Najvyšší počet gymnázií na východnom Slovensku bol na Spiši. Čelné postavenie medzi nimi malo **katolícke vyššie gymnázium v Levoči**. Od svojho vzniku, v roku 1672, školu spravovala rehoľa jezuitov, následne prešla do správy rehole premonštrátov a v druhej polovici 19. storočia bola riadená ministerstvom školstva. Zachovala si však charakter katolíckeho gymnázia. V 20. storočí na škole pôsobili aj profesori slovenského pôvodu, ktorí sa po roku 1918 zapojili do budovania slovenského stredného školstva. K nim patrili napr. A. Selmeczy (A. Šelmec) a J. Thomay.

Na **piaristickom gymnáziu v Podolinci** študovali žiaci zo spišského Zamaguria. Počet študentov postupne narastal a tak od roku 1911 boli následne otvorené V. až VIII. ročníky a v roku 1915 sa uskutočnili prvé maturitné skúšky. V dôsledku I. svetovej vojny došlo k poklesu študentov a zrušeniu vyšších ročníkov. Bez úspechu ostali snahy činiteľov na Zamagurí podporované aktivitami spišských miest Kežmarok, Levoča a Spišská Nová Ves. V roku 1917 ministerstvo školstva rozhodlo o okamžitom zatvorení V. – VIII. ročníkov.

Vo vzdelávacom procese na Spiši významnú úlohu zohrávalo kežmarské lýceum, ktorého začiatky siahajú až do polovice 16. storočia. V roku 1852 bolo prebudované na gymnázium a začiatkom 20. storočia pôsobilo ako **vyššie gymnázium v Kežmarku**. V 20. storočí jeho riaditeľmi boli K. Bruckner a Z. Karácsonyi.²

Začiatky **evanjelického gymnázia v Spišskej Novej Vsi** spadajú do 16. storočia. Prví študenti absolvovali maturitné skúšky v roku 1866. Ministerstvo školstva na konci 19. storočia zaradilo gymnázium medzi verejné školské ústavy podporované touto inštitúciou. Evanjelické gymnázium bolo najväčším na Spiši, počet žiakov sa pohyboval medzi 400 až 500.

¹ POTE MRA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901-1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1990, s. 497.

² POTE MRA, M. *Školstvo na Slovensku...*, s. 502.

Špecifické postavenie malo prešovské evanjelické kolégium. Od druhej polovice 19. storočia tvorilo totiž sústavu stredných a vysokých škôl. Okrem vyššieho gymnázia a učiteľského ústavu zastrešovalo aj evanjelickú právnickú akadémiu a evanjelickú teologickú fakultu. V porovnaní s katolíckym gymnáziom v Prešove, vyšším gymnáziom v Spišskej Novej Vsi či Kežmarku bolo **evanjelické vyššie gymnázium v Prešove** počtom študentov menšie, ale dosahovalo vysokú kvalitu vzdelávacieho procesu. V roku 1911 získalo novú modernú budovu a v starom kolégiu sa zachovala vzácna lyceálna knižnica.

Katolícke vyššie gymnázium v Prešove nadväzovalo na tradície jezuitského gymnázia od roku 1673. V druhej polovici 19. storočia však patrilo do správy ministerstva školstva.

Od roku 1740 existovalo v **Sabinove nižšie gymnázium** v správe rádu piaristov. Aj keď sa na gymnáziu podarilo v rokoch 1911 a 1912 otvoriť V. a VI. ročníky, do roku 1918 sa o vyššie ročníky nerozšírilo. V rokoch 1917 – 1919 vo funkcii riaditeľa školy pôsobil L. Gyulányi.

Koncom 19. storočia sa začalo učiť na **nižšom gymnáziu v Bardejove**. V roku 1909 mesto i vedenie školy požiadali ministerstvo školstva o rozšírenie vyučovania na všetky ročníky. Ministerstvo žiadosť odmietlo a navrhlo, aby mesto za určité finančné kompenzácie odstúpilo od požiadavky udržiavania nižšieho štátneho gymnázia a prijalo návrh zriadiť meštiansku školu. Mesto Bardejov s návrhom súhlasilo a v roku 1915 bardejovské gymnázium zaniklo.

Okrem uvedených gymnázií pôsobili od druhej polovice 19. storočia na východnom Slovensku aj reálky – osemročné (šesťročné) stredné školy, ktorých vzdelávací proces bol orientovaný na predmety prírodovedného a technického zamerania s dôrazom na matematiku. Žiaci sa na tomto type školy pripravovali hlavne na štúdium na vysokých školách technických, resp. na povolania v priemysle a v obchode. **Štátna vyššia reálka v Košiciach** bola založená v školskom roku 1858/1859. Po období menšieho záujmu o štúdium na škole sa počet študentov v rokoch 1901 – 1918 stabilizoval na 300 – 400. Od roku 1907 bol profesorom reálky aj J. Beniač, ktorý zohral významnú úlohu pri organizovaní slovenského stredného školstva po roku 1918.

Vyššia reálka v Levoči mala svoje začiatky v evanjelickom lýceu, ktoré sa v roku 1850/1851 transformovalo na šesťročné gymnázium, o desať rokov neskôr na osemročné evanjelické gymnázium. Aj to však bolo o niekoľko rokov zrušené a v roku 1869 vznikla namiesto neho reálka. V rokoch 1908 – 1918 bol jej riaditeľom J. Bauer.

V druhej polovici 19. storočia vznikali v Uhorsku šesťročné, neúplné stredné školy určené pre dievčatá. Umožňovali im vzdelávanie na škole vyššieho typu ako boli meštianky, avšak bez možnosti vykonať maturitnú skúšku. V **Košiciach vyššia dievčenská škola** existovala od roku 1892. **Vyššia dievčenská škola Levoči** bola založená v roku 1879. Ďalšou vzdelávacou inštitúciou tohto typu na východnom Slovensku bola **vyššia dievčenská škola v Prešove**, ktorá štúdium dievčat zabezpečovala od roku 1909.

Uhorská školská správa sa až v rokoch 1912 – 1913 venovala intenzívne zriadeniu dievčenských gymnázií, resp. premene vyšších dievčenských škôl na dievčenské gymnáziá. V roku 1915 vzniklo na území východného Slovenska prvé **dievčenské gymnázium v Košiciach** a do zániku Rakúsko – Uhorska bolo v tomto regióne jediné.

Slovensko v roku 1918 vstupovalo do novovzniknutého štátneho útvaru – Československej republiky (ČSR) ako krajina, ktorá sa v mnohých oblastiach politického, hospodárskeho, správneho a kultúrneho života podstatne líšila od západnej časti štátu. V plnom rozsahu to platilo aj vo sfére školstva.

Vznikom Československa sa na Slovensku skončila právomoc uhorského Ministerstva kultu a výučby v Budapešti. Národný výbor československý, niekoľko dní po vyhlásení ČSR, zriadil zákonom č. 2/1918 Zb. z. a n. z 2. novembra 1918 najvyššie správne úrady československého štátu, medzi nimi aj Úrad pre správu vyučovania a národnej osvety.³ Jeho názov bol upravovaný, pomenovanie Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠaNO) pretrvalo až do zániku Československej republiky. Malo šesť oddelení, popri ktorých existoval školský referát v Bratislave.

Zatiaľ čo centrálné orgány v Prahe už koncom roka 1918 vcelku úspešne iniciovali stabilizáciu pomerov v českých krajoch a zabezpečovali suverenitu nového štátu, situácia na Slovensku v novembri i decembri 1918 bola stále nejasná. Dočasnej skalickej vláde, Slovenskej národnej rade (SNR) a ani československým vojenským jednotkám sa nedarilo rozšíriť štátnu moc na celé územie Slovenska. Národné zhromaždenie preto 10. decembra 1918 prijalo zákon č. 64/1918 Zb. z. a n.⁴ o mimoriadnych, prechodných ustanoveniach na Slovensku, na základe ktorého bol zriadený Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. Prvoradou úlohou úradu, v tej dobe nazývaného aj Šrobárova vláda, bola konsolidácia pomerov na Slovensku a podriadenie správneho a súdneho aparátu československej štátnej moci. Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska pozostával zo 14 referátov – úradov pre jednotlivé oblasti politického, hospodárskeho a kultúrneho života, ktorých štruktúra zodpovedala štruktúre pražských rezortných ministerstiev. Jedným z nich bol školský referát. Prvým školským referentom bol Anton Štefánek, ktorý vo funkcii pracoval v rokoch 1918 – 1923.⁵ Jeho zástupcom a administratívnym správcom bol Václav Müller.⁶ Referát bol prvou slovenskou inštitúciou poverenou správou škôl na Slovensku.⁷ Činnosť referátu podliehala priamo ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska Vavrovi Šrobárovi.

³ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník (roč.) 1918. Čiastka 13, vydaná 4. novembra 1918, s. 1.

⁴ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Roč. 1918. Čiastka 1, vydaná 16. decembra 1918, s. 55-56.

⁵ A. Štefánek dovedy pôsobil ako redaktor *Národních listů* v Prahe. MŠaNO ho funkciou školského komisára pre Slovensko poverilo ešte pred vydaním zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. o mimoriadnych prechodných opatreniach na Slovensku, čo akceptovala aj dočasná Šrobárová vláda. A. Štefánek nemal síce ukončené pedagogické vzdelanie, ale bol uznávaným znalcom pomerov v Uhorsku. Poznal dôkladne problémy kultúry a školstva na Slovensku, najmä po dlhodobom pôsobení politiky uhorských vlád na túto oblasť spoločenského života.

⁶ V ďalších rokoch vo vedení referátu pracovali Karel Jelínek, Bohumil Pluhař, Ján Halla, František Mašek a František Písecký.

⁷ Školský referát od svojho vzniku v systéme riadenia školstva plnil funkciu expozitúry ústredného pražského MŠaNO, avšak jeho činnosť podliehala priamo Ministerstvu pre správu Slovenska a v rámci neho ministrom Vavrovi Šrobárovi. V praxi to vyzeralo tak, že všetky zásadné otázky v oblasti personálnej politiky a organizačnej činnosti sa vykonávali so súhlasom ministra s plnou mocou pre správu Slovenska.

Rozdiely existujúce v organizácii školstva v dôsledku odlišností rakúskych a uhorských školských zákonov sa postupne odstraňovali v prvých rokoch Československej republiky. Organizácia a pôsobnosť školských úradov bola definitívne upravená zákonom č. 292/1920 Zb. z. a n. zo dňa 9. apríla 1920.⁸ V súlade so zákonom (§ 1) najvyššia správa celej výchovy, vyučovania a školského dozoru patrila štátu. Štát spravoval školy prostredníctvom MŠaNO, ktoré bolo centrálnym riadiacim orgánom. Vedľa ministerstva školstva v Prahe dozor nad školami na Slovensku vykonával Referát MŠaNO v Bratislave. Príslušné oddelenia referátu riadili stredné školy vrátane gymnázií.

Na celom území Československej republiky fungovala trojstupňová štruktúra školského vzdelávacieho systému. Gymnáziá a učiteľské ústavy označované ako stredné školy patrili k druhému stupňu.⁹ Na Slovensku boli stredné vzdelávacie inštitúcie i vyššie odborné školy unifikované po vzore organizácie škôl v Čechách na základe zákona č. 293/1919 Zb. z. a n. z 27. mája 1919.¹⁰ Legislatívna norma stanovila, že pokiaľ pre stredné školy a ústavy na Slovensku neexistujú výnimky, platia vo vzťahu k učebným osnovám, učebniciam, prijímaniu žiakov, skúšaniam a klasifikácii, školským prázdninám, skúšok dospelosti (maturity), služobného pomeru pedagógov a i. príslušné ustanovenia, ktoré platia pre stredné školy a ústavy v Čechách, na Morave a v Sliezske. Zákon vytváral podklad pre realizovanie reformy vzdelávania na gymnáziách v súlade s novou štátnou ideológiou.

Počas medzivojnovnej Československej republiky fungovali 4 typy gymnázií – gymnáziá, reálne gymnáziá, reformné reálne gymnáziá a reálky. Kvalifikovanými silami oprávnenými vyučovať na stredných školách boli stredoškolskí profesori, čo bolo oficiálne označenie pre pedagógov na tomto stupni vzdelávacej sústavy. Gymnáziá boli výberovými vzdelávacími inštitúciami, ktorým štátna správa venovala mimoriadnu pozornosť. Do prvej triedy gymnázia mohol byť prijatý len žiak, ktorý dovŕšil 10 rokov pred začiatkom školského roka, resp. do konca príslušného kalendárneho roka. V prvých triedach všetkých štyroch typov gymnázií sa mohli študenti začať vzdelávať až po úspešnom vykonaní prijímacej skúšky. Štúdium bolo zavŕšené maturitnou skúškou, označovanou aj ako skúška dospelosti.

Aj keď sa slovenská politická reprezentácia 30. októbra 1918 prihlásila jednomyselne k novému štátu, Slovensko ovládala bývalá uhorská administratíva, vojsko a žandárstvo. Jeho územie sa stalo súčasťou novej republiky až keď československé vojsko za pomoci talianskych a francúzskych légii i dobrovoľníkov vytlačilo maďarské jednotky za demarkačnú čiaru určenú Dohodou. Splnomocnenec československej vlády v Budapešti Milan Hodža ešte 12. decembra 1918 zaslal pražskej vláde telegram, v ktorom urgoval, aby československé orgány ihneď obsadili východné Slovensko. Navrhol tiež nových županov,

⁸ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Roč. 1920. Čiastka 54, vydaná 5. mája 1920, s. 624-628.

⁹ K druhému stupňu patrili tiež odborné školy – priemyselné, hospodárske, obchodné a vzdelávacie inštitúcie umeleckého zamerania. Prvý stupeň vzdelávacej sústavy tvorili národné školy, kde patrili detské opatrovne, ľudové školy, meštianky. Osobitným typom škôl prvého stupňa boli špeciálne školy. Tretí stupeň predstavovali vysoké školy.

¹⁰ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Roč. 1919. Čiastka LXI, vydaná 6. júna 1919, s. 397-398.

ktorí by mohli na východe prevziať moc.¹¹ Československé vojsko prichádzalo do miest a obcí východného Slovenska až v druhej polovici decembra, napr. do Popradu 15. decembra, Levoče a Spišskej Novej Vsi 16. decembra, Košíc 31. decembra, do Bardejova 4. januára, Rožňavy 21. januára a i. Vo väčšine miest a dedín východného Slovenska boli mestské a obecné volené orgány rozpustené až na začiatku roka 1919. Z uvedených dôvodov sa zmeny na gymnáziách na východnom Slovensku oproti iným oblastiam Slovenska uskutočňovali oneskorene.

Na východnom Slovensku preberal československý štát jednotlivé gymnáziá na jar 1919 zvyčajne osobne referentom školstva Antonom Štefánkom. Do tej doby vzdelávanie prebiehalo v podstate v nezmenených podmienkach. Na gymnáziách učili maďarskí učitelia lojálni uhorskej vláde, v maďarskom jazyku, z maďarských učebníc podľa pôvodných učebných plánov koncipovaných v duchu idey jednotného uhorského národa a štátu. Podľa vyjadrenia A. Štefánka sa zástupcovia školského referátu v tom období preto riadili predovšetkým zásadou, že ich postup musí byť rýchly, že musia pracovať „bez dlhých protokolov a formálnych inšancií, krátkou cestou, pokiaľ možno osobne a bez dlhých prietahov, skrátka revolučne.“¹² Kým na ľudových školách sa slovenčina mala stať vyučovacím jazykom okamžite, na gymnáziách sa žiaci mali po maďarsky vzdelávať do konca školského roka s tým, že slovenčina bola jedným z vyučovacích predmetov.

Predstaviteľom školského referátu v Bratislave sa gymnáziá na východnom Slovensku podarilo prevziať pod svoju správu v mesiacoch marec – apríl 1919. Situácia sa postupne konsolidovala, no len dočasne, pretože vzdelávanie zásadným spôsobom narušili udalosti v súvislosti s postupom Červenej armády (ČA) Maďarskej republiky rád (MRR) na južné a východné Slovensko. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobár vyhlásil stanné právo. Maďarské vojsko obsadilo veľkú časť východu republiky, vrátane dvoch najväčších miest regiónu Košíc a Prešova. Vyučovanie v gymnáziách bolo prerušené a niektoré budovy škôl poskytovali ubytovanie vojakom. Školy začali fungovať od septembra 1919.

Referátu školstva sa po ústupe vojsk Červenej armády MRR z východného Slovenska podarilo vyučovanie na gymnáziách konsolidovať. Ich stav k 1. septembru 1922 bol nasledovný:¹³

➤ **Gymnázia**

● **v Prešove evanjelické a. v.** Vyučovanie prebiehalo v jazyku slovenskom v štyroch triedach (211 študentov) a v rovnakom počte tried s vyučovacím jazykom maďarským (196 študentov).

¹¹ Národní archiv (ďalej NA) Praha, fond (ďalej f.) PMV, 1919 – 1924, Slovensko, 225-243-3. Citované podľa: CHALUPECKÝ, Ivan. *Dejiny Levoče 2*, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 218.

¹² Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska (ďalej Minister ČSR PMPSS), škatuľa (ďalej š.) 13, inventárne (ďalej inv.) číslo (ďalej č.) 667.

¹³ *Statistický prehľad škôl na Slovensku správneho obvodu Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Školský rok 1922 – 1923.* Bratislava : Zpráva Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, rok vydania neuvedený, s. 1.

➤ **Reálne gymnáziá**

- **v Kežmarku evanjelické a. v.** Vyučovacím jazykom bola nemčina. Na škole bolo osem tried, v ktorých vzdelávanie získavalo 327 študentov.
- **v Košiciach štátne** s ôsmimi slovenskými (454 študentov) a s ôsmimi maďarskými triedami (587 študentov).
- **v Levoči štátne** s vyučovacím jazykom slovenským. V ôsmich triedach sa učilo 175 študentov.
- **v Prešove štátne** s vyučovacím jazykom slovenským. V škole bolo osem tried s 317 študentmi.
- **v Rožňave štátne** s vyučovacím jazykom slovenským a maďarským. V štyroch slovenských triedach vzdelanie získavalo 117 študentov a v rovnakom počte maďarských tried 113 študentov.
- **v Spišskej Novej Vsi evanjelické a. v.** s vyučovacím jazykom slovenským a nemeckým. Škola mala štyri slovenské triedy a štyri nemecké s celkovým počtom 231 študentov.

➤ **Reformné reálne gymnáziá**

- **v Košiciach štátne** s vyučovacím jazykom slovenským. Na škole sa učilo v ôsmich triedach 207 študentov.
- **v Levoči štátne** s vyučovacím jazykom nemeckým. Gymnázium malo sedem tried a 216 študentov.

➤ **Reálky**

- **v Košiciach štátne** so štyrmi slovenským (128 študentov) a s tromi maďarskými triedami (73 študentov).

Na východnom Slovensku celkove existovalo desať gymnázií, z toho tri cirkevné všetky evanjelické a. v. (v Prešove, Kežmarku, Spišskej Novej Vsi). V tej dobe bolo na Slovensku celkove 40 gymnázií, z nich 33 štátnych a 7 cirkevných (2 rímskokatolícke, 5 evanjelických).¹⁴ Obyvatelia východného Slovenska boli tradične hlboko nábožensky založení. Medzi obyvateľstvom prevládalo katolícke vierovyznanie. Početné zastúpenie mali nielen rímskokatolíci, ale aj gréckokatolíci. Pri cenzu v roku 1921 sa v okrese Spišská Nová Ves ku rímskokatolíckej viere prihlásilo 80,15% jeho obyvateľov, v Levoči to bolo 79,25%, Moldava nad Bodvou 70,74%, Humenné 70,61%, Košice (okres) 70,00 % a i. S gréckokatolíckou vierou sa v okrese Medzilaborce identifikovalo 81,59% jeho obyvateľov, Snina 69,55% (24,34% s rímskokatolíckou), Stropkov 65,95% (s rímskokatolíckou 22,20%).¹⁵ Na území východného Slovenska však nebolo gymnázium, ktoré by spravovala katolícka či gréckokatolícka cirkev. Československá správa katolíckej gymnázií na východnom Slovensku zrušila a previedla ich pod správu štátu. Bolo tomu tak v Rožňave, Prešove, Levoči, Spišskej Novej Vsi i v Košiciach. Reakciou Spišskej diecézy na silnú protikatolícku

¹⁴ SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 12, inv. č. 663.

¹⁵ Vypočítané podľa: *Statistický lexikon obcí v republike Československej. III. Slovensko*. Praha : Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický, 1927, s. 160 - 161.

vlnu bola síce obhajoba práva rodičov a katolíckej cirkvi na kresťanskú výchovu a vzdelávanie v slovenskom jazyku, avšak bez pozitívneho výsledku.

Výučba v slovenskom jazyku sa na gymnáziách v regiónoch východného Slovenska na začiatku 20. rokov uskutočňovala v troch z nich (v Levoči, Prešove, Košiciach), v nemeckom v dvoch (Kežmarok, Levoča). Ostatné boli tzv. zmiešané. Po slovensky a maďarsky sa učilo na štyroch gymnáziách – v Košiciach (reálka i reálne gymnázium), Rožňave a v Prešove. V slovenčine a nemčine sa výučba realizovala v jednom vzdelávacom zariadení – v Spišskej Novej Vsi. Vyučovanie v jazyku slovenskom, maďarskom a nemeckom bolo odrazom pestrej etnickej štruktúry obyvateľov východného Slovenska, predovšetkým väčších miest. Je potrebné zohľadniť aj skutočnosť, že slovenské etnické povedomie obyvateľov Zemplína, Šariša, Spiša, resp. Abova nebolo tak silné, ako v iných oblastiach Slovenska napr. Turca, Liptova, Oravy, či Gemera.

Tabuľka č. 1

Gymnaziá na východnom Slovensku podľa vyučovacieho jazyka koncom roku 1922.¹⁶

Vyučovací jazyk	Počet tried		Počet študentov	
	absolútne	v %	absolútne	v %
slovenský	48	55,81	1725	51,46
maďarský	19	22,09	969	28,90
nemecký	19	22,09	658	19,63

Ako vyplýva z údajov uvedených v tabuľke, v regióne východného Slovenska študovalo na gymnáziách celkovo 3 352 študentov. O niečo viac ako polovica z nich (51,46%) sa vzdelávala v triedach s vyučovacím jazykom slovenským. Takmer polovica gymnazistov získavala vzdelanie buď v maďarskom (28,90%), alebo v nemeckom jazyku (19,63%). Vo vzťahu k počtu žiakov v triedach je možné konštatovať, že najnepriaznivejšia situácia bola v maďarských triedach, kde v priemere študovalo až 51 študentov. Priaznivejší stav bol v slovenských, kde sa v priemere vzdelávalo 36 žiakov. Najlepšie pomery boli v nemeckých triedach s 34 gymnazistami.

Desať gymnázií v regióne východného Slovenska nebolo rovnomerne dislokovaných. Na území Zemplína nebola ani jedna škola, v Šariši existovali dve, obe sa nachádzali v Prešove. Najväčším počtom vzdelávacích inštitúcií gymnaziálneho typu disponoval Spiš, kde boli štyri gymnáziá. Ďalšie tri sa nachádzali v druhom najväčšom meste Slovenska, v Košiciach a jedno v Rožňave. Región Spiša bol oblasťou, kde sa v nevelkej vzdialenosti nachádzali štyri gymnáziá – v Levoči dve, v Spišskej Novej Vsi jedno a v Kežmarku jedno. Stredoškolské vzdelávanie počas Československej republiky tak nadviazalo na bohatú sieť škôl založených na Spiši v minulosti. Na východnom Slovensku boli gymnáziá umiestnené len v šiestich mestách – v Košiciach, Prešove, Rožňave, Spišskej Novej vsi, Kežmarku a Levoči, čo značne

¹⁶ Vypočítané podľa: *Statistický prehľad škôl na Slovensku správneho obvodu Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Školský rok 1922 – 1923*. Bratislava: Zpráva Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, rok vydania neuvedený, s. 1.

zužovalo možnosti štúdia mladých ľudí. V mnohých, v tej dobe väčších mestách neboli gymnáziá, napr. v Bardejove, kde v roku 1921 žilo 6 593 osôb,¹⁷ v Humennom s počtom obyvateľov 4 218¹⁸, ale ani v Michalovciach s 8 864 obyvateľmi¹⁹, či Trebišove, kde v roku 1921 žilo 5 880 osôb.²⁰

Nezanedbateľná bola aj sociálna stránka obyvateľov východného Slovenska, najmä vo vzťahu ku skutočnosti, že štúdiom na gymnáziách i ďalších stredných školách bolo spoplatnené. Všetci študenti gymnázií boli zo zákona povinní platiť ročné školné, ktoré sa odvíjalo od príjmu ich rodičov. Sociálna skladba obyvateľstva východného Slovenska tak determinovala rozvoj gymnázií, pretože prevažujúcu väčšinu dospeléj populácie tvorili roľníci a robotníci, ktorí len s ťažkosťami mohli podporovať štúdiom svojich detí na vyššom stupni škôl.

Tak, ako v iných oblastiach Slovenska i Československej republiky, aj na východnom Slovensku v štruktúre gymnázií prevládali reálne gymnáziá, pretože žiaci prejavovali o tento typ gymnázií najväčší záujem. Boli vnímané ako moderný ekvivalent klasického gymnázia, boli najrozšírenejšie a tešili sa aj najväčšiemu záujmu. Ich popularita bola determinovaná tým, že vzdelávanie po obsahovej stránke umožňovalo absolventom pokračovať v štúdiu tak na univerzitách, ako i na vysokých školách technického zamerania. Jedinou výnimkou boli teologická a filozofická fakulta, na ktorých musel študent vykonať doplnkovú skúšku z gréckeho jazyka

Nové školské úrady reprezentované MŠaNO a jeho referátom v Bratislave si v plnej miere uvedomovali ideový vplyv pedagógov na žiakov a študentov pri formovaní ideologických názorov, vrátane vzťahu k ČSR, a v žiadnom prípade túto skutočnosť nepodceňovali. Spochybňovanie suverenity jednotného a nedeliteľného Československa nebolo tolerované. Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska opakovane deklaroval, že v rukách učiteľov spočíva výchova budúcej generácie, eo ipso i budúcnosť štátu a školská správa a preto pri opätovnom prijímaní učiteľov musí postupovať veľmi obozretne. Podľa zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 boli štátni, samosprávnici a cirkevní hodnostári, úradníci a zamestnanci bývalého kráľovstva uhorského dočasne ponechaní vo svojich úradoch, ale len za predpokladu, že zložia sľub vernosti ČSR nasledovného znenia: „*Prísahám a sľubuji na svou čest a svědomí, že Československé republice budu vždy věren a její vládě poslušen, že budu veškerý státní zákony zachovávatí, své úřední povinnosti dle platných zákonů a nařízení vykonávati pilně, svědomite a nestranně, úředního tajemství neprozradím a ve všem svém jednání jen prospěchu státu a zájmu služby budu dbáti.*“²¹ O sľube sa podľa nariadenia vlády z augusta 1919 vyhotovoval *Protokol o služobnej prísaha*. Musel byť opatrený vlastnoručným podpisom učiteľa. Väčšina maďarských pedagógov na gymnáziách východného Slovenska odmietla takto formulovaný sľub zložiť a v takom

¹⁷ *Statistický lexikon obcí v republice Československej. III. Slovensko*. Praha : Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický, 1927, s. 122.

¹⁸ *Statistický lexikon obcí v republice Československej. III.*, s. 127.

¹⁹ *Statistický lexikon obcí v republice Československej. III.*, s. 137.

²⁰ *Statistický lexikon obcí v republice Československej. III.*, s. 146.

²¹ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Roč. 1919. Čiastka 101, vydaná 2. septembra 1919, s. 699.

prípade nemohla zotrvať vo svojom zamestnaní. Štátne úrady chápali totiž sľub ako potvrdenie lojálnosti učiteľov k ČSR. Kvôli nedostatku profesorov sa odmaďarčovanie gymnázií na východnom Slovensku spomalilo, slovenčina ako vyučovací jazyk sa na viacerých školách zavádzala len postupne v jednotlivých triedach, resp. ročníkoch (gymnázium v Rožňave, Spišskej Novej Vsi, Košiciach).

Podľa vyjadrenia novej školskej správy sa maďarskí riaditelia a pedagógovia na gymnáziách východného Slovenska správali nepatrične a nedôstojne a odmietali sa prispôbiť novým politickým a spoločenským pomerom. Zo strany maďarských profesorov reakcia na postup školských orgánov reprezentujúcich štát, s ktorým sa nestotožnili a v podstate ho odmietali, nebola nepochopiteľná. Na niektorých miestach sa situácia vyostřila, ako napr. na gymnázium v Levoči, kde bolo potrebné povolať vojenskú asistenciu. V Košiciach pri rokovaní o gymnázium premonštrátov odzneli argumenty, že Maďari potrebujú viac vzdelávacích inštitúcií ako Slováci.²² V Sabinove riaditeľ piaristického gymnázia prehlásil, že sa „*cíti byť Maďarom a do smrti sa neponíži tak, aby slúžil pod správou Československej republiky.*“²³

Maďarskí pedagógovia ako významná súčasť inteligencie, prežívali novovzniknutú situáciu dramaticky. Bola to sociálna skupina, ktorá sa „živila jazykom“, prirodzene do tej doby maďarským. Pre mnohých vznik ČSR znamenal nielen to, že v budúcnosti mali žiť v nechcenom štátnom útvare, ale tiež existenčnú otázku, vzhľadom na hrozbu straty zamestnania. Povolanie profesora bolo v tej dobe úzko spojené s kultúrnou prácou, šírením kultúry vo svojom najbližšom okolí. Boli to pedagógovia, ktorí organizovali divadelné predstavenia, spevácke vystúpenia, tanečné zábavy. V prípade maďarských išlo o maďarskú kultúru. Povolanie profesora sa spájalo s výchovou mládeže v súlade s existujúcou štátnou ideológiou. Keď do jesene 1918 sa od pedagógov vyžadovalo, aby svoju prácu vykonávali v súlade s napĺňaním idey jednotného uhorského národa, už koncom uvedeného roka mali v gymnáziách formovať pozitívny vzťah mladých ľudí k Československej republike. Uhorský patriotizmus, ako pozitívna hodnota, sa náhle stal výrazom nepriateľstva k republike a trestal sa existenčným postihom.

Nedostatok profesorov na slovenských stredných školách bolo možné v tej dobe a danej situácii riešiť niekoľkými spôsobmi. Niektorí predstavitelia československej štátnej správy, napr. Samuel Zoch a Ján Ruman presadzovali, aby učitelia boli ponechaní na školách pod podmienkou, že sa do dvoch, resp. troch rokov naučila po slovensky tak, aby boli schopní viesť v tomto jazyku vzdelávací proces. Čelní politickí reprezentanti štátnej moci na Slovensku, V. Šrobár a A. Štefánek, nesúhlasili s návrhmi S. Zocha a J. Rumana a tvrdili, že maďarským a pomaďarčeným profesorom nie je možné a priori dôverovať. Argumentovali ich maďarským nacionalizmom. Pri personálnom výbere uprednostňovali „československé a slovanské čítanie“. Slovenskí evanjelici, i sám Martin Rázus navrhovali, aby na miesta

²² Archiv Ministerstva zahraničných vecí České republiky (ďalej A MZV ČR) Praha, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4 Mierová konferencia v Paríži a reparácie 1918 – 1938 (ďalej II/4), š. 55.

²³ A MZV ČR Praha, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4, š. 55.

stredoškolských profesorov nastúpili národne uvedomelí kňazi. A. Štefánek uvedenú ideu zamietol poukazujúc na ich nedostatočnú kvalifikovanosť.

Pri riešení zložitej otázky bolo rozhodnuté povolať na Slovensko českých pedagógov. V roku 1919, na základe žiadosti ministra s plnou mocou V. Šrobára, začali aj na východné Slovensko prichádzať učitelia, profesori, úradníci, zamestnanci štátnej správy, zväčša do vedúcich funkcií. Pôsobenie pedagógov malo byť dočasné do doby, kým vzdelávacie inštitúcie nezabezpečia dostatočný počet slovenských učiteľov a profesorov. Príchodom príslušníkov českej inteligencie na Slovensko začala nová etapa česko-slovenských vzťahov, ktorá presahovala všetky dovtedajšie kontakty.

Samostatným problémom bola otázka zžitia sa českých pedagógov s novým prostredím. Českí profesori prichádzali do regiónov východného Slovenska s predstavami formovanými oficiálnou ideológiou, poprevratovým nadšením, ale tiež s altruistickými snahami prispieť k pozdvihnutiu zaostalých východných oblastí československého štátu na kultúrnu úroveň českých krajín. Uplatňovanie vykonštruovaných kultúrno-politických predstáv viedlo v odlišných podmienkach často k rozčarovaniu českých pedagógov a k ich nezhodám s miestnymi obyvateľmi. Českí profesori nepoznali nové prostredie, vrátane náboženskej otázky, čo niekedy spôsobovalo medzi nimi a domácim obyvateľstvom nedorozumenia i konflikty.

Pre východné Slovensko bola príznačná pestrá etnická štruktúra obyvateľstva. Okrem príslušníkov maďarskej národnosti tu mali silné zastúpenie Nemci a Rusíni. Nemecké obyvateľstvo bolo sústredné na Spiši (približne 32 000 osôb), ale Nemci v značnom počte žili v každom väčšom meste východného Slovenska. Na začiatku 20. rokov podiel Nemcov v okrese Kežmarok dosahoval 46,50% a v okrese Gelnica 34,00%.²⁴ Spišskí Nemci, najmä zmaďarizované mestské vrstvy, aktívne vystupovali proti Československu. Ich snaženie vyústilo do vyhlásenia Nezávislej spišskej republiky ako Selbstständige Zipser Republik 9. decembra 1918 na zhromaždení v Kežmarku. Bol to však len pokus, ktorý nemal objektívne podmienky existencie. Nemecké obyvateľstvo nebolo v otázke nezávislej republiky jednotné a už 11. decembra prišli zástupcovia spišských Nemcov do Liptovského Mikuláša, aby nadviazali styk s liptovským výborom SNR a oznámili, že sa pripájajú k SNR.

Ako všetky národy a národnosti v Uhorsku aj Nemci získavali vzdelávanie v jazyku maďarskom. Možnosti rozvoja predovšetkým v kultúrnej sfére, v oblasti školstva a vzdelania v Československej republike však spišskí Nemci nevnímali ako adekvátnu náhradu za stratu napredovania v hospodárskom živote v Rakúsko – Uhorsku. Nesúhlas a absencia výhod, ktoré Nemcom na Spiši garantovala Československá republika, boli silné. Svedčí o tom najmä postoj nového politického subjektu Spišskonemeckej strany (Zipserdeutsche Partei), ktorá odmietala opatrenia československej vlády zamerané na vybudovanie škôl s vyučovacím jazykom nemeckým. V správe školského inšpektora o situácii na Spiši je uvedené, že tamojšia inteligencia mimoriadne aktívne vystupovala za ponechanie školských zariadení s vyučovacím jazykom maďarským. Keď im bolo oznámené, že ako Nemci majú právo sa vzdelávať vo svojom materinskom jazyku okrem

²⁴ Vypočítané podľa: *Statistický lexikon obcí v republike Československej*, III, s. 160-160.

ľudových a meštianskych škôl aj na gymnáziách a odborných školách, „prihovárali sa za ponechanie stavu aký je a uznávali, že štát ma právo zakladať si svoje školy, ale nadobudnuté práva iných národov neslobodno rušiť. Nešlo im o nemecké školy, ale maďarské.“²⁵

Nemecké gymnázium na Spiši, ako aj ľudové školy a meštianky, mali podobný problém ako slovenské školy. Šlo sa o nedostatok kvalifikovaných pedagógov schopných v nemeckom jazyku zabezpečiť vzdelávací proces. Na Spiš začali už začiatkom 20. rokov prichádzať sudetskí Nemci, aby sa podieľali na „demaďarizácie“ tamojšieho nemeckého obyvateľstva. Mnohí z nich na Spiši ostali a pôsobili ako pedagógovia v novozaložených nemeckých školách.²⁶ Po vzniku ČSR v Kežmarku pôsobilo **Evanjelické dištriktuálne reálne gymnázium s vyučovacím jazykom nemeckým**. Pri slávnostnom otvorení školského roka 1920/1921 riaditeľ gymnázia Brückner konštatoval, že „Československá republika dala Nemcom to, čo im Maďari vzali“²⁷ a vyjadril poďakovanie politikom.

V Levoči prebiehalo stredoškolské vzdelávanie na reálnom gymnáziu. Podľa vyjadrenia A. Štefánka len „jedno jediné gymnázium na Slovensku a to v Levoči malo troch takých profesorov, ktorí znali slovensky a ktorí sa prispôbili hneď.“²⁸ Vedením reálneho gymnázia v Levoči bol však poverený profesor uherskobrodského gymnázia František Matějček. Zápis do československého gymnázia, ktorý bol vypísaný na 5. a 6. apríla 1919, prihlásilo sa len 16 žiakov, no ich počet rýchlo rástol. Vyučovanie sa síce začalo 24. apríla, ale v dôsledku vojenských akcií Červenej armády Maďarskej republiky rád bolo prerušené. Vzdelávací proces bol onedlho obnovený a 12. júla 1919 dostalo výročné vysvedčenie už 121 žiakov.²⁹ Okrem reálneho gymnázia, ktoré sa od 17. mája 1919 nazývalo **Československé štátne reálne gymnázium Vavra Šrobára** so slovenským vyučovacím jazykom, bolo v Levoči aj reformné gymnázium s nemeckým vyučovacím jazykom, ktoré sa považovalo za nepriameho nástupcu známeho evanjelického lýcea. Výnosom MŠaNO zo 17. augusta 1922 bolo premenované na **Štátne reformné nemecké evanjelické a. v. reálne gymnázium v Levoči**. V marci 1919 prišiel referent Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska A. Štefánek do Levoče, aby úradne prevzal tamojšie školy a zabezpečil vyučovanie v jazyku slovenskom. Na ľudových školách sa slovenčina mala stať vyučovacím jazykom okamžite, stredné školy mali po maďarsky učiť do konca školského roka – do 1. mája 1919 s tým, že slovenčina bola jedným z vyučovacích predmetov. Prevažná väčšina učiteľov i profesorov, ale aj časť verejnosti, zmeny iniciované A. Štefánkom odmietala. Situácia sa vyhrotila na katolíckom gymnáziu, kde proti riaditeľovi E. Kalmárovi musela zakročiť brachiálna moc, pretože odmietal odovzdať vzdelávaciú inštitúciu novej štátnej moci a bol presvedčený, že je stále vo vlastníctve maďarského štátu. Niektoré vzácne zbierky, vrátane bohatej numizmatickej, sa stratili. Až do svojho odchodu do Maďarska v roku 1921, sa snažil

²⁵ SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 14.

²⁶ Bližšie: OLEJNÍK, Milan. Transformácie identity spišských Nemcov v závislosti na meniacich sa štátoprávnych a sociálnych podmienkach Slovenska v 20. storočí. In BAČOVÁ, Viera – KUSÁ, Zuzana (eds.). *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 145-154.

²⁷ SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 12, inv. č. 663.

²⁸ SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

²⁹ CHALUPECKÝ, I. *Dejiny Levoče 2*, s. 250.

ovplyvňovať zamestnancov i žiakov gymnázia a negatívne sa vyjadroval na adresu profesorov, ktorí vstúpili do služieb československého štátu.

Mnohí rodičia v Levoči organizovali početné protesty, podpisové akcie a deputácie na rôzne úrady so žiadosťou, aby maďarčina ostala vyučovacím jazykom, resp. jedným z vyučovacích predmetov aspoň na niektorej škole v meste. Školské a správne úrady s poukázaním na nízky podiel maďarského obyvateľstva v Levoči žiadosti odmietli.³⁰

V marci 1919 prišiel A. Štefánek do Spišskej Novej Vsi, kde ako prvé boli do československej správy prevedené dve štátne vzdelávacie inštitúcie – štátna ľudová škola a štátna chlapčenská meštianska škola. Všetci učitelia ľudovej školy zložili sľub vernosti, na chlapčenskej sa tak nestalo a školský referent s okamžitou platnosťou celý pedagogický zbor zo zamestnania prepustil. Gymnázium v Spišskej Novej Vsi bolo do školského roku 1918/1919 autonómne evanjelické pod správou miestneho cirkevného zboru. Po vzniku Československej republiky ako druhý rovnocenný partner pristúpil evanjelický dištrikt na základe organizácie evanjelickej cirkvi na Slovensku. Až do roku 1883 sa vyučovanie na škole realizovalo v nemčine, odvtedy do roku 1918 v maďarskom jazyku. Školský rok 1917/1918 bol skrátený a ukončený 5. mája. Keď v marci 1919 prišiel do Spišskej Novej Vsi Anton Štefánek, predstavitelia evanjelickej cirkvi sa na referenta obrátili s požiadavkou, aby vyučovacím jazykom na gymnáziu bola nemčina. Podobne aj 41 účastníkov Seniorátu evanjelickej a. v. cirkvi spišských miest v žiadosti, ktorú v Milbachu (Mlynici) 25. mája 1919 podpísali a adresovali dištriktuálnej rade, sa domáhalo, aby sa v škole učilo po nemecky.³¹ Argumentovali národnosťou zapísaných študentov k 1. septembru 1919, z ktorých z celkového počtu 595 uvádzalo materinskú reč buď nemeckú, resp. maďarskú 545 a len 50 slovenskú. Dištriktuálna rada žiadala otvorenie triedy s vyučovacím jazykom slovenským. Zápis do nemeckých tried sa konal 29. a 30. októbra 1919 a začiatkom novembra Evanjelická a. v. cirkev v Spišskej Novej Vsi povolila, aby sa v jednej triede učilo po slovensky. Vyučovanie v prvej slovenskej triede dištriktuálneho ústavu sa začalo 17. novembra, triedy evanjelického gymnázia ostali nemecké. Kým školská komisia evanjelickej rady východného dištriktu v Liptovskom Mikuláši plánovala do budúcnosti školu poslovenčiť, miestny evanjelický cirkevný zbor trval na nemeckom vyučovacom jazyku a 20. mája 1920 predložil Biskupskému úradu Východného dištriktu *Pamätný spis* signovaný 23 nemeckými cirkvami.³² Opätovne v ňom uviedol, že bude vydržovať ústav s nemeckým vyučovacím jazykom. Dištriktuálna rada mu však uložila, aby v školskom roku 1920/1921 otvoril dve slovenské triedy. So súhlasom MŠaNO tak bolo otvorené evanjelické dištriktuálne reálne gymnázium s prvým a druhým ročníkom s tým, že slovenské triedy sa postupne rozšíria na celý ústav a nemecké zaniknú. Vedením školy bol poverený profesor evanjelického náboženstva Ladislav Thern. Ako jediný z bývalého profesorského zboru bol schopný vybavovať úradnú agendu v slovenskom jazyku.

³⁰ CHALUPECKÝ, Ivan. *Dejiny Levoče* 2, s. 250.

³¹ KORMOŠOVÁ, Ružena a kol. *Gymnázium v Spišskej Novej Vsi dávne a nedávne*. Spišská Nová Ves : Gymnázium Školská, 2006, s. 26.

³² KORMOŠOVÁ, R. *Gymnázium v Spišskej Novej Vsi...*, s. 26.

Podľa zákona č. 226/1922 Zb. z. a n. z 13. júla 1922 mali byť cirkevné gymnáziá pod dozorom štátu, ako aj autonómne gymnáziá poštátnené. Keď bolo zrejmé, že udržanie nemeckého vyučovacieho jazyka na škole je nereálne, evanjelická cirkev súhlasila s jej poštátnením. Na rokovaníach so zástupcami štátu 18. augusta 1922 prerokovala podmienky a k 1. septembru 1922 odovzdala školu do jeho správy. V tom čase vyučovanie prebiehalo v štyroch slovenských a v štyroch nemeckých triedach. Zmenilo sa pomenovanie vzdelávacej inštitúcie, ktorá ďalej fungovala pod názvom **Československé štátne reálne gymnázium v Spišskej Novej Vsi**. V júni 1926 sa konali posledné maturitné skúšky v jazyku nemeckom. Miesta profesorov, ktorí neovládali dostatočne, resp. neboli spôsobilí, či ochotní doučiť sa slovenský jazyk a pôsobiť na štátnej škole, zaujali prevažne českí profesori.

V Rožňave nastali zmeny vo vzdelávacích inštitúciách zabezpečujúce stredné vzdelanie až v jeseni 1919. V meste pôsobili dve cirkevné gymnáziá, rímskokatolícke a evanjelické a. v., ktoré sa pred rokom 1918 výrazne exponovali za uhorskú štátnu ideu. Vedúci školského referátu MŠaNO Anton Štefánek sa v lete 1919 na adresu členov premonštrátskej rehole, ktorí realizovali vyučovanie na rímskokatolíckom gymnáziu vyjadril, že tých, ktorí „*ticho pracovali na kultúrnom poli, prevezme štát, ale dovtedajší charakter rehole sa zmení.*“³³

26. augusta 1919 pricestovala do mesta delegácia vedená referentom A. Štefánkom. Jej ďalšími členmi boli inšpektor Karol Jelínek, župan Ján Jesenský a inšpektor evanjelickej cirkvi a. v. východného dištriktu Július Botto.³⁴ A. Štefánek vo svojom vystúpení vyhlásil, že obidve cirkevné gymnáziá budú v meste do konca augusta zrušené a namiesto nich sa vyučovanie začne v školskom roku 1919/1920 realizovať v Československom štátnom reálnom gymnáziu. Až 15. septembra 1919 poveril školský referát profesora Gustava Adamiša úlohou vykonať predbežný zápis a začiatkom októbra nariadil okresnému náčelníkovi V. Paceltovi, aby zabezpečil pre novú strednú štátnu školu budovu. Okresný náčelník sa rozhodol pre priestory bývalého premoštrátskeho gymnázia, pretože v tej dobe boli moderné a kvalitne zariadené. Počas bojov v nej prechodne umiestnili poľnú vojenskú nemocnicu, ktorá tu pôsobila do 6. októbra 1919. Vyučovanie sa tak v septembri a ani v októbri nezačalo. Najmä rodičia študentov oprávnené vyjadrovali nespokojnosť s existujúcou situáciou a vysielali k V. Paceltovi deputácie i jednotlivcov, prostredníctvom ktorých poukazovali na stav stredoškolského vzdelávania v Rožňave. Nálady občanov mesta prezentoval *Rozsnyói Híradó*, ktorý uverejnil otvorený list okresnému náčelníkovi. **Československé reálne gymnázium v Rožňave** bolo oficiálne zriadené na základe výnosu MŠaNO zo dňa 17. novembra 1919. Do funkcie riaditeľa školy bol ustanovený Ľudovít Greck. V školskom roku 1919/1920 sa mal otvoriť prvý ročník s vyučovacím jazykom slovenským a vyučovanie v ročníkoch II. – VIII. prebiehalo kompletne vo všetkých predmetoch v jazyku maďarskom. Školské úrady predpokladali postupné zanikanie maďarských tried. Pri zápise

³³ FILO, E. Vyučovanie slovenčiny na bývalom katolíckom gymnáziu v Rožňave. In *Sborník Spolku profesorov Slovákov*. Martin 1932/33, s. 96. Citované podľa: TAJTÁK, Ladislav. *Dejiny Rožňavy* 2. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 170.

³⁴ Štátny archív Košice (ďalej ŠA) Košice, pob. Košice, f. Československé reálne gymnázium v Rožňave (ďalej ČRGR), š. 7. I. a II. výročná správa Československého štátneho reálneho gymnázia v Rožňave za školský rok 1919/1920 a 1920/1921.

do prvého ročníka v dňoch 18. – 22. decembra sa však neprihlásil ani jeden žiak, preto na 3. januára 1920 určili dodatočný zápis, kedy sa prihlásilo 15 žiakov. K uvedeným problémom sa pridali ďalšie, ktoré sa týkali umiestnenia gymnázia do inej budovy. MŠaNO vyzvalo 9. januára 1920 dočasného správcu L. Grecka, aby jednal s evanjelickou cirkvou a. v. v Rožňave o umiestnení školy do budovy bývalého evanjelického gymnázia.³⁵ Ťažkosti spôsobovali tiež národnostné vzťahy medzi profesormi i žiakmi. Na novoutvorenom gymnáziu pôsobila naďalej prevažná väčšina pedagógov z bývalých maďarských škôl, niektorí z nich neovládali slovenský jazyk. K vyostreniu pomerov došlo v polovici novembra 1920, keď študenti maďarskej národnosti, v snahe vynútiť si výučbu vo svojom materinskom jazyku, bojkotovali vyučovací proces. Situácia sa upokojila potom, keď vedenie školy pohrozilo, že študenti, ktorí sa do 17. novembra nezúčastnia vyučovacieho procesu, budú z gymnázia vylúčení.³⁶ Pomery sa postupne konsolidovali, k čomu prispel aj odchod niektorých pro maďarsky orientovaných profesorov zo školy. Avšak aj po tom, ako odišli, protičeskoslovenské sentimenty pretrvávali. Stal sa prípad, keď študenti v triedach poškodili obraz prezidenta republiky Tomáša G. Masaryka. Na pomery rožňavského gymnázia upozornil aj Josef Sent-Ivanyi v liste V. Šrobárovi v júni 1921. Kritizoval rušenie maďarských tried na škole. Poukázal na postup štátnych úradov, ktoré nepovolili vznik maďarského gymnázia, aj keď ho v novej situácii chceli založiť a udržiavať výlučne katolícka cirkev.³⁷ Napriek naznačeným problémom sa situácia na škole konsolidovala, začal narastať počet študentov, rozširovali sa triedy.

Zásadné zmeny neobišli ani kolégium v Prešove. Vyučovanie v školskom roku 1918/1919 bolo na jednotlivých ústavoch kolégia prerušené najskôr kvôli chrípkovej epidémii a neskôr v dôsledku nariadenia podžupana Šarišskej župy z 5. novembra 1918. Na teologickej akadémii, učiteľskom ústave a gymnáziu bola výučba obnovená až 8. januára 1919. 9. januára dal nový župan Šarišskej župy Pavol Fábry na vedomie školám v Prešove, aby plnili svoje povinnosti v súlade so zákonmi nového štátu. Na základe rozhodnutia Antona Štefánka sa školský rok na prešovskom kolégiu ukončil predčasne 6. marca 1919.³⁸ Vládny referent zároveň informoval profesorov, že tí z nich, ktorí sa nepodrobili ustanoveniam školského referátu, majú dve možnosti – buď odídu do Maďarska, alebo budú prepustení. V tom čase bolo kolégium bez pokynov potiského dištriktu a jeho profesorský zbor volil vyčkávacie stanovisko. Evanjelická cirkev a. v. v Liptovskom Mikuláši pracovala na svojej reorganizácii, v rámci ktorej sa vytváral aj nový východný dištrikt. Dištriktuálny konvent

³⁵ ŠA Košice, pob. Košice, f. ČRGR, š. 7. I. a II. výročná správa Československého štátneho reálneho gymnázia v Rožňave za školský rok 1919/1920 a 1920/1921. Do budovy evanjelického a. v. gymnázia bola škola presťahovaná až v roku 1936. In TAJTÁK, L. (ed.). *Dejiny Rožňavy 2*, s. 171.

³⁶ TAJTÁK, L. (ed.). *Dejiny Rožňavy 2*, s. 171. Na Československom reálnom gymnáziu v Rožňave sa k maďarskej národnosti hlásilo 43,71% študentov, čo bol najvyšší podiel zo všetkých stredných škôl na Slovensku.

³⁷ SNA Bratislava, f. Minister ČSR PMPSS, š. 40, č. 40/603.

³⁸ VASILOVÁ, Darina. Kolégium v Prešove a významné medzníky novodobých dejín. In ŠVORC, Peter – HARBULOVÁ, Ľubica (eds.). *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1948 – 1918*. Prešov – Bratislava – Wien : Katedra všeobecných dejín a Katedra slovenských dejín a archívnicka FF PU v Prešove, Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut in Wien, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy pri SAV v Bratislave, 1999, s. 336.

riešil otázku evanjelických škôl 30. júla a 8. augusta oznámil rozhodnutie aj vedeniu Kolégia v Prešove. Školská rada východného dištriktu zrušila Vyššie gymnázium Kolégia ev. a. v. potiského dištriktu, Učiteľský ústav Kolégia ev. a. v. potiského dištriktu, ako aj teologickú akadémiu pri kolégiu. Právnická akadémia bola presťahovaná do Miškovca ešte 19. marca 1919. Ďalej školská rada východného dištriktu rozhodla, že od 1. septembra 1919 bude v Prešove otvorené slovenské evanjelické kolegiálne gymnázium s vyučovacím jazykom slovenským od prvého ročníka.

Ďalšia stredoškolská vzdelávacia inštitúcia v Prešove, maďarské kráľovské gymnázium, prešlo do správy československých úradov 3. marca 1919 a 17. marca 1919 bolo otvorené už ako **Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium**.³⁹ Z pôvodných 211 poslucháčov prestúpilo do novej školy 176 študentov (83%), pribudlo aj 15 žiakov z gymnázia v Sabinove a 10 z prešovského evanjelického gymnázia. Z pôvodných 15 profesorov maďarského gymnázia v novej československej škole nepôsobil ani jeden. V priebehu obsadzovania územia Slovenska československou armádou boli vojaci ubytovaní aj v priestoroch školy, čo malo za následok obmedzenie výučby do štyroch miestností. Vzdelávací proces na škole bol zásadným spôsobom narušený aj počas existencie Slovenskej republiky rád – v období od 2. júna do 7. júla 1919 bola škola zatvorená a školský rok bol ukončený až 12. júla 1919. Krehkosť nového štátneho útvaru sa prejavovala aj na chode gymnázia. Pri príležitosti osláv prvého výročia vzniku Československej republiky sa v priestoroch školy objavili letáky, obsah ktorých zastráňoval predovšetkým žiakov študujúcich do roku 1919 na maďarskom kráľovskom gymnázii. Obracali sa na nich s výzvou, aby vystúpili zo školy, pretože jej návštevou zapredávajú svoju pôvodnú vlasť.⁴⁰ Situácia sa vyostrovala a 22. mája 1921 skupina mužov napadla riaditeľa školy v jeho vlastnom byte a vyzvala ho, aby do týždňa opustil mesto Prešov. Napriek počiatočným problémom sa gymnázium v Prešove postupne etablovalo, čoho dôkazom bol aj zvýšený záujem o štúdium na škole. Už v školskom roku 1919/1920 boli v prvom a druhom ročníku otvorené po dve triedy (dovtedy existovala len jedna) a počet žiakov stúpol na 263, čo bolo o 52 viac ako rok predtým.⁴¹

Československé štátne orgány na Slovensku vnímali Košice na začiatku 20. rokov ako mesto s početnou maďarskou komunitou. V materiáloch školského referátu sú charakterizované ako mesto len z polovice slovenské. V menšej miere takto bola chápaná aj Bratislava. Dve najväčšie mestá na Slovensku boli označené ako „bašty, ktoré ležia viac-menej v jazykovej pohraničnej oblasti. Tieto dve mestá sú spojené ešte s celým radom iných miest, ako sú Rožňava, Rim. Sobota, Šahy, Levice, Nové Zámky, Lučenec, atď... Odjakživa posielali Slováci do týchto miest svojich synkov na stredné a odborné školy maďarské.“⁴²

³⁹ HREHOR, Henrich. Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium v Prešove v rokoch 1919 – 1939. In *Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*. 2013, roč. 16, č. 3, s. 38-51. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-16-rok-2013/3/studie-a-clanky/safarikovo-ceskoslovenske-statne-realne-gymnazium-v-presove-v-rokoch-1919-1939/>

⁴⁰ HREHOR, H. Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium..., s. 39.

⁴¹ HREHOR, H. Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium..., s. 38-40.

⁴² SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

Už bolo uvedené, že v Košiciach, i v ďalších mestách na etnicky zmiešanom území, školský referát rušil vyučovanie v maďarskom jazyku. Svoj postup zdôvodňoval aj tým, že keby zodpovední pracovníci boli „nechali len maďarské školy a držali sa zásady, že v maďarských mestách môžu byť len maďarské školy, tak by podporovali maďarizáciu Slovákov i naďalej. Tieto mestá už nie sú len akýmsi kultúrnym majetkom Maďarov, ale i majetkom slovenským.“⁴³

V košických školách sa v nezmenených pomeroch a s pôvodnými učiteľskými zbormi, vyučovalo aj v máji 1919, čo znamená, že koncom školského roka 1918/1919 bola v Košiciach vyučovacím jazykom maďarčina na všetkých ľudových školách, meštiankach, gymnáziách i odborných vzdelávacích inštitúciách.

V rámci škôl gymnaziálneho typu v Košiciach na konci školského roka 1918/1919 fungovali:

- Hlavné gymnázium premonštrátov
- Uhorská štátna vyššia reálka
- Uhorská štátna vyššia dievčenská škola

Uvedené inštitúcie dosahovali vysokú úroveň vzdelávania, svojou kvalitou sa radili medzi najuznávanejšie v Uhorsku. Školské úrady Československej republiky začali košické školy preberať do svojej správy v máji 1919. Proces bol prerušený postupom vojsk Maďarskej republiky rád na východné Slovensko. Maďarská armáda obsadila Košice 6. júna 1919 a opustila ich po podpísaní prímeria medzi Maďarskom a Československom 4. júla 1919.

A. Štefánek osobne navštívil Košice, aby získal informácie o situácii v radoch pedagógov. Odhadoval, že na košických stredných školách pôsobili len dvaja profesori schopní viesť výučbu v slovenskom jazyku. Predpokladal, že v celoslovenských reláciách sa ich počet pohyboval okolo 300. Najvyšší školský úrad Československej republiky na Slovensku, Školský referát Úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska pod vedením Antona Štefánka, obnovil v auguste 1919, po dvojmesačnej nútenej „prestávke“ preberanie košických škôl pod správu československého štátu.⁴⁴ A. Štefánek poveril touto úlohou školského inšpektora Jána Šimečka, bývalého profesora Štátnej vyššej obchodnej školy v Košiciach, ktorý volil razantný prístup. Boli prípady, keď použil brachiálnu moc, keďže vedenia škôl a maďarskí pedagógovia sa nechceli dobrovoľne vzdať svojich pozícií. V *Jubilejnom almanachu mesta Košíc*, vydanom pri príležitosti desiateho výročia existencie Československej republiky je uvedené, že J. Šimeček „prejímал školy košické s príkladne neústupnou energiou, bez ktorej by nebolo možné bývalo pomysleť si, zasahovať do takých osíh hniezd, akými boli vtedy školy košické. Vieme prípady, keď prejímal alebo musel prejímať

⁴³ SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667

⁴⁴ Školský referát začal Ministerstvu školstva a národnej osvety v Prahe priamo podliehať po vydaní výnosu 8. februára 1922, keď bol vyňatý z právomoci Úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a pretvorený na Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave.

školu za asistencie brachiálnej moci, lebo na výzvu, odovzdať školu, dostalo sa mu skoro veskrze stereotypnej odpovedi, že sa ustúpi len nasilu“.⁴⁵

Na uvedený postup v košických školách upozornili aj *Maďarské sťažnosti na československú štátnu správu na Slovensku*, odovzdané v roku 1921 Spoločnosti národov. Aj československá strana v reakcii na dokument pripustila, že pri poslednom zápise žiakov do škôl v Košiciach v niekoľkých prípadoch zasahovala polícia, ale preto, aby zabránila, „*násilnému zapisovaniu slovenských detí do maďarských škôl.*“⁴⁶

Od septembra 1919 vzdelávanie na košických školách všetkých stupňov prebiehalo už pod kontrolou československých školských úradov. Niektoré gymnáziá a odborné školy zanikli, ďalšie boli prevzaté do československej správy. Len jedna z nich od školského roku 1927/1928 fungovala ako škola s vyučovacím jazykom maďarským. V súlade s postupnými legislatívnymi opatreniami československého štátu premeny nastali aj v ich štruktúre.

Pri zavádzaní slovenčiny ako vyučovacieho jazyka do škôl v meste sa negatívny postoj maďarského obyvateľstva Košíc prejavil v plnej miere. Situácia bola zložitá nielen preto, že, „*tu boli všetky školy maďarské počnúc od materskej školy (opatrovne) až po najvyššiu školu (právnická akadémia), ale že sa ich pôsobením vytvorilo v Košiciach a v ich okolí naskrz i v najslovenskejších obciach také ovzdušie a následkom utvrdzovania maďarskej všenárodnej ideológie taká mentalita, že ani len pomyslieť by nebolo možné bývalo na prípadnú možnosť inojazyčného vyučovania, než maďarského, na prípadné uplatnenie prirodzeného práva menšiny (ačkoľvek väčšiny, dľa maďarskej ideológie: národnosti)*“.⁴⁷

V niektorých stredných školách, ktoré prevzala československá štátna správa a zaviedla v nich slovenský vyučovací jazyk existovali triedy, nazývané aj pobočky, s vyučovacím jazykom maďarským, v ktorých sa všetky predmety učili po maďarsky. Ich pôsobenie muselo povoliť Ministerstvo školstva a národnej osvety.

Aj keď nové školské úrady neočakávali od košického obyvateľstva pozitívnu reakciu k zavedeniu slovenčiny ako vyučovacieho jazyka na gymnáziách a odborných školách v meste, tak silnú negatívnu reakciu nepredpokladali. Ako dokladujú dobové dokumenty, keď sa v Košiciach otvorili „*stredné a odborné školy slovenské Košičania ich sabotovali ... Nedat' ani jedného syna a dcéru do českej školy, ozývali sa hlasy po zhromaždeniach v meste. Zapisovali ich do maďarského gymnázia – slovenské stredné a odborné školy zostávali takmer prázdne ... Riaditelia museli chodiť agitovať po školách okolitých obcí, aby si zohnali a zozbierali dostatočný počet žiactva – alebo prijímali žiakov zo západného Slovenska.*“⁴⁸

O žiakov sa „*bojovalo*“ aj na stránkach miestnych periodík. Slovenské vyzývali rodičov k zápisu detí do slovenských škôl a maďarské ich žiadali, aby uvedené výzvy ignorovali. Školským otázkam sa venovali najmä maďarské denníky *Kassai Hirlap* a *Kassai Napló* a na

⁴⁵ BENIAČ, Ján. Stredné školy v Košiciach a ich rozvoj v prvom desaťročí našej samostatnosti. In ŠTANCL, J. G. (ed.). *Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918 – 1928*. Košice : Výbor pre oslavy 10. výročia Československej republiky, 1928, s.146 - 147.

⁴⁶ A MZV ČR Praha, sekcia MZV 1918-1938, f. II/4, š. 55.

⁴⁷ BENIAČ, J. *Stredné školy v Košiciach...*, s. 145.

⁴⁸ BENIAČ, J. *Stredné školy v Košiciach...*, s. 149.

druhej strane *Slovenský východ*, prvý slovenský regionálny denník, priekopník slovenskej tlače na východnom Slovensku po roku 1918.

Zavádzaním slovenčiny ako vyučovacieho jazyka v košických školách narastala nespokojnosť maďarských obyvateľov mesta. Sťažovali sa na diskrimináciu a násilné odnárodňovanie svojich detí a súčasne požadovali otvorenie škôl s vyučovacím jazykom maďarským. V Košiciach kolovali obežníky vyzývajúce „*maďarské obyvateľstvo mesta Košíc a okolia*“ k prejavom nespokojnosti s existujúcim stavom maďarských škôl. Zdôrazňovali, že „*budúcnosť národov zakladá sa na školách*“ a poukazovali na zmluvy a zákony zaisťujúce práva menších na vzdelávanie vo svojom materinskom jazyku. Kritizovali školskú politiku, ktorá údajne ohrozovala budúcnosť Maďarov stupňujúcim sa odnárodňovaním. „*Niet dostatočných maďarských škôl pre naše deti.*“ Preto proti „*tomuto nášmu položeniu každý zákonitý prostriedok musíme použiť a ešte ďalekozvučne prejaviť to naše sväté odhodlanie, že tých čias dosiahneme, dokiaľ neotvorí sa brány maďarského vyučovania pred každým maďarským dieťaťom.*“⁴⁹

Maďarskí obyvatelia mesta v existujúcej situácii hľadali rôzne možnosti, ako pokračovať vo vzdelávaní svojich detí v materinskom jazyku. Policajné riaditeľstvo v Košiciach získalo v polovici dvadsiatych rokov informácie o pôsobení „tajného“ gymnázia v meste. Učili na ňom bývalí maďarskí profesori a štúdium sa končilo maturitnou skúškou. Žiaci získali vysvedčenie „*jakoby byli konali zkoušky na maď. gymnasiu v Miškolci.*“⁵⁰ Na škole učilo údajne 12 – 14 profesorov a polícia u niektorých vykonala domové prehliadky, pri ktorých našla učebnice určené pre posledný ročník stredných škôl v Maďarsku, zoznamy študentov a záznamy dokazujúce existenciu ústavu i v predchádzajúcich rokoch. Niektorí profesori pri vypočúvaní potvrdili svoje pôsobenie na škole i na maturitných skúškach. Podľa výpovede profesora Eugena Fraenkla gymnázium vzniklo už v roku 1918, kedy vo funkcii školského inšpektora v Košiciach pôsobil Englebert Mazy. Keď sa na košických stredných školách vyučovacím jazykom stala slovenčina, mnohí žiaci začali študovať súkromne u bývalých učiteľov maďarských vzdelávacích inštitúcií. E. Mazy pred svojim odchodom z Košíc poveril organizáciou bývalého riaditeľa Sandora, po ňom bol sprostredkovaním stykov medzi Košicami a Miškolcom poverený Dr. Fekete. E. Fraenkl vo výpovedi ďalej uviedol, že potom, ako bol Dr. Mazy penzionovaný, vykonávať maturitné skúšky už nebude reálne. Prezídium policajného riaditeľstva v Košiciach v správe zaslanej vo februári 1925 ministerstvu vnútra uviedlo, že sa nepodarilo dokázať zriadenie gymnázia s vedomím, resp. na rozkaz maďarského ministerstva školstva. Na základe vyšetrovania však podľa vyjadrenia policajného úradu bolo zrejmé, že škola „*byla vedena s vedomím zahraničných činiteľů a že se tu jednalo o dobře organizovanou činnost iredentistickou.*“⁵¹ Všetci zúčastnení profesori a študenti sa stali podozrivými zo spáchania trestného činu proti §17 zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. (zákon na ochranu republiky). Podľa uvedeného paragrafu, každý, kto založil tajnú organizáciu, účelom ktorej bolo rozvracať samostatnosť, ústavnú jednotnosť, alebo

⁴⁹ *Slovenský východ*. Roč. 4, 1921, č. 169, s. 1. Za maďarské školy v Košiciach.

⁵⁰ A MZV ČR Praha, II. sekcia MZV politická, f. I./2, š. 234.

⁵¹ A MZV ČR Praha, II. sekcia MZV politická, f. I./2, š. 234.

demokraticko-republikánsku formu štátu, ako aj ten, kto sa na jej činnosti podieľal, trestal sa väzením od jedného mesiaca do dvoch rokov.⁵²

Aj po vzniku Československej republiky fungovalo v Košiciach Hlavné gymnázium premoštrátov, kde premonštráti vyučovali v maďarskom jazyku do mája 1919. Keď budovu školy prevzali do správy orgány ČSR, bolo v jej priestoroch zriadené **Československé štátne reálne gymnázium**, ktoré sa vyprofilovalo na najznámejšiu strednú školu v meste v období medzivojnovnej ČSR. Na škole existovali triedy s vyučovacím jazykom slovenským a pobočky, kde sa vyučovanie realizovalo v jazyku maďarskom.

Vyučovanie v školskom roku 1919/1920 začalo na škole neskôr, až 1. októbra. Dôvodom bol nízky počet študentov zapísaných do slovenskej triedy. V Košiciach v tom období kolovali správy o vytvorení maďarského gymnázia, mnoho rodičov preto vyčkávalo. Keď sa na škole otvorila prvá trieda s vyučovacím jazykom slovenským, bolo v nej 27 žiakov, oproti 75 v maďarskej. Podobný scenár sa opakoval v lete 1920, keď počas letných prázdnin prebiehala v Košiciach intenzívna agitácia proti gymnáziu. Maďarská Katolícka obec, reprezentovaná prepustenými maďarskými profesormi bývalého premonštrátskeho gymnázia, ohlasovala založenie samostatného gymnázia s vyučovacím jazykom maďarským, uverejnila zoznam profesorov i termín zápisu. Nerozhodnuté košické obyvateľstvo začalo zapisovať svoje deti do ohlasovanej školy a niektorí rodičia vyberali aj deti už zapísané na slovenské gymnázium. Ministerstvo školstva a národnej osvety však zriadenie ústavu nepovolilo, čo malo dohru aj na pôde Národného zhromaždenia, kde sa poslanci v mene obyvateľov Košíc sťažovali na školské pomery v meste a žiadali otvorenie maďarského gymnázia povoliť.

Už v lete 1919 premonštráti spísali memorandum, ktoré zaslali i ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobárovi. Odpoveď nedostali a obrátili sa tak aj na prezidenta T. G. Masaryka. V memorande zdôraznili, že konfiškáciou ústavu, o ktorej prelát jasovský nebol informovaný, veľkú krivdu utrpel nielen rád, ale aj Košice. Za hlavného vinníka označili školského referenta A. Štefánka, ktorý si počínal, akoby „*by byl pánem povolaným souditi ve veškerých záležitostech, také v záležitosti minulosti ... jako protestant nemůže činiti nároku na rozhodování ve školských věcech katolických*“⁵³ Poukázali, že bývalé uhorské vlády sa pridržiavali zásady, na základe ktorej katolícke školské otázky upravovali výlučne štátni činitelia katolíckeho vierovyznania. V závere memoranda žiadali, aby maďarské školské záležitosti katolícke boli „*předloženi anketě, které by se zúčastnili vynikající mužové ovzduší katolického a co nejméně zaujatí*“⁵⁴ aj za účasti vydržovateľov maďarských katolíckych škôl, rovnako ako zástupcov rôznych typov katolíckych vzdelávacích ústavov. Do tej doby malo byť zastavené zaberanie akýchkoľvek škôl.

A. Štefánek informoval v stanovisku hlavu štátu o svojej návšteve gymnázia premonštrátov v Košiciach a vyjadril jednoznačné stanovisko. Rád rozhodne nemôže realizovať výučbu na

⁵² *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Roč. 1923. Čiastka 23, vydaná 31. marca 1923, s. 211.

⁵³ Archiv Ústavu T. G. Masaryka (ďalej A ÚTGM) Praha, f. TGM- republika, 1918-1937, Slovensko (ďalej TGM – republika), š. 399.

⁵⁴ A ÚTGM Praha, f. TGM – republika, š. 399.

území Československej republiky, pretože, „svým složením, výchovou i tradíciami je čiste maďarský a neostýchal se ani nyní v poslední době, ač mu bylo umožněno ukončit školský rok a osvědčit svou loyálnost vůči státu, neustále agitovat mezi žáky proti slovenčině a proti státu.“⁵⁵ K otázke prepustených maďarských pedagógov uviedol, že maďarských učiteľov na Slovensku je nadbytok, ale na druhej strane je neobsadených 1 700 miest na slovenských školách. V nasledujúcom období sa školská správa musí preto nevyhnutne orientovať na vzdelávanie pedagógov pre potreby škôl s vyučovacím jazykom slovenským. Štúdium učiteľov pre maďarské školy nebolo podľa názoru A. Štefánka v najbližšom období potrebné.⁵⁶

O vyhrotenej situácii svedčí aj delegácia Košičanov na čele s biskupom u prezidenta republiky v októbri 1919, ktorá mu odovzdala petíciu podpísanú viac ako 10 000 obyvateľmi mesta. Sťažovali sa na školské pomery v Košiciach a žiadali, aby sa v nasledujúcich dvoch – troch rokoch na gymnáziu ešte vyučovalo maďarsky. T. G. Masaryk o situácii informoval Vavra Šrobára. Prezident vyjadril pochybnosť, že či sa „prováděním překotné reformy obyvatelstvo zbytečně popuzuje“ a upozornil na politickú nevyhnutnosť, „aby právě Košice pro republiku byli získány, alespoň aby byli uklidněni.“⁵⁷

Po otvorení gymnázia v roku 1919 na maďarských pobočkách vyučovali Samuel Bancík, Vojtech Czvengoš, Ján Gillinger, Aladár Komlós, Michal Ondruš, Jozef Solčáni, Ján Thomay, Štefan Homola, Pál Rokitsky, Emanuel Enten, Samuel Horváth. Rozdelenie profesorov vo vzťahu k vyučovaniu v slovenských triedach a maďarských pobočkách nebolo striktné stanovené a niektorí pedagógovia učili v oboch častiach. Vo funkcii riaditeľa školy pracoval Karol Murgaš, ktorý pôsobil na maďarskom premonštrátskom gymnáziu, kde vyučoval matematiku a fyziku. Ako jediný z tamojšieho profesorského zboru zotrval na škole aj po jej prevzatí československou správou.

Rád premoštrátov sa viackrát usiloval o uznanie vlastníckych práv na budovu školy, nakoľko väčšiu časť finančných prostriedkov vynaložených na výstavbu maďarského gymnázia začiatkom 20. storočia hradili premonštráti.⁵⁸ Spor sa preniesol i na pôdu parlamentu, kde poslanec Lajos Körmendy-Ékes v máji 1922 konštatoval, že gymnázium premonštrátov v Košiciach je majetkom rádu, ktorý budovu školy vystaval z vlastných prostriedkov, zariadil a tiež udržoval. Gymnázium odňali rádu 11. septembra 1919 brachiálnou mocou a zabavili ho pre účely štátneho reálneho gymnázia. Škola sa stala majetkom rádu premoštrátov až v roku 1939.

Na Československom štátnom reálnom gymnáziu v Košiciach sa stav slovenských a maďarských tried i študentov postupne menil, zvyšoval sa počet slovenských a v menšej miere i maďarských.

⁵⁵ A ÚTGM Praha, f. TGM – republika, š. 399.

⁵⁶ A ÚTGM Praha, f. TGM – republika, š. 399.

⁵⁷ Archiv Kancelárie prezidenta republiky (ďalej A KPR) Praha, f. Kancelária prezidenta republiky 1919 – 1947, (ďalej KPR), š. 39, inv. č. 515 (G).

⁵⁸ Vyučovanie v nových priestoroch školy sa začalo vo februári 1905. Budova bola na tú dobu moderná, disponovala novým zariadením, vodovodom, elektrickým osvetlením, telocvičňou, špecializovanými učebňami a kabinetmi pre pedagógov.

Tabuľka č. 2

Počet tried a žiakov na Československo štátnom reálnom gymnáziu v Košiciach v rokoch 1919 – 1923.⁵⁹

školský rok	Slovenské triedy		Maďarské pobočky	
	počet tried	počet žiakov	počet tried	počet žiakov
1919/1920	8	64	10	271
1920/1921	8	164	9	371
1921/1922	10	307	11	544
1922/1923	11	454	14	587

Priestory pre výučbu na gymnáziu nepostačovali, a tak prebiehala v striedavom režime, keď sa v dopoludňajších hodinách učilo v slovenských triedach a v popoludňajších v maďarských pobočkách.⁶⁰

Maďarská košická verejnosť očakávala, že v maďarskom jazyku sa bude vyučovať v pobočkách aj na **Československom štátnom dievčenskom reformovanom reálnom gymnáziu**. MŠaNO ich otvorenie na škole nepovolilo a svoje rozhodnutie odôvodňovalo fungovaním maďarských pobočiek na Československom štátnom reálnom gymnáziu. Prístup ministerstva školstva mal nepriaznivý dopad na dievčenské gymnázium. Na začiatku školského roka bolo do školy zapísaných 261 žiačok. Po verdikte MŠaNO ich mnoho vystúpilo a v auguste 1920 gymnázium navštevovalo okolo 80 študentiek.⁶¹ V ďalšom období sa však ich počet zvyšoval.

Postupným zavádzaním slovenčiny ako vyučovacieho jazyka do košických škôl sa stále častejšie objavovali sťažnosti maďarských občanov mesta na diskrimináciu a násilné odnárodňovanie maďarských žiakov a zároveň požiadavky na otvorenie škôl s vyučovacím jazykom maďarským. O problémoch vzdelávania v jazyku maďarskom na košických školách sa diskutovalo aj na pôde Národného zhromaždenia. V početných interpeláciách maďarských poslancov rezonovalo najmä meno košického školského inšpektora Jána Šimečka, ktorého obviňovali z násilného poslovenčovania maďarských detí, z diskriminácie maďarských žiakov a učiteľov. Na rokovaní poslaneckej snemovne 16. júna 1920 odznela interpelácia maďarských poslancov na ministra školstva a národnej osvety „v záležitosti nepřístojnosti košického školního inspektora“ obsahujúca negatívne stanovisko maďarských učiteľov ku školskému inšpektorátu v Košiciach, predovšetkým k osobe hlavného školského inšpektora Jána Šimečka.⁶² Maďarskí poslanci upozornili, že v Košiciach, prevažne maďarskom meste, školský inšpektor J. Šimeček údajne používa premyslené, dômyselné metódy, aby donútil žiakov a študentov maďarskej národnosti sa vzdelávať v slovenských školách. Stav maďarských učiteľov v Košiciach „již pro hmotné

⁵⁹ A MZV ČR Praha, II. sekcia MZV politická, f. I./2, š. 235.

⁶⁰ V školskom roku 1926/1927 sa na gymnáziu už v 32 triedach učilo celkove 1 391 žiakov.

⁶¹ KOPČANYIOVÁ, Milada. Košické stredné a odborné školstvo dva roky po prevrate (1918-1920). In OLOŠTIAK, Martin – CHOVANEC, Marek (eds.) 8. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 396.

⁶² Ján Šimečka a Karol Murgaš patrili k popredným osobnostiam budovania slovenského školstva a kultúry v Košiciach.

starosti zoufalý, stal se nesnesiteľným pro nepřátelské a hrubé jednání košického školního inspektora Jana Šimečka-Gary a jeho libovůle neznající mezí, která jde tak daleko, že odpírá i přijímání a předkládání jejich žádostí a stížností, že zavazuje je k protizákonným podmínkám při poukazování jejich zákonných požitků, jednotlivé síly, bez vyšetřování, z vlastní moci vykazuje a požitky zastavuje.“⁶³

MŠaNO sťažnosť nevyriešilo k spokojnosti košických maďarských učiteľov, podobne ako ani iné. Minister školstva v odpovedi uviedol, že pokladá akékoľvek rozhorčenie maďarského učiteľstva a obyvateľstva za neodôvodnené a nepovažuje za potrebné uskutočniť zvláštne opatrenia. Sťažnosti a interpelácie maďarských profesorov však neboli vo všetkých prípadoch opodstatnené, akékoľvek prejavy lojality voči československému štátu zo strany predstaviteľov košického školstva považovali za diskriminačné.

Podľa vyjadrenia A. Štefánka za slovenské školy v Košiciach musel viesť referát školstva „celú vojnu po dlhé mesiace, pretože Maďari sa bránili poslovenčenia aj len jednej školy. Stále posielali memorandá, protestné noty, do ministerstva v Bratislave aj do Prahy aj na pana prezidenta. Posielali jednu deputáciu za druhou, sbierali podpisy rodičov, nadávali, prosili, hrozili, len aby zostali školy po starom a aby žiadny z ich profesorov nebol prepustený alebo zamenený iným.“⁶⁴ A. Štefánek priznal, že bratislavský referát pristúpil z uvedeného dôvodu k taktizovaniu, keď na začiatku školského roka vyhlásil v meste zápis len do slovenských škôl a energicky vystupoval proti aktivitám košických Maďarov za ponechanie gymnázia s maďarským vyučovacím jazykom.

Školská správa prepustila zo zamestnania mnoho maďarských pedagógov pôsobiacich na všetkých stupňoch vzdelávacích inštitúcií, ako aj inšpektorov a ďalších pracovníkov vo sfére školstva. Československá štátna správa prípady uvoľnenia pedagógov maďarskej národnosti zdôvodňovala troma základnými argumentmi: neznalosťou slovenského jazyka, odopretím sľubu vernosti Československej republike a nepriateľským postojom voči štátu. Mnohí učitelia nečakali na oficiálne úradné oznámenie, ale odišli z miest svojho pôsobenia „dobrovoľne“.

Od konca roka 1918 do 20. septembra 1921 bolo celkove prepustených 2 397 pedagógov, stredné školy muselo opustiť 156 profesorov, vrátane tých, ktorí pôsobili na gymnáziách východného Slovenska.⁶⁵ Pedagóg, ktorý musel zanechať svoje zamestnanie dostal od ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára tzv. *Priepustný list*. Oznamoval, že v súlade s §2 zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 a na základe prípisu ministerstva školstva a národnej osvety z 27. júna 1919 „prepúšťame Vás zo školskej služby na území republiky československej, jako učiteľa maďarskou vládou ustanoveného, alebo potvrdeného a vládou československou dosiaľ neprevzatého. S platovými, po prípade

⁶³ Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. Svazek I. Praha : Státní tiskárna, 1920, s. neuvedená. Zasadanie Národného zhromaždenia československého zo 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Körmeny Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a súdruhov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístojnosti košického školského inšpektora.

⁶⁴ SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 12, inv. č. 663.

⁶⁵ A MZV ČR Praha, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4, š. 55.

s penzijnými nárokmi odkazujeme Vás na vládu maďarskú v Budapešti, ktorej prepustenie Vaše súčasne oznamujeme.“⁶⁶

Väčšina maďarských profesorov sa zo Slovenska vystahovala. Tí, ktorí zostali, poberali penziu, či odškodné, resp. si našli iné zamestnanie. Ako konštatoval A. Štefánek v správe *Počiatky novodobého školstva* väčšina „týchto pánov uznala, že pre neznalosť jazyka slovenského skutočne nie sú kvalifikovaní pre slovenské školy a zariadili sa podľa toho.“⁶⁷ Viacerí však boli schopní zvládnuť úlohu pedagóga vo vzdelávacom procese aj v jazyku slovenskom. Bratislavský školský referát ich priradil na gymnáziá najmä do Košíc a tiež do Bratislavy a iných miest, v ktorých sa nachádzali maďarské stredné školy.⁶⁸

Profesorské zbory na všetkých maďarských stredných školách boli rozpustené a školská spáva situáciu riešila príchodom českých stredoškolských profesorov. Na československých gymnáziách východného Slovenska tvorili väčšinu profesorských zborov. Už v prvých dňoch po začatí školského roka v septembri 1919 obsadzovali prvé učiteľské a riaditeľské miesta. Situácia na gymnáziách v Košiciach bola taká, „že nebolo možné vymeniť všetkých profesorov, ktorí s nami nesympatizujú, tak sme si pomohli aspoň tým, že sme na čelo dotyčného ústavu postavili nášho človeka.“⁶⁹

Na všetkých gymnáziách, či odbočkách s vyučovacím jazykom maďarským v regióne východného Slovenska však pôsobili aj profesori maďarskej národnosti, od ktorých nová štátna správa očakávala lojalitu voči novému štátu, ale „ochotu k slovenčine a novému štátu ani maďarskí profesori ani žiaci zvlášť nepreukazovali.“⁷⁰

Príchod českých profesorov na gymnáziá sa stretol s rozpačitosťou, často i negatívnymi reakciami obyvateľov, hlavne medzi príslušníkmi maďarskej národnosti. Českých učiteľov vnímali ako samozvancov, ktorí prišli na východné Slovensko obráť tunajších pedagógov o zamestnanie. Prepustení maďarskí profesori nazerali na obsadenie ich pôvodných miest českými učiteľmi ako na diskrimináciu. Maďarskí poslanci na zasadnutí Národného zhromaždenia ČSR 16. júna 1920 v interpelácii tlmočili ich sťažnosti a uviedli, že na miesto „hromadne propuštěných kvalifikovaných maďarských učiteľů přicházejí československé síly, v 8 týdenním kursu „vzdělané“, které dostávají měsíčního platu 1200 - 1600 K.“⁷¹

Činnosť gymnázií na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 bola určovaná viacerými faktormi. Až takmer po uplynutí pol roka od vyhlásenia Československej republiky, v mesiacoch marec – apríl 1919, prešli pod správu úradov novovzniknutého štátu. Dovtedy ich činnosť prebiehala v intenciách politiky maďarskej vlády. Práca škôl bola rušená pôsobením vojenských jednotiek na východnom Slovensku, ktoré boli použité pri

⁶⁶ A ÚTGM Praha, f. TGM - republika, š. 448.

⁶⁷ SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

⁶⁸ SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

⁶⁹ SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

⁷⁰ SNA Bratislava, f. Anton Štefánek, š. 14, inv. č. 683.

⁷¹ *Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích...*, s. neuvedená. Zasadanie Národného zhromaždenia československého zo 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Körmeny Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a súdruhov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístojnosti košického školského inšpektora.

dosadzovaní a zabezpečení novej štátnej moci. Aj keď sa vyučovanie na krátky čas konsolidovalo, v júni bolo narušené postupom Červenej armády Maďarskej republiky rád. Vzdelávanie na gymnáziách východného Slovenska sa postupne stabilizovalo v jeseni 1919. Na jar 1919 došlo vo vzdelávacom procese k radikálnym premenám. Zásadným obratom bola zmena vyučovacieho jazyka, keď bol jazyk maďarský nahradený slovenčinou (oficiálne československým jazykom). Zmena sa stretla s nevôľou študentov maďarskej národnosti, ich rodičov, profesorov a maďarských obyvateľov všeobecne. Vyvíjali veľké úsilie za ponechanie maďarčiny ako vyučovacieho jazyka na gymnáziách východného Slovenska. Vzdelávanie v jazyku slovenskom bolo v radoch obyvateľov slovenskej národnosti východného Slovenska reflektované pozitívne.

Vzdelávací proces na gymnáziách na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 neprebíhal spôsobom, ktorý by zabezpečoval plynulosť. Neexistovali podmienky pre kvalitné vyučovanie. Vzdelávací proces bol často krát improvizovaný, podmienený snahou etablovať vzdelávanie v slovenskom jazyku čo najrýchlejšie.

Stredné školstvo vo vybraných mestách Spiša v rokoch 1938 – 1945

Po 6. októbri 1938 bol v Bratislave zriadený ústredný školský úrad s názvom Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny (MŠaNO SK), ktorý hneď po svojom utvorení prevzal všetky právomoci a agendu Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe a jeho Referátu v Bratislave, pokiaľ sa vzťahovali na školské a osvetové záležitosti Slovenskej krajiny.¹

Stredné školy a učiteľské ústavy prešli po zriadení samostatného Ministerstva školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny v Bratislave z personálnej stránky veľkými zmenami. Začiatkom školského roka 1938/39 mali takmer vo všetkých profesorských zboroch prevažnú väčšinu profesori neslovenskej národnosti (len profesorov českej národnosti bolo 564). Krátko po 6. októbri 1938 opustilo po dohode s pražským Ministerstvom školstva a národnej osvety 18 riaditeľov a 123 profesorov českej národnosti školskú službu na Slovensku. Českí profesori, ktorí ostali na Slovensku, mohli pracovať v školských službách, iba pokiaľ mali za manželky Slovenky. Nahradiť ich nebolo až také ťažké, lebo po 2. novembri 1938 bolo potrebné poumiestňovať vyše 100 profesorov, účinkujúcich na školách odstúpeného územia, na školách v Slovenskej republike.²

Českí pedagógovia pôsobiaci na Slovensku boli prepustení bez ohľadu na mieru ich adaptácie. V mnohých prípadoch išlo o osoby, ktoré na Slovensku žili už dlhšiu dobu a ak by nedošlo k zmene politickej situácie, pravdepodobne by tu aj zostali. Častokrát sa jednalo o ľudí, ktorí na Slovensku žili a pôsobili od vzniku republiky, alebo sem prišli v prvých rokoch jej existencie. Vzhľadom na dlhodobé kolegiálne a iné väzby, lúčenie s už bývalými spolupracovníkmi bolo sprevádzané mnohými emóciami.³

¹ V čase autonómie (do januára 1939) bol ministrom školstva Matúš Černák vnímaný ako nekompromisný radikál, ktorého vystriedal umiernený a konzervatívny staroľudák Jozef Sivák. Na jeho čele stál počas celej existencie slovenského štátu. JAKSICOVÁ, Vlasta. „Usmernená“ slovenská kultúra a jej inštitucionálne rámce v 40. rokoch minulého storočia. In KÁZMEROVÁ, Ľubica. *Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku 1918 – 1945*. Bratislava : HÚ SAV vo vyd. Prodoma, 2012, s. 123.

² Prítomnosť českých pedagógov bola problematickou otázkou, ktorá na Slovensku rezonovala. Dôvodov, prečo pôsobenie týchto učiteľov nebolo prijímané kladne, hlavne v prvých rokoch republiky, bolo viacero. Mnoho z vyučujúcich českej národnosti aj napriek dlhodobému pôsobeniu v slovenskom prostredí neovládalo slovenčinu a vo vyučovaní uprednostňovali český jazyk. Pomery komplikovala aj skutočnosť, že stredné školy v prvých rokoch existencie Československa trpeli nedostatkom slovenských učebníc a používali české učebnice. Pre niektorých rodičov bolo veľkým sklamaním, že na nových školách neučia slovenskí pedagógovia, ale českí, ktorí neovládajú slovenčinu. Situáciu komplikoval i fakt, že aj samotní študenti rozprávali miestnym dialektom a boli pritom konfrontovaní so slovenčinou v podaní českých vyučujúcich, ktorej dostatočne nerozumeli.

HREHOR, Henrich. Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium v Prešove v rokoch 1919 – 1939. In *Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*. 2013, roč. 16, č. 3, s. 38-51. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-16-rok-2013/3/studie-a-clanky/safarikovo-ceskoslovenske-statne-realne-gymnazium-v-presove-v-rokoch-1919-1939/>.

³ MOLNÁR, Július – MATOUŠEK, Branislav – HORVÁTH, Peter. *Gymnázium Jána Hollého v Trnave v prvej polovici 20. storočia, 1900 – 1953*. Trnava : Y.E.T.Y., 2009, s. 10.

Po týchto opatreniach koncom januára 1939 profesori Slováci prvý krát tvorili väčšinu v osobnom stave stredných škôl a učiteľských ústavov. Do konca školského roku 1938/39 opustilo školskú službu na Slovensku ďalších cca 260 českých profesorov. Časť Čechov ostala dočasne dobrovoľne v školských službách Slovenskej republiky a ich právne postavenie sa upravilo dohodou uzavretou medzi zástupcami vlád Protektorátu a slovenského štátu. Proces postupného, pomerne rýchleho poslovenčenia osobného stavu stredných škôl a učiteľských ústavov (akadémií) je vidieť aj na nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č. 1

Zvyšovanie počtu učiteľov stredných škôl slovenskej národnosti v rokoch 1938 – 1941⁴

Stav ku dňu	Národnosť						
	slovenská	česká	nemecká	maďarská	inoslovenská	židovská	spolu
1. X. 1938	345	523	11	29	2	22	932
30. VI. 1939	512	256	9	17	4	13	811
31. XII. 1939	668	122	9	18	1	4	822
31. XII. 1940	680	73	4	21	3	1	783
31. XII. 1941	713	38	4	18	7	-	780

Kým počet slovenských stredoškolských profesorov bol za obdobie október 1938 – december 1941 viac ako dvakrát vyšší, stav maďarských profesorov klesol z 29 na 18 a nemeckých z 11 na 4.

Ministerstvo školstva uskutočnilo i revíziu nevhodných kníh v školských a obecných knižniciach. Zo školských, ale aj obecných knižníc bolo vyradených asi 800 titulov, ktoré boli označené za nevhodné z morálnych, ale aj politických dôvodov – propagácia čechoslovakizmu a marxistického socializmu. Tieto knihy však neboli pálené, ako sa to často stávalo so slovenskými knihami na území, ktoré zabralo Maďarsko, ale odovzdané do bibliotéky Matice slovenskej. Podobne boli usmerňované aj školské časopisy. V zmysle obežníka č. 38/1940 o zákaze vydávať miestne a krajské študentské časopisy bolo naznačené rozdelenie časopisov na vhodné a nevyhovujúce. Posudzovacím kritériom bolo *zodpovedné ideové a pedagogické vedenie*. Časopisy bez uvedenej kontroly boli vnímané ako mládeži škodiace, a preto bolo počnúc 1. septembrom 1940 zakázané vydávanie všetkých krajských a miestnych študentských časopisov.⁵

Pre nové pomery slovenského štátu boli nevhodné učebnice písané v českom jazyku. Z tohto dôvodu dochádza k mohutnému publikovaniu nových školských učebníc. Významnú úlohu pri tom zohral Spolok profesorov Slovákov (SPS). Jeho členská základňa výrazným spôsobom participovala na tvorbe učebníc, ktorých bolo v období Slovenskej republiky 1939 – 1945 vydaných viac ako 150 titulov (hlavne pre slovenské gymnáziá a učiteľské akademie; ale aj pre rusínsku a maďarskú národnostnú menšinu). Uprednostnene boli

⁴ Údaje čerpané z: *Päť rokov slovenského školstva 1939 – 1943*. (Zost. redakčná komisia Ministerstva školstva a národnej osvety). Bratislava : Štátne nakladateľstvo v Bratislave, 1944, s. 173-175.

⁵ Pozri: ĎURKOVSKÁ, Mária – HREHOR, Henrich. *Stredné školy na Slovensku v rokoch 1918 – 1948. Dokumenty*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2014, s. 39.

publikované učebnice slovenského jazyka, vlastivedy a „takých predmetov pri ktorých slovenské stanovisko možno najvýraznejšie uplatňovať.“⁶ Vydávaniu učebníc sa venovali rôzne nakladateľstvá na území celého Slovenska (Bratislava, Žilina, Martin, Ružomberok, Prešov) s rôznym konfesijným zázemím (Tranoscius v Liptovskom Mikuláši, Spolok sv. Vojtecha v Trnave). V učebniciach sa na prvých stranách nenachádzali podobizne nositeľov štátnej moci, ako tomu bolo v učebniciach z čias ČSR, alebo po roku 1948.⁷

V porovnaní s predchádzajúcim dvadsaťročným obdobím sa upravil a v istom smere i zjednotil postup pri zakladaní nových stredných škôl na Slovensku, aj keď v základe kopíroval prvorepublikový systém. Stredné školy na území Slovenskej republiky mohli podľa tohto upraveného systému zriaďovať a udržiavať štát, študijné fondy a štátom spravované iné základiny, ak ich výnos postačoval na zabezpečenie riadneho chodu školy. Takéto typy stredných škôl boli už v názve označené ako školy štátne. Druhým typom zriaďovateľa stredných škôl na Slovensku v rokoch 1939 – 1944 (resp. 1945) boli fondy a základiny bez štátnej správy a zároveň sa ním mohli stať aj cirkevné a duchovné spoločnosti, rehoľné rády a kongregácie, ako aj spolky a inštitúcie územnej samosprávy. Takýto typ škôl bol vo svojom názve označený ako neštátna škola. Samému založeniu a registrácii novej strednej školy predchádzala žiadosť a niekoľkomesačný schvaľovací proces. Skôr ako bolo schválené zriadenie novej štátnej alebo neštátnej strednej školy, musel potenciálny riaditeľ budúcej školy v prvých troch mesiacoch kalendárneho roka oznámiť zámer založiť novú školu v písomnej žiadosti na ministerstvo školstva v Bratislave. Povinnou súčasťou žiadosti o založenie novej strednej školy bol organizačný štatút ústavu, učebné osnovy, výkaz učebných pomôcok so zoznamom učebníc, výkaz o počte miestností a písomné potvrdenie o hmotnom a finančnom stave ústavu – zakladateľa novej školy. Zároveň bol budúci zriaďovateľ povinný predložiť ministerstvu zoznam profesorov a ostatných pedagógov s ich osobnými dokladmi. Ministerstvo školstva malo vyhradené právo do troch mesiacov odmietnuť vydať povolenie založiť novú strednú školu, ale iba v prípade, ak mu neboli dodané v predpísanej časovej lehote všetky povinné predpísané dokumenty, doklady a výkazy. Neštátne stredné školy mohli požiadať v prípade hmotnej a finančnej núdze o peňažnú podporu priamo ministerstvo školstva, ktoré zapracovalo podmienky jej poskytnutia do osobitnej zmluvy.⁸

Školský rok sa na všetkých stredných školách začínal jednotne 1. septembra a končil 31. augusta nasledujúceho kalendárneho roka. Učiteľský zbor a zamestnanci stredných škôl sa rozdeľovali na definitívnych, dočasných, supľujúcich a zmluvných profesorov, pomocných a vedľajších učiteľov (katechéto) a školských zriadencov. Na čele každej strednej školy stál

⁶ Pät' rokov slovenského školstva..., s. 220. Citované podľa: NEUPAUER, František. Školská politika v období Slovenskej republiky 1939 – 1945. In *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV*. ŠMIGEL, Michal, MIČKO, Peter (Eds.). Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 81.

⁷ NEUPAUER, F. *Školská politika v období Slovenskej republiky...*, s. 81.

⁸ KÁRPÁTY, Vojtech. K niektorým otázkam slovenského stredného školstva 1939 – 1945. In SOKOLOVIČ, Peter (Eds.). *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 207-208.

riaditeľ, ktorý mohol byť zvolený alebo vymenovaný len z kolégia definitívnych profesorov s minimálne desaťročným služobným postupom. Riaditeľov štátnych stredných škôl na návrh vlády vymenovával prezident republiky. Po formálnom súhlase ministerstva školstva mohol byť riaditeľ volený aj priamo v škole.⁹

Veľká pozornosť, tak ako aj v medzivojnovom období, bola venovaná aj lojálnosti pedagógov voči štátu. Učitelia museli povinne skladať nasledovnú prísahu: „Prisahám na Boha živého, že vždy budem verný Slovenskému štátu a poslušný jeho vláde, prisahám, že budem zachovávať všetky zákony a nariadenia, že budem usilovne svedomite a nestranne plniť svoje úradné povinnosti podľa zákonov a nariadení, že úradné tajomstvo neprezdím, že budem poslušný svojim predstaveným a budem sa starať v každom svojom počínaní o prospech Slovenského štátu a o záujem služby. Tak mi Pán Boh pomáha!“¹⁰

K zásadnej zmene štruktúry školského systému došlo v druhom roku existencie slovenského štátu. V roku 1940 sa do pozornosti vládnych orgánov dostali židovské vzdelávacie a výchovné zariadenia. Nariadenie č. 208/1940 novelizované nariadením č. 255/1940 Sl. z. (vstúpilo do platnosti 2. septembra 1940) v hlavných paragrafoch hovorilo o vylúčení Židov zo všetkých výchovných inštitúcií na všetkých úrovniach okrem ľudových škôl.¹¹ Podľa tohto zákona mohli židovské deti povinnú školskú dochádzku absolvovať výlučne v školách pre Židov.¹² Židia, či už ako jednotlivci, náboženské obce alebo iné korporácie a ustanovizne, nemohli zriaďovať žiadne školy okrem ľudových. Vzdelávanie, ktoré zabezpečovali všetky školy a ústavy, okrem ľudových, nemohli nadobudnúť ani súkromným vyučovaním. Nariadenie zastavilo všetky náklady spojené s financovaním židovských škôl zo strany štátu. Tie prešli na židovské náboženské obce.

Za rámcovú normu v oblasti stredného školstva je možné považovať vládne nariadenie č. 168/1939 o organizácii a správe strednej školy zo dňa 11. júla 1939, ktoré rozhodujúcim spôsobom ovplyvnilo nasledujúci vývoj stredoškolského vzdelávania z pohľadu organizačnej ako aj obsahovej línie.¹³ V zmysle tohto nariadenia dochádza k zjednoteniu rôznych typov stredných škôl. **Gymnaziá** boli týmto nariadením z viacerých typov z predchádzajúceho obdobia zjednotené na tzv. jednotnú strednú školu s názvom gymnázium. Gymnázium sa delilo na dva stupne: nižšie gymnázium I. – IV. trieda – bolo jednotné v tom zmysle, že sa vo všetkých triedach vyučovalo podľa toho istého učebného plánu, kým na vyššom stupni V. – VIII. trieda mala popri základom type (gymnaziálna vetva)

⁹ KÁRPÁTY, V. *K niektorým otázkam slovenského stredného...*, s. 207-208.

¹⁰ Štátny archív Prešov (ďalej ŠA PO), pobočka (ďalej pob.) Nižná Šebastová, fond (ďalej f.) I. štátne gymnázium v Prešove 1786 – 1953 (ďalej I. ŠG PO), škatuľa (ďalej š.) 38, Obežník č.10/1939 prez., Služobná prísaha štátnych zamestnancov podľa vl. nar. 6/1939 Slov. zák.

¹¹ Ešte pred týmto nariadením vydalo MŠaNO SK 16. júla 1939 obežník, v ktorom žiadalo riaditeľstvá všetkých stredných škôl a učiteľských ústavov, aby počnúc uvedeným dátumom prijímali židovské deti do škôl a ústavov v takom počte, aby neprevýšili 4% z celkového stavu prijatých detí do prvého ročníka v danom roku.

¹² KÁZMEROVÁ, Ľubica. *Riadiace orgány školstva na Slovensku a vzdelávací systém v rokoch 1918 – 1945*. In KÁZMEROVÁ, Ľubica. *Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku 1918 – 1945*. Bratislava : HÚ SAV vo vyd. Prodana, 2012, s. 32.

¹³ *Slovenský zákonník 1939*. Vládne nariadenie 168/1939 Sl. z. o organizácii a správe strednej školy.

aj vetvu klasickú a reálnu. Zrušila sa koedukácia a bolo umožnené zriaďovať aj cirkevné gymnáziá.

Učebný plán pre gymnáziá vydalo Ministerstvo školstva a národnej osvety 27. júla 1939 v dôsledku novej organizácie gymnázia z 11. júla 1939. Málo pozmenený učebný plán gymnázia vyšiel s učebnými osnovami pre gymnáziá 10. novembra 1939.¹⁴

Tabuľka č. 2

Učebný plán gymnázia¹⁵

Predmet	Trieda							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Náboženstvo	2	2	2	2	2	2	2	2
Jazyk slovenský	5	5	4	3	3	3	3	3
Jazyk nemecký	4	4	3	3	3	3	3	3
Druhý živý jazyk alebo jazyk grécky*	-	-	-	-	6	4	5	3
Jazyk latinský	-	-	5	5	5	4	4	4
Úvod do filozofie	-	-	-	-	-	-	-	3
Dejepis – vlastiveda		2	2		2	2	3	
Zemepis	3	2	2	3	2	2	-	3
Národné hospodárstvo	-	-	-	-	-	-	1	1
Prírodopis	3	3	-	-	-	3	2	2
Chémia	-	-	-	2	2	2	-	-
Fyzika	-	-	3	2	-	-	3	3
Matematika	4	4	3	3	3	3	3	2
Rysovanie – deskriptívna geometria	-	-		2	-	-	-	-
Kreslenie	4	4	3	2	-	-	-	-
Spoločenská výchova	1	-	-	1	-	-	-	1
Spev	2	2	1	-	-	-	-	-
Telovýchova	2	2	2	2	2	2	2	2
Spolu	30	30	30	30	30	30	31	32

* Ako druhý živý jazyk sa mohol na gymnáziu vyučovať: jazyk francúzsky, anglický, taliansky, prípadne niektorý slovanský jazyk alebo maďarčina. Na stredných školách s vyučovacím jazykom ruským a maďarským sa vyučovala slovenčina ako druhý živý jazyk miesto jazyka nemeckého. Jazyk nemecký sa mohol zaviesť v týchto školách ako druhý živý jazyk alebo ako nepovinný jazyk.

Veľká pozornosť bola na gymnáziu venovaná vyučovaniu náboženstva, čo je zrejmé aj z toho, že vo všetkých triedach sa tento predmet vyučoval po dve hodiny týždenne (z celkového vyučovacieho času 6,56%). Slovenskému jazyku venovali týždenne vo všetkých triedach spolu 29 hodín (11,89% z celkového vyučovacieho času). Nemecký jazyk bol dotovaný týždenne 26 hodinami (10,66%). Druhý živý jazyk sa vyučoval týždenne 18 hodín

¹⁴ Učebný plán z 10. novembra 1939 je v porovnaní s učebným plánom z júla 1939 takmer totožný. Zmena nastala len pri rysovaní – deskriptívnej geometrii a pri kreslení. Kým podľa učebného plánu z júla 1939 sa malo rysovanie – deskriptívna geometria vyučovať len vo štvrtej triede dve hodiny týždenne, zatiaľ čo podľa učebného plánu z novembra 1939 sa malo vyučovať rysovanie – deskriptívna geometria aj v tretej triede, a to spolu s kreslením tri hodiny v týždni. MÁTEJ, Jozef. *Školská výchova za takzvaného Slovenského štátu*. Bratislava: SPN, 1958, s. 117.

¹⁵ *Päť rokov slovenského školstva...*, s. 173-175.

(čo predstavovalo 7,38% z celkového vyučovacieho času), latinský jazyk 27 hodín (11,07%), úvod do filozofie 3 hodiny (1,23%). Dejepis a zemepisu venovali v učebnom pláne za týždeň 28 hodín (11,48%), národnému hospodárstvu 2 hodiny (0,82%), prírodopisu 13 hodín (5,33%), chémii 6 hodín (2,46%) a fyzike 11 hodín (4,51%). Matematiku vyučovali podľa učebného plánu 26 hodín týždenne (10,66%), rysovania a deskriptívnu geometriu 2 hodiny (0,82%), kreslenie 13 hodín (5,33%). Spoločenskej výchove určili 3 hodiny týždenne (1,23%), spevu 5 hodín týždenne (2,05%) a telesnej výchove 16 hodín (6,56%).¹⁶

Na základe vyššie uvedeného je možné konštatovať, že v skúmanom období sa výučbe klasických jazykov venoval pomerne veľký počet vyučovacích hodín. V porovnaní s latinským jazykom mali napríklad predmety ako chémia alebo fyzika v učebnom pláne minimálne zastúpenie. Gymnázium bolo teda v tomto období školou humanitného charakteru, hoci šlo o všeobecno-vzdelávaciu inštitúciu, ktorá mala žiakom poskytovať nielen vedomosti o spoločnosti, ale aj o prírode.

Reforma učiteľského vzdelávania sa uskutočnila podľa zákona č. 288/1940. Školy pre vzdelávanie učiteľov ľudových škôl dostali nielen novú organizačnú základňu a nový obsah, ale aj nové pomenovanie. Starý názov „učiteľský ústav“ bol nahradený názvom „učiteľská akadémia“. Vzdelávanie sa predĺžilo o jeden rok – na päť rokov. **Učiteľské akadémie** boli štátne a neštátne. Zásadne sa v nich nepripúšťala koedukácia. Päťročné štúdium na učiteľskej akadémii končilo maturitou. Podľa zákona mala byť pri učiteľskej akadémii aj cvičná škola a podľa možností aj internát a vzorné hospodárstvo pre praktický výcvik kandidátov. Taktiež sa pri nej mohli zriaďovať odborné učiteľské ústavy pre vzdelávanie učiteliek domáчих náuk a ústavy pre vzdelávanie učiteliek detských opatrovní. Odborných učiteľských ústavov sa reforma z organizačnej stránky nedotkla, ostali dvojročné, obsahovo pribudlo v učebnom pláne pre učiteľky domáчих náuk v každom ročníku náboženstvo – ako nový predmet. Učebný plán pre učiteľské akadémie vydalo ministerstvo školstva a národnej osvety 12. novembra 1940. Podľa tohto učebného plánu sa začalo vyučovať od začiatku školského roka 1940/41.

Tabuľka č. 3

Učebný plán učiteľskej akadémie¹⁷

Povinné predmety	Chlapčenské					Dievčenské				
	Ročník					Ročník				
	I.	II.	III.	IV.	V.	I.	II.	III.	IV.	V.
Náboženstvo	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Jazyk slovenský	5	4	3	3	3	5	4	3	3	3
Dejepis	-	2	2	2	2	-	2	2	2	2
Zemepis	-	2	2	2	2	-	2	2	2	2
Pedagogika	-	2	2	2	5	-	2	2	2	5
Vyuč. prax s metodikami	-	-	3	5	6	-	-	3	5	6

¹⁶ MÁTEJ, J. Školská výchova za takzvaného..., s. 119.

¹⁷ Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1940, roč. III, zošit 13, s. 300.

Spoločenská výchova	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Jazyk nemecký	3	3	3	2	-	3	3	3	2	-
Matematika	4	3	2	2	-	4	3	2	2	-
Prírodopis	-	2	2	2	2	-	2	2	2	2
Chémia	3	-	-	-	-	3	-	-	-	-
Fyzika	-	2	2	2	2	-	2	2	2	2
Národné hospodárstvo	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Poľné hospodárstvo	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-
Náuka o vedení domácnosti	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3
Spev a hudobná výchova	2	2	2	1	1	2	2	2	1	1
Hra na husliach	2	1	1	1	1	2	1	2	-	-
Hra na klavíri	1	1	1	-	-	1	1	1	-	-
Hra na organe	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
Kreslenie (s písaním)	4	2	2	1	-	4	2	2	1	-
Ručné práce	4	2	-	-	-	4	2	-	-	-
Varenie	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Telesná výchova	2	2	3	2	2	2	2	2	2	2
Spolu týždenne v ročníku	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32
Spolu týždenne	160 hodín					160 hodín				

Učiteľská akadémia poskytovala žiakom iný druh všeobecného vzdelania ako gymnázium. Avšak vo vyučovaných predmetoch, ktoré boli potrebné pre život, poskytovala rovnocenné všeobecné vzdelanie ako gymnázium. Toto všeobecné vzdelanie však viac vyhovovalo požiadavkám praxe.

Hoci učiteľská akadémia v hlavných predmetoch poskytovala vzdelanie rovnocenné s gymnáziom, predsa len boli rozdielnosti medzi jej učebným plánom a medzi učebným plánom gymnázia nielen pokiaľ išlo o predmety, ale aj v počte hodín, ktoré sa venovali týmto predmetom. Tieto rozdielnosti vyplývali z odlišného poslania uvedených škôl. Inú výchovnú úlohu mali učiteľské akadémie (príprava žiakov na učiteľské povolanie) a inú zasa gymnáziá (príprava študentov na vysoké školy a na praktický život).

Odborné školy zostali organizované tak ako v predchádzajúcom období (1918 – 1939) a reforma sa ich nedotkla. K odborným školám v sledovanom období patrili: 1. verejné obchodné školstvo; 2. školy priemyselné a odborné pre jednotlivé odvetvia priemyslu; 3. odborné školy pre ženské povolania; 4. učňovské školy.

Verejné obchodné školstvo bolo i za slovenského štátu organizované podľa zákona č. 73/1922 Sb.z. a n., ktorý zaviedol jednotný typ štvorročnej obchodnej akadémie, dvojročnej obchodnej školy, jednoročných obchodných kurzov, jednoročných abiturientských kurzov.¹⁸ V roku 1943 vyšiel organizačný štatút verejných obchodných učilíšť, ktorý obsahoval všetky predpisy týkajúce sa obchodného školstva. Štatút priniesol uzákonenie kuratoriálneho systému, ktorý existoval aj pred rokom 1943, ale nemal presne určenú

¹⁸ Zákon č. 73/1922. In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Roč. 1922. Čiastka 23, vydaná 13. marca 1922, s. 229-231.

pôsobnosť. Členovia kuratória mali byť väčšinou z odborníkov hospodárskeho života a mali sa starať o to, ako čo najlepšie spájať teóriu s praxou. Kuratóriá boli správnymi orgánmi učilíšť zo stránky hospodárskej aj finančnej.

Najnižším typom verejného obchodného školstva boli odborné učňovské (pokračovacie) školy obchodné, nasledovali verejné jednorôčné kurzy, ďalším typom boli verejné obchodné školy a najvyšším organizovaným typom obchodného školstva boli obchodné akadémie a okrem nich existovali ešte aj jednorôčné abiturientské kurzy.¹⁹

Priemyselné školstvo bolo organizované podľa českého vzoru z prvej Československej republiky. V období slovenského štátu tu existovali tieto typy priemyselných a odborných škôl: vyššie priemyselné školy, majstrovské školy, odborné školy pre jednotlivé priemyselné odvetvia, špeciálne školy, kurzy pre vyučených remeselníkov a robotníkov.

Aj **odborných škôl pre ženské povolania** existovalo niekoľko typov: základným bola dvojročná ženská odborná škola, nasledovala jednorôčná vyššia ženská odborná škola, jednorôčná škola rodinná a päťmesačná škola kuchárska, učiteľské ústavy pre vzdelanie učiteliek ženských odborných škôl, sociálne školy a opatrovateľské školy.²⁰

Učňovské školy boli posledným druhom odborných škôl. Ich organizácia bola prevzatá nezmenená z prvej Československej republiky. Podľa rozhodnutia Komisie pre didaktickú reformu učňovských škôl z roku 1930 boli učňovské školy zaradené medzi školy odborné. Podľa tohto rozhodnutia sa malo prestať na učňovských školách dopĺňať učivo ľudovej alebo meštianskej školy a hlavnou náplňou školskej práce malo byť odborné vyučovanie.²¹ Významným medzníkom vo vývoji slovenského školstva v období 1939 – 1945 bolo nariadenie č. 5/1944 Zb. nar. SNR zo 6. 9. 1944 o *poštátneí školstva na Slovensku*.²² Týmto zákonom sa všetky školy, počnúc materskými a končiac vysokými, stali štátnymi inštitúciami. Ďalším bolo nariadenie č. 6/1944 Zb. nar. SNR o *úprave školskej a bohoslužobnej reči* a č. 7/1944 Zb. nar. SNR o *zrušení zákazu koedukácie na školách na Slovensku*, ktoré poznamenali ďalší vývoj v oblasti školstva na Slovensku na celé desaťročia.

Na Spiši fungovalo v roku 1938 viacero typov stredných a odborných škôl, tak štátnych, ako aj cirkevných. Niektoré, predovšetkým rehoľné školy, vznikli až v roku 1939. Na nasledujúcich stranách chceme venovať pozornosť tým školám, ktorých dejiny (1938 – 1945) sú v slovenskej odbornej literatúre spracované v menšej miere. K týmto školám môžeme zaradiť Štátne slovenské gymnázium v Levoči, Rímskokatolícke biskupské slovenské gymnázium v Levoči, Rádové slovenské dievčenské gymnázium Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi, Štátne slovenské gymnázium v Kežmarku,

¹⁹ *Päť rokov slovenského...*, s. 253-267.

²⁰ *Päť rokov slovenského školstva...*, s. 265-255.

²¹ *Školstvo na Slovensku : školy, žiaci, učitelia v šk. r. 1918/19 – 1947/48*. Bratislava : Slovenský plánovací úrad, 1949, s. 36.

²² Podľa paragrafu 1 sa „školy všetkých kategórií a stupňov od detských opatrovní až po školy vysoké na Slovensku dňom nadobudnutia účinnosti tohto oprávnenia poštátňujú.“ Podľa paragrafu 2 „učiteľské osoby a iní zamestnanci na týchto školách sú štátnymi zamestnancami“. Štátny archív Levoča (ďalej ŠA LE), pobočka Poprad. Nariadenie SNR zo 6. 9. 1944 o poštátneí školstva na Slovensku In *Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady*. Ročník 1944. Čiastka 2, vydaná 7. septembra 1944.

Rímskokatolícku slovenskú učiteľskú akadémiu v Levoči, Štátnu slovenskú učiteľskú akadémiu v Spišskej Novej Vsi, Štátnu slovenskú obchodnú akadémiu v Poprade a Štátnu slovenskú obchodnú školu v Kežmarku.

Štátne slovenské gymnázium v Levoči bolo pokračovaním maďarského kráľovského katolíckeho gymnázia založeného v roku 1672. Do správy československého štátu prešlo 17. marca 1919 ako reálne gymnázium, ktoré nieslo čestný názov Československé štátne reálne gymnázium Vavra Šrobára.²³ Od roku 1938/39 sa nazývalo Štátne slovenské reálne gymnázium a o rok neskôr už Štátne slovenské gymnázium v Levoči.

Vyhlásenie všeobecnej mobilizácie v septembri 1938 malo svoj dopad i na toto gymnázium. 24. septembra 1938 sa o siedmej hodine ráno dostavila k riaditeľovi ústavu komisia okresného úradu, ktorá protokolárne prevzala celú budovu na vojenské účely, ubytovanie vojska a zriadenie vojenskej nemocnice. Šiesti členovia učiteľského zboru boli v ten deň povolaní do vojenskej služby. Keďže sa v meste nepodarilo nájsť náhradné miestnosti na vyučovanie, na škole sa od 26. septembra 1938 do 2. októbra 1938 nevyučovalo. Po Mníchovskej dohode dala vojenská správa v Levoči povolenie, aby po vystaňovaní vojska umiestneného v budove školy, bola budova opäť odovzdaná na školské účely. Po odchode vojska, 3. októbra 1938, sa muselo pristúpiť k vyčisteniu budovy (z hygienických dôvodov), takže vyučovací proces nemohol prebiehať vo všetkých učebniach. Najprv sa učilo striedavo, predpoludním a popoludní, od 7. októbra sa okrem telocvične začalo vyučovať vo všetkých miestnostiach školy.²⁴ V školskom roku 1938/39 študovalo na gymnáziu 379 žiakov, z toho 327 Slovákov, 18 Čechov, 30 Nemcov a štyria Maďari. Z nich 321 vyznávalo rímskokatolícke náboženstvo, 5 gréckokatolícke, 22 bolo evanjelikov, 24 židov, dvaja vyznávali českobrabské náboženstvo a dvaja boli bez vyznania.²⁵

Ani nasledujúci školský rok, 1939/40 nezačal v pravidelnom čase – z tých istých príčin. 27. augusta 1939 budovu obsadilo vojsko, ktoré v škole zostalo až do 21. septembra 1939. Nasledujúcich pár dní bolo venovaných čisteniu a dezinfekcii budovy, a tak sa školský rok začal až 26. septembra 1939 bohoslužbou, na ktorej bol prítomný celý profesorský zbor a všetci študenti.²⁶ Ku koncu školského roku 1939/40 malo gymnázium 350 žiakov v 10 triedach. Profesorský zbor pozostával z 20 osôb.²⁷

²³ Šrobárovým gymnáziom bolo nazvané údajne preto, lebo v roku 1886 bol z neho Vavro Šrobár ako študent levočského gymnázia vylúčený pre „slovenské cítenie a chovanie“. ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1940/1941, s. 3.

²⁴ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/1939, s. 11-12.

²⁵ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/1939, s. 27-28.

²⁶ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1939/1940, s. 10-11.

²⁷ Konkrétne: Ignác Lihosith – dočasný správca; Mária Dostrašilová – štátna profesorka; Ján Hajdúch – výpomocný učiteľ; Ladislav Janda – výpomocný učiteľ; Rudolf Kliský – výpomocný učiteľ; Ľudovít Kňazovický – dočasný profesor; Klement Korbačka – výpomocný učiteľ; Ján Kožišek – profesor; Ján Krajcer – odborný učiteľ; Ján Michalko – vedľajší učiteľ; Štefan Oltváni – štátny odborný učiteľ; Dezider Spiro – akademický maliar, výpomocný učiteľ; Imrich Tarbajovský – profesor; Eugen Urban – dočasný profesor; Magda Zaicová –

Tabuľka č. 4

Vybrané štatistické ukazovatele žiakov Štátneho slovenského gymnázia v Levoči v školskom roku 1939/40²⁸

Počet žiakov	Trieda										
	I.	II.a	II.b	III.a	III.b	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Spolu
začiatkom šk. roku 1939/40	32	30	33	31	30	43	40	39	39	29	346
na konci šk. roku 1939/40	27	29	39	35	30	41	39	39	39	32	350
Bydlisko											
v mieste u rodičov	13	10	22	12	14	15	12	12	14	12	136
v mieste u zodp. dozorcov	6	9	12	18	11	20	19	25	23	20	163
dochádzajú	8	10	5	5	5	6	8	2	2	-	51
Materinská reč											
slovenská	25	27	35	28	29	37	34	34	34	20	303
česká	-	1	4	-	-	-	1	-	-	-	6
nemecká	2	1	-	3	1	3	2	1	5	7	25
ruská	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
maďarská	-	-	-	-	-	1	2	1	-	2	6
poľská	-	-	-	4	-	-	-	3	-	3	10
Náboženstvo											
rímskokatolícke	26	27	29	30	24	36	38	38	33	23	304
gréckokatolícke	-	-	-	1	2	1	-	-	2	1	7
evanj. aug. vyznania	1	2	6	2	-	2	1	-	3	4	21
pravoslávne	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
židovské	-	-	3	2	3	2	-	1	1	4	16
bez vyznania	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	2
Zamestnanie rodičov											
roľníci	11	8	13	9	4	4	11	11	16	5	92
remeselníci	5	5	4	5	3	5	4	3	2	4	40
obchodníci	2	3	3	4	5	3	6	5	-	5	36
zamestnanci	5	1	4	5	8	10	4	1	1	-	39
slobodné povolania	-	-	3	1	1	3	2	3	6	3	22
iné	-	-	4	1	-	2	2	3	2	2	16
štátni zamestnanci	4	8	6	10	8	10	10	11	11	11	89
robotníci	-	4	2	-	1	4	-	2	1	2	16

V roku 1940 sa v rámci konfesionalizácie školstva rozhodlo, že škola sa postupne premení na Rímskokatolícke biskupské slovenské gymnázium v Levoči, a to tak, že nové triedy sa otvárali už v rámci novej školy, pôvodné triedy pokračovali pod starým menom a riaditeľom.²⁹ V školskom roku 1940/41 boli na tomto gymnáziu zrušené prvé dve triedy

dočasná profesorka; Ján Zaic – štátny profesor; Václav Zámorský – dočasný profesor; Ladislav Žilka – suplujúci profesor; Emília Benická-Vollayová – vedľajšia učiteľka; Alexander Handelsmann – vedľajší učiteľ. ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1939/1940, s. 10-11.

²⁸ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1939/1940, s. 25-27.

²⁹ Koniec vojny tento zámer ukončil tým viac, že školstvo u nás bolo už počas SNP poštátnené.

a trieda III. A, ktoré prevzalo Rímskokatolícke biskupské slovenské gymnázium, takže Štátne slovenské gymnázium malo v tomto školskom roku už len sedem tried. Rozhodnutím MŠaNO SK mala byť budova ústavu i s neštátnou časťou inventára odovzdaná do držby Diecéznemu úradu v Spišskej Kapitule. Bezplatne odstúpená mala byť i štátna časť inventára v prospech Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia. Toto odovzдание bolo potrebné podľa rozhodnutia MŠaNO SK vykonať počas letných prázdnin roku 1941.³⁰ Významné zmeny nastali i v zložení profesorského zboru. 1. októbra 1940 odišiel dočasný správca Ignác Lihosith do dôchodku. Na jeho miesto bol menovaný profesor na Štátnom slovenskom gymnázium v Žiline Ján Rakovský.³¹ Profesorský zbor na Štátnom slovenskom gymnázium v Levoči si dopĺňal úväzky i na Rímskokatolíckom biskupskom slovenskom gymnázium v Levoči, ktoré malo v tomto školskom roku iba tri triedy. V školskom roku 1942/43 malo Štátne slovenské gymnázium v Levoči už iba tri najvyššie triedy – šiestu, siedmu a ôsmu. Ostatné nižšie triedy prevzalo biskupské gymnázium. Počas letných prázdnin roku 1942 bola budova štátneho gymnázia v Levoči odovzdaná Centrálnej správe verejnosťných majetkov v Bratislave, ktorá ju ďalej postúpila Rímskokatolíckemu biskupskému slovenskému gymnázium v Levoči. Štátny ústav mal však až do svojho zrušenia právo bezplatne používať potrebné učebne, zborovňu a riaditeľňu.³² O rok neskôr boli na štátnom gymnázium už len dve triedy.

Tabuľka č. 5

Vybrané štatistické ukazovatele žiakov Štátneho slovenského gymnázia v Levoči v školskom roku 1943/44³³

Počet žiakov	VII. trieda	VIII. trieda	Spolu
Začiatkom šk. roku 1943/44	37	29	66
Na konci šk. roku 1943/44	37	26	63
Bydlisko			
v mieste u rodičov	12	9	21
v mieste u zodp. dozorcov	25	15	40

³⁰ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1940/1941, s. 5.

³¹ Z profesorského zboru taktiež odišli: Mária Dostrašilová a Ján Kožíšek (boli dani k dispozícii MŠaNO v Prahe); Imrich Tarbajovský (preložený na Štátne slovenské gymnázium v Prešove); Ján Zaic (bol poverený dočasným riaditeľstvom na Štátnom slovenskom gymnázium v Liptovskom Sv. Mikuláši); Magda Zaicová Bielková (preložená na Štátne slovenské gymnázium v Liptovskom Sv. Mikuláši); Rudolf Kliský (preložený na Štátne slovenské gymnázium v Prievidzi); Dezider Špiro (preložený na Štátne slovenské dievčenské gymnázium v Banskej Bystrici); Ján Hajdúch (preložený na Spolkové slovenské gymnázium v Piešťanoch) a Eugen Urban (preložený na IV. štátne slovenské gymnázium v Bratislave). Do profesorského zboru vstúpili: štátny profesor Ľudovít Šmelík (zo Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Prešove); dočasný profesor Emil Jendraššák (zo Štátneho slovenského gymnázia v Banskej Bystrici); supľujúci profesor František Konický (zo Štátneho slovenského gymnázia v Ružomberku); odborný učiteľ Ferdinand Blahuta (zo Štátnej slovenskej meštianskej školy v Levoči) a supľujúci profesori Ján Komiňár a Ľudovít Smatana. ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1940/1941, s. 3-4.

³² ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1942/1943, s. 5.

³³ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1943/1944, s. 21-23.

dochádzajú	-	2	2
Materinská reč			
slovenská	35	25	60
česká	-	-	-
poľská	1	-	1
nemecká	-	1	1
maďarská	1	-	1
Náboženstvo			
rímskokatolícke	33	23	56
gréckokatolícke	3	2	5
evanj. aug. vyznania	1	1	2
bez vyznania	-	-	-
pravoslávne	-	-	-
Zamestnanie rodičov			
Roľníci samostatní	12	6	18
Roľníci nesamostatní	1	-	1
Priemysel a živnosti - samostatní	2	3	5
Priemysel a živnosti - nesamostatní	3	5	8
Obchod, peňažníctvo, doprava - samostatní	1	-	1
Obchod, peňažníctvo, doprava - nesamostatní	-	-	-
Štátna a verejná služba	18	11	29
Slobodné povolania	-	1	1
Iné povolania – samostatní	-	-	-
Iné povolania – nesamostatní	-	-	-

V procese organizovania voľnočasových aktivít študentov v súlade so štátnou ideológiou bola nápomocná Hlinkova mládež (HM). HM bola podľa vojenských zásad organizovaný zbor HSL'S. Jej členmi sa mohli stať štátni občania slovenskej národnosti vo veku od 6 do 20 rokov. Podľa zákona o Hlinkovej garde (HG) a Hlinkovej mládeži mali jej členovia pri rovnakých podmienkach prednosť pri obsadzovaní miest vo verejných a súkromných službách. Úlohou HM bolo vychovávať oddaných vlastencov v duchu kresťanskej zásady, vykonávať brannú výchovu a spolupôsobiť pri predvojenskom výcviku a výcviku pre pomocnú službu na obranu štátu podľa platných predpisov. K povinnostiam HM ďalej patrila pomoc určeným orgánom pri udržiavaní verejného poriadku a bezpečnosti, rozvíjanie telesnej výchovy a športu, zdatnosti a ducha priateľstva. Záujemcovia o vstup do HM sa prijímali na základe dobrovoľnosti. Napriek tomu sa organizácia rozšírila do všetkých typov predovšetkým stredných škôl a počet jej členstva mal stúpajúcu tendenciu.³⁴ Organizácia prostredníctvom oddielov, ktoré pôsobili pri školách, dokázala vyplniť voľný čas študentov za pomoci kultúrnej a športovej záujmovej činnosti. Už začiatkom októbra 1938 začal profesor Eugen Urban organizovať mládež gymnázia do Slovenského katolíckeho skautingu. Ten bol neskôr rozpustený a podľa nariadenia vlády Slovenskej krajiny č. 70/1938 Ú.n. zo dňa 5. decembra 1938 mala byť mládež organizovaná v Hlinkovej

³⁴ Viac o Hlinkovej mládeži: MILLA, Michal. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008.

mládeži. V školskom roku 1938/39 mala 179 členov a jej okresným veliteľom sa stal E. Urban.³⁵ Začiatkom školského roka 1939/40 boli chlapci zadelení do čiat. Utvorili sa tri čaty junákov a tri čaty orlov. O rok neskôr bolo v Hlinkovej mládeži organizovaných približne 60% žiactva školy. Zároveň boli utvorené aj tieto odbory HM: prednáškový, letecký, pingpongový, basketbalový, lyžiarsky, bábkový a ošacovací odbor. Takmer všetci členovia HM si predplácali „háemistickú“ tlač Vlčca, Novú mládež alebo Stráž. Viacerí profesori gymnázia pracovali v Hlinkovej mládeži. Ako príklad možno uviesť odborného učiteľa Ferdinanda Blahutu, ktorý bol okresným vodcom HM a supľujúcich profesorov Jána Komiňara a Ľudovíta Smatanu, ktorí boli vodcami čaty HM.³⁶ V školskom roku 1942/43 bola v HM registrovaná absolútna väčšina (asi 85%) študentov a v nasledujúcom roku to boli už skoro všetci študenti. Vodcami jednotlivých čiat boli členovia profesorského zboru.

Okrem Hlinkovej mládeže bolo žiactvo od roku 1940/41 organizované i v Mariánskej kongregácii, ktorá mala v školskom roku 1941/42 111 členov. V ďalšom roku došlo k rozdeleniu kongregácie na dva odbory: eucharistický a misijný. Koncom školského roku 1943/44 vydala Mariánska kongregácia pre svojich členov (aj bývalých) pamätnicu „Sodalis Marianus, almanach levočských kongreganistov – študentov. Levoča 1944.“³⁷

Pri gymnáziu existovala i žiacka menza, v ktorej sa za mesačný poplatok najskôr 150 Ks, v školskom roku 1941/42 už 200 Ks mohli študenti stravovať.³⁸

Školský rok 1944/45 sa začal v dusnej atmosfére, pretože riadne vyučovanie bolo znemožnené príchodom nemeckého vojska, ktoré zabralo budovu ústavu pre nemocničné účely a nariadilo za jeden a pol dňa evakuovať zbierky, knižnice a úradné miestnosti školy. Pravidelné vyučovanie sa začalo 29. septembra 1944 v budove miestnej Rímskokatolíckej biskupskej učiteľskej akadémie. Dňa 30. septembra 1944 bola výnosom MŠaNO SK zo dňa 1. septembra 1944, č. 7492/44-II/2 zlikvidovaná aj posledná, najvyššia trieda Štátneho slovenského gymnázia a celá škola prešla do cirkevnej správy.³⁹ Vyučovalo sa nepretržite až do 19. januára 1945, kedy pre blížiace sa boje z príkazu miestneho Okresného úradu bolo vyučovanie zastavené. O deň neskôr opustilo nemecké vojsko gymnaziálnu budovu a 27. januára vtiahli do Levoče oddiely Červenej armády. V zmysle banskobystričských vyhlásení sa škola opäť stala štátnou a Rímskokatolícke biskupské slovenské gymnázium v Levoči

³⁵ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/1939, s. 18-19.

³⁶ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1940/1941, s. 15.

³⁷ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1943/1944, s. 12-13.

³⁸ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/1942, s. 21.

³⁹ Žiakom tamojšieho gymnázia, ktorí skončili siedmu triedu a v dôsledku vyššie uvedeného výnosu prešli do ôsmej triedy Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči, bola daná na výročné vysvedčenie zo siedmej triedy klauzula na odchod s dodatkom, že v zmysle tohto výnosu je potrebné týchto žiakov považovať pri platení školného a školských poplatkov za študujúcich na vlastnom ústave. Diecézny úrad v Spišskej Kapitule písomne potvrdil, že je ochotný prevziať ako udržiavateľ Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči agendu vo všetkých veciach likvidovaného gymnázia. ŠA LE, pobočka Levoča, f. Štátne gymnázium v Levoči 1750 – 1953 (1968) (ďalej ŠG LE), š. 156, Zápisnica o zrušení ôsmej triedy Štátneho slovenského gymnázia v Levoči, č.j. 271/1944.

prestalo existovať. Budova a najmä jej zariadenie prechodom frontu utrpeli značné škody. Mnohé časti inventáru boli zničené, odcudzené alebo poškodené.⁴⁰

V prerušenom vyučovaní sa pokračovalo od 19. februára 1945. Veľkým problémom bol počiatkový nedostatok odborníkov najmä na slovenský jazyk, ale aj poškodenie zbierok učebných pomôcok. Podľa výročnej správy z roku 1944/45 boli všetky zbierky vojnovými udalosťami veľmi poškodené. Z herných, telocvičných a kresliarskych zbierok, ktoré boli uschované na povale gymnaziálnej budovy, sa nepodarilo zachrániť skoro nič, čo by sa ešte dalo používať. Od 4. apríla sa už však vyučovalo normálne podľa nového zmeneného učebného plánu, schváleného Povereníctvom SNR pre školstvo a osvetu. 1. júna 1945 odovzdalo Vojenské veliteľstvo miestnych kasární budovu Štátneho gymnázia k dispozícii riaditeľstvu ústavu.⁴¹

Hneď v prvých rokoch existencie Slovenského štátu bolo 1. septembra 1940 spišským biskupom Jánom Vojaššákom zriadené **Rímskokatolícke biskupské slovenské gymnázium v Levoči**. Cieľom ústavu bolo: „*vyučovaním a výchovou v duchu katolíckom, národnom a vlasteneckom pripravovať mládež k jej budúcim životným úlohám, vychovávať vo vernosti k cirkvi a Slovenskému štátu a umožňovať mládeži vyššie štúdiá akademické*“.⁴² Všetky úradné úkony na tejto škole (predovšetkým prijímanie, skúšanie a klasifikovanie žiakov, vysvedčenia, spôsoby vyučovania, školský poriadok, dochádzka a prázdniny) boli spravované predpismi platnými pre štátne stredné školy toho istého typu. Na gymnázium boli prijímaní len chlapci. Vyučovacím jazykom bola slovenčina a učebné osnovy boli upravené podľa štátnej učebnej osnovy predpísanej pre štátne stredné školy tohto typu.⁴³ Rozhodnutím Ministerstva školstva a národnej osvety boli od školského roku 1940/1941 na toto gymnázium postupne preradované triedy Štátneho slovenského gymnázia v Levoči. MŠaNO SK prípisom č. 2398/40-II/2 z 29. augusta 1940 dovolilo, aby ústav používal potrebné miestnosti, vnútorné zariadenie a učebné pomôcky Štátneho slovenského gymnázia v Levoči po dohode s jeho riaditeľstvom. Budova, ktorá bola majetkom Katolíckej verejnej študijnej základniny, sa mala neskôr odovzdať do správy spišského biskupstva. Do odovzdania malo budovu spravovať riaditeľstvo Štátneho slovenského gymnázia v Levoči.⁴⁴

Ako bolo napísané vo výročnej správe z roku 1940/41 „*gymnázium sa otvára v tomto školskom roku I. – III. triedou a v nasledujúcich rokoch bude doplňované vždy jednou triedou najbližšie vyššou, tak že v školskom roku 1945/46 bude mať všetkých osem kmeňových*

⁴⁰ ŠA LE, pobočka Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1944/1945, s. 8-9, 13.

⁴¹ Keď sa po vojne rozhodlo, že sa dovtedajšie učiteľské akadémie zrušia, škola krátko sa nazývala (od roku 1949) Gymnázium a Učiteľská akadémia v Levoči, pretože dovtedajší študenti učiteľských akadémii v Levoči a v Spišskej Kapitule sa sem presťahovali ako triedy „b“.

⁴² ŠA LE, pobočka Levoča, f. ŠG LE, š. 152. Organizačný štatút Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči.

⁴³ ŠA LE, pobočka Levoča, f. ŠG LE, š. 152, Učebná osnova Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči.

⁴⁴ ŠA LE, pobočka Levoča, f. ŠG LE, š. 153, Hlavná výročná správa za školský rok 1940/41.

tried.“⁴⁵ Štátne slovenské gymnázium v Levoči malo postupne zaniknúť. Ústav hmotne udržoval biskup v Spišskej Kapitule, pričom „celý jeho osobný a vecný náklad zo svojho majetku kryje a za všetky jeho hmotné zaviazanosti je hmotne zaviazaný podľa predpisov cirkevného a štátneho práva“.⁴⁶

Udržiavateľ ústavu zveril vedenie gymnázia členom Spoločnosti Ježišovej. Správou gymnázia bol poverený dočasný profesor Ladislav Janda (neskôr Ján Rakovský). Na všetky profesorské miesta ústavu sa mali menovať v prvom rade profesori zo Spoločnosti Ježišovej, v prípade ich nedostatku mohli byť tieto miesta obsadené aj svetskými profesormi. Menovanie svetských výpomocných síl sa určovalo zmluvou uzavretou medzi biskupom a svetskými profesormi. Platy a právne nároky profesorov, ktorí neboli členmi Spoločnosti Ježišovej, nesmeli podľa § 212 zákona č. 103/26 Zb. z. a n. presiahnuť mieru jednotlivých druhov platových a služobných práv a nárokov štátnych zamestnancov rovnakej alebo rovnocennej kategórie a rovnakých služobných, ako aj rodinných pomerov.⁴⁷

Vyučovanie sa v prvom školskom roku začalo 5. septembra 1940. Okolnosti však vyžadovali, aby štátne a biskupské gymnázium spolupracovali. Preto pri zadeľovaní predmetov jednotlivým profesorom sa aj napriek niektorým ustanoveniam v organizačnom poriadku biskupského gymnázia nebralo do úvahy, či ide o profesora štátneho alebo cirkevného, a tak štátni profesori učili na biskupskom gymnáziu a naopak.⁴⁸

Biskupské gymnázium nemalo vlastné zbierky učebných pomôcok, a preto s povolením MŠaNO SK používalo zbierky štátneho gymnázia v Levoči. Pri gymnáziu bol zriadený aj internát, ktorý bol zároveň aj seminárom spišského biskupstva. V roku 1940/41 v ňom bolo ubytovaných 16 žiakov gymnázia.

⁴⁵ Rímskokatolícke biskupské slovenské gymnázium v Levoči malo v prípade, že sa zruší Štátne slovenské gymnázium v Levoči prevziať všetkých žiakov I. až III. triedy tejto školy na svoj ústav, pričom žiakov I. a II. triedy ako aj prípadných repetentov I. triedy bude považovať „vo veci prijímacej taxy ako postupujúcich v štúdiách na vlastnom ústave“. ŠA LE, pobočka Levoča, f. ŠG LE, š. 152, Zriadenie Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči začiatkom školského roka 1940/1941, č.j. 2396/40 – II/2.

⁴⁶ ŠA LE, pobočka Levoča, f. ŠG LE, š. 152. Organizačný štatút Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči.

⁴⁷ ŠA LE, pobočka Levoča, f. ŠG LE, š. 152. Organizačný štatút Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči.

⁴⁸ Profesorský zbor v školskom roku 1940/41 tvorili: Ladislav Janda – dočasný riaditeľ, Oskar Formánek, Ján Grom, Ján Srna, Ferdinand Blahuta, Ľudovít Kňazovický, Ján Komiňár, František Konický, Ján Krajcer, Štefan Novoveský, Ján Rakovský, Ľudovít Smatana, Ľudovít Šmelík, Václav Zámorský. Okrem Š. Novoveského, ktorý učil na slepeckom ústave, pôsobili ostatní aj na Štátnom slovenskom gymnáziu v Levoči. ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1940/1941, s. 5.

Tabuľka č. 6

Vybrané štatistické ukazovatele žiakov Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči v školskom roku 1940/41⁴⁹

Počet žiakov	I. trieda	II. trieda	III. trieda	Spolu
Začiatkom šk. roku 1940/41	32	29	30	91
Na konci šk. roku 1940/41	32	29	28	89
Štátna príslušnosť				
Slovenská republika	32	29	28	89
Cudzina				
Národnosť				
slovenská	29	27	28	84
nemecká	-	2	-	2
poľská	3	-	-	3
Náboženstvo				
rímskokatolícke	30	27	26	83
pravoslávne	1	-	-	1
evanj. aug. vyznania	1	2	2	5
Zamestnanie rodičov				
Roľníci	6	13	9	28
Remeselníci	3	2	3	8
Obchodníci	5	3	4	12
Robotníci	-	-	3	3
Štátni zamestnanci	13	8	9	30
Súkromní zamestnanci	4	1	-	5
Slobodné povolania	1	2	-	3

V školskom roku 1941/42 bola otvorená podľa dohody MŠaNO SK s Biskupským úradom v Spišskej Kapitule aj štvrtá trieda, o rok neskôr piata a v školskom roku 1943/44 aj šiesta trieda. Na gymnázium študovali žiaci rôzneho vierovyznania. Najviac početní však boli študenti rímskokatolíckej konfesie, ktorí boli organizovaní v družine Mariánskej kongregácie. V školskom roku 1941/42 boli v rámci tejto kongregácie založené aj odbory, a to: eucharistický, misijný a literárno-zábavný. Cieľom prvého bolo prehĺbenie eucharistického života v sebe a v iných, cieľom druhého budiť záujem o misie a pomáhať im duchovne a hmotne. 14. mája 1942 usporiadala Mariánska kongregácia gymnazistov za spolupráce s Mariánskou kongregáciou Učiteľskej akadémie v Levoči slávnostnú akadémiu pri príležitosti 25. Výročia biskupskej vysviacky Pia XII. Koncom školského roka 1943/44 mala Mariánska kongregácia už 102 členov.⁵⁰

⁴⁹ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1940/1941, s. 11-13.

⁵⁰ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1941/1942, s. 8-9.

Tabuľka č. 7

Vybrané štatistické ukazovatele žiakov Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči v školskom roku 1942/43⁵¹

Počet žiakov	I. trieda	II. trieda	III. trieda	IV. trieda	V. trieda	Spolu
Na konci šk. roku 1941/42	39	39	32	52	-	162
Začiatkom šk. roku 1942/43	34	43	39	36	40	192
Na konci šk. roku 1942/43	30	42	36	35	39	181
Štátna príslušnosť						
Slovenská republika	30	41	36	35	35	180
Cudzina	-	1	-	-	-	1
Materinská reč						
slovenská	29	42	33	32	34	170
nemecká	-	-	1	3	1	5
česká	-	-	-	-	2	2
španielska	1	-	-	-	-	1
poľská	-	-	2	-	1	3
Náboženstvo						
rímskokatolícke	29	39	34	30	34	166
gréckokatolícke	-	1	1	2	-	4
evanj. aug. vyznania	1	2	1	3	3	10
bez vyznania	-	-	-	-	1	1
Zamestnanie rodičov						
Roľníci samostatní	8	19	13	15	13	68
Roľníci zamestnanci	-	-	-	-	-	-
Priemysel a živnosti - samostatní	3	6	4	5	4	22
Priemysel a živnosti - zamestnanci	1	3	1	2	2	9
Obchod, peňažníctvo, doprava - samostatní	2	3	3	2	1	11
Obchod, peňažníctvo, doprava - zamestnanci	-	1	-	-	-	1
Štátna a verejná služba	14	6	13	6	16	55
Slobodné povolania	2	3	1	3	-	9
Iné povolania – samostatní	-	-	1	-	-	1
Iné povolania - zamestnanci	-	1	-	2	2	5

Na škole pôsobila Hlinkova mládež. Jej členovia organizačne tvorili samostatné čaty, ktoré boli rozdelené na externistov (bývajúcich v meste) a internistov (bývajúcich v biskupskom internáte). V HM bolo organizovaných v školskom roku 1940/41 vyše 60% žiakov, ktorí tvorili tri čaty orlov, o rok neskôr to už bolo 75% žiakov ústavu, v školskom roku 1942/43 85% a o rok neskôr už boli takmer všetci študenti gymnázia riadne registrovanými príslušníkmi HM. Členovia oboch profesorských zborov pôsobili v HM, pričom zastávali rôzne funkcie.⁵²

⁵¹ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1942/1943, s. 12-14.

⁵² J. Rakovský – okresný propagačno-kultúrny spravodajca, P. Urban a P. Potocký – duchovní radcovia, F. Blahuta – okresný vodca HM, Š. Luscoň – okresný referent HM, L. Kňazovický – spravodajca bábkového odboru, J. Sýkora – vodca stotiny orlov, F. Konický – vodca stotiny junákov, F. Toporcer – vodca čaty orlov, J.

O vyučovaní v školskom roku 1944/45 nám podáva obraz list riaditeľa školy Ministerstvu školstva a národnej osvety, v ktorom sa hovorí, že budova gymnázia bola už od začiatku augusta obsadená vojskom. Riaditeľstvo ústavu zaistilo miestnosti pre vyučovanie vo Vojtaššákovom ústave (budova bývalej Rímskokatolíckej učiteľskej akadémie) a v malom seminári. Koncom augusta došlo k veľkým nepokojom, v okolí Levoče, ale i v samotnom meste sa strieľalo. 1. septembra 1944 sa na opravné skúšky dostavilo len veľmi málo žiakov z vyšších tried. Keďže pomery sa nezmenili ani v priebehu septembra (k väčším, či menším prestrelkám dochádzalo v meste stále), Okresný úrad v Levoči zakázal 2. septembra 1944 vyučovanie na neurčitý čas.⁵³ Koncom januára 1945 bola škola poštátnená.

Ďalším gymnáziom, ktoré vzniklo v roku 1939, bolo **Rádové slovenské dievčenské gymnázium Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi**. Založenie gymnázia úzko súvisí so 14. marcom 1939 a zrušením koedukácie. Spoločné vzdelávanie chlapcov a dievčat v jednej triede resp. v spoločnej škole už viac nebolo možné. Dievčatá sa museli vzdelávať v separátnych školách, poprípade v triedach v oddelenej časti budovy. Dôsledkom zrušenia koedukácie sa však znížili počty dievčat na stredných školách, následkom čoho viaceré školy nemohli pre nízky počet dievčat vytvoriť samostatnú triedu pre dievčatá, čo umožnilo cirkvi zriadiť už začiatkom školského roka 1939/1940 rehoľné dievčenské stredné školy.⁵⁴ Zákon umožňoval dievčatám štúdium na chlapčenských školách ako privatistkám. Chlapcom však táto možnosť štúdia na dievčenských školách povolená nebola.

Na základe § 54 zákonného článku XXX. z roku 1883 sa Kongregácia Dcér Božského Vykupiteľa (ďalej Kongregácia D.B.V.) v Spišskej Novej Vsi rozhodla zriadiť „*rádové slovenské dievčenské gymnázium, ktoré by slúžilo vzdelaniu a výchove slovenskej dievčenskej mládeže v duchu našich vrcholných národných a kresťanských ideálov*“.⁵⁵

Predstaviiteľka Kongregácie, provinciálna predstavená M. Oktávia Majzonová oznámila svoj úmysel Ministerstvu školstva a národnej osvety, ktoré 26. júla 1939 vydalo povolenie č. 129.026/39-III a ústav bol 1. septembra 1939 otvorený. K jeho založeniu prispel i spišský biskup Ján Vojtaššák. Ústav mal právo verejnosti a bol spravovaný podľa predpisov platných pre štátne stredné školy a po stránke vecnej i osobnej ho udržiavala Kongregácia

Komiňár – vodca čaty junákov, J. Šoška a J. Galla – vodcovia čiat orlov. ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1943/1944, s.

⁵³ V dôsledku toho 4. septembra 1944, keď sa malo začať vyučovanie, neprišli žiadni žiaci, takže začiatok vyučovania musel byť preložený na neurčito. ŠA LE, pobočka Levoča, f. ŠG LE, š. 156, Počiatok vyučovania odložený, správa.

⁵⁴ Okrem Rehoľného slovenského dievčenského gymnázia školských sestier de Notre Dame v Trenčíne bolo na území východného Slovenska ešte zriadené Rehoľné slovenské dievčenské nižšie gymnázium anglických panien v Prešove. Obe boli otvorené v školskom roku 1939/40.

⁵⁵ Univerzitná knižnica v Bratislave (ďalej UK BA), Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1939/1940, s. 3.

D.B.V. v Spišskej Novej Vsi. Od školského roku 1940/41 sa gymnázium na základe súhlasu MŠaNO SK premenovalo z „rádového“ na „rehoľné“.⁵⁶

Gymnázium predbežne umiestnili v budove spišskonovoveskej rímskokatolíckej dievčenskej meštianskej školy, kým sa pre neho nepostavila nová, predpisom vyhovujúca budova.⁵⁷

V prvom školskom roku 1939/1940 prijali 37 žiačok a gymnázium malo jednu triedu. Riaditeľom sa stal Ján Brišák. Učiteľský zbor mal sedem členov (okrem J. Brišáka to boli sestra Marta Salvatora Demčková, Irena Fischerová, František Hadri, sestra Viktória Leonora Pintérová, sestra Viktória Ambrózia Sopková a sestra Emília Flavia Rízmanová). Profesorský zbor sa v priebehu nasledujúcich školských rokov rozširoval o nových členov. V školskom roku 1941/42 mal 12 a v roku 1943/44 dokonca 20 zamestnancov (v tomto školskom roku sa riaditeľkou stala Irena Fischerová – profesorka Štátneho v Spišskej Novej Vsi, lebo Ján Brišák bol preložený na Štátne slovenské gymnázium v Ružomberku). Pri výučbe vypomáhali aj profesori zo slovenského gymnázia a učiteľskej akadémie. Vyučovanie na oboch gymnáziách sa uskutočňovalo vo veľmi rušnom období, pretože prebiehala druhá svetová vojna a školské budovy museli byť dávané k dispozícii posádkovému veliteľstvu.

Na gymnázium sa platilo aj školné vo výške 200 korún polročne na žiačku. Ministerstvo školstva a národnej osvety výnosom č. 13.398/41 – II/2 z 21. marca 1942 povolilo, aby sa na ústave vyberalo školné odstupňovane na základe majetkových pomerov rodičov.⁵⁸

Keďže ústav bol novozaložený a chýbali mu učebné pomôcky, Ministerstvo školstva a národnej osvety súhlasilo s tým, aby sa na gymnázium predbežne používali zbierky Rímskokatolíckej meštianskej dievčenskej školy, v budove ktorej bol ústav umiestnený. Preto sa z fondu pre učebné pomôcky zakúpil materiál len na tie predmety, ktoré ústav najnutnejšie potreboval a nemohli byť nahradené zo zbierok meštianskej školy.

Rímskokatolícke náboženstvo sa vyučovalo v triede, evanjelické a.v. a židovské náboženstvo (v školskom roku 1939/40) sa kvôli malému počtu žiačok v zmysle § 14 vládneho nariadenia o organizácii a správe stredných škôl vyučovalo súkromne. Žiačky týchto náboženstiev skladali polročne skúšky z náboženstva u príslušných katechétov za prítomnosti dočasného správcu ústavu.⁵⁹ Hodiny izraelitského náboženstva navštevovalo jedno židovské dievča – Lívia Bergerová. Tá však bola v školskom roku 1940/41 zo stredoškolského štúdia vylúčená pre svoj židovský pôvod na základe vládneho nariadenia 63/1939 Sl. z.⁶⁰

⁵⁶ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1940/1941, s. 5.

⁵⁷ UK BA, Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1939/1940, s. 4.

⁵⁸ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1942/1943, s. 4-5.

⁵⁹ UK BA, Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1939/1940, s. 5-6, 9-10.

⁶⁰ KORMOŠOVÁ, Ružena a kol. *Gymnázium v Spišskej Novej Vsi dávne a nedávne*. Spišská Nová Ves : Gymnázium Školská, 2006, s. 49.

Mimo školskej náboženskej výchovy sa vzdelávali a vychovávali žiačky evanjelického a.v. náboženstva v Nedeľnej škole (prvá trieda) a v Združení evanjelickej mládeže (staršie žiačky). Každú nedeľu a sviatok sa študentky celého ústavu pod vedením svojich predstavených pravidelne zúčastňovali na bohoslužbách. Vo veľkom počte pristupovali mesačne, ba mnohé aj týždenne k spovedi a svätému prijímaniu.⁶¹

Počet tried na gymnáziu sa v rokoch 1939 – 1944 pohyboval od jednej do piatich a študovali na ňom žiačky rôzneho vierovyznania. Početnú prevahu však mali študentky rímskokatolíckej konfesie, ktoré boli od roku školského roku 1943/44 organizované v družine Mariánskej kongregácie. Jej prézesom bol miestny katechéta. Členky tejto družiny mali svoje schôdzky pravidelne každé dva týždne.⁶²

V škole aktívne pracovala aj Hlinkova mládež pre dievčatá (HMD). V školskom roku 1940/41 v nej bolo organizovaných 40 žiačok, v roku 1943/44 už 72 žiačok. Boli združené v štyroch kmeňoch a schádzali sa raz týždenne na schôdzky.⁶³

Tabuľka č. 8

Vybrané štatistické ukazovatele žiačok Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie DBV V Spišskej Novej Vsi v školskom roku 1939/40⁶⁴

Počet žiačok	Spolu
Začiatkom šk. roku 1939/40	
Prijatých na základe prijímacej skúšky	37
Repetantka (cudzía)	1
Počas šk. roku vystúpili	4
Koncom šk. roku 1937/38	34
Štátna príslušnosť	
Československá republika	32
Protektorát	2
Materinská reč	
Slovenská	33
Maďarská	1
Náboženstvo	
Rímskokatolícke	29
Gréckokatolícke	1
Evanj. aug. vyznania	3
Židovské	1

V školskom roku 1943/44 počet tried narástol na päť a školu navštevovalo 165 dievčat. K žiačkam školy patrila i Mária Kristína Zamoyská, narodená v Budapešti, dcéra poľského

⁶¹ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1943/1944, s. 8-9.

⁶² ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1943/1944, s. 8-9.

⁶³ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1943/1944, s. 10-11.

⁶⁴ UK BA, Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1939/1940, s. 9-10.

grófa Zamoyského a Izabely de Borbon, ktorá ako svoje bydlisko uvádzala zámok Stará Ľubovňa a Viera Milena Malotová, dcéra riaditeľa Výskumného ústavu Ing. Dr. Miloslava Malotu.⁶⁵

Tabuľka č. 9

Vybrané štatistické ukazovatele žiačok Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie DBV V Spišskej Novej Vsi v školskom roku 1943/44⁶⁶

Počet žiačok	I. trieda	II. trieda	III. trieda	IV. trieda	V. trieda	Spolu
Na konci šk. roku 1942/43	34	13	31	39	-	117
Začiatkom šk. roku 1943/44	49	41	13	32	31	166
Na konci šk. roku 1943/44	49	41	13	32	30*	165
Štátna príslušnosť						
Slovenská republika	49	41	13	31	30	164
Cudzina	-	-	-	1	-	1
Materinská reč						
slovenská	47	38	12	29	28	154
nemecká	-	1	-	1	1	3
česká	-	-	-	1	-	1
maďarská	1	2	1	1	1	6
poľská	1	-	-	-	-	1
Náboženstvo						
rímskokatolícke	43	33	10	25	24	135
gréckokatolícke	-	1	2	-	1	4
pravoslávne	-	-	-	1	-	1
evanj. aug. vyznania	6	7	1	6	5	25
Zamestnanie rodičov						
Roľníci samostatní	15	2	2	1	6	26
Roľníci zamestnanci	-	-	-	-	-	-
Priemysel a živnosti - samostatní	4	10	2	1	-	17
Priemysel a živnosti - zamestnanci	9	5	4	5	1	24
Obchod, peňažníctvo, doprava - samostatní	1	3	1	3	-	8
Obchod, peňažníctvo, doprava - zamestnanci	3	-	2	-	3	8
Slobodné povolania - samostatní	-	1	-	-	-	1
Slobodné povolania - zamestnanci	-	-	-	-	-	-

* Počas školského roku vystúpila zo školy jedna žiačka

Kongregácia D.B.V. od roku 1931/32 udržiavala dievčenský internát. V školskom roku 1940/41 v ňom bývali a stravovali sa dievčatá z týchto škôl: Rádové slovenské dievčenské gymnázium Kongregácie D.B.V. (50), Štátne slovenské gymnázium (7), Štátna slovenská mužská učiteľská akadémia (4), Rímskokatolícka dievčenská meštianska škola (19), Odborná škola pre ženské povolania (1), Dvojročná obchodná škola (8), Evanjelická a.v. nemecká meštianska škola (1). Dievčatá pochádzali nielen z miest a obcí Spiša, ale aj zo

⁶⁵ KORMOŠOVÁ, R. a kol. *Gymnázium v Spišskej Novej Vsi...*, s. 49-50.

⁶⁶ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1943/1944, s. 13-16.

vzdialenejšieho Ružomberka. Za byt a stravu sa platilo mesačne 350 korún.⁶⁷ V priebehu nasledujúcich rokov sa poplatky za ubytovanie a stravu zvýšili na 400 korún v školskom roku 1942/43 a v školskom roku 1943/44 až na 500 korún.

Toto gymnázium existovalo len počas Slovenského štátu, teda päť školských rokov. V roku 1945 bol zákaz koedukácie zrušený, čím dievčenské gymnázium stratilo oprávnenie pre svoju ďalšiu existenciu. Na Rehoľnom dievčenskom gymnázium sa oficiálne prestalo vyučovať vo februári 1945. V školskom roku 1944/45, ktorý sa pre vojnové udalosti začal až v marci 1945 už chodili dievčatá do jedného gymnázia s chlapcami tak, ako tomu bolo v minulosti.

Pomerne špecifickou školou bolo **Štátne slovenské gymnázium v Kežmarku**, ktoré vzniklo zo slovenských pobočiek nemeckého ev. dištriktuálneho reálneho gymnázia.⁶⁸ Administratívne sa osamostatnili a poštátnili výnosom MŠaNO SK z 2. mája 1934, čím sa po siedmich rokoch definitívne oddelili od kmeňového nemeckého ústavu a od januára 1936 sa presťahovali do budovy obchodnej školy. Od 1. septembra 1936 bola škola premenovaná na samostatné Československé štátne reálne gymnázium v Kežmarku.⁶⁹

Po rozpade Československej republiky v roku 1938 sa zmenil názov školy na Štátne slovenské reálne gymnázium v Kežmarku. Väčšina českých vyučujúcich musela školu opustiť a odísť do Protektorátu Čechy a Morava. Správou školy bol dočasne poverený Karol Rečičár. Život v škole sa musel prispôbiť vtedajšiemu režimu – robili sa oslavy predstaviteľom fašizmu, vznikla Hlinkova mládež a pod. Na druhej strane však škola prijala židovských študentov, ktorí museli opustiť nemecké gymnázium.⁷⁰

V septembri 1939 bol vyučovací proces vojnovými udalosťami narušený, viacerí vyučujúci museli narukovať (medzi nimi i Karol Rečičár). Profesorský zbor na konci školského roka 1939/40 pozostával z 16 pedagógov, tried bolo 13.⁷¹

⁶⁷ UK BA, Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1940/1941, s. 11.

⁶⁸ Pobočky boli povolené výnosom MŠaNO SK z 15.9.1927.

⁶⁹ GEŠKOVÁ, Želmíra – KRIŠKOVÁ, Ľubica. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19 – 1952/53*. Martin : Matica slovenská, 1998, s. 273.

⁷⁰ BARÁTHOVÁ, Nora a kol. *Život Kežmarku v 13. až 20. storočí*. Kežmarok : Jadro, 2014, s. 56-57.

⁷¹ Členovia profesorského zboru: Karol Rečičár – dočasný správca, Vilma Forgáčová – dočasná profesorka, Viliam Havas – zmluvný profesor, Mária Havasová-Kowariková – zmluvná profesorka, Edita Hromadová – suplujúca profesorka, Róbert Kaut – dočasný profesor, Augustín Kohout – dočasný profesor, Ľudovít Linczényi – suplujúci profesor, Margita Martinčeková – odborná učiteľka, Radimír Mlýnek – dočasný profesor, Pavel Oravec – výpomocný učiteľ, František Pírek – profesor § 70, Július Šuňavec – profesor § 70, František Teska – smluvný profesor, Slavomír Vít – profesor § 70, Ondrej Spišák – výpomocný katechéta. ŠA LE, Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku za rok 1939/40, s. 4.

Tabuľka č. 10

Vybrané štatistické ukazovatele žiakov Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku v školskom roku 1939/40⁷²

Počet žiakov	Trieda										
	I.	II.a	II.b	III.a	III.b	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Spolu
Začiatkom šk. roku 1939/40	50	32	32	39	37	53	40	46	34	24	387
Stav na konci šk. roku 1939/1940	47	31	29	38	35	49	38	46	34	24	371
Štátna príslušnosť											
Slovenská republika	47	30	28	36	31	46	34	45	34	24	355
Cudzina	-	1	1	2	4	3	4	1	-	-	16
Materinská reč											
slovenská	40	27	28	35	33	43	35	45	34	23	343
česká	1	2	1	-	2	2	2	1	-	-	11
ruská	2	1	-	-	-	1	-	-	-	1	5
nemecká	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
maďarská	3	1	-	2	-	2	1	-	-	-	9
iná	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Náboženstvo											
rímskokatolícke	36	26	25	24	31	36	24	34	25	16	277
gréckokatolícke	4	1	1	-	1	1	2	1	1	-	12
evanj. a.v.	7	3	2	12	-	7	10	9	8	6	64
evanj. ref. vyzn.	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
pravoslávne	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2
českomoravské	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
baptistické	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
izraelitské	-	1	1	2	3	4	-	-	-	1	12
Zamestnanie rodičov											
Poľnohospod. samostatní	17	8	10	10	13	11	10	12	10	6	107
Poľnohospod. zamestnanci	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Priem. a remeslá – samostatní	3	4	3	3	1	7	4	3	1	1	30
Priem. a remeslá – zamestnanci	5	6	3	3	1	6	1	4	1	4	34
Obchod, peňaž. – samostatní	3	2	-	4	4	4	2	1	3	1	24
Obchod, peňaž. – zamestnanci	2	-	-	5	2	2	2	14	-	-	27
Štát. a iná verej. služba	16	10	11	9	14	15	10	10	19	10	133
Slob. povolania – samostatní	1	1	1	-	-	1	-	-	-	2	6
Slob. povolania – zamestnanci	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
Iné povolania – samostatní	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	2
Iné povolania – zamestnanci	-	-	1	4	-	-	-	1	-	-	6

⁷² ŠA LE, Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku za rok 1939/40, s. 17-18.

Od roku 1939/40 sa škola nazývala už len Štátne slovenské gymnázium. V roku 1940 sa stal správcom gymnázia Imrich Barlík, ktorý bol v januári 1941 vymenovaný za riaditeľa školy. Profesorský zbor opustil aj zvyšok českých vyučujúcich, ostali jedine tí, ktorí mali zmiešané manželstvá so Slovákami, no v roku 1942 museli odísť aj oni. V školskom roku 1940/41 sa už nestretávame so židovskými študentmi. V tomto období sa likvidovali aj učebnice vydané počas prvej Československej republiky (bolo ich vyše šesťsto, ich stav sa znížil zo 721 kníh na 100).⁷³

V školskom roku 1941/42 sa vyučovalo podľa osnov jednotnej strednej školy. I. – VII. trieda boli jednotného gymnaziálneho typu. Klasická ani reálna vetva v V. – VII. triede neboli. VIII. trieda bola reálno-gymnaziálneho typu a boli v nej elektívne oddelenia, a to pre deskriptívnu geometriu a nemeckú konverzáciu po jednom oddelení. Dievčenská pobočka bola pri druhej triede, keďže v školskom roku 1940/41 povolilo MŠaNO SK zriadiť na škole aj dievčenskú triedu.⁷⁴

Dňa 1. augusta 1942 sa stal riaditeľom školy Jozef Címer, ktorý tento post opustil až v roku 1953. V školskom roku 1943/44 sa vyučovať v dôsledku nariadenia MŠaNO SK začalo až 1. októbra. Výučba prebiehala v ôsmich kmeňových triedach a v troch pobočkách zriadených pre dievčatá pri triede I., II. a IV.⁷⁵ Začiatkom októbra 1943 sa spoločným úsilím Rodičovského združenia a zboru Slovenskej ligy podarilo otvoriť stredoškolský internát pre žiakov ústavu. Cezpoľní študenti v ňom mali za mesačný poplatok 450 – 600 Ks zabezpečené ubytovanie i stravu. Školský rok 1943/44 bol riadne ukončený.

Tabuľka č. 11

Vybrané štatistické ukazovatele žiakov Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku v školskom roku 1943/44⁷⁶

Počet žiakov	Trieda											
	I.a	I.b	II.a	II.b	III.	IV.a	IV.b	V.	VI.	VII.	VIII.	Spolu
Začiatkom šk. roku 1943/44	40	26	39	25	41	37	22	35	31	35	24	357
Stav na konci šk. roku 1943/1944	41	25	39	22	44	28	19	35	32	35	24	354
Štátna príslušnosť												
Slovenská republika	41	24	38	22	43	35	19	34	30	34	24	344
Cudzina	-	1	1	-	1	3	-	1	2	1	-	10
Národnosť												
slovenská	41	24	38	22	43	37	18	33	30	34	22	342
česká	-	1	1	-	1	-	-	1	2	1	-	7
ruská	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
rusínska	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-		2

⁷³ BARÁTHOVÁ, N. a kol. *Život Kežmarku...*, s. 57.

⁷⁴ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku za rok 1941/42, s. 5.

⁷⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku za rok 1943/44, s. 4.

⁷⁶ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku za rok 1943/44, s. 18-20.

maďarská	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	2
Náboženstvo												
rímskokatolícke	36	21	35	16	32	33	16	29	27	29	17	291
gréckokatolícke	1	3	1	5	3	2	1	2	1	-	1	20
evanj. a.v.	4	1	3	1	9	3	1	4	4	6	4	40
evanj. ref. vyzn.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
pravoslávne	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
baptistické	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Zamestnanie rodičov												
Roľníctvo –samostatní	12	9	14	10	17	17	3	18	12	11	8	131
Roľníctvo –zamestnanci	-	-	1	-	-	-	-	3	-	-	-	4
Priem. a remeslá – samostatní	3	4	4	3	2	1	1	-	-	2	5	25
Priem. a remeslá – zamestnanci	6	5	6	2	2	2	1	2	2	4	1	33
Obchod, peňaž. – samostatní	6	-	1	3	6	2	2	2	3	2	1	28
Obchod, peňaž. – zamestnanci	2	-	1	1	2	2	-	3	1	1	-	13
Štát. a iná verej. služba	12	7	11	3	13	12	11	7	11	13	7	127
Slob. povolania – samostatní	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	4
Slob. povolania – zamestnanci	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Iné povolania – samostatní	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	3
Iné povolania – zamestnanci	-	-	1	-	1	1	-	-	-	1	1	5

Na škole pôsobil vzdelávací krúžok Tatran. Zásluhou študentov (predovšetkým Miloša Krna) bol založený i časopis Tatran. Prvé číslo vyšlo v septembri 1939 a posledné v júni 1940. Vydávanie študentských časopisov zastavilo Ministerstvo školstva a národnej osvety v Bratislave. Do Tatrana prispievali študenti z celého Slovenska, napr. Krista Bendová a iní. Okrem literárneho odboru mal krúžok Tatran i športový odbor. Ten organizoval rôzne futbalové zápasy a hokejové turnaje so značným športovým a finančným úspechom. Za príspevia rodičovského združenia a iných priaznivcov umožnil napríklad v školskom roku 1939/40 zájazd hokejových hráčov na stredoškolský turnaj do Banskej Bystrice.⁷⁷

Aj študenti kežmarského gymnázia boli organizovaní v Hlinkovej mládeži. Žiaci boli zadelení do piatich čiat (jedna čata junákov a štyri čaty orlov). Podľa nariadenia Sborového veliteľstva HM žiaci ešte v januári 1940 začali s brannou výchovou a branným výcvikom a zúčastnili sa na pochodových cvičeniach. V školskom roku 1941/42 mala HM na škole 168 členov. Z toho bolo 111 chlapcov (v dvoch čatách orlov a dvoch čatách junákov) a 57 dievčat (kmeň diev a tatraniek). V nasledujúcom školskom roku to už bolo 99 orlov, 72 junákov, 40 tatraniek a 14 diev.⁷⁸

⁷⁷ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku za rok 1939/40, s. 10-11.

⁷⁸ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku za rok 1941/42, s. 9; ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku za rok 1942/43, s. 10.

Koncom augusta 1944 vypuklo Slovenské národné povstanie, budovu školy obsadilo nemecké vojsko a po oslobodení Kežmarku 27. januára 1945 zase školu obsadila Červená armáda s príslušníkmi 1. československého armádneho zboru. Riadne vyučovanie sa obnovilo až 8. mája 1945. Škola sa premenovala na Štátne gymnázium v Kežmarku. Koncom školského roku mala 357 žiakov v 8 triedach (v niektorých triedach bolo vyše 60 žiakov).

Spiš bol od 19. storočia centrom vzdelávania budúcich učiteľov. Stredný Spiš sa stal centrom najstaršieho štátneho učiteľského ústavu, ktorý bol otvorený v roku 1871 v Spišskej Novej Vsi. **Štátna slovenská učiteľská akadémia v Spišskej Novej Vsi** pôsobila ako maďarský učiteľský ústav až do 18. marca 1919. Vtedy bola zrušená a na jej mieste začal od 7. apríla 1919 pôsobiť Štátny československý koedukačný učiteľský ústav. Pre maďarských žiakov bol zriadený slovenský kurz. Dovedajší maďarský profesorský zbor, ktorý neovládal slovenský jazyk, bol prepustený alebo penzionovaný a bol vymenovaný nový profesorský zbor.⁷⁹ Začiatky slovenského ústavu boli veľmi ťažké. Budova školy bola v zlom stave, pretože počas vojny slúžila spolovice ako vojenská infekčná nemocnica. Po prevrate v nej zas mali viaceré vojenské jednotky svoje prechodné bydlisko. Nebolo ani profesorov, ani kníh, ani učebných pomôcok. Za takejto situácie sa začalo v apríli 1919 vyučovať. Jadro nového žiactva tvorili študenti bývalého maďarského ústavu, zapísaní do toho istého ročníka, z ktorého už mali maďarské výročné vysvedčenie. V nasledujúcich školských rokoch nebolo nahradenie materiálnych škôd jediným problémom. Žiaci, ktorí pochádzali zo Spiša, a nebolo ich málo, nevedeli poriadne po slovensky a počas vyučovacích hodín rozprávali dialektom a cez prestávky poväčšine po maďarsky.⁸⁰

Vďaka práci profesorského zboru i pričinením samotných študentov bol umožnený normálny chod výučby, ktorý sa postupne zlepšoval až do školského roku 1938/39, kedy bol prerušený novo sa vyvíjajúcimi udalosťami. Školský rok 1938/39 sa síce začal normálne, no septembrové vnútropolitické udalosti jasne ukázali, že sa jedná o samotnú existenciu štátu, čo vyvolalo i medzi študentstvom napätie, ktoré do školskej práce vnieslo značný nepokoj. Po vyhlásení všeobecnej mobilizácie, 23. septembra 1938, bolo vyučovanie celkom prerušené, pretože budovu školy obsadilo vojsko. Napätie nepovolilo ani po obnovení vyučovania, pretože udalosti mali rýchly spád a nejedna z nich sa dotýkala školy priamo, ako napríklad prepúšťanie českých profesorov, ktoré postihlo aj niektorých členov profesorského zboru. Aj dovedajší riaditeľ Ján Malý bol výnosom z 22. decembra 1938 z funkcie odvolaný a správu školy prevzal nasledujúcim dňom Anton Kovalík, profesor gymnázia z Ružomberka.⁸¹

Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny v Bratislave výnosom zo dňa 27. mája 1939 č. 8893-39-II-2 zrušilo koedukáciu na učiteľských ústavoch. Premena tohto učiteľského ústavu na mužský sa mala uskutočniť tak, že v školskom roku 1939/40 sa

⁷⁹ ŠA LE, pob. Levoča, Jubilejná výročná zpráva čl. štátneho koedukačného učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi 1918 – 1928, s. 9.

⁸⁰ PAVLIK, Eduard. Školstvo v Spišskej Novej Vsi. In KURUC, Jozef (Ed.). *Spišská Nová Ves 1. Zborník k dejinám a výstavbe mesta*. Spišská Nová Ves : Mestský národný výbor v Spišskej Novej Vsi, 1968, s. 211.

⁸¹ PAVLIK, E. *Školstvo v Spišskej Novej Vsi...*, s. 212.

vzťahovala iba na prvý ročník a v ďalších školských rokoch mala postupne zasiahnuť vždy jeden najbližší vyšší ročník, takže v školskom roku 1942/43 mal byť ústav v celom rozsahu zmenený na mužský. V dôsledku toho sa v školskom roku 1939/40 zápis do 1. ročníka konal iba pre chlapcov.

Následkom rušných politických udalostí bola škola 28. augusta 1939 čiastočne obsadená vojenskou správou. Vojsko opustilo ústav až 8. septembra 1939. V dôsledku brannej pohotovosti štátu však bola škola 10. septembra 1939 zase zabratá vojenskou správou. Vyučovanie začalo až 9. októbra 1939.⁸²

V zmysle zákona o reforme učiteľského štúdia zo dňa 29. októbra 1940 sa mužský učiteľský ústav v Spišskej Novej Vsi stal učiteľskou akadémiou a od 8. novembra 1940 mal oficiálny názov Štátna slovenská učiteľská akadémia v Spišskej Novej Vsi.⁸³ Profesorský zbor v tomto školskom roku tvorili: Anton Kovalik – riaditeľ; Emil Alexy – suplujúci cvičný učiteľ; Ján Brišák – výpomocný učiteľ (štátny profesor miestneho gymnázia); Dušan Hanula – dočasný profesor; Jolana Jakubíková – suplujúca profesorka; Ema Majerčáková – definitívna cvičná učiteľka; Ján Michalko – výpomocný katechéta; Dezider Nágel – suplujúci profesor; Mária Olexáková – výpomocná učiteľka; Alexander Pažický – suplujúci cvičný učiteľ; Ondrej Reiprich – dočasný učiteľ; Július Šuňavec – štátny profesor; Cyril Vančo – dočasný profesor; Ján Vrtík – odborný učiteľ.⁸⁴

Tabuľka č. 12

Štatistické ukazovatele žiakov Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Spišskej Novej Vsi v roku 1940/41⁸⁵

Vec	V ročníkoch						V cvičných triedach			
	I. trieda	II. trieda	III. a trieda	III. b trieda	IV. trieda	Spolu	I. trieda	II. trieda	III. trieda	Spolu
Na konci šk. roku 1939/40	35	A, B 36, 31	36	-	43	181	13	21	23	57
Začiatkom šk. roku 1940/41	28	35	24	37	35	159	15	26	20	61
Stav na konci šk. roku 1940/1941	27	35	24	35	34	155	15	27	23	65
Štátna príslušnosť										
Slovenská republika	27	35	23	34	33	152	12	22	22	59
Cudzina	-	-	1	1	1	3	3	2	1	7
Materinská reč										
slovenská	27	34	24	33	33	151	14	25	22	61

⁸² ŠA LE, pob. Levoča, Trinásťročná výročná správa Štátneho slovenského mužského učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1939/40, s. 5-7.

⁸³ ŠA LE, pob. Levoča, Štrnásťročná výročná správa Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1940/41, s. 5-6.

⁸⁴ ŠA LE, pob. Levoča, Štrnásťročná výročná správa Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1940/41, s. 4-5.

⁸⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Štrnásťročná výročná správa Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1940/41, s. 25-26.

česká	-	1	-	1	-	2	-	2	-	2
nemecká	-	-	-	1	1	2	1	-	1	2
Náboženstvo										
rímskokatolícke	21	29	16	30	29	125	11	19	17	47
gréckokatolícke	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-
pravoslávne	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
evanj. aug. vyznania	6	5	7	5	5	28	4	7	6	17
evanj. ref. vyznania	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-
Zamestnanie rodičov										
Roľník	6	10	8	5	6	35	1	-	1	2
Remeselník	4	2	2	3	2	13	-	2	2	4
Obchodník	3	3	-	4	1	11	-	1	1	2
Priemyselník	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Št. úradník, profesor, učiteľ, atď.	1	-	4	2	4	11	8	7	10	25
Voľné zamestnanie (pravotár, lekár)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Železničiar	11	11	1	8	9	40	6	11	6	25
Št. zriadenec	-	-	1	3	1	5	-	6	2	8
Robotník, železiar	2	1	1	1	4	9	-	-	1	1
Súkromník	-	5	2	8	2	17	-	-	-	-
Iné zamestnanie	-	3	5	1	5	14	-	-	-	-

V zmysle zákona o reforme učiteľského štúdia sa v školskom roku 1941/42 vyučovalo v I. a II. ročníku podľa učebných osnov učiteľskej akadémie a v III. a IV. ročníku podľa osnov učiteľských ústavov. Aj tieto ročníky sa mali postupne premeniť na ročníky učiteľských akadémií.

Škola mala vlastnú cvičnú školu, ovocný sad, včelín, skleník. Pri škole bol v tridsiatych rokoch zriadený aj internát, ktorý však bol v roku 1937 rozhodnutím MŠaNO zrušený a jeho zariadenie bolo dané „Sliezskej Matici ľudovej osvety pre Tešínsko a Hlučínsko“ v Ostrave na zariadenie ňou vydržiavaného Študentského domova pri spolkovom reálnom gymnáziu v Jablunkove. Od toho roku bola škola bez internátu. Po viedenskej arbitráži, 2. novembra 1938, však dievčenský internát pri reálnom gymnáziu v Košiciach presťahoval svoje zariadenie do Spišskej Novej Vsi a uskladnil ho v suteréne vtedajšieho učiteľského ústavu. Na návrh riaditeľstva učiteľského ústavu MŠaNO v Bratislave výnosom zo dňa 4. januára 1939 nariadilo obnovenie internátu pri ústave. Internát začal svoju činnosť od 15. februára 1939. Mesačný poplatok za bývanie a stravu bol 300 Ks.⁸⁶ V internáte v školskom roku

⁸⁶ Mesačný poplatok za celé stravovanie bol 256 Ks, iba za obedy 150 Ks, za obedy a večere 220 Ks. Ročný poplatok za internátneho lekára a nezistené škody bol 60 Ks. ŠA LE, pob. Levoča, Dvanásťročná výročná správa Štátneho slovenského koedukačného učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1938/39, s. 24; ŠA LE, pob. Levoča, Trinásťročná výročná správa Štátneho slovenského mužského učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1939/40, s. 25.

1939/40 bývalo 42 žiakov a stravovalo sa ďalších 30 žiakov. V školskom roku 1943/44 to už bolo 54 žiakov (34 z učiteľskej akadémie a 20 z iných miestnych škôl). Poplatky za internát však boli v tomto školskom roku už podstatne vyššie. Za bývanie a stravu museli študenti zaplatiť 500 Ks.⁸⁷

Tabuľka č. 13

Štatistické ukazovatele žiakov Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Spišskej Novej Vsi v roku 1944/45⁸⁸

Počet žiakov	V ročníkoch						V cvičných triedach			
	I. trieda	II. trieda	III. a trieda	IV. trieda	V. trieda	Spolu	I. trieda	II. trieda	III. trieda	Spolu
Na konci šk. roku 1943/44	33	23	23	21	-	100	23	26	26	75
Začiatkom šk. roku 1944/45	36	22	18	16	13	105	14	25	24	63
Na konci šk. roku 1944/1945	40	22	21	27	18	128	17	26	23	66
Štátna príslušnosť										
ČSR	40	21	17	23	17	118	17	26	23	66
Cudzina	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Materinská reč										
slovenská	40	21	17	23	17	118	17	26	23	66
česká	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ruská	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ukrajinská	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Náboženstvo										
rímskokatolícke	28	18	13	20	14	93	14	21	20	55
evanj. a. vyznania	12	3	3	2	3	23	1	5	2	8
gréckokatolícke	-	-	1	1	-	2	2	-	1	3
pravoslávne	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zamestnanie rodičov										
Roľníci samostatní	10	6	7	7	4	34	-	1	1	2
Roľník zamestnanci	4	-	-	2	-	6	-	-	-	-
Priemyselníci a živnostníci samostatní	1	-	2	0	6	9	1	2	2	5
Priemyselníci a živnostníci zamestnanci	5	3	-	4	1	13	-	2	-	2
Štátna a verejná služba	16	11	8	10	6	51	15	13	18	46

⁸⁷ Len za stravu 432 Ks, za obedy a večere 392 Ks a len za obedy 270 Ks. ŠA LE, pob. Levoča, Sedemnásťročná výročná správa Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1943/44, s. 18.

⁸⁸ ŠA LE, pob. Levoča, Osemnásťročná výročná správa Štátnej učiteľskej akadémie v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1944/45, s. 14-15.

Slob. povolania samostat.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Slob. povolania zamestn.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Iné povolania samost.	-	4	1	-	-	-	5	1	1	1	3
Iné povolania zamestn.	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	7

Žiaci mali symfonický orchester, spevácky zbor, bábkové divadlo, cestovný fond pre vlastivedné zájazdy. Ústav usporadúval metodické a pedagogické kurzy pre učiteľov ľudových škôl, vyučovanie hluchonemých a slabomyseľných detí a ľudovýchovné kurzy. Ako príklad uvedieme kurz pre učiteľstvo z inkorporovaného územia usporiadaný na škole v dňoch 2. – 12. septembra 1940. Na kurze sa zúčastnilo 26 učiteľov a učiteliek. Nostrifikačné skúšky boli 12. – 13. septembra 1940.

Študenti boli mimo školy združení v samovzdelávacom krúžku Andreja Hlinku. Činnosť krúžku bola pomerne bohatá a pestrá. Na programe schôdzok krúžku boli hudobné čísla, prednášky literárneho, historického, kultúrneho, ľudovýchovného a turistického obsahu, rôzne recitácie atď.⁸⁹

Na učiteľskej akadémii bola do troch čiat organizovaná aj Hlinkova mládež. Jednu čatu (junákov) tvorili študenti II. a III. ročníka učiteľskej akadémie, dve čaty boli v cvičnej škole. Keďže v školskom roku 1944/45 sa pre napäté politické pomery žiaci nedostavili do školy, výučba začala až 16. septembra. Musela však byť odložená na neurčitý čas, keďže do školy prišlo len 43% žiakov. Koncom januára bola Spišská Nová Ves oslobodená Červenou armádou a 28. januára 1945 budovu akadémie obsadila sovietska armáda, ktorá tam zriadila vojenskú poľnú nemocnicu. Budovu akadémie vyprázdnila armáda až v polovici marca 1945, takže po realizácii najsúrnejších opráv sa začalo 26. apríla 1945 vyučovať.

Na učiteľskej akadémii sa študenti vzdelávali až do ďalšej reformy učiteľského štúdia (zákon č. 95/1948 Zb.), ktorý zaviedol povinné vysokoškolské štúdium učiteľov. Preto sa od školského roku 1947/48 postupne neotváral prvý ročník a školským rokom 1949/50 učiteľská akadémia zanikla. Miesto nej bola zriadená pedagogická škola pre vzdelávanie učiteliek materských škôl, ktorá bola neskôr presťahovaná do Levoče.

Na Spiši sa pozornosť venovala aj vzdelávaniu učiteliek. V tomto ohľade významné miesto patrilo **Rímskokatolíckej slovenskej dievčenskej učiteľskej akadémii v Levoči**. Vznik tohto dievčenského učiteľského ústavu je úzko spätý so vznikom Československej republiky. Vytvoril sa na základoch rímskokatolíckej maďarskej dievčenskej ľudovej školy a meštianky, ktorá bola založená v roku 1879 ako prvá škola na Spiši s maďarským vyučovacím jazykom. Viedli ju mníšky rehole sv. Vincenta z Pauly. Po utvorení Československej republiky pôvodný maďarský ústav nemohol ďalej pôsobiť. Snahy Mariána Blahu a Jána Vojtaššáka, pôsobiacich po odchode maďarského biskupa Párvyho v Spišskej Kapitule,

⁸⁹ ŠA LE, pob. Levoča, Dvanásť výročná správa Štátneho slovenského koedukačného učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1938/39, s. 18-19.

o poslovenčenie dievčenskej školy, odmietli samotné mníšky, ktoré slovenčinu neovládali. Menovaní preto povolali z Přerova do Levoče mníšky rehole Nepoškrveného počatia Panny Márie, ktoré ponuku prijali a 2. septembra 1919 prišli do Levoče. Prevzali ústav a školu, ktorú premenili na slovenskú dievčenskú ľudovú a meštiansku školu.⁹⁰

Levočania však české učiteľky neprijali priateľsky. Mestská inteligencia zväčša nesympatizovala so slovenskou školou a svoje deti dala zapísať radšej do evanjelickej nemeckej ľudovej školy, aj napriek tomu, že boli katolíci.⁹¹ České učiteľky však aj napriek nepriateľskému prijatiu prejavili snahu založiť vo svojom ústave (premenovanom na Záboyského ústav) dievčenský učiteľský ústav na výchovu slovenských učiteliek. Hneď v školskom roku 1919/20, po obdržaní ústneho súhlasu od ministerstva, otvorili IV. ročník pre tie absolventky učiteľských ústavov, ktoré chceli získať slovenskú maturitu. Prihlásilo sa osem žiačok. Keďže však škola pred začiatkom maturít v lete nedostala právo verejnosti, museli jej prvé absolventky maturovať na Štátnom koedukačnom ústave v Spišskej Novej Vsi. V školskom roku 1920/21 bolo povolené otvoriť prvý ročník učiteľského ústavu a postupne i ďalšie ročníky. Výnosom MŠaNO č. 7883 zo dňa 22. júna 1921 bolo učiteľskému ústavu udelené právo verejnosti. Potom pôsobil ako Rímskokatolícky československý ženský učiteľský ústav v Levoči. Škola mala aj moderný internát, postavený v roku 1929.⁹² Vyučovanie malo v školskom roku 1939/40 začať 4. septembra, ale to nebolo možné, pretože budova školy bola obsadená nemeckým vojskom. Učiť sa začalo až 15. septembra. Profesorský zbor, ktorý bol zložený takmer výlučne z rehoľných síl, v tomto školskom roku tvorili: rehoľná sestra Cyrila Uhlířová – riaditeľka; rehoľná sestra Gemma Langrová – definitívna profesorka; rehoľná sestra Leónia Stoklásková – definitívna profesorka; rehoľná sestra Anastázia Bábičková – odborná učiteľka; rehoľná sestra Klára Knapová – definitívna učiteľka; rehoľná sestra Ladislava Kučerová – odborná učiteľka; rehoľná sestra Boromea Smejkalová – odborná učiteľka; rehoľná sestra Svatava Doxanská – cvičná učiteľka; rehoľná sestra Modesta Macháčová – cvičná učiteľka; rehoľná sestra Svatoslava Haflantová – výpomocná učiteľka; rehoľná sestra Lucia Plevová – výpomocná učiteľka; Mária Čarňanská – výpomocná učiteľka; Magda Kováčová – výpomocná učiteľka; Justína Zimmerová – výpomocná učiteľka; Dr. Emil Vaniek – výpomocný učiteľ.⁹³

⁹⁰ ŠA LE, pob. Levoča, f. Štátna učiteľská akadémia v Levoči 1919 – 1950 (ďalej ŠUAL), Inventár. ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rímskokatolíckeho československého ženského učiteľského ústavu v Levoči za školský rok 1934/35, s. 3-4.

⁹¹ Podľa výročnej správy „*deti, ktoré by inakšie boly navštevovaly maďarskú polgárku, chodily do nemeckej reálky. Pospolitý ľud hľadel na sestry s nedôverou a kto predsa priviedol deti k zápisu, opatrne sa pýtal, či sa v škole nebude učiť po česky. Boli aj takí, ktorí upozorňovali, že maďarčiny je v škole treba, a že sestry nevedely hovoriť po maďarsky, pokladali za obrovské kultúrne mínus. Vážne pochybovali mnohí, že sa deti naučia dačo riadneho v slovenskej škole.*“ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Rímskokatolíckeho československého ženského učiteľského ústavu v Levoči za školský rok 1934/35, s. 4.

⁹² V školskom roku 1923/24 sa k ústavu ako cvičná škola pripojila dievčenská rímskokatolícka ľudová škola a od roku 1924/25 aj dievčenská meštianka. V školskom roku 1929/30 bol pod spoločnú správu pripojený Ústav pre vzdelanie učiteliek domácich náuk s právom verejnosti od 24. júna 1931 podľa výnosu MŠaNO č. 47976.

⁹³ ŠA LE, pob. Levoča, f. ŠUAL, š. 11, Zápisnica č. 1 spísaná dňa 15. septembra 1939 o úvodnej porade profesorského sboru.

V školskom roku 1939/40 bolo do prvého ročníka prijatých 40, do druhého 33, do tretieho 37, do štvrtého 35 žiačok. Do prvého ročníka Ústavu pre vzdelávanie učiteliek domácich náuk nastúpilo 30 žiačok a do cvičnej školy taktiež 30.⁹⁴ Koncom roka 1939 bola ústavu daná do užívania susedná budova seminára, ktorý bol presťahovaný do renovovaného bývalého kláštora jezuitov. Keďže ústavu nebolo povolené otvoriť v budove seminára rodinnú školu, bol tam preložený penzionát, klavírne miestnosti a trieda IV. ročníka.⁹⁵

Od roku 1940 sa škola nazývala Rímskokatolícka slovenská dievčenská učiteľská akadémia v Levoči. Prospech a správanie na škole boli veľmi dobré, o čom svedčia i študijné výsledky žiačok. V školskom roku 1940/41 končilo zo 145 žiačok s vyznamenaním 35, čo predstavovalo 24,13%. Neprospeła len jedna žiačka (0,68%). V Ústave pre vzdelávanie učiteliek domácich náuk končilo s vyznamenaním 21 žiačok (72,41%).

Tabuľka č. 14

Štatistické ukazovatele žiakov Rímskokatolíckej slovenskej dievčenskej učiteľskej akadémie v Levoči v školskom roku 1940/41⁹⁶

Počet žiakov	I. trieda	II. trieda	III. trieda	IV. trieda	ÚDN*	Spolu
Na konci šk. roku 1939/40	38	33	37	33	29	141
Začiatkom šk. roku 1940/41	39	41	34	36	29	150
Na konci šk. roku 1940/41	34	42	33	36	29	145
Štátna príslušnosť						
Slovenská republika	34	42	32	36	29	144
Cudzina	-	-	1	-	-	1
Materinská reč						
slovenská	33	41	33	35	28	142
česká	-	-	-	-	-	-
maďarská	-	-	-	-	-	-
nemecká	1	1	-	1	-	3
Náboženstvo						
rímskokatolícke	28	41	33	35	28	137
gréckokatolícke	6	1	-	1	-	8
pravoslávne	-	-	-	-	-	-
evanj. aug. vyznania	-	-	-	-	-	-
izraelitské	-	-	-	-	-	-
Bydlisko						
v mieste u rodičov	11	10	8	5	4	34
v mieste u zodp. dozorcov	1	1	-	-	-	2
dochádzajúci	1	-	-	-	-	-
na internáte	21	31	25	31	25	108

* Ústav pre vzdelávanie učiteliek domácich náuk.

⁹⁴ ŠA LE, pob. Levoča, f. ŠUAL, š. 11, Zápisnica č. 1 spísaná dňa 15. septembra 1939 o úvodnej porade profesorského sboru.

⁹⁵ ŠA LE, pob. Levoča, f. ŠUAL, š. 11, Zápisnica č. 3 spísaná dňa 25. januára 1940 o porade profesorského sboru.

⁹⁶ ŠA LE, pob. Levoča, f. ŠUAL, š. 12, Štatistický prehľad žiactva za školský rok 1940/41.

Z tabuľky vyplýva, že až vyše 74% všetkých študentiek bývalo na ústavnom internáte, čo bolo veľmi dôležité pri disciplíne a dobrom chovaní žiačok. Celý internát udržovala kongregácia sestier Nepoškvrneného počatia Panny Márie.⁹⁷ Práve na mravnú výchovu a správanie sa kládol pri výchove dievčat veľký dôraz. Žiačky mali byť vedené k tomu, „aby kázeň, poriadok, rýchlosť a zdvorilosť u nemeckého vojska nielen obdivovali, ale tiež napodobnili v svojom vlastnom chovaní. Tým svojej národnej cti nezadajú, ale získajú si úctu každého. Čím menší národ, tým dokonalejší musia byť jeho jednotlivci. Učiteľ tu má veľkú zodpovednosť.“⁹⁸

Všetku výchovu mali v rukách rehoľné sestry a tresty za porušenie disciplíny boli pomerne prísne. Potvrďuje to i príklad študentiek Kláry Draxlerovej a Alžbety Chilovej, ktoré boli 16. marca 1940 vylúčené z učiteľskej akadémie pre účasť na maškarnom plese v Levoči a na maďarskej slávnosti v Spišskej Novej Vsi, na ktorých sa zúčastnili bez povolenia.⁹⁹

Na škole fungoval Samovzdelávací krúžok Štefana Moyzesa, Mariánska kongregácia a žiačky boli organizované v Hlinkovej mládeži. Členkami týchto krúžkov boli takmer všetky študentky. Účelom krúžku Štefana Moyzesa bolo „poskytnúť žiačkam možnosť aj mimo vyučovania cvičiť sa v prednášaní, kritike, v spoločenskom chovaní. Tu sa im tiež dáva príležitosť predniesť svoje vlastné práce a tým sa podnecuje ich iniciatíva a pestuje talent. Tiež zmysel pre zodpovednosť a svedomitosť. Všetko v duchu mravnonáboženskom a slovensky uvedomelom.“¹⁰⁰ Členstvo v krúžku bolo dobrovoľné. Jeho členovia sa však museli pravidelne zúčastňovať schôdzok krúžku. Kto neprišiel bez riadneho ospravedlnenia na sedem schôdzok, bol z krúžku vylúčený. Vedúcou krúžku bola riaditeľka učiteľskej akadémie sestra Cyrila Uhlířová.

Tabuľka č. 15

Štatistické ukazovatele žiakov Rímskokatolíckej slovenskej dievčenskej učiteľskej akadémie v Levoči v školskom roku 1944/45¹⁰¹

Počet žiakov	I. trieda	II. trieda	III. trieda	IV. trieda	V. trieda	ÚDN*	Spolu
Na konci šk. roku 1943/44	33	26	27	30	-	32	116
Začiatkom šk. roku 1944/45	19	19	19	25	23	-	105
Na konci šk. roku 1944/45	16	19	18	20	24	-	97
Štátna príslušnosť							
Slovenská republika	16	19	18	20	24		97
Cudzina	-	-	-	-	-	-	-
Materinská reč							
slovenská	16	19	18	20	24	-	97

⁹⁷ ŠA LE, pob. Levoča, f. ŠUAL, š. 13, Hlavná výročná správa Rímskokatolíckej slovenskej dievčenskej učiteľskej akadémie v Levoči za školský rok 1940/41, s. 1-2.

⁹⁸ ŠA LE, pob. Levoča, f. ŠUAL, š. 11, Zápisnica č. 1 spísaná dňa 15. septembra 1939 o úvodnej porade profesorského sboru.

⁹⁹ ŠA LE, pob. Levoča, f. ŠUAL, š. 11, Zápisnica č. 4 spísaná dňa 13. apríla 1940 o porade profesorského sboru.

¹⁰⁰ ŠA LE, pob. Levoča, f. ŠUAL, š. 12, Stanovy vzdelávacieho krúžku Štefana Moyzesa pri Rímskokatolíckom slovenskom ženskom učiteľskom ústave v Levoči z roku 1939, s. 1.

¹⁰¹ ŠA LE, pob. Levoča, f. ŠUAL, š. 13, Hlavná výročná správa Štátnej učiteľskej akadémie v Levoči za školský rok 1944/45.

česká	-	-	-	-	-	-	-
maďarská	-	-	-	-	-	-	-
nemecká	-	-	-	-	-	-	-
Náboženstvo							
rímskokatolícke	15	19	18	19	20	-	90
gréckokatolícke	1	-	-	2	4	-	7
pravoslávne	-	-	-	-	-	-	-
evanj. aug. vyznania	-	-	-	-	-	-	-
evanj. ref.	-	-	-	-	-	-	-
Bydlisko							
v mieste u rodičov	8	7	10	4	6	-	35
v mieste u zodp. dozorcov	-	-	4	-	-	-	4
dochádzajúci	-	-	-	-	-	-	-
na internáte	8	12	4	17	18	-	58

* Ústav pre vzdelávanie učiteliek domácich náuk.

Keďže sa na ÚDN v školskom roku prihlásilo len 7 žiakov, bolo vyučovanie v tomto školskom roku na ústave prerušené. Žiačky sa mali hlásiť na Štátny učiteľský ústav domácich náuk v Prešove.

Slovenská národná rada nariadením zo 6. septembra 1944, č. 5 Sb. n. SNR v znení nariadenia č. 34/1945 Sb. n. SNR o zoštatnení školstva na Slovensku poštátnila školy všetkých kategórií a stupňov na Slovensku. Na základe tohto nariadenia sa stala aj Rímskokatolícka slovenská dievčenská učiteľská akadémia v Levoči s pričleneným Rímskokatolíckym slovenským ústavom na vzdelávanie učiteliek domácich náuk štátnym ústavom.¹⁰² Škola teda bola poštátnená, skoedukovaná a premenovaná na Štátnu učiteľskú akadémiu v Levoči. V školskom roku 1948/49 došlo k reorganizácii školy. Výnosom Povereníctva školstva a osvety č. 140423/48-A/III-3 z 5. augusta 1948 pedagogicky i administratívne podliehala Štátnemu gymnáziu a v roku 1950/51 zanikla.¹⁰³

Jednou z odborných škôl, ktoré na Spiši pôsobili, bola i **Štátna slovenská obchodná akadémia v Poprade**. O založení obchodnej školy v Poprade anály uvádzajú: „Poprad v histórii slávneho spišského školstva neznamenal nič. Krátko pred 1. svetovou vojnou bola v Poprade otvorená maďarská škola, ktorá v roku 1918 zanikla. Dekrétom MŠaNO č. 129.805/39-III. zo dňa 5. septembra 1939 bola otvorená Štátna slovenská obchodná akadémia v Poprade, prvá škola vyššieho stredoškolského typu v meste Poprade.“¹⁰⁴

Ešte pred inauguráciou (1. septembra 1939) sa v budove starej Rímskokatolíckej školy v Poprade konali prvé prijímacie skúšky do 1. ročníka Štátnej slovenskej obchodnej akadémie, lebo o výstavbe vlastnej alma mater mesto ešte len uvažovalo v teoretickej rovine.

¹⁰² ŠA LE, pob. Levoča, f. ŠUAL, š. 12, Zoštatnenie ústavu a prevzatie ho do správy štátu.

¹⁰³ GEŠKOVÁ, Ž. – KRIŠKOVÁ, L. *Bibliografia výročných správ...*, s. 400.

¹⁰⁴ *40 rokov Strednej ekonomickej školy Duklianskych hrdinov v Poprade*. Zost. kolektív profesorov školy. Poprad : 1979, s. 16.

Najväčšiu zásluhu na presadení myšlienky otvoriť v Poprade obchodnú akadémiu mal mnsgr. Štefan Mnoheľ, vtedajší vládny komisár mesta Poprad (stal aj prvým predsedom päťčlenného kuratória), ktorému v pláne pomáhal ružomerský podžupan Ondrej Zošťák. Výučba v prvom školskom roku 1939/40 sa začala v prepožičaných priestoroch terajšieho Okresného úradu v Poprade. V októbri 1939 dostala škola priestory na druhom poschodí v novopostavenej rímsko-katolíckej ľudovej škole. Tu škola pôsobila prvých desať rokov. Mesto sa 27. júna 1939 zaviazalo, že 10 rokov bude hradiť 50 % vecného nákladu (50% okres) a nájde do troch rokov možnosti výstavby novej budovy.

Prvým riaditeľom obchodnej akadémie bol Štefan Gálik, dovtedajší profesor Štátneho dievčenského učiteľského ústavu v Turčianskych Tepliciach.¹⁰⁵ Školu budovali postupne od prvej triedy. Zapísalo sa do nej 50 žiakov a vyučovanie sa začalo 15. septembra 1939. Na konci prvého školského roku mala škola 54 žiakov. Pozoruhodným bolo, že medzi prvými žiakmi nebol ani jeden z Popradu, čo svedčilo o nízkej tradícii stredoškolského vzdelávania a o malom záujme o príslušné profesie. Z popradského okresu bolo 10 žiakov, dvaja boli cudzinci a zvyšok tvorili žiaci z okolitých okresov, najviac z Liptova.

Prvý profesorský zbor v roku 1939/40 tvorili: Štefan Gálik – štátny profesor, poverený správou školy; Ladislav Szillay – štátny supl. Profesor; Elza Scholtzová – výpomocná učiteľka; Ján Fábian – výpomocný katechéta rímskokatolíckeho náboženstva; Mikuláš Fabinyi – výpomocný katechéta evanjelického náboženstva a. v.¹⁰⁶

Zo spomienok pána Františka Králika, študenta prvého ročníka v školskom roku 1939/1940: „Bolo to dávno a mne sa zdá, že to bolo len včera. Bol som študentom Obchodnej akadémie v Poprade. Nemecké vojská pochodovali cez Poprad na Poľsko, keď som 1. septembra 1939 skladal prijímacie skúšky. O dva týždne som už sedel po prvýkrát v škole. Jedna jediná trieda s viac ako 50 žiakmi z celého Slovenska a dvaja profesori – jeden riaditeľ, druhý triedny profesor. Títo dvaja profesori nás učili všetko, od účtovníctva po ruštinu, angličtinu až po telocvik. V druhom ročníku sme už dostali odborníkov na účtovníctvo, angličtinu i ruštinu. Bolo mi všelijako, keď na prvej hodine angličtiny profesor hovoril k nám len po anglicky. Nič sme mu nerozumeli a on hovoril a hovoril. Na konci hodiny, či chcel, či nechcel, musel prehovoriť aj po slovensky...“¹⁰⁷

Hneď začiatkom školského roka boli chlapci ústavu organizovaní do miestnej Hlinkovej mládeže. Pravidelne každý týždeň boli usporadúvané schôdze – väčšinou poučného a výchovného rázu.

Školné predstavovalo 400 Ks ročne. Chudobní žiaci a žiaci s dobrým prospechom mohli byť oslobodení od platenia buď polovice alebo celého školného za predpokladu, že preukážu v prvom polroku prospech a správanie, ktoré zodpovedá minimálne stupňu „dobrý“. Okrem školného sa na akadémii platili ešte tieto poplatky: zápisné 20 Ks; učebné pomôcky 30 Ks; písacie stroje 30 Ks; laboratórne cvičenia 30 Ks; exkurzný fond 5 Ks; fond brannosti

¹⁰⁵ Vo februári 1945 ho orgány NKVD deportovali do ZSSR.

¹⁰⁶ ŠA v Levoči, pob. Poprad, I. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej akadémie v Poprade, 1939/40, s. 8.

¹⁰⁷ Obchodná akadémia Poprad – história školy.

Dostupné na internete: <http://oapoprad.edupage.org/about/?subpage=1&&lang=pl>

20 Ks; príspevky na škody 20 Ks; fond na obchodné vzdelanie 5 Ks; ostatné 15 Ks.¹⁰⁸ Od školského roku 1944/45 ešte pribudli položky: zriadenie stredoškolských zdravotných ústavov 10 korún a Škofilm, poisťné a iné 12 korún.¹⁰⁹

V školskom roku 1942/43 bola už škola kompletizovaná a vypravila do praxe prvých abiturientov. V školskom roku 1943/44 mala 193 žiakov, pričom 17,3% žiakov pochádzalo z rodín obchodníkov, živnostníkov a továrníkov, 19,4% z rodín učiteľov, úradníkov a vojenských gážistov a 41% z rodín zriadencov, robotníkov a ďalších kategórií.

Tabuľka č. 16

Štatistické ukazovatele žiakov Štátnej slovenskej obchodnej akadémie v školskom roku 1943/44¹¹⁰

Počet žiakov	I. ročník	II. ročník	III. ročník	IV. ročník	Spolu
Na konci šk. roku 1942/43	55	53	46	35	189
Začiatkom šk. roku 1943/44	51	51	49	45	196
Na konci šk. roku 1943/44	50	49	49	45	193
Štátna príslušnosť					
Slovenská republika	51	50	49	45	195
Cudzina	-	1	-	-	1
Národnosť					
slovenská	50	50	44	43	187
česká	1	1	-	-	2
nemecká	-	-	4	2	6
ruská	-	-	1	-	1
Náboženstvo					
rímskokatolícke	38	31	32	34	135
gréckokatolícke	-	1	-	1	2
evanj. aug. vyznania	13	18	17	10	58
evanj. bapt.	-	1	-	-	1
Zamestnanie rodičov					
obchodníci a živnostníci	9	12	5	7	33
továrníci	-	-	-	1	1
rolníci	14	9	12	8	43
profesori a učители	-	1	5	1	7
úradníci a vojenský gážisti	7	5	8	11	31
advokáti a lekári	-	-	-	-	-
zriadenci	11	15	13	7	46
robotníci	6	1	3	3	13
iné povolanie	3	4	1	1	9
penzisti	1	4	2	6	13

¹⁰⁸ ŠA v Levoči, pob. Poprad, II. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej akadémie v Poprade, 1940/41, s. 23.

¹⁰⁹ ŠA v Levoči, pob. Poprad, VI. výročná správa Štátnej obchodnej akadémie v Poprade, 1944/45, s. 25.

¹¹⁰ ŠA v Levoči, pob. Poprad, V. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej akadémie v Poprade, 1943/44, s. 15-16.

Prvé maturitné skúšky sa konali 18. – 22. júna 1943. Maturovalo 35 študentov, všetci úspešne.

Štátna slovenská obchodná akadémia v Poprade mala pri svojom vzniku ťažké podmienky a niektoré z nich neboli vyriešené a pretrvávali aj v ďalších rokoch. Predovšetkým šlo o nepriaznivé ubytovacie podmienky a ťažké sociálne postavenie väčšiny študentov, ktoré malo za následok, že veľká časť žiakov musela do školy dochádzať. Samotní žiaci školy si na toto obdobie spomínajú takto: „...horšie bolo v tom čase s dochádzkou do školy. Autobusy nepremávali a z blízkeho okolia sa chodilo pešo a na bicykli. Štipendium študenti nedostávali, ba naopak, platilo sa školné. Spolužiaci, ktorí boli zďaleka a nemohli cestovať vlakom, bývali v súkromí 3 až 5 v jednej izbe. Pani domáca im varila, lebo školské jedálne v dnešnom význame neexistovali. Štúdium bolo veľkou finančnou záťažou pre rodičov. Šikovní žiaci si však privyrábali doučovaním žiakov z nižších ročníkov. Cez prázdniny sme pracovali ako praktikanti v bankách, v poisťovniach a továrňach, každý kde mohol...“¹¹¹

V školskom roku 1943/44 bolo študentov z okolia mesta Poprad 69% celkového stavu a z toho v meste bývalo len 25%, takže dochádzať muselo 44%. Je možné predpokladať, že táto nepriaznivá situácia mala za následok veľkú stratu času a z toho vyplývajúci pokles v prospechu niektorých študentov. Odhliadnuc od straty času spôsobovalo dochádzanie aj nepravidelnosť v životospráve žiakov nielen, čo sa týkalo spánku, ale aj stravovania. Nútené čakanie či už na stanici alebo v meste „neprivádza žiakov vždy do najlepšej spoločnosti a preto veľké percento dochádzajúcich žiakov znamená aj určitý pokles celkovej úrovne chovania“.¹¹²

Tieto problémy postihovali najmä rodiny zo sociálne slabších vrstiev, ktoré nemali dostatok prostriedkov, aby mohli študujúcej mládeži pripraviť vhodnejšie podmienky na štúdium. V školskom roku 1943/44 prevládali pri zamestnaní rodičov robotníci a zriadení 30%, roľníci 21,9%, štátni a súkromní zamestnanci (úradníci, učitelia, gážisti) 19,9%. V školskom roku 1944/45 bol stav nasledovný: robotníci a zriadení 28,1%, roľníci 29,2%, štátni a súkromní zamestnanci (úradníci, učitelia, gážisti) 10,5%.¹¹³ Z tejto štatistiky vyplýva, že väčšina rodičov patrila k sociálne slabším vrstvám, čo bolo vlastne príčinou vyššie uvedených bytových a iných ťažkostí. Prostriedkom na vyriešenie týchto problémov sa mal stať nový internát, ktorý by zaručoval primeraný dozor, ako aj vhodné ubytovanie a stravovanie. Riaditeľstvo školy sa preto v septembri 1945 obrátilo na Okresný národný výbor v Poprade so žiadosťou o založenie internátu a o príspevok na jeho udržiavanie a ďalší rozvoj. O pár dní neskôr dostalo riaditeľstvo obchodnej akadémie súhlas na zriadenie Štátneho študentského internátu v Poprade.¹¹⁴

¹¹¹ Zo spomienok pána Františka Kráľika, študenta prvého ročníka v školskom roku 1939/1940. Obchodná akadémia Poprad – história školy.

Dostupné na internete: <http://oapoprad.edupage.org/about/?subpage=1&&lang=pl>

¹¹² ŠA v Levoči, pob. Poprad, f. Štátna slovenská obchodná akadémia v Poprade (administratívne spisy po výbere, skupina A) (ďalej ŠSOAP), bez čísla škatule, Žiadosť o zriadenie internátu.

¹¹³ ŠA v Levoči, pob. Poprad, f. ŠSOAP, bez čísla škatule, Žiadosť o zriadenie internátu.

¹¹⁴ Podmienkou zriadenie internátu však bolo, že náklady na založenie poniesie Miestny národný výbor a Okresný národný výbor v Poprade a že internát bude sebestačne hospodáriť. ŠA v Levoči, pob. Poprad, f. ŠSOAP, bez čísla škatule, Súhlas na zriadenie štátneho študentského internátu v Poprade.

V školskom roku 1944/45 bol prvý riaditeľ školy odvolaný. Jeho zastupovaním bol poverený Michal Čižmár. V nasledujúcom školskom roku menovali za riaditeľa školy Jána Brdíčka. Ukončenie druhej svetovej vojny a oslobodenie Slovenska priniesli pre školstvo aj nové perspektívy a možnosti. Od školského roku 1945/46 existovali v pôvodnej alma mater dve školy – Štátna slovenská obchodná akadémia a dvojročná Štátna obchodná škola. Prepožičané priestory obchodnej akadémie v súvislosti s narastaním počtu tried a žiactva nestačili a na jar 1950 dostala nové pôsobisko – dvojposchodovú budovu, v ktorej sídli dodnes.

Štátna slovenská obchodná škola v Kežmarku vznikla z iniciatívy miestnych obchodníkov a živnostníkov. Od roku 1896 bola poštátnená ako trojročná maďarská vyššia obchodná škola s maturitou. Od 16. mája 1919 bola v správe československého štátu, pričom mala slovenské aj nemecké oddelenie. Od októbra 1928 bola pri škole zriadená dvojročná pokračovacia kupecká škola, premenovaná v školskom roku 1934/35 na odbornú školu pokračovaciú pre obchodné živnosti. Tá zanikla v školskom roku 1939/40.¹¹⁵

Školský rok 1939/40 začal riadne 1. septembra 1939. Ale už o deň neskôr muselo byť vyučovanie prerušené, pretože budova školy bola zabratá pre nemecké vojsko, ktoré ju používalo ako miestne veliteľstvo a na prechodné ubytovanie. Budova sa uvoľnila až 19. septembra, kedy sa konali dodatočné opravne skúšky a zápis do druhého ročníka a odbornej školy pokračovacej. Školský rok bol otvorený po sviatočnej bohoslužbe slávnosťou, na ktorej príhovor povedal riaditeľ a o živote Andreja Hlinku prednášal a k jeho nasledovaniu povzbudzoval profesor Drobáň.¹¹⁶

V školskom roku 1939/40 pozostával profesorský zbor zo siedmich osôb: Ondrej Devečka – riaditeľ; Magda Brandeburgová – suplujúca profesorka; Peter Drobáň – suplujúci profesor; František Neumann – riadny profesor; Matúš Vangel – suplujúci profesor, Martin Greňa – rímskokatolícky kaplán, výpomocný učiteľ; Ondrej Spišák – evanjelický kaplán, výpomocný učiteľ.¹¹⁷

Na konci tohto školského roka študovalo na škole 81 žiakov, z ktorých bolo 71 národnosti slovenskej, štyria českej, traja nemeckej, jeden maďarskej a dvaja židovskej. 43 žiakov udávalo rímskokatolícke náboženstvo, 36 evanjelické a dvaja židovské. Po tomto roku už žiaci židovskej národnosti ani vierovyznania nie sú v štatistikách vedení.¹¹⁸

Školné predstavovalo 200 Ks ročne, pričom prvá polovica sa platila pri zápise a druhá do 1. februára nasledujúceho roku. Okrem toho boli pri zápise splatné aj nasledujúce poplatky: 20 Ks zápisné, 10 Ks príspevok na učebné pomôcky, 30 Ks taxa za prijímaciu skúšku a 30 Ks dávka za úradný výkon.

¹¹⁵ GEŠKOVÁ, Ž. – KRIŠKOVÁ, L. *Bibliografia výročných správ...*, s. 281.

¹¹⁶ ŠA v Levoči, pob. Poprad, XXI. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1939/40, s. 5.

¹¹⁷ ŠA v Levoči, pob. Poprad, XXI. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1939/40, s. 2-3.

¹¹⁸ Na základe čerpania údajov z výročných správ v rokoch 1939/40 – 1943/44.

Tabuľka č. 17:

Štatistické ukazovatele žiakov Štátnej slovenskej obchodnej školy v školskom roku 1939/40¹¹⁹

Počet žiakov	Obchodná škola I. ročník	Obchodná škola II. ročník	Obchodná škola pokračovacia II. ročník	Spolu
Začiatkom šk. roku 1939/40	46	34	10	90
Na konci šk. roku 1939/40	39	35	7	81
Štátna príslušnosť				
Slovenská republika	39	35	7	81
Cudzina	-	-	-	-
Národnosť				
slovenská	37	32	2	71
česká	2	2	-	4
maďarská	-	-	1	1
nemecká	-	1	2	3
židovská	-	-	2	2
Náboženstvo				
rímskokatolícke	25	14	4	43
gréckokatolícke	-	-	-	-
evanj. aug. vyznania	14	21	1	36
izraelitské	-	-	2	2
Zamestnanie rodičov				
obchodníci a iní živnostníci	5	5	3	13
továrnici	1	-	-	1
roľníci	11	10	1	22
profesori a učitelia	1	-	-	1
úradníci a vojenský gážísti	3	2	-	5
advokáti a lekári	-	-	-	-
zriadenci	11	11	-	22
robotníci	-	3	1	4
iní	7	4	2	13

Žiakmi gymnázia boli väčšinou deti zo sociálne slabších rodín, nakoľko až 65,43% rodičov boli povoláním roľníci, úradníci, zriadenci alebo robotníci. S tým súvisel i nedostatočný počet výletov a exkurzií žiakov obchodnej školy. Keďže žiaci pochádzali z chudobných pomerov a škola nemala vlastné prostriedky na podporovanie potrebných exkurzií, obmedzili sa výlety len na najbližšie okolie. Podľa výročnej správy z roku 1939/40 „prostredie s inteligenciou viac nemeckou nepraje tomu, aby si žiactvo získalo prostriedky prípadnými školskými slávnosťami, ako sa robieva po iných slovenských mestečkách, hoci žiactvo, hodne zamestnané v škole a rozptýlené po vzdialených obciach od Popradu po Podolíne, nemá na to ani času. Ak sa nedostane škole podpory na exkurzie zvonku, musia byť úplne vynechané z programu školy. Len šťastie, že i najbližšie okolie poskytuje dosť možností na poznanie rozmanitých odvetví priemyslu, krásy Vysokých Tatier ani nespomínajúc.“¹²⁰

¹¹⁹ ŠA v Levoči, pob. Poprad, XXI. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1939/40, s. 7-9.

¹²⁰ ŠA v Levoči, pob. Poprad, XXI. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1939/40, s. 3.

Ďalším z problémov, tentokrát z pohľadu materiálneho zabezpečenia školy, bol problém vlastnej telocvične, ktorú škola nemala. Telocvičňu s celým zariadením musela totižto prenechať slovenskému gymnáziu, keďže pre ňu v novej budove nemala miesto. Žiaci na prechodný čas zvykli používať na hodinách brannej výchovy telocvičňu gymnázia, nakoľko brannú výchovu vyučoval profesor telocviku z gymnázia a ten primerane upravil rozvrh dvoch škôl tak, aby navzájom nekolidovali.¹²¹

O vzdelanie žiactva bolo okrem vyučovacích hodín postarané aj vo vzdelávacom krúžku. Na schôdzky krúžku prinášali žiaci samostatne spracované odborné prednášky z rôznych odborov, prednášali básne slovenských klasikov, pripravovali programy školských slávností. O prečítaných prácach a prednesených básňach bývali rozpravy, dopĺňované vysvetlivkami vedúceho profesora. V krúžku si žiaci pripomínali výročia kultúrnych a historických udalostí, i vtedajšie kultúrne a národohospodárske udalosti.¹²²

V školskom roku 1940/41 bola výnosom MŠaNO SK, nemeckého oddelenia, č. 3.102/40-D.A, od 1. septembra zriadená samostatná nemecká obchodná škola z dovtedajších nemeckých pobočiek. Pravdepodobne v dôsledku toho nebola pre malý počet žiakov v tomto školskom roku otvorená odborná škola pokračovacia. Kvôli rozdeleniu školy na slovenskú a nemeckú neostalo ani na jednej dost' študentov na to, aby mohol byť otvorený prvý ročník odbornej školy pokračovacej.

Následkom tohto opatrenia museli byť všetky zbierky a fondy školy do konca novembra rozdelené. Toto rozdelenie nemohlo byť vykonané úplne, a tak časť zariadenia i niektoré miestnosti museli rozdelené školy až do konca školského roka používať spoločne.¹²³

Tabuľka č. 18

Štatistické ukazovatele žiakov Štátnej slovenskej obchodnej školy v školskom roku 1943/44¹²⁴

Počet žiakov	I. trieda	II. trieda	Spolu
Začiatkom šk. roku 1943/44	52	4	92
Na konci šk. roku 1943/44	46	39	85
Štátna príslušnosť			
Slovenská republika	43	39	82
Cudzina	3	-	3
Národnosť			
slovenská	41	39	80
česká	3	-	3
maďarská	1	-	1
ruská	1	-	1

¹²¹ ŠA v Levoči, pob. Poprad, XXII. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1940/41, s. 4-5.

¹²² ŠA v Levoči, pob. Poprad, XXIII. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1941/42, s. 5.

¹²³ ŠA v Levoči, pob. Poprad, XXII. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1940/41, s. 6.

¹²⁴ ŠA v Levoči, pob. Poprad, XXV. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1943/44, s. 7-9.

Náboženstvo			
rímskokatolícke	19	17	36
gréckokatolícke	2	1	3
pravoslávne	1	-	1
evanj. aug. vyznania	23	21	44
evanj. ref.	1	-	1
Zamestnanie rodičov			
obchodníci a iní živnostníci	10	7	17
továrnici	-	-	-
roľníci	10	9	19
profesori a učitelia	-	-	-
úradníci a vojenský gážisti	3	2	5
advokáti a lekári	1	-	1
zriadenci	7	9	16
robotníci	13	8	21
iní	2	4	6

Aj napriek tomu, že od školského roku 1940/41 sa už na odbornej škole pokračovacej pre obchodné živnosti nevyučovalo, mala škola stále dostatok žiakov. V priemere ich bolo každý školský rok 82. Vyše polovica z nich však bývala mimo sídla školy a musela denne dochádzať vlakom alebo autobusom.¹²⁵

Tak ako aj na iných školách, boli i žiaci Štátnej slovenskej obchodnej školy organizovaní v Hlinkovej mládeži. V okolitých nemeckých obciach mali práve žiaci obchodnej školy za úlohu organizovať do nej tamojšiu slovenskú mládež.

Po oslobodení mesta Kežmarok dňa 27. januára 1945 bola Štátna obchodná škola rozhodnutím Povereníctva školstva a osvety v Bratislave č. 101.105/1945-IV zo dňa 28. júna 1945 preložená do Liptovského Mikuláša.

Význam školstva a vzdelávania pre výchovu národného povedomia nie je potrebné zdôrazňovať. Oblasť školstva považoval režim prvej Slovenskej republiky za kľúčovú, preto úplne zmenil spôsob jeho organizácie a ideového zamerania. Od začiatku sa usiloval dať školstvu výlučne národný a kresťanský ráz. V strednom školstve sa z dovtedajších viacerých typov zriadila jednotná stredná škola, ktorá dostala názov gymnázium. Na gymnáziách sa študovalo osem rokov, pričom bola zrušená koedukácia a sprísnil sa predpis na správanie študentov v škole i mimo nej.¹²⁶

K zásadnej zmene štruktúry školského systému došlo v druhom roku existencie slovenského štátu, a to nariadením č. 208/1940, ktoré hovorilo o vylúčení Židov zo všetkých výchovných inštitúcií na všetkých úrovniach okrem základných škôl. Od roku 1941 do konca roku 1944 školský systém slovenského štátu už nezaznamenal výraznejšie zmeny, k čomu prispela aj vojnová situácia. Vo Vianočnej dohode z decembra 1943 bola prijatá zásada o

¹²⁵ ŠA v Levoči, pob. Poprad, XXIV. výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1942/43, s. 4, 7-9.

¹²⁶ LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny V, 1938 – 1945*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2012, s. 206-207.

zlikvidovaní vplyvu cirkvi na vedenie štátu. Počas Slovenského národného povstania bolo prijaté nariadenie č. 5/1944 Zb. nar. SNR o poštátnení školstva na Slovensku, č. 6/1944 Zb. nar. SNR o úprave školskej a bohoslužobnej reči a č. 7/1944 Zb. nar. SNR o zrušení zákazu koedukácie na školách na Slovensku, ktoré poznamenali ďalší vývoj v oblasti školstva na Slovensku na celé desaťročia. Poštátnenie školstva a internátov sa realizovalo postupne s oslobodzovaním Slovenska.

V príspevku sme sa zamerali na vybrané (v odbornej literatúre doteraz málo spracované) stredné školy na Spiši v rokoch 1938 – 1945. Centrami vzdelávania tu boli Levoča, Spišská Nová Ves, Kežmarok. Poniektoré zo skúmaných škôl existovali už v období prvej ČSR, iné boli založené až po vzniku Slovenskej republiky. Všetky školy spomínané v tomto príspevku plnili počas uvedeného historického obdobia významnú funkciu pri nielen pri vzdelávaní, ale čiastočne i pri výchove študentov a ich príprave na budúce povolanie.

Sonda do záujmovej činnosti na stredných školách v rokoch 1918 – 1948 na príklade východného Slovenska

Úlohou škôl bolo už od pradávna nielen vzdelávať, ale aj vychovávať. Kým vedomosti získavali žiaci štúdiom, ich osobnosť formovalo samotné školské prostredie – duch školy. Na celkovom charaktere školského prostredia sa podieľalo ministerstvo školstva, vedenie školy, pedagógovia a samozrejme študenti. To, ako vyzerala konkrétna školská atmosféra v určitom období, bolo výsledkom miery vplyvu vyššie uvedených zložiek.

V prvej polovici 20. storočia boli nároky na správanie sa stredoškôľakov vysoké, nakoľko študenti po zložení skúšky dospelosti obsadzovali zamestnanecké pozície v štátnej a verejnej správe a tieto posty si vyžadovali vysokú úroveň odborných a osobnostných kvalít. Práve škola mala mládež na túto náročnú úlohu pripraviť po stránke vzdelanostnej, ako aj osobnostnej.

Kým samotné vyučovanie je zamerané na kontinuálne získavanie nových poznatkov, tak osobnosť študentov je formovaná prostredníctvom mimoškolských aktivít. Pod pojmom mimoškolská činnosť rozumieme súbor aktivít, ktoré vykonávajú žiaci školy mimo vyučovania za účasti pedagógov, niekedy aj bez ich účasti, v školských priestoroch, alebo na školou podporovaných podujatiach. Z uvedeného vyplýva, že mimoškolská činnosť je závislá od žiakov a pedagógov školy a od ich predstáv, ako možno kvalitne a tvorivo vyplniť voľný čas.

Domnievame sa, že mimoškolské aktivity stredoškolských študentov patria k významným faktorom, poukazujúcim na celkový charakter vzdelávania, ako aj na ducha doby. Prostredníctvom študentských vystúpení, osláv a iných podujatí sa vytváralo puto medzi školou a životom v meste. Je predsa známe, že významným faktorom ovplyvňujúcim celkové vnímanie kvality a úrovne školy, je správanie sa jej študentov a absolventov. S prihliadnutím na rolu školy, ktorá spočíva nielen vo vzdelávaní, ale aj vo výchove mladých ľudí, sme sa rozhodli skúmať vývoj mimoškolskej záujmovej činnosti v širšom priestore, konkrétne na príklade východného Slovenska.

V príspevku sa pokúsime priblížiť najmä tie typy aktivít, ktoré študenti sami aktívne tvorili. Venovať sa budeme aj podujatiam, ktoré študenti pravidelne navštevovali a ovplyvňovali ich. Pokúsime sa priblížiť celkové trendy vývoja mimoškolských aktivít s ohľadom na spoločensko-politické zmeny. Poukážeme taktiež na inštitucionálne zastrešenie záujmových aktivít v rámci školy ako aj mimo nej (interné a externé záujmové inštitúcie). Všimáť si budeme aj oslavy štátnych sviatkov, spomienkové slávnosti, či iné oslavy, na ktorých sa študenti aktívne zúčastnili. Pretože práve tieto podujatia boli priestorom, kde študenti veľmi často vystupovali alebo aktívne participovali na ich prípravách. V neposlednom rade sa budeme snažiť zodpovedať otázku, či existovali aj určité špecifické aktivity v jednotlivých skúmaných obdobiach z pohľadu miest a regiónov.

Predmet výskumu sme sa rozhodli sledovať v troch časových etapách, odzrkadľujúcich významné politicko-spoločenské zmeny vo vývoji Slovenska. Konkrétne pôjde o obdobia medzivojnového Československa (1918 – 1938), kedy sa Slováci po prvýkrát v dejinách stávajú súčasťou štátotvorného etnika. Ďalej je to obdobie Slovenskej republiky (1939 – 1945), ktoré je poznačené autoritatívnym režimom. A nakoniec aj prvým trom rokmi obnoveného Československa (1945 – 1948), pretože vtedy sa viedol zápas o povojnové smerovanie obnovenej republiky.

1918 – 1939

V období 1918 – 1938 dochádza k vzniku Československa – prvého štátneho útvaru, v ktorom slovenské etnikum patrilo k tzv. štátotvorným národom. Z pohľadu školstva táto skutočnosť mala niekoľko dopadov. Medzi najvýznamnejšie z nich patrí vzdelávanie v materinskom jazyku, zmena organizácie škôl a nové výchovno-vzdelávacie štandardy. Vzdelávací systém v medzivojnovom Československu tvorili tri typy škôl: prvostupňové – ľudové (obecné) školy, meštianske školy a detské opatrovne, druhostupňové – stredné a odborné školy a tretí stupeň zastupovali vysoké školy. S ohľadom na dovtedajší rozdielny vývoj bolo potrebné zjednotiť – unifikovať vzdelávací systém na Slovensku a v Čechách predovšetkým v dĺžke školskej dochádzky. Kým v českých krajinách žiaci museli chodiť povinne do škôl osem rokov, na Slovensku to bolo iba šesť rokov. To sa prejavilo v rozdielnej dobe štúdia na ľudových a meštianskych školách. V českých krajinách boli meštianske školy, na rozdiel od slovenských, trojročné a žiaci do nich nastupovali po ukončení piateho ročníka ľudovej školy. Na Slovensku meštianske školy nadväzovali na štvrtý ročník elementárnej školy. Unifikácia spôsobila, že dĺžka trvania štúdia na slovenských meštiankach sa prispôsobila českým pomerom. Ľudová škola tak mala päťročnú dochádzku, meštianska trojročnú.¹ Tým bola zavedená osemročná školská dochádzka aj na Slovensku.

Po vzniku Československa bolo potrebné realizovať výrazné zmeny aj vo výchovno-vzdelávacej oblasti, najmä zabezpečiť výučbu príslušníkov štátotvorných etník v materinskom jazyku a v národnom duchu. Veľké množstvo pedagógov, najmä maďarskej národnosti, odmietlo zložiť sľub vernosti republike, a tak nemohli ďalej vyučovať. Na území Slovenska to znamenalo výrazným spôsobom obmeniť kolektívy vyučujúcich. Nedostatok pedagógov, ktorí po odchode maďarských učiteľov nastal, sa na Slovensku riešil presunom českých učiteľov na Slovensko. Okrem už spomínaného nedostatku vhodných učiteľov, na školách chýbali aj učebnice v slovenskom jazyku a slabé bolo aj materiálo-technické vybavenie školských budov. Ministerstvo k uvedeným problémom pristupovalo zodpovedne a snažilo sa už od prvého školského roku zabezpečiť prijateľné podmienky pre fungovanie škôl a školstva vôbec. Veľká pozornosť bola venovaná hlavne stredným školám, ktoré mali neoceniteľný význam z pohľadu budovania národného povedomia v tvoriacej sa vrstve slovenskej povojnovej inteligencie.

¹ KÁZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918-1939. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Česko – Slovensku 1918 – 1938*. Bratislava : Veda, 2004, s. 425.

Veľké nároky a očakávania mali nielen politickí predstavitelia, ale aj samotné obyvateľstvo. Významným nástrojom preukazovania výsledkov výchovy a vzdelávania stredoškolskej mládeže sa stali verejné prezentácie študentských záujmových mimoškolských aktivít. Účinným prostriedkom budovania nových národných tradícií za aktívnej účasti mládeže sa ukázali oslavy štátnych sviatkov a pamätných dní. Základný prehľad významných podujatí a aktivít na vybraných východoslovenských stredných školách v období existencie medzivojnovnej Československej republiky je spracovaný v Prílohe č. 1.

Z uvedených údajov jednoznačne vyplýva, že veľký priestor bol venovaný najmä oslavám vzniku republiky (28. október 1918), ktorý bol označovaný aj ako Deň slobody. Pri tejto príležitosti sa zvyklo na školách spomínať aj na Martinskú deklaráciu. V súvislosti s pripomínaním si vzniku republiky je možné uviesť, že harmonogram osláv bol stanovený samotným ministerstvom. Slávnosti začínali štátnou hymnou a pokračovali bohatým programom, ktorý pozostával zo študentských vystúpení a prednášok o význame vzniku republiky. Na niektorých školách počas štátnej hymny bola vztýčená štátna vlajka.² Na cirkevných školách sa zvyklo výročie vzniku republiky oslavovať na slávnostných bohoslužbách.³ Bohoslužby boli i súčasťou ukončenia školského roku, a to nielen na cirkevných školách.⁴ Deň slobody si pripomínali i školy vyučujúce v jazyku národnostných menšín, alebo aj tie, ktoré mali národnostné triedy. V týchto prípadoch bolo dobrým zvykom, že študentom sa prihovorili profesori v ich materinskom jazyku. Na tejto škole bolo zvykom, že ak v jednom ročníku existovali súbežne dve triedy s rozdielnym vyučovacím jazykom, tak na mimoškolských aktivitách sa študenti zúčastňovali spoločne. Dobrým príkladom spoločných aktivít bol výlet do Prahy (23. – 29. mája 1920), na ktorom sa zúčastnili obidve triedy tretiakov, teda s vyučovacím jazykom slovenským a nemeckým. Na škole pôsobili i učitelia, ktorí vyučovali súčasne v slovenských, ako aj v nemeckých triedach.⁵ V niektorých mestách školy usporiadali aj spoločné oslavy. Príkladom je podujatie z 27. októbra 1937. V tento deň sa študenti všetkých košických stredných a odborných škôl stretli na školskom dvore dievčenského gymnázia v Košiciach a spoločne si pripomenuli založenie republiky.⁶

Martinská deklarácia sa neoslavovala v takom veľkom rozsahu ako Deň slobody. Poväčšine bola súčasťou osláv Dňa slobody. Niekedy mali žiaci možnosť navštíviť spomienkové podujatia usporiadané inými organizáciami. Takúto príležitosť využili žiaci Šafárikovho

² Štátny archív Levoča (ďalej ŠA LE), pobočka (ďalej pob.) Levoča, XV. výročná zpráva Štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1936/37, s. 9.

³ Štátny archív Košice (ďalej ŠA KE), pob. Košice, fond (ďalej f.) Rádové československé reálne gymnázium premonštrátov v Košiciach (ďalej RČRGP) 1935 – 1938, škatuľa (ďalej š.) 2, Zápisnica č. II z 15. novembra 1937, s. 2.

⁴ ŠA LE, pob. Levoča, XXI. výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1942/43, s. 7.

⁵ ŠA LE, pob. Poprad, Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 5-6.

⁶ ŠA KE, f. RČRGP, š. 2, Zápisnica č. II z 15. novembra 1937, s. 2.

gymnázia v Prešove a zúčastnili sa 29. októbra 1938 na oslavách, ktoré pripravila Slovenská liga.⁷

Študenti si pripomínali i životné jubileá prezidentov Tomáša G. Masaryka a Edvarda Beneša. Najmä osoba prvého prezidenta bola študentom pravidelne pripomínaná prostredníctvom výročia narodenia a neskôr aj smrti. Jeho úmrtie bolo okamžite oznámené študentom a na mnohých školách bolo vyučovanie ukončené. Prostredníctvom rozhlasu si žiaci 17. septembra vypočuli i smútočný prejav ministra školstva.⁸ Tradícia osláv narodenia prezidenta sa udržala aj po nástupe E. Beneša. Po prvom prezidentovi boli pomenované aj kultúrno-vzdelávacie inštitúcie ako napríklad *Masarykov seminár*, ktorý pôsobil v Prešove a organizoval rôzne prednášky a besedy. Prednášali na nich významné osobnosti, napríklad počas školského roku 1937/38 tam vystúpil Dr. Jozef Lettrich.⁹

Podobne často študenti spomínali aj na úmrtie Milana Rastislava Štefánika. Ak sa v meste nachádzal pamätník, tak sa spomienkové podujatie konalo tam. V Košiciach sa študenti stredných a odborných škôl zhromaždili pred pamätníkom M.R. Štefánika a riaditeľ reálky, Ján Beniač, predniesol slávnostnú reč.¹⁰ Podobne tomu bolo aj v Spišskej Novej Vsi. Tu študenti najprv spolu s obyvateľmi uskutočnili pochod mestom, a potom sa zúčastnili na oslavách pred Štefánikovým pamätníkom.¹¹

Na niektorých školách bola pozornosť venovaná i menej známym osobnostiam pri príležitosti ich životného jubilea, či v deň úmrtia. Na štátnom gymnázium v Prešove si študenti formou prednášky pripomenuli bývalého predsedu vlády Milana Hodžu. Stalo sa tak pri príležitosti jeho 60. narodenín.¹² Aj v meste Košice sa pri tejto príležitosti uskutočnil slávnostný koncert, ktorý usporiadal Mestský osvetový zbor a Rada mesta Košice. Na koncerte sa zúčastnili študenti Československého rádového gymnázia premonštrátov v Košiciach.¹³ Na spišskonovoveskom štátnom gymnázium 29. mája 1937, teda v deň pohrebu Karola Kramára, profesori na hodinách vlastivedy priblížili život a dielo tohto významného politika.¹⁴

⁷ Štátny archív Prešov (ďalej ŠA PO), pob. Nižná Šebastová, f. I. štátne gymnázium v Prešove 1919 – 1951 (ďalej I.ŠGP), š. 41, XIX. výročná zpráva Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1937/38, s. 14.

⁸ ŠA KE, pob. Košice, f. RČRGP, š. 2, Zápisnica č. II z 15. novembra 1937, s.1.

⁹ Jozef Lettrich (17.6.1905 – 29.11.1969), právnik a politik. V rokoch 1943 – 1944 člen ilegálnej Slovenskej národnej rady, povereník pre školstvo a osvetu (od 01.09.1944). V rokoch 1945 – 1948 predseda Demokratickej strany, predseda SNR a poslanec Národného zhromaždenia. V marci 1948 emigroval do USA, kde pôsobil v exilových organizáciách.

¹⁰ Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/1930, s. 16.

¹¹ ŠA LE, pob. Levoča, VII. Výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1929/30, s. 10.

¹² ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I.ŠGP, š. 41, XIX. výročná zpráva Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1937/38, s. 14.

¹³ ŠA KE, pob. Košice, f. RČRGP, š. 2, Zápisnica č. 3 z 26. januára 1938, s.1.

¹⁴ ŠA LE, pob. Levoča, XV. Výročná zpráva Štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1936-37. s. 11.

Okrem politických predstaviteľov spomienkové podujatia boli venované aj významným českým a slovenským osobnostiam. Do tohto okruhu možno zaradiť Jana Husa, Jana Amosa Komenského, Boženu Němcovú, Karla Hynka Máchu i Alojza Jiráska. Slovenské osobnosti boli zastúpené v oveľa menšej miere. Popri už spomenutých osobách ako M. R. Štefánik a M. Hodža to bol predovšetkým básnik Andrej Sládkovič. Prevalu českých osobností dokazujú aj biografie, ktoré boli publikované vo výročných správach stredných škôl na Slovensku.¹⁵

Tabuľka č. 1

Biografie vybraných osobností vo výročných správach stredných škôl v rokoch 1918 – 1938¹⁶

Osobnosť	Počet biografíí	Osobnosť	Počet biografíí
T.G. Masaryk	44	M. R. Štefánik	6
E. Beneš	5	M. Hodža	6
A. Jirásek /J.A. Komenský	2	P. O. Hviezdoslav	4

Aj v tejto oblasti jednoznačne dominuje osobnosť T. G. Masaryka, a to najmä pri príležitosti životného jubilea (80. narodeniny) a úmrtia. Jeho nástupcovi E. Benešovi už taká veľká pozornosť venovaná nebola. Ako vidno z prehľadu, spomedzi slovenských osobností najviac priestoru získali M. R. Štefánik a M. Hodža. Kým v prípade M. R. Štefánika išlo o profilové a spomienkové články, tak v prípade M. Hodžu boli štyrikrát zverejnené jeho fotografie a iba dvakrát bol publikovaný hodnotiaci článok, resp. úvaha. Ak by sme posudzovali iba tzv. hodnotiace články či prejavy, tak na základe tohto kritéria bol väčší priestor venovaný Pavlovi Országhovi Hviezdoslavovi. V niektorých výročných správach v rámci jedného príspevku bola pozornosť venovaná viacerým osobnostiam. Takýto prípad nastal na Nemeckom štátnom reálnom gymnáziu v Levoči. V šiestej výročnej správe (školský rok 1929/30) bol publikovaný slávnostný prejav dočasného riaditeľa školy pri príležitosti osláv 80. narodenín T.G. Masaryka. V príhovore sa riaditeľ zaoberal komparáciou troch veľkých osobností českého národa, a to T.G. Masaryka, Jana Husa a Jana Amosa Komenského.

Veľmi dôležitým kritériom pri výbere vhodnej osobnosti boli jej činnosť a myšlienky, ktoré museli byť v súlade so štátnou ideológiou. V prípade J. Husa to bola mravná pevnosť a sila,¹⁷ pri J. A. Komenskom boli študenti oboznámení s jeho zásluhami v oblasti pedagogiky (učiteľ národov), ako aj jeho prínosom v mierových pokusoch v dejinách československého národa.¹⁸

¹⁵ Výročné správy vydávali takmer všetky stredné školy v tlačenej forme. Ich súčasťou boli prejavy, príhovory alebo krátke historické úvahy venované významným osobnostiam, udalostiam či histórii školy.

¹⁶ Tabuľka je spracovaná na základe GEŠKOVÁ, Želmíra. *Biografie vo výročných správach škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19 – 1952/53*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2009.

¹⁷ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho československého reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1937/38, s. 12.

¹⁸ ŠA LE, pob. Levoča, VIII. Výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1929/30. s. 10.

Špeciálnou kategóriou boli tzv. *Dni vzájomnosti* venované štátom Malej Dohody – Juhoslávii¹⁹ a Rumunsku. Obzvlášť juhoslovanské reálie boli v tomto období veľmi preferované. Študenti si pripomínali 1. december 1918 ako vznik Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov. Pri tejto príležitosti boli študentom priblížené najmä informácie o národopisných a hospodárskych pomeroch v krajine.²⁰ V septembri 1937 si na viacerých školách študenti pripomenuli narodeniny Petra II, kráľa Juhoslávie. Súčasťou osláv, okrem oboznámenia študentov so životom monarchu, bol spev štátnej hymny Juhoslávie a Československa v žiackom podaní.²¹

Priestor zo strany škôl bol venovaný aj tretiemu členovi Malej dohody – Rumunsku. Žiačky Československého štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach si 10. mája 1930 pripomenuli význam československo-rumunskej vzájomnosti v rozsahu jednej vyučovacej hodiny.²² Situácia bola podobná aj na iných školách. Niektoré významné národné sviatky spriateľených štátov Juhoslávie a Rumunska si na hodinách zemepisu v školskom roku 1937/38 pripomínali i žiaci Obchodnej školy v Kežmarku.²³ Podobne tomu bolo na Štátnom reálnom gymnázium v Spišskej Novej Vsi, kde si študenti 10. mája 1930 pripomenuli na poslednej vyučovacej hodine dôležité historické udalosti rumunského národa.²⁴

Kultúrno-spoločenské podujatia venované štátom Malej dohody neboli organizované len školami. Podieľali sa na nich aj iné organizácie, napríklad spolok Živena, ktorý 9. novembra 1937 pripravil večierok venovaný Malodohodovej vzájomnosti.²⁵ Spoznať Juhosláviu mohli žiaci a profesori nielen prostredníctvom prednášok, odbornej či krásnej literatúry, ale aj na základe osobnej skúsenosti. Možnosť vycestovania počas prázdnin im umožňoval štipendijný program ministerstva školstva. Pobyt bol určený najmä vyučujúcim, ktorí mali záujem zdokonaľiť sa v ovládaní srbochorvátskeho jazyka a následne ho aj vyučovať. Štipendium pre učiteľa bolo vo výške 2 000 Kčs. Pobytové štipendium v rozsahu štyroch týždňov mohli získať aj žiaci. V ich prípade išlo o príspevok vo výške 1 200 Kčs.²⁶

Špeciálnou kategóriou boli oslavy výročia existencie školy alebo jej poštátnenia.²⁷ Rozsah osláv bol porovnateľný s oslavami iných štátnych sviatkov v meste. Na ilustráciu uvádzame prehľad udalostí pri príležitosti desiateho výročia poštátnenia gymnázia v Spišskej Novej

¹⁹ Od 29.10.1918 Štát Srbov, Chorvátov a Slovincov, od 1.12.1918 Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov a od 1929 Kráľovstvo Juhoslávie.

²⁰ ŠA LE, pob. Levoča, VII. Výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1929/30. s. 9.

²¹ ŠA KE, f. RČRGP, š. 2, Zápisnica č. II z 15. novembra 1937, s.1.

²² Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/1930, s. 8.

²³ ŠA LE, pob. Poprad, Devätnásta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1937/38, s. 7.

²⁴ ŠA LE, pob. Levoča, VII. Výročná zpráva československého štátneho reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1929/30. s. 10.

²⁵ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, XIX. Výročná zpráva Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1937/38, s. 14.

²⁶ ŠA KE, pob. Košice, f. RČRGP, s. 2, Konkurs na prázdninová stipendia pre stredoškolské profesory a žáky do Jugoslávie.

²⁷ Výraz sa používal ak škola existovala ešte pred vznikom republiky alebo jej zriaďovateľom bola cirkev a pod.

Vsi. Slávnosť sa konala 9. októbra 1932 o 10:00 hodine v aule školy. Pozvaní boli zástupcovia všetkých úradov štátnej správy, vedenia škôl pôsobiacich v meste a široká verejnosť. Akadémiu otvorili žiaci gymnázia pásmom národných piesní a ukončili ju klavírno-husľovým vystúpením. Hlavným bodom programu bol príhovor riaditeľa, ktorý stručne zhodnotil vývoj ústavu od jeho založenia až po súčasnosť. Okrem iného zdôraznil, že nové pomery bezplatného štúdia na štátnej škole umožnili širokým vrstvám ľudu, aby dali svoje deti na štúdium a šíрили dôveru obyvateľstva ku škole. Rok za rokom pestoval ústav v žiactve myšlienku národnú a štátnu a slávnostná aula sa často stala zhromaždiskom určeným na tento účel.²⁸

Študenti boli školou pripravovaní tak, aby sa po skončení štúdia aktívne zapájali do osvetovej a kultúrnej práce v mieste ich pôsobenia. Poukazuje na to i jedna z maturitných tém na Šafárikovom gymnáziu v Prešove, ktorá spočívala v spracovaní úvahy o možnostiach osvetovej práce študentov na našom vidieku v zmysle úryvku z Hviezdoslavovej básne:

K ľudu, k ľudu mládež moja,

K ľudu sa maj, k svojmu ľudu!

Tam ti práca hodná znoja

I zásluha hodna trudu.²⁹

Ako už bolo naznačené, stredoškolské prostredie nebolo iba pasívnym prijímateľom kultúry a športu, ba práve naopak, samotní študenti a pedagógovia v mnohých prípadoch boli hlavnými tvorcami, či spoluorganizátormi spoločensko-kultúrnych podujatí. Napríklad profesori zo Šafárikovho gymnázia v Prešove v školskom roku 1920/1921 odprednášali nasledovné príspevky: prof. K. Čech v Idke hovoril o starovekom rímskom a gréckom vojenskom zriadení, prof. J. Hysko v Obišovciach o Matici slovenskej, v Kysaku o starobylosti kultúry slovianskej. Iní zase organizovali rôznorodé kurzy, napríklad prof. F. Jeřábek pripravil kurz tesnopisu pre vdovy československých dôstojníkov a prof. F. Novák od konca októbra 1920 do konca februára 1921 viedol večerný kurz francúzštiny.³⁰ S podobnými aktivitami sa stretávame takmer na každej škole. Vyučujúci Štátnej obchodnej školy v Kežmarku mali počas školského roku 1920/21 spolu 42 prednášok. Venovali sa kultúrno-osvetovej práci formou členstva v takmer všetkých kultúrnych inštitúciách v meste.³¹

²⁸ ŠA LE, pob. Levoča, Jedenásta výročná správa štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/1933, s. 5 - 11.

²⁹ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, XIX. Výročná zpráva Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1937/38, s. 15.

³⁰ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, II. Výročná zpráva Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1920/21, s. 4.

³¹ ŠA LE, pob. Poprad, Druhá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1920/21, s. 4.

Z pohľadu zamerania mimoškolských aktivít študentov je možné zaradiť ich do štyroch kategórií, a to na študijno-vzdelávacie, športovo-pohybové, kultúrno-spoločenské a ostatné aktivity.

Študijno-vzdelávacie aktivity

Samovzdelávacie krúžky boli neodmysliteľnou súčasťou takmer každej strednej školy. Často boli pomenované po významných osobnostiach ako Martin Kukučín, J. A. Komenský, P. O. Hviezdoslav, či Janko Francisci, a pod. Samovzdelávacie krúžky boli najvýznamnejšou aktivitou študentov. V porovnaní s ostatnými krúžkami, najviac posilňovali vzdelanostnú úroveň žiakov, a to najmä v takých oblastiach, ktoré študentov zaujímali, ale na riadnom vyučovaní sa im dostávala malá resp. žiadna pozornosť.³² Súčasne si prostredníctvom nich žiaci osvojovali vlastnú zodpovednosť (dobrovoľnú povinnosť), a taktiež vystupovanie pred publikom.³³ Činnosť vzdelávacích krúžkov bola riadená študentmi alebo profesormi. Na čele krúžku stál výbor, ktorý sa obyčajne volil na jeden rok, a to buď na konci alebo na začiatku školského roka.³⁴

Medzi najfrekvencovanejšie aktivity v rámci krúžkov patrili prednesy poézie a prózy domácich a svetových autorov, ako aj vlastnej tvorby. Po prednese nasledovali rozhovory a debaty o samotných autoroch, ich dielach aj o spôsobe prednesu.³⁵ Na stretnutiach krúžkov boli prítomní aj pedagógovia, ktorí usmerňovali tvorbu mladých autorov. Ich rady boli pre študentov prínosom. Mnohí stredoškolskí profesori aktívne pôsobili ako redaktori v novinách či iných periodikách. A neboli to iba gymnaziálni profesori. Napríklad na Štátnej obchodnej škole v Kežmarku pôsobili prof. Štefan Hozza vo funkcii definitívneho správcu, ktorý redigoval v dvadsiatych rokoch týždenník Podtatranská Slovač.³⁶ Uvedený príklad určite nebol ojedinelý, ba skôr bežný aj na iných školách. Domnievame sa, že kombináciou profesionálnych skúseností pedagógov a záujmu žiakov bolo možné v rámci publikačných aktivít výrazne pozdvihnúť kvalitu školských časopisov i samotnú úroveň študentských príspevkov.

Samovzdelávacie krúžky sa venovali aj dobovým spoločenským otázkam. V medzivojnovom období to bol boj proti alkoholizmu a propagácia abstinencie. Osvetu v tejto oblasti šíрили členovia krúžku Martina Kukučina, ktorí si kvôli tomu zriadili špeciálnu knihovničku. Krúžok sa zaoberal taktiež hospodárskou krízou, a to príčinami jej vzniku, priebehom a dopadom na spoločnosť.³⁷

³² ŠA LE, pob. Levoča, Jedenásta výročná správa Štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/1933, s. 11.

³³ ŠA LE, pob. Levoča, Pätnásta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1933/34, s. 4.

³⁴ ŠA LE, pob. Levoča, Jedenásta výročná správa Štát. československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/1933, s. 22.

³⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Šiesta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1924/25, s. 6.

³⁶ ŠA LE, pob. Levoča, Šiesta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1924/25, s. 6.

³⁷ ŠA LE, pob. Levoča, Jedenásta výročná správa Štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/1933, s. 21.

Stretnutia členov krúžku boli na niektorých školách dosť časté. Napríklad na Štátnej obchodnej škole v Kežmarku počas školského roku 1933/34 bolo 18 krát pracovné a 3 krát slávnostné stretnutie.³⁸ Na školách, ktoré mali okrem slovenských aj triedy s iným vyučovacím jazykom (najčastejšie nemeckým alebo maďarským), existovali vzdelávacie krúžky pre študentov obidvoch oddelení.³⁹

Medzi výrazné aktivity krúžkov patrilo vydávanie školských časopisov, zborníkov a almanachov, ktoré prezentovali široké spektrum študentských prác. Školský časopis vydávali študenti Šafárikovho gymnázia v Prešove od školského roku 1925/26. Spočiatku vychádzal pod názvom *Časopis* a o dva roky neskôr bol premenovaný na *Prameň*.⁴⁰ To, že práca v študentských časopisoch mala veľký význam, potvrdzuje príklad básnika Pavla Horova, ktorý študoval na Československom štátnom reálnom gymnázium v Michalovciach. Na škole existoval samovzdelávací krúžok Jonáša Záborského, ktorý vydával časopis *Lúč*. Horov aktívne prispieval do časopisu a bol členom redakčnej rady. Ambicióznejší a talentovaní autori mali možnosť publikovať v regionálnych či celoštátnych časopisoch. To využil aj Horov. V roku 1932 slovenský študentský časopis *Svojet* v júnovom čísle uverejnil jeho báseň *Ó, pane!*. V rokoch 1931 až 1934 celoštátny *Študentský časopis* vychádzajúci v Prahe publikoval štyri jeho básne.⁴¹

Zborníky študentských prác vychádzali poväčšine pri príležitosti výročia existencie krúžku. V roku 1931 členovia krúžku J. Francisciho pri gymnázium v Levoči vydali *Sborník literárnych prác*. Jeho vydanie odzrkadľovalo túžbu členov predstaviť ich práce na verejnosti. Jeden z členov redakčnej rady a predseda krúžku (J. Mikuš) to opísal takto: „*Keď mal študentský krúžok J. Francisciho pri gymnázium v Levoči desať rokov, zdalo sa mi ako vtedajšiemu predsedovi, že si táto študentská levočská tradícia zaslúži verejného prejavu. Nuž dali sme hlavy dokopy a vyšiel z toho Sborník literárnych prác.*“⁴²

Aktivity samovzdelávacích krúžkov boli pomerne pestré. Okrem už uvedených činností sa ich členovia venovali organizovaniu akadémií, večierkov, študentských zábav, športových súťaží a dobročinných (charitatívnych) podujatí. Samovzdelávací krúžok usporiadal 22. februára 1928 pri príležitosti narodenín prezidenta T. G. Masaryka školskú slávnosť. Podujatie malo takýto program: príhovor žiaka J. Linharta o význame prezidenta, nasledovali zborové piesne, ktoré zaspievali žiaci školy pod vedením prof. spevu A. Kubištu. Program pokračoval husľovým sólom, recitáciami a klavírnym číslom. Slávnosť bola ukončená štátnou hymnou v podaní študentského orchestra.⁴³

³⁸ ŠA LE, pob. Levoča, Pätnásta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1933/34, s. 4.

³⁹ ŠA LE, pob. Levoča, II. výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia Dr. Šrobára v Levoči za školský rok 1919/20. s. 2.

⁴⁰ ŠA PO, f. I. ŠGP, š. 41, IX. výročná zpráva Štátneho reálneho gymnázia v Prešove 1927/1928, s. 22.

⁴¹ SEDLÁK, Imrich. *Literárne múzeum Pavla Horova v Bánovciach nad Ondavou*. Bratislava : Vydavateľský závod reklamného podniku Erpo, 1987, s. 37.

⁴² *Almanach spišských stredoškôľakov*. Levoča, 1946, s. 6.

⁴³ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, IX. Výročná zpráva Štátneho reálneho gymnázia v Prešove 1927/1928, s. 29.

Súčasťou činnosti krúžkov bolo organizovanie športových podujatí. Krúžok Tatrín usporiadal v dňoch 11. – 12. mája 1935 v Kežmarku *Spišské stredoškolské dni*. Medzi najúspešnejších športovcov patrili družstvá Katolíckeho seminára v Spišskej Kapitule, kežmarského Nemeckého reálneho gymnázia a Učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi.⁴⁴

Nezriedka sa samovzdelávacie krúžky v jednotlivých mestách spojili a spoločne organizovali študentské akadémie, na ktorých vystupovali študentské zbory so svojím programom. Prínosnou bola kooperácia vzdelávacích krúžkov s rodičovským združením. Príkladom je rodičovské združenie pri Štátnom československom reálnom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi, ktoré darovalo portrét Martina Kukučina pre rovnako pomenovaný samovzdelávací krúžok.⁴⁵ Obraz namaľoval významný umelec Jozef Hanula⁴⁶.

Charitatívna činnosť bola v medzivojnovom období na školách rozvinutá. Na podporu sociálne slabších študentov boli zriadené rôzne tzv. základiny, fondy či spolky. Tak napríklad na Štátnom československom reálnom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi bol založený v roku 1924 Spolok pre sociálnu starostlivosť o žiactvo. Jeho činnosť pokračovala aj počas Slovenskej republiky 1939 – 1945.⁴⁷ Pri organizovaní charitatívnej činnosti školy spolupracovali s rôznymi organizáciami. V roku 1936 bolo Československé štátne reálne gymnázium v Košiciach oslovené Zemským ústredím pečlivosti o mládež na Slovensku o pomoc pri organizovaní Detského dňa na Slovensku. Učitelia mali venovať jednu hodinu občianskej výchovy objasneniu základného cieľa podujatia – pomoc deťom v detských domovoch, sirotincoch, pestúnskych rodinách a odborných ústavoch. Po prednáške sa konala finančná zbierka. O tom, že takýto typ spolupráce so školami bol efektívny, svedčí aj skutočnosť, že v roku 1935 sa žiaci a profesori na celkovom výťažku z akcie 258 469,55 Kčs podieľali sumou 106 919,20 Kčs, čo predstavovalo až 41% z celkovej sumy. Škola tak patrila medzi najväčších darcov a predbehla cirkevné úrady, obchodné a priemyselné podniky, či peňažné ústavy a poisťovne.⁴⁸ Uvedený výsledok nebol náhodným javom. Formovanie spolupatričnosti medzi študentmi patrí k procesom, ktoré sú v spoločnosti veľmi potrebné a najlepšie ich možno demonštrovať v spojení so záujmovou študentskou činnosťou.

Na iných školách, napríklad na Štátnom gymnáziu v Levoči, existovala Žiacka beseda, ktorá počas školského roka, najmä v zimných mesiacoch, organizovala rôzne prednášky žiakov a učiteľov spojené s recitáciami básní.⁴⁹ Pomenovanie študentského spolku ako beseda

⁴⁴ KOLLÁROVÁ, Zuzana – JANČEKOVÁ, Mária. *500 rokov športu kežmarského*. Poprad : Jadro, 2014, s. 62.

⁴⁵ ŠA LE, pobočka Levoča, Jedenásta výročná správa Štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/1933, s. 22.

⁴⁶ Jozef Hanula (6.4.1863, Sliače – 22.8.1944, Spišská Nová Ves). Roku 1919 sa stal spoluzakladateľom Spolku slovenských umelcov v Martine a roku 1941 bol vyznamenaný štátnou cenou.

⁴⁷ ŠA LE, pob. Levoča, XXI. Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1942/43, s. 14.

⁴⁸ ŠA KE, pob. Košice, f. Československé štátne reálne gymnázium v Košiciach (ďalej ČSRG KE), š. 38. Výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1935/36, s. 9.

⁴⁹ ŠA Le, pobočka Levoča, II. Výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia Dr. Šrobára v Levoči za školský rok 1919/20, s. 2.

bolo pravdepodobne ovplyvnené existenciou kultúrno-vzdelávacích spolkov pre dospelých, ktoré v prvých rokoch existencie republiky boli označované ako besedy. Išlo napríklad o Štefánikovu besedu v Spišskej Novej Vsi. K jej hlavným cieľom patrilo vzdelávanie a šírenie osvety medzi slovenským ľudom v meste. Stať sa členom spolku bolo pre študentov ťažké, keďže jednou z podmienok bolo dosiahnutie veku 21 rokov.⁵⁰

Na získavanie informácií boli určené žiacke knižnice, ktoré boli súčasťou takmer všetkých stredných škôl. Žiacke knižnice spočiatku mali len málo slovenských a českých kníh. Ako je vidno v tabuľke č.2, v období 1919 – 1922 (1923) boli v žiackej knižnici Štátnej obchodnej školy v Kežmarku v prevahe nemecké a maďarské knihy.

Tabuľka č. 2

Prehľad počtu kníh v žiackej knižnici Štátnej obchodnej školy v Kežmarku v období 1919 – 1924⁵¹

Knihy na základe jazyka	Stav na konci škol. r. 1919/20	Stav na konci škol. r. 1920/21	Stav na konci škol. r. 1921/22	Stav na konci škol. r. 1923/24
slovenské	254	274	389	409
české	238	417	470	729
nemecké	889	886	966	1328
maďarské	412	412	412	-
iné	67	89	89	89
spolu	1961	2078	2326	2535

Situácia sa postupne zlepšovala hlavne vďaka darom. TJ Sokol v roku 1919 venovala žiackej knižnici 50 kníh.⁵² Výrazné posilnenie v počte slovenských a českých kníh zaznamenala knižnica už v roku 1919/20. Z počiatočných 72 slovenských a českých kníh bolo v knižnici na konci roku 254 slovenských a 238 českých kníh. V nasledujúcich rokoch v knižnici pribúdali hlavne knihy české (nárast o 491), nemecké (nárast o 439) a slovenské (nárast o 155). Na konci školského roku 1923/24 bolo v knižnici 409 kníh v slovenskom jazyku, čo bol porovnateľný počet s knihami v maďarskom jazyku na začiatku sledovaného obdobia. V súvislosti s maďarskými knihami je potrebné uviesť, že maďarské knihy sa do knižnice vôbec nedopíňali. Maďarské knihy boli počas školského roku 1923/24 odovzdané Československej štátnej obchodnej akadémii v Bratislave.⁵³ Vysoké zastúpenie nemeckých kníh odráža skutočnosť, že škola mala okrem slovenských tried (oddelení) aj nemecké triedy. Prekvapujúco vyznieva i skutočnosť, že slovenské knihy boli v knižnici zastúpené v menšej miere než české knihy, a to dosť výrazným pomerom, nakoľko tvorili iba necelých 36% z celkového počtu kníh v slovenskom a českom jazyku. Knižnica obsahovala taktiež diela vo francúzskom (60) a anglickom (7) jazyku.⁵⁴

⁵⁰ ZMÁTLO, Peter. *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*. Bratislava : Chronos , 2005, s. 61.

⁵¹ Tabuľka je spracovaná na základe výročných správ školy v uvedených rokoch. Výročné správy sú uložené v ŠA LE, pob. Levoča.

⁵² ŠA LE, pob. Levoča, Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 18.

⁵³ ŠA LE, pob. Levoča, Piata výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1923/24, s. 11.

⁵⁴ ŠA LE, pob. Levoča , Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 18.

Žiacka knižnica na uvedenej škole bola študentmi využívaná. Svedčí o tom štatistika výpožičiek, ktorých bolo celkovo 2594, z toho žiaci zo slovenského oddelenia vypožičali 1689 a z nemeckého 905 kníh. Na jedného žiaka slovenského oddelenia tak v priemere pripadalo 25 a na žiaka nemeckého oddelenia 14 kníh.⁵⁵ Na význam a prínos čítania boli žiaci upozorňovaní rôznymi akciami. Na Štátnom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi v dňoch 12. – 17. decembra 1932 profesori slovenčiny pripomenuli študentom *význam dobrej knihy pre mládež a nebezpečenstvo zlej čety*. Taktiež im odporučili, akoby mala vyzerať ich knižnica.⁵⁶ Súčasťou knižníc neboli iba knihy, ale aj noviny a časopisy. Štátne gymnázium v Prešove v školskom roku 1919/1920 zadarmo získalo od vydavateľov po jednom výtlačku z týchto periodík: *Slovenský denník*, *Slovenský východ*, *Národné noviny*, *Šarišské hlasy*, *Lidové noviny*, *České slovo*, *Národní demokracie*, *Lidový denník*, *Večerník českého slova* a *Pondelník*.⁵⁷

Na Obchodnej škole v Poprade existovala žiacka čítareň, ktorá bola otvorená v priebehu celého školského roku a škola pre jej potreby pravidelne nakupovala veľké množstvo periodických titulov ako *Slovenský východ*, *Slovenský denník*, *Rolník*, *Národné noviny*, *Slovenská politika*, *Národní listy*, *Československá republika*, *Obchodní listy*, *Hospodársky list*, *Slovenská domovina* a pod. Taktiež aj zahraničné periodiká, a to *Morgenzeitung* a *Journal de débats*.⁵⁸

V súvislosti s knižnicami je nutné poznamenať, že v medzivojnovom období boli mestá a obce povinné zriaďovať verejné knižnice⁵⁹, aby čo najväčšia skupina ľudí mala prístup ku knihám. Niektoré východoslovenské mestá nemali dostatočné finančné zdroje pre zriadenie verejnej knižnice. V Rožňave z uvedeného dôvodu bola knižnica otvorená až 29. mája 1932.⁶⁰

Športovo-pohybové aktivity

Športovanie patrilo k neopomenuteľným atribútom mimoškolskej záujmovej činnosti. Okrem povinných hodín telocviku (telesnej výchovy) sa mohli žiaci športu venovať v rámci nepovinných predmetov. Študenti Šafárikovho gymnázia v Prešove sa venovali pohybovým činnostiam v rámci tzv. herných hodín, ktoré prebiehali na mestskom ihrisku pod dozorom učiteľov.⁶¹ Na druhej strane existovali školy, ktoré mali dostatočne veľký pozemok a v ich areáli existovalo viacero ihrísk. Patrilo k nim aj dievčenské gymnázium v Košiciach, ktoré malo dve volejbalové ihriská⁶² a v zime vlastné klzisko.⁶³ Školám sa darilo

⁵⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 6.

⁵⁶ ŠA LE, pob. Levoča, Jedenásta výročná správa Štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/33, s. 19.

⁵⁷ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, Prvá výročná zpráva Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove od 20. brezna 1919 do konca školského roku 1919/20, s. 12.

⁵⁸ ŠA LE, pob. Poprad, Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 20.

⁵⁹ Umožňoval to zákon č. 430/1919 Sb. o verejných knižniciach obecných.

⁶⁰ TAJTÁK, Ladislav. (eds) *Dejiny Rožňavy* zv. 2. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 195.

⁶¹ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, II. výročná zpráva Šafárikovho Československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. brezna 1919 do konca školského roku 1919/20, s. 5.

⁶² V origináli je použitý tvar wolley-balové ihrisko.

⁶³ Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/1930, s. 19.

pri zabezpečení ihrísk spolupracovať so športovými klubmi. Dobrým príkladom kooperácie je Štátna obchodná škola v Kežmarku, ktorá mohla využívať ihrisko športového klubu Liga.⁶⁴ Obidve inštitúcie boli prepojené v osobe riaditeľa školy, ktorý bol súčasne aj čestným predsedom športového klubu.⁶⁵

Aby sa športovanie mohlo na školách rozvíjať, bolo potrebné mať aj adekvátne vybavenie. Financovanie športových potrieb bolo z viacerých zdrojov. Na dievčenskom gymnázium v Košiciach bol stanovený príspevok 3 Kčs na žiaka/rok.⁶⁶ Školám na túto činnosť prispievali tiež i rodičovské združenia. Zakúpené pomôcky niektoré školy bezplatne poskytovali chudobnejším študentom. Štátne gymnázium v Spišskej Novej Vsi takto požičiavalo školské lyže.⁶⁷

Existovali však aj školy, kde zo strany študentov vôbec nebol záujem o športové aktivity. Takáto situácia sa stala na Štátnej obchodnej škole v Kežmarku v školskom roku 1933/34, kde o nepovinný predmet telesná výchova nebol záujem, pretože žiaci mali mnoho iných voľnočasových aktivít.⁶⁸ Tento jav možno považovať za ojedinelý, pretože na iných školách patrilo športovanie, čo do rozsahu aktivít a angažovanosti študentov, k najobľúbenejším formám mimoškolskej činnosti. Dobrým príkladom je už spomínané Štátne dievčenské reálne gymnázium v Košiciach. Počas školského roku 1929/30 mali žiačky na výber zo 17 športových aktivít⁶⁹. Medzi najobľúbenejšie patrili: kúpanie (251 žiačok), školské hry (251 žiačok), plávanie (156 žiačok), korčuľovanie (150 žiačok) a prázdninové cestovanie (142 žiačok).⁷⁰ Okrem týchto druhov športu sa študenti iných škôl venovali futbalu, ľadovému hokeju, pingpongu, hodu diskom alebo lukostreľbe.⁷¹

V medzivojnovom období bola športová činnosť podporovaná rôznymi športovými súťažami, ktoré sa najčastejšie konali v mestách a boli určené pre všetky stredné školy. Napríklad 23. mája 1930 sa konali v Turčianskom svätom Martine tzv. martinské študentské slávnosti, ktoré mali športový charakter a okrem iných sa ich zúčastnili aj žiačky dievčenského gymnázia v Košiciach.⁷² Mnohé zo súťaží mali celoslovenský či celoštátny charakter. Jedným z týchto podujatí boli *IV. Stredoškolské hry*, ktoré sa uskutočnili v Prahe v dňoch 9. – 12. júna 1938. Podujatie bolo veľmi významnou celospoločenskou udalosťou, na čo poukazuje jeho organizačné zabezpečenie a zapojenosť škôl. Pri príležitosti konania

⁶⁴ ŠA LE, pob. Levoča, Pätnásta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1933/34, s. 4.

⁶⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Pätnásta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku na školský rok 1933/34, s. 4.

⁶⁶ Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/30, s. 21.

⁶⁷ ŠA LE, pob. Levoča, Jedenásta výročná správa Štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/33, s. 22.

⁶⁸ ŠA LE, pob. Levoča, Pätnásta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku na školský rok 1933/34, s. 4.

⁶⁹ Kúpanie, plávanie, veslovanie, jazda na koni, jazda na bicykli, lyžovanie, sánkovanie, korčuľovanie, ľahkoatletické cvičenie, šerm, tenis, futbal, volejbal, hádzaná, skauting, prázdninové cestovanie a školské hry.

⁷⁰ Výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/30, s. 21.

⁷¹ ŠA LE, pob. Levoča, XV. výročná zpráva Štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1936/37, s. 11.

⁷² Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/30, s. 18.

stredoškolských hier boli vyhotovené špeciálne medaily, odznaky a iné propagačné materiály – pozri Prílohu č. 2. Na hrách sa zúčastnilo niekoľko východoslovenských stredných škôl. Za všetky možno spomenúť Štátne gymnázium v Levoči, ktoré zastupovalo 83 žiakov⁷³ a Štátne reálne gymnázium v Kežmarku, ktoré reprezentovalo 70 žiakov, z toho 19 žiačok.⁷⁴

Oblúbenou pohybovou aktivitou boli turistické výlety, vychádzky či pochody. Turistické výlety na stredných školách boli dvojakého charakteru. Išlo buď o vychádzky do blízkeho okolia, ktoré väčšinou trvali jeden deň, alebo o viacdňové vzdialenejšie výlety. Intenzita a rozsah bola individuálna na každej škole. Na Šafárikovom gymnázium v Prešove sa jednodňové vychádzky do blízkeho okolia za účasti profesorov konali pravidelne počas sviatkov a nedeľ.⁷⁵

S ohľadom na prírodné podmienky východného Slovenska, takmer v každom meste existoval dostatok zaujímavých možností na turistiku. V prípade Košíc išlo o vychádzky k rieke Hornád, na Bankov, či na letisko, alebo ku gejíru v Herľanoch. Oblúbenou destináciou, najmä pre školy z Popradu, Levoče, Kežmarku a Spišskej Novej Vsi, boli Tatry. Takýto výlet absolvovali žiaci Štátnej obchodnej školy v Kežmarku 27. mája 1920. Výlet sa začal o 5:30. Jeho súčasťou bola krátka cesta vlakom. Študenti si pozreli Studený potok, Starý Smokovec, Tatranskú Lomnicu. Pri Studenovodských vodopádoch sa študenti rozdelili do dvoch skupín. Prvá pokračovala túrou k piatim jazerám (plesám), ktoré boli v tom čase ešte zamrznuté a druhá skupina ku Kiosku (Kammchenkiosk), odkiaľ bol výhľad na popradské údolie. Obidve skupiny sa stretli v Starom Smokovci.⁷⁶ Studenovodskú dolinu si za cieľ výletu 18. júna 1930 zvolili gymnazisti zo Spišskej Novej Vsi.⁷⁷

V rámci turistických aktivít sa študenti neobmedzovali iba na blízke okolie, ale mohli, ak im to vedenie školy umožnilo, navštíviť i vzdialenejšie regióny. Takýto výlet absolvovali žiaci Šafárikovho gymnázia v Prešove 11. júna 1928. Vlakom cestovali do Lipian potom pokračovali pešo do Lipovca ku prameňu Salvator a ku Kamennej babe. Na druhý deň pokračovali pešo cez Pabrín na Branisko a odtiaľ na Spišský hrad a do Spišského Podhradia. Zo Spišského Podhradia sa do Prešova vrátili vlakom. Výletu sa zúčastnilo spolu 42 žiakov, z toho bolo 6 žiačok.⁷⁸

V súvislosti so športom je nutné zdôrazniť, že najmä v tridsiatych rokoch sa súčasťou telesnej výchovy stávajú zdravotné prehliadky študentov. Na levočskom štátnom gymnázium sa v druhej polovici novembra 1938 všetci žiaci podrobili röntgenovému vyšetreniu

⁷³ ŠA LE, pob. Levoča, XX. výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia dr. V. Šrobára v Levoči za školský rok 1937/38, s. 23.

⁷⁴ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1937/38, s. 12.

⁷⁵ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, II. výročná zpráva Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1920/21, s. 4.

⁷⁶ ŠA LE, pob. Poprad, Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 8-9.

⁷⁷ ŠA LE, pob. Levoča, VII. Výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1929/30, s. 11.

⁷⁸ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, X. Výročná zpráva Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1927/28, s. 31.

zameranému na výskyt tuberkulózy. V decembri absolvovali žiaci školy prehliadku chrupu.⁷⁹

Pri športovej činnosti mohlo dôjsť aj k úrazom, a tak ministerstvo školstva odporučilo stredným školám, aby svojich žiakov poistili pre prípady úrazu na ceste do školy, pri školských aktivitách na hodinách telesnej výchovy, či školou organizovaných exkurziách, výletoch a pod.⁸⁰ Výzva na školách našla odozvu. Na Štátnom gymnáziu v Levoči vedenie školy vo výročnej správe konštatovalo, že „všetci žiaci ústavu sú poistení proti úrazu a smrti v poisťovni „Patria“ v Brne“.⁸¹

Kultúrno-spoločenské aktivity

Popri športových a literárnych aktivitách bolo súčasťou záujmovej činnosti divadlo, a to v činohernej aj bábkovej podobe. Pred vznikom Československa na území Slovenska nemohol existovať žiadny profesionálny slovenský divadelný súbor. Dramatické umenie sa pestovalo najmä v ochotníckych súboroch, ktoré sa formovali poväčšine na naštudovanie jednej konkrétnej hry.⁸² Z minulosti vieme, že práve stredoškolské prostredie bolo miestom vzniku prvých neprofesionálnych divadelných zoskupení. Príkladom je mesto Rožňava, v ktorom prvé školské divadelné hry vznikli už v roku 1670. Rozmach nastal o čosi neskôr (1704 – 1710), kedy v meste pôsobil pedagóg Michal Mišovič, ktorý nielen, že so svojimi žiakmi hral divadelné predstavenia, ale sám bol taktiež autorom niektorých z nich.⁸³

Po vzniku republiky dochádza k vzniku prvých profesionálnych súborov Slovenského národného divadla a Východoslovenského národného divadla.⁸⁴ Po vytvorení profesionálnej scény aktivity ochotníckych súborov neochabli. V prvých rokoch existencie Československa neustále stúpal počet predstavení, a to z 391 predstavení ročne (1919) až na 4053 predstavení (1924). V tridsiatych rokoch došlo k navýšeniu odohraných predstavení na úroveň presahujúcu 5000 vystúpení za rok.⁸⁵

Negatívny dopad na rozvoj divadelníctva mala finančná kríza. Vplyvom ekonomických faktorov dochádza v roku 1930 k zániku Slovenského národného divadla a Východoslovenského národného divadla. Činnosť divadla sa síce v roku 1937 obnovila, no inštitúcia stratila svoju samostatnosť, stala sa súčasťou SND, bola jeho filiálkou.⁸⁶

⁷⁹ ŠA LE, pob. Levoča, XX. výročná zpráva Štátneho čl. reálneho gymnázia dr. V. Šrobára v Levoči za školský rok 1937/38, s. 22.

⁸⁰ ŠA KE, pob. Košice, f. RČRGP, š. 1, List poisťovne Slávia správe školy.

⁸¹ ŠA LE, pob. Levoča, Štvrtá výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázium dr. Šrobára v Levoči za školský rok 1921/1922, s. 4.

⁸² BARTLOVÁ, Alena. Podiel dramatického umenia na premene Slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1939. In *Česko-Slovenská historická ročenka*, 2009, s. 314.

⁸³ TAJTÁK, L. (Ed.). *Dejiny Rožňavy...*, s. 470.

⁸⁴ BARTLOVÁ, A. *Podiel dramatického umenia...*, s. 314.

⁸⁵ BARTLOVÁ, A. *Podiel dramatického umenia...*, s. 325.

⁸⁶ PODMÁKOVÁ, Dagmar. Divadlo na Slovensku 1918 (1920) – 1938. In ROGUL'OVÁ, Jaroslava a kol. *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009, s. 158.

Zástancom divadelnej a vôbec umeleckej činnosti bol aj minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár, ktorý povzbudzoval umelcov, aby vystupovali v čo najväčšej možnej miere. Verejnosť vyzval, aby umenie nepovažovala za niečo luxusné, nepotrebné, ba až zbytočné, pretože v novom štáte bolo potrebné postarať sa aj o umeleckú výchovu a vkus mládeže.⁸⁷

Všetky spomenuté faktory, ako ochotnícka divadelná tradícia, podpora zo strany vlády a záujem študentov, mali za následok, že študentské divadelné vystúpenia sa odohrali už v prvých rokoch republiky ako súčasť osláv štátnych sviatkov a iných pamätných dní. Tradícia študentských vystúpení pretrvala počas celého medzivojnového obdobia. Bežná bola spolupráca študentov viacerých stredných škôl pri našťudovaní konkrétnej divadelnej hry. Príkladom je spoločné vystúpenie študentov štátneho gymnázia a Učiteľského ústavu v Prešove 25. júna 1921. Žiaci divákovi predviedli Štolbovu veselohru *Malomestskí diplomati*. Výťažok z predstavenia (300 Kčs) odovzdali Štefánikovmu internátu (Štefánikova kolej študentska).⁸⁸ Študentské predstavenia sa konali nielen v divadelných priestoroch alebo na námestiach, ale aj v iných vhodných priestoroch, napríklad v kine. Tak to bolo 21. mája 1920 v Kežmarku, keď žiaci obchodnej školy tu predviedli svoj dramaticko-hudobný program v rámci divadelno-zábavného večera. Výťažok z podujatia bol venovaný fondu pre podporu chudobných študentov školy. Účinkujúcich sprevádzal hrou na klavír prof. Jozef Mužík. Na podujatí vystúpili pedagógovia a žiaci rôznych kežmarských škôl a prítomný bol i prednosta úradu p. Broža. Výťažok z akcie bol v sume 800 Kčs.⁸⁹

Okrem činoherných predstavení sa na stredných školách študenti venovali bábkovému divadlu. Po vzniku republiky bábkarstvo na Slovensku nebolo také rozvinuté ako v českých krajinách. Bábkarstvo bolo v Čechách ešte v časoch Rakúsko-Uhorska účinným nástrojom budovania národného povedomia. Bábkoherci boli v kontakte s českým ľudom a dokázali osloviť široké vrstvy obyvateľstva: „*bábkové divadlo zachraňuje tu nášmu národu mŕtve duše, získava pre národný celok najmladšie generácie a udržuje aj dospelých pri národnom povedomí*“.⁹⁰

V novom štáte sa bábkové divadlo stáva obľúbenou formou umenia predovšetkým na stredných školách. Príkladom je štátne gymnázium v Levoči, ktorého študenti počas školského roku 1921/22 najprv pripravili prednášky o význame bábkového divadla a súčasne, zásluhou štvrtákov a šiestakov, odohrali spolu 16 vystúpení.⁹¹ V uvedenom školskom roku začalo svoju činnosť aj bábkové divadlo pri samovzdelávacom krúžku A. Sládkoviča pri štátnom koedukačnom a učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi. Súbor odohral celkovo 14 predstavení, pričom dve hry *Báj o Slobode* a *Na trenčianskom moste*, boli

⁸⁷ BARTLOVÁ, A. *Podiel dramatického umenia...*, s. 319.

⁸⁸ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, II. výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1920/21, s. 4.

⁸⁹ ŠA LE, pob. Poprad, Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 9-10.

⁹⁰ ŠA LE, pob. Levoča, Druhá výročná zpráva Československého štátneho koedukačného učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1928/29, s. 9.

⁹¹ ŠA LE, pob. Levoča, Štvrtá výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia dr. Šrobára v Levoči za školský rok 1921/22, s. 4.

pôvodné slovenské hry. Repertoár tvorili hry, ktorých cieľom bolo zábavnou formou poučiť deti o zásadách osobnej hygieny, o čistote, čerstvom vzduchu, dobrej výžive, o škodlivosti alkoholu, o pôsobení slnka a o starostlivosti o telo.⁹²

Súčasťou študentských divadelných vystúpení boli hudobné a spevácke vystúpenia jednotlivcov alebo kolektívov. S existenciou študentského orchestra sme sa stretli aj na štátnom reálnom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi a to počas študentskej akadémie venovanej osobnosti Milana Rastislava Štefánika. Orchester tvorili žiaci viacerých ročníkov. Sú známe prípady, že práve študentský spevokol v školskom roku 1929/30 bol profesormi považovaný za najúspešnejší spomedzi všetkých študentských voľnočasových združení. V tomto období ho viedol žiak ôsmeho ročníka P. Cablko a mal desať členov⁹³. Okrem orchestrov existovali aj študentské spevokoly. V Prešove pôsobil spevokol Smetana, ktorý viedol prof. Rudolf Voborský. V jeho repertoári bolo niekoľko skladieb – príležitostných spevov, s ktorými vystupovali na rôznych podujatiach v Prešove v školskom roku 1920/21.⁹⁴ Na verejných podujatiach vystupoval i spevokol, ktorý existoval v Kežmarku pod vedením prof. Ing. Zálešaka. Zastúpenie v ňom mali žiaci Štátnej obchodnej školy v Kežmarku. Spevokol vystúpil v školskom roku na verejnosti dvakrát, a to 28. októbra 1924 pri príležitosti dňa republiky a 7. marca 1925 pri oslavách narodenín prezidenta T.G. Masaryka.⁹⁵

Školský život v medzivojnovom období bol veľmi bohatý, najmä čo sa týka pripomínania si rôznych dôležitých osobností a udalostí. Žiaci často hudobno-dramaticky spracovali diela umelcov v ich rodnom jazyku. Ako príklad možno uviesť výročie vzniku Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, kde žiaci najprv zaspievali juhoslovanské národné piesne a zatancovali ich národné tance. Potom nasledovalo vystúpenie študentského orchestra, ktorý sprevádzal hercov pri predstavení druhého a tretieho dejstva dramatickej básne Iva Vojnoviča⁹⁶: *Smrt majke Jugoviča*.⁹⁷

Doteraz sme sa venovali aktivitám, ktoré študenti aktívne vykonávali. Pri spracúvaní voľnočasovej problematiky nesmieme opomenúť ani pasívne trávenie voľného času. Do tohto okruhu je možné zaradiť návštevy koncertov, múzeí, galérií a divadelných a filmových predstavení, ktoré študenti v sprievode svojich pedagógov absolvovali mimo areálu školy. Návšteva uvedených podujatí mala nepochybne význam pre študentov. Veď každá návšteva divadla, výstavy či koncertu bola pre žiakov inšpiratívna a prínosná. V medzivojnovom období boli stretnutia študentov a významných umelcov nezriedkavým

⁹² ŠA LE, pob. Levoča, Druhá výročná zpráva Československého štátneho koedukačného učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1928/29, s. 9.

⁹³ ŠA LE, pob. Levoča, VII. výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1929/30. s. 10-12.

⁹⁴ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, II. výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1920/21, s. 5.

⁹⁵ ŠA LE, pob. Poprad, Šiesta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1924/25, s. 6.

⁹⁶ Ivo Vojnovič – právnik a spisovateľ (9. október 1857, Dubrovnik – 30. august 1929, Belehrad).

⁹⁷ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I: ŠGP, š. 41, Desiatá výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1928/29, s. 17.

javom. Tak tomu bolo aj v prípade výstavy maliara Janka Alexyho na Štátnej obchodnej škole v Kežmarku. Súčasťou výstavy bola aj prednáška samotného maliara, ktorý študentov oboznámil s vývojom slovenského maliarstva a maliarstva vôbec.⁹⁸ Záujem vystupovať pred mladým publikom mali i samotní umelci. Príkladom je koncert spišskonovoveského orchestra 16. marca 1929 pre študentov štátneho gymnázia v Prešove.⁹⁹

Ako sme už naznačili, stredné školy a mestské prostredie boli navzájom prepojené nádoby. Na začiatku 20. storočia sa v slovenských mestách do popredia dostáva niekoľko fenoménov, ktoré výrazným spôsobom ovplyvnili trávenie voľného času spoločnosti a preniesli sa i do školského prostredia. Išlo predovšetkým o kino (biograf).

Po premietnutí prvých filmov vo svete sa tento nový typ kultúry udomácnil v súčasných mestách východného Slovenska. V Rožňave sa za začiatok filmových predstavení pokladá predstavenie hostujúceho kina Misztrik Royal Bioskop z Banskej Bystrice z roku 1910. Neskôr, v roku 1914 bolo už v meste aj stále kino.¹⁰⁰ Kino bolo súčasťou takmer všetkých východoslovenských miest, v niektorých (Košice) ich bolo aj viac. Pozeranie filmov predstavovalo významný element v trávení voľného času v mestskom prostredí. Kiná tejto skutočnosti prispôsobili skladbu premietaných filmov. Kino predstavenia v medzivojnovom období očarili nielen stredoškóľakov, ale celú spoločnosť. Sú známe prípady, keď kiná premietali aj vo veľmi slabej kvalite, len aby dokázali uspokojiť túžbu všetkých vrstiev spoločnosti po zážitku z „bežiacich obrázkov“. Film sa stal súčasťou života. Riaditeľ Štátneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi sa v jednom z príhovorov vyjadril takto: „Ak by sme dejiny ústavu mali zachytené filmom, prešiel by nám dnes pred očami celý kaleidoskop udalostí, vecí a osôb, ktoré sú dnes už zabudnuté.“¹⁰¹

Ako vidno, nové médium si našlo cestu do školského prostredia. S nástupom filmu prišla i jeho cenzúra a selekcia filmov na tie, ktoré sú vhodné a ktoré naopak nevhodné pre mládež. Stredoškóľskej mládeži boli určené tie, ktoré po posúdení odbornej komisie získali označenie – pre mládež vhodné. Snaha o korekciu obsahu však neznamenal stagnáciu či úpadok v produkcii filmov určených pre mládež.

Novú formu sprostredkovania poznatkov na mnohých školách privítali. Napríklad 12. apríla 1930 bol žiačkam Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach premietaný Plickov národopisný film *Po horách – po dolách*. Vedenie školy vnímalo návštevu vhodných filmových predstavení ako jednu z foriem starostlivosti o žiactvo popri vyučovaní a školských slávnostiach.¹⁰² Podobný názor mali aj pedagógovia Štátnej obchodnej školy v Kežmarku.¹⁰³ Niektorí riaditelia považovali prínos filmu vo vyučovacom procese za taký

⁹⁸ŠA LE, pob. Poprad, Pätnásta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku na školský rok 1933/34, s. 6.

⁹⁹ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, I. ŠGP, š. 41, Desiata výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1928/1929, s. 17.

¹⁰⁰ TAJTÁK, L. (eds) *Dejiny Rožňavy...*, s. 472.

¹⁰¹ ŠA LE, pob. Levoča, Jedenásta výročná správa Štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/33, s. 3.

¹⁰² Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/30, s. 18.

¹⁰³ ŠA LE, pob. Poprad, Šiesta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1924/25, s. 6.

významný, že na ústavy zakúpili vlastné premietacie zariadenia. K takému kroku pristúpili na Štátnom gymnáziu v Levoči, kde zakúpili prístroj Scolar, ktorý dokázal premietat' 16 mm filmy. V školskom roku 1937/38 poslúžil na premietanie týchto snímok: *Jednoduché stroje*, *Chemické účinky elektrického prúdu*, *Uhlie*, *Javorina*, *Posledné leto s T. G. Masarykom*, *Pohreb p. prezidenta*, *Žurnál č.4*.¹⁰⁴

Prevádzka školských premietacích zariadení – kinematografov bola finančne náročná, a tak sme svedkami, že na niektorých školách z úsporných dôvodov sa filmy nepremietali.¹⁰⁵ Na iných bol zase tento prístroj využívaný pravidelne na premietanie prírodopisných, zemepisných, historických a odborných filmov. Dokonca táto činnosť bola označená ako filmové prednášky. Na premonštrátskom gymnáziu v Košiciach výber filmov mali na starosti profesori a ich premietanie prebiehalo mimo vyučovania každé dva týždne.¹⁰⁶

O popularite filmových predstavení svedčí skutočnosť, že v školskom roku 1937/38 študenti Šafárikovho gymnázia v Prešove navštívili kino-predstavenie *Lovecký film* v počte 400 žiakov a *Baboon* v počte 300 žiakov.¹⁰⁷

Rozhlas

Popri kine sa do popredia postupne dostávalo aj ďalšie elektronické médium – rozhlas. V roku 1918 bol rozhlas neznámym médiom, nielen v zanikajúcom Rakúsko-Uhorsku, ale aj inde vo svete. O pár rokov neskôr, konkrétne v roku 1923, vznikla v Prahe rozhlasová organizácia *Radiojournal*. Neskôr sa majoritným akcionárom spoločnosti stal štát prostredníctvom spoločnosti *Československá pošta*.¹⁰⁸

Na šírenie signálu bolo potrebné stavať vysielače. Prvé zariadenia boli na Slovensku inštalované v Bratislave a v Košiciach. Už v prvých rokoch pôsobenia štátneho rozhlasu sa jeho vedúci predstavitelia zamýšľali nad jeho obsahovým zameraním. Jedna z koncepcií prezentovala nový masovokomunikačný prostriedok ako kultúrno-umelecký element, v ktorom mala dominovať vážna hudba. Tento koncept publikum neprijalo a rozhlas sa postupne stával sprostredkovateľom zábavy.

Školy videli prínos v používaní rozhlasu a snažili sa ním vybaviť všetky triedy a spoločné priestory. V školskom roku 1937/38 k takému kroku pristúpili aj na Gymnáziu Vavra Šrobára v Levoči, a to inštaláciou ampliónov do desiatich tried, kresliarne, auly a hudobnej siene. Prostredníctvom rozhlasu tak škola vysielať svoje správy, domáce besiedky a rozhlasové relácie určené mládeži. Význam rozhlasu rástol aj vďaka košickému priekopníkovi Emilovi Ruskovi, ktorý sa zaslúžil o rozhlasové vysielať pre školy. Tieto relácie boli pripravované

¹⁰⁴ ŠA LE, pob. Levoča, XX. zpráva Štátneho československého. reálneho gymnázia dr. V. Šrobára v Levoči za školský rok 1937/38, s. 21.

¹⁰⁵ ŠA LE, pob. Poprad, Pätnásta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1933/34, s. 6.

¹⁰⁶ ŠA KE, pob. Košice, f. RČRGP, š. 2, Zápisnica č. 3 z 28. januára 1938, s.2.

¹⁰⁷ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, XIX. výročná zpráva Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1937/38, s. 15.

¹⁰⁸ DRAXLER, Vladimír. Slovenské rozhlasové vysielať v rokoch 1926 – 1938. In ROGULOVA, Jaroslava a kol. *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009, s. 137 – 138.

v súčinnosti so školskou správou.¹⁰⁹ Nové technické zariadenie sa stalo obľúbeným tak medzi žiakmi, ako i profesormi. Záujem potvrdzuje odoberanie časopisu *Rozhlas mladých na škole*, ktorý si objednalo 46 žiakov.¹¹⁰ Prínos rozhlasu videli aj samotní rodičia. Sú známe prípady, kedy rodičovské združenie poskytlo financie na vybavenie školy rádioprijímačom. Takto postupovalo rodičovské združenie pri Štátnom reálnom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi.¹¹¹

V rokoch 1918 – 1939 sa rádiofónna stanica smela používať iba na sprostredkovanie prenosu všeobecného rozhlasu, a to najmä koncertov, správ a prednášok. Bolo zakázané púšťať akékoľvek náhodné vysielanie či zahraničné vysielanie.¹¹² Rádiofónna stanica nebola na školách využívaná iba ako sprostredkovateľ rozhlasového vysielania, ale aj ako vyučovacia pomôcka. Dialo sa tak najmä na hodinách fyziky.¹¹³

Ostatné aktivity

Obľúbenou mimoškolskou aktivitou boli exkurzie do výrobných podnikov a poznávacie výlety. Rozsah týchto aktivít bol na každej škole rôzny a súvisel s angažovanosťou učiteľov – profesorov, ktorí na škole pôsobili. Napríklad, ak v školskom roku 1929/30 bolo vo výročnej správe dievčenského gymnázia v Košiciach uvedených celkovo 18 aktivít spadajúcich do kategórie vychádzky a výlety, tak celkovo 8 činností zabezpečovala samostatne alebo v spolupráci s iným kolegom prof. Elena Filčáková. Spomínaná profesorka pritom nevyučovala telesnú výchovu, ale najmä matematiku, fyziku a chémiu.¹¹⁴ Exkurzie boli dvojakého charakteru, a to návšteva mestských fabriek, alebo poznávací výlet do vzdialenejších miest.

V prvom prípade, najmä v menších mestách so slabým zastúpením priemyslu, nebolo veľa možností, a tak študenti opakovane navštevovali tú istú továreň. Dobrým príkladom je Štátna obchodná škola v Kežmarku. Študenti pravidelne navštevovali dve fabriky. V Matejovciach továreň p. Scholza, ktorá vyrábala železné nástroje a továreň v Spišskej Belej.¹¹⁵ Veľkej obľube sa tešili pivovary. Mestský pivovar navštívili dňa 30. mája 1930 žiačky Štátneho gymnázia v Košiciach. Podobne tak aj študenti Štátneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi. Počas návštevy podnikov učitelia žiakom názorne priblížili význam chémie v procese výroby piva.¹¹⁶

¹⁰⁹ DRAXLER, V. *Slovenské rozhlasové vysielanie...*, s. 143.

¹¹⁰ ŠA LE, pob. Levoča, XX. výročná zpráva Štátneho československého reálneho gymnázia dr. V. Šrobára v Levoči za školský rok 1937/38, s. 21.

¹¹¹ ŠA LE, pob. Levoča, Jedenásta výročná správa Štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/33, s. 5-11.

¹¹² ŠA KE, pob. Košice, f. RČRGP, š. 1., Koncesia na sriadenie udržovanie a prevozovanie prijímacej radiofonnej stanice.

¹¹³ ŠA KE, pob. Košice, f. RČRGP, š. 1., List riaditeľstva pôšt a telegrafov riaditeľstvu gymnázia, č.j. 61.136/VI – 36.

¹¹⁴ Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/30, s. 18. - 19.

¹¹⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 6.

¹¹⁶ ŠA LE, pob. Levoča, VII. výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1929/30. s. 11.

Pomerne bežné boli exkurzie do vzdialených miest. Napríklad študenti Šafárikovho gymnázia v Prešove počas školského roku 1920/21 navštívili spolu s pedagógmi tieto mestá: Prahu, Plzeň, Bardejov a Zborov.¹¹⁷ Veľkej obľube sa tešilo najmä hlavné mesto Praha. Výlety do hlavného mesta boli vždy veľmi populárne. Ich program bol pestrý a plný rozmanitých aktivít. Žiaci obchodnej školy poznávací zájazd absolvovali 23. – 30. mája 1920. V rámci exkurzie absolvovali výlet parníkom do malej Chuchle, pozreli si Staromestské námestie, Husov pomník, Týnsky kostol, staromestskú radnicu, Zemské múzeum, Hradčany, Chrám sv. Víta, Národné zhromaždenie a taktiež pomník K. H. Máchu. Navštívili divadelné predstavenie *Naši furianti* vo Vinohradskom mestskom divadle, *Predanú nevestu* v Národnom divadle. Vypočuli si prednášku Bohdana Pavlú, bývalého splnomocnenca Československej republiky, s názvom *O našom vojsku na Sibíri*. Súčasťou výletu boli exkurzie vo výrobných podnikoch. Za všetky uvádzame tlačiareň „Národnej politiky“ a „Národných Listov“. Ďalej mali možnosť pozrieť si Živnostenskú banku, Plodinovú burzu, Električný podnik hl. mesta Praha a Ringhofferové závody.

Súčasťou exkurzie boli prehliadky múzeí, galérií a Strahovského zámku s knižnicou.¹¹⁸ Časť nákladov tejto exkurzie pokryla škola z darov mesta Kežmarok (500 Kčs.), súkromnou zbierkou (620 Kčs) a darom riaditeľstva školy bola zbierka navýšená na 1500 Kčs.¹¹⁹

Riaditeľstvo Štátnej obchodnej školy v Kežmarku považovalo za veľmi dôležité a prospešné, aby žiaci „poznali obchodný ruch a stav priemyslu“, preto 5. – 11. mája 1925 opätovne umožnilo študentom navštíviť hlavné mesto. Na exkurzii sa zúčastnilo spolu 66 študentov. V rámci poznávacieho výletu navštívili tieto podniky: mlyny a továreň na chlieb F. Odkolek vo Vysočanoch, Obchodný dom J.V. Rott, Plynáreň v Holešoviciach, továreň na margarín Sana v Hloubětine, Parfumeriu F. Procházku v Holešoviciach, závod na výrobu mydla a sviečok Saponiu v Neratoviciach a Akciový pivovar na Smíchově.¹²⁰

Študenti mali možnosť navštíviť Prahu i prostredníctvom spolkov. Ústredný spolok československých profesorov usporiadal pre študentov košických škôl zájazd do Prahy, ktorý sa uskutočnil 26. – 29. septembra 1929. Túto možnosť využilo niekoľko žiačok dievčenského gymnázia v Košiciach.¹²¹ V súvislosti s košickými strednými školami je vhodné spomenúť aj účasť 15 žiačok dievčenského gymnázia na kongrese Všeslovanského stredoškolského študentstva v Belehrade v júni 1930.¹²²

Aj zo strany samotného ministerstva je badať snahu o podporu mimoškolskej činnosti ako súčasť tzv. činnej školy. Jednou z tých aktivít bolo zriaďovanie školských záhrad. Prostredníctvom tejto aktivity sa mal rozvíjať záujem a cit žiakov v oblasti porozumenia

¹¹⁷ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, II. výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1920 - 21, s. 5.

¹¹⁸ ŠA LE, pob. Poprad, Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 7.

¹¹⁹ ŠA LE, pob. Poprad, Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 8.

¹²⁰ ŠA LE, pob. Poprad, Šiesta výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku na školský rok 1924/25, s. 5.

¹²¹ Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/30, s. 18.

¹²² Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/30, s. 19.

fungovania zákonitosti v prírode a mali sa taktiež osvojiť základné techniky pestovania a ošetrovania okrasných a ovocných drevín.¹²³

Počas výskumu sme zistili zaujímavý fakt, že v zachovaných archívnych materiáloch pochádzajúcich z činnosti stredných škôl (kroniky, zápisy z porad, výročné správy) sa takmer vôbec nespomínajú **výtvarné** či **grafické krúžky**. Na druhej strane sme svedkami, že mnohé výročné správy obsahujú študentské výtvarné diela alebo fotografie rezbárskych prác. Za všetky možno spomenúť rezbárske práce Bartolomeja Palčáka a Jozefa Klačeka¹²⁴. Pritom samotné výročné správy škôl ponúkali priestor na preukázanie tejto zručnosti študentov.

Sú známe prípady činnosti študentov vo **fotografickom krúžku**. Takýto krúžok bol na Šrobárovom gymnáziu v Levoči. Jeho činnosť podporovalo rodičovské združenie, ktoré prispelo na zriadenie tmavej komory vybavenej všetkými potrebnými prístrojmi a zariadeniami. Súčasťou vybavenia bol zväčšovací prístroj „Multifax –special“. Členmi krúžku boli žiaci 4. – 6. ročníka, ktorí za účelom získania praktických skúseností podnikali vychádzky do blízkeho a vzdialenejšieho okolia. Fotografie potom uverejnili na školskej výstave.¹²⁵

Spolky a telovýchovné organizácie pôsobiace na školách

Mnohé aktivity sa na školách rozvíjali v spolupráci s telovýchovnými a záujmovými organizáciami. V oblasti športových aktivít sa výrazne angažovali záujmové organizácie ako telovýchovná jednota Sokol, Skauti, Klub Československých turistov a pod. Tieto organizácie mali na školách svoje vlastné oddiely, družstvá, či iné patričné organizačné jednotky.

Telovýchovná jednota Sokol, spolu s organizáciou Orol, patrila medzi najvýznamnejšie telovýchovné spolky na stredných školách na východnom Slovensku v medzivojnovom období. Ich činnosť bola pestrá, podieľala sa na organizovaní nielen športových podujatí, ale aj kultúrnych akcií. Rozsah a zameranie činnosti boli ovplyvnené jej členskou základňou. Tento jav potvrdzujú aktivity, ktoré boli vyvíjané v TJ Sokol v Spišskej Novej Vsi a v Levoči. Kým v prvom prípade súčasťou spolku bolo ochotnícke divadlo a bábkové divadlo, tak levočský oddiel sa dostal do povedomia najmä prostredníctvom cvičenia na verejnosti.¹²⁶ Jeho pobočky pôsobili na stredných školách a u žiakov boli dosť populárne. Napríklad z celkového počtu 293 žiakov Šafárikovho československého reálneho gymnázia v Prešove bolo 64 členov sokolského dorastu, teda 21%. V správe je uvedené: „Záujem o telesnú výchovu by bol veľmi značný, keď by nebolo slepej straníckosti a neodôvodnenej

¹²³ Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA Bratislava), f. Referát MŠaNO v BA, š. 2, Obežník č. 135/1921.

¹²⁴ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, Desiatá výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1928/29, s. 24.

¹²⁵ ŠA LE, pob. Levoča, XX. správa Štátneho československého reálneho gymnázia dr. V. Šrobára v Levoči za školský rok 1937/38, s. 21.

¹²⁶ ZMÁTLO, P. *Kultúrny a spoločenský život na Spiši...*, s. 105-106.

predpojatosti žiakov.“¹²⁷ V správe nie sú uvedené konkrétne dôvody, ktoré ovplyvňovali žiakov pri ich rozhodovaní sa. Jedným z aspektov mohla byť aj skutočnosť, že mnohé oddiely Sokola zakladali príslušníci českého etnika a spoločnosť ho potom vnímala na etnickom základe. Na politické pozadie organizácie poukázalo aj Prezídium Krajinského úradu v Bratislave, ktoré vo svojom stanovisku uviedlo, že zásluhou centralizácie práce a rovnakého postupu všetkých športových organizácií pod dozorom Československej obce sokolskej, ktorá je pod vplyvom generálov československej armády, dochádza k militarizácii organizácie.¹²⁸ Sokolské hnutie bolo výrazne profilované ako antikomunistické a antifašistické. Jednotlivé oddiely mali zákaz prijímať za členov ľudí, ktorí prejavovali svoje sympatie k Hlinkovej slovenskej ľudovej strane.¹²⁹

Dvojaké zameranie činnosti spolkov (športové a kultúrnoosvetové aktivity) sa prejavovalo aj na školách. V rámci sokolského dorastu na Šafárikovom gymnáziu v Prešove boli každú nedeľu organizované vychádzky do blízkeho okolia školy. Členstvo v sokolskej organizácii a dobré výsledky umožňovali študentom zúčastniť sa podujatí organizovaných v iných mestách (17. – 23. jún 1920 Dorastenecké cvičenie v Prahe).¹³⁰ Vari najznámejšou sa organizácia Sokol stala vďaka verejným cvičeniam. Verejným cvičeniam sa venovali študenti Šafárikovho gymnázia v Prešove, ktorí sa ich zúčastnili v Prešove, Sabinove, Bardejove a v Košiciach.¹³¹

Zaujímavosťou je, že v rámci tejto organizácie boli organizované rôzne dejepisné prednášky pre členov. Stalo sa tak v školskom roku 1920/21, keď prof. J. Kojan (Šafárikovo gymnázium v Prešove) mal niekoľko prednášok venovaných najstarším československým dejinám. Podobné aktivity sú známe u prof. F. Prchlíka (riaditeľa Šafárikovho gymnázia v Prešove), ktorý mal príležitostné prednášky o všeslovanskom zjazde 1848, o P. J. Šafárikovi, či iných významných osobnostiach ako K. Havlíček, J. A. Komenský a pod. Prof. R. Vrbovský prednášal aj o hudobnom skladateľovi B. Smetanovi.¹³²

Členstvo v sokolskej organizácii prinášalo zaujímavé možnosti spoznávania miest v rámci republiky. Keďže v rámci nej boli organizované rôzne súťaže, tak napríklad v školskom roku 1920/21 žiaci Šafárikovho gymnázia navštívili súťaže v týchto mestách: Prešov, Sabinov, Bardejov a Košice.¹³³ Podobné turnaje navštevovali nielen chlapčenské družstvá, ale aj dievčenské. Žiačky dievčenského gymnázia v Košiciach sa 23. mája 1930 zúčastnili na

¹²⁷ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, Prvá výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. brezna 1919 do konca školského roku 1919/20, s. 3.

¹²⁸ KOLLÁROVÁ, Z. – JANČEKOVÁ, M. *500 rokov športu kežmarského*, s. 50.

¹²⁹ KOLLÁROVÁ, Z. – JANČEKOVÁ, M. *500 rokov športu kežmarského*, s. 85.

¹³⁰ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, Prvá výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. brezna 1919 do konca školského roku 1919/20, s. 3.

¹³¹ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, II. výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1920 - 21, s. 5.

¹³² ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, II. výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1920/21, s. 4.

¹³³ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, II. výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1920/21, s. 5.

Martinských študentských pretekoch a o dva dni neskôr na športových študentských slávnostiach v Prešove.¹³⁴

Rovnako ako školy aj samotné organizácie mali problémy s nedostatkom telocviční. V niektorých mestách, napríklad v Žiline, Sokol vlastnil vlastnú budovu – tzv. Sokolovňu. V mestách na východnom Slovensku nie sú nám známe údaje o existencii sokolovní. Na území východného Slovenska si organizácia na svoju činnosť telocvične prenajímala. Napríklad Šafárikovo štátne gymnázium v Prešove prenajalo telocvičňu TJ Sokol a tým znemožnilo existenciu nepovinných hodín telesnej výchovy.¹³⁵

Ako už bolo uvedené, sokolovne slúžili hlavne na športové aktivity, ale usporadúvali sa tam aj iné spoločenské podujatia ako tzv. všesokolské zlety a pod. Slúžili však aj na prijatie študentov z iných sokolských organizácií. Bolo tomu tak aj v prípade študentov Štátnej obchodnej školy v Kežmarku, ktorí sa stretli s členmi Sokola v sokolovni v Prahe (Žitná ulica, Praha II) 28. mája 1920 na sokolskom večierku.¹³⁶

Popri organizácii Sokol sa na východoslovenských školách významne angažovali aj skauti. Skautské hnutie malo dlhšiu tradíciu v Čechách, prvá družina vznikla v roku 1911. Na území Slovenska sa prvý skautský oddiel etabloval 3.6.1913. Vznikom republiky dochádza k vytvoreniu jednotnej organizácie *Zväz junákov, skautov a skautiek Republiky československej*. Na mnohých školách pôsobili aj skautské oddiely. Hnutie bolo populárne na mnohých školách, dievčenské školy nevynímajúc. V roku 1928 na dievčenskom gymnázium v Košiciach sa v hnutí aktívne angažovali profesori Bekerová a Šimko i samotní študenti. Vedúcou skautského oddielu bola študentka Irena Romanová. V rámci oddielu absolvovali študenti časté vychádzky do blízkeho okolia.¹³⁷ Skautské hnutie bolo obľúbené aj na Šafárikovom gymnázium v Prešove, kde sa tešilo najväčšej obľube spomedzi všetkých telovýchovných spolkov.¹³⁸ Skauti a skautské hnutie svoju činnosť prezentovalo najmä cez táborové a turistické aktivity. Ich práca s mládežou prebiehala tak cez školský rok, ako aj v čase prázdnin. Pokiaľ sa na školách vyučovalo, pripravovali najmä jedno až dvojdnové turistické výlety. Počas prázdnin organizovali časovo dlhšie podujatia spojené s táborením. Niekedy i mimo Československa.¹³⁹ Študenti – skauti spišskonovoveského štátneho gymnázia boli nápomocní pri značkovaní turistických trás v Slovenskom raji a zúčastnili sa aj kurzu záchranej služby v Tatrách.¹⁴⁰

Na školách pôsobili tiež oddiely Slovenských katolíckych skautov. Prvý katolícky oddiel na Slovensku bol založený v roku 1922. Následne pribúdali ďalšie a v roku 1928 dochádza

¹³⁴ Desiata výročná správa dievčenského štátneho reálneho gymnázia v Košiciach 1929/30, s. 18.

¹³⁵ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, X. výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1927/28, s. 30.

¹³⁶ ŠA LE, pob. Poprad, Prvá výročná správa Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1919/20, s. 7.

¹³⁷ Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/30, s. 19.

¹³⁸ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, X. výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1927/28, s. 22.

¹³⁹ ŠA LE, pob. Levoča, Jedenásta výročná správa československého štátneho reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/33, s. 21.

¹⁴⁰ ŠA LE, pob. Levoča, VIII. výročná zpráva československého štátneho reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1929/30, s. 9.

k vzniku Ústredia slovenských katolíckych skautov. Slovenskí katolícki skauti pôsobili na Rádovom československom reálnom gymnáziu premonštrátov v Košiciach. Jednou z ich aktivít bolo usporiadanie divadelných predstavení. Počas školského roku 1937/38 študentom predviedli hry: Kristus víťazí (10. október), Kráľ Svätopluk (4. december). Okrem toho katolícki skauti zorganizovali na škole výstavu katolíckej tlače.¹⁴¹

Významnú úlohu pri organizovaní kultúrno-spoločenských aktivít zohrala aj **Matica slovenská**. Pripravovala široké spektrum podujatí. V Prešove, počas školského roku 1937/38, pripravila Bernolákov večierok (2. október 1937), večer štylizovaných tancov (20. november 1937), Rázusov večierok (14. december 1937), Hudobný večierok venovaný Vítězoslavovi Novákovi (17. február 1938), Hudobný večierok venovaný dielam Johana Brahmsa (21. máj 1938) a večierok Jaro v hudbe (18. jún). Uvedené podujatia boli u študentov veľmi obľúbené a navštevované.¹⁴² Mnoho profesorov stredných škôl bolo členmi Matice a niektorí, ako napríklad riaditeľ Rádového gymnázia v Košiciach, aj predsedami regionálnych pobočiek.¹⁴³ Podobne tomu bolo aj v Rožňave. V rokoch 1922 – 1936 boli dvaja predsedovia miestneho odboru: J. Jendrašák a E. Filo. Obaja boli riaditeľmi Štátneho reálneho gymnázia v Rožňave.¹⁴⁴

Na školách aktívne pôsobil aj Dorast Československého Červeného kríža, ktorý bol organizáciou Červeného kríža a špecializoval sa na aktivity a činnosť v prospech mládeže. Na školách bol viditeľný prostredníctvom organizovania rôznych charitatívnych podujatí. V predvianočnom čase v roku 1929 usporiadal Červený kríž spolu so žiačkami dievčenského gymnázia v Košiciach „dobročinný čaj“. Výtlačok bol venovaný najchudobnejším deťom ľudovej školy v Ždani.¹⁴⁵ Organizácia sa orientovala na prezentáciu činnosti Červeného kríža a pre svojich členov vydávala publikácie ako *Slniečko*, ktoré odoberali žiaci nižších ročníkov. Zprávy Československého Červeného kríža boli určené starším gymnazistom. Záujem o členstvo v organizácii bol veľký. Na štátnom spišskonovoveskom gymnáziu v školskom roku 1932/33 mal dorast Československého Červeného kríža 96 členov, ktorí riadne zaplatili členský príspevok. Organizácia svoju činnosť financovala aj prostredníctvom predaja odznakov či kalendárov. Žiaci mali o tieto propagačné predmety záujem. Vďaka spomínanej činnosti patrilo Červený kríž medzi obľúbené a populárne spolky na stredných školách.¹⁴⁶ Vo viacerých mestách existovali **Mestské osvetové zbory** (strediská). V Košiciach mestský osvetový zbor usporiadal 21. septembra 1937, v deň pohrebu T. G. Masaryka, smútočný pochod mestom, na ktorom sa zúčastnili študenti rádového gymnázia.¹⁴⁷ V meste Levoča v roku 1922 osvetový zbor usporiadal od 13. februára do 6. apríla 1922 cyklus prednášok z literatúry, dejín, zemepisu a národopisu. Prednášková činnosť bola zabezpečená aj vďaka

¹⁴¹ ŠA KE, pob. Košice, f. RČRGP, š. 2, Zápisnica č. II z 15. novembra 1937, s.4.

¹⁴² ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, XIX. Výročná správa Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1937/38, s. 14-15.

¹⁴³ ŠA KE, pob. Košice, f. RČRGP, š. 2, Zápisnica č. 4 z 21. apríla 1938, s.1.

¹⁴⁴ TAJTÁK, L. (eds) *Dejiny Rožňavy...*, s. 175.

¹⁴⁵ Desiata výročná správa Štátneho dievčenského reálneho gymnázia v Košiciach 1929/30, s. 19.

¹⁴⁶ ŠA LE, pob. Levoča, Jedenásta výročná správa Štátneho československého. reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1932/33, s. 23.

¹⁴⁷ ŠA KE, pob. Košice, f. RČRGP, š. 2, Zápisnica č. II z 15. novembra 1937, s.2.

aktívnej pomoci zo stany Šrobárovho gymnázia.¹⁴⁸ V Kežmarku sa pravidelne aspoň raz mesačne konali divadelné predstavenia pre mládež, ktoré zabezpečoval okresný osvetový zbor spolu s nemeckým súborom Freies lyceum.¹⁴⁹

V menšom rozsahu sa na školách angažovali aj iné organizácie. **Slovenská liga** usporiadala spomienkovú slávnosť venovanú Martinskej deklarácii (29. október 1937).¹⁵⁰ Československá jednota v Prahe usporiadala 26. mája – 1. júna 1922 výlet do Prahy, na ktorom sa zúčastnilo 66 žiakov Šrobárovho gymnázia v Levoči.¹⁵¹ Okrem celoštátnych organizácií sa do mimoškolskej činnosti zapájali miestne či regionálne združenia. Dobrým príkladom je **športový klub Liga** pôsobiaci v Levoči. Jeho cieľom bolo rozvíjať nielen športové nadanie, ale taktiež aj národnú a mravnú výchovu školskej mládeže.¹⁵² Klub pripravil pre študentov kežmarského gymnázia divadelnú veselohru Firma sa nám kazí. Predstavenie si žiaci pozreli 19. novembra 1938.¹⁵³

1938 – 1944

Nové pomery súvisiace s autonómnym postavením Slovenska a neskôr jeho samostatnosť v podobe Slovenskej republiky sa naplno prejavili vo fungovaní a organizácii škôl. Slovenské školstvo v tomto období prechádzalo významnou transformáciou formy a obsahu vzdelávania a výchovy. Zmeny v systéme a spôsobe vyučovania boli výrazným spôsobom ovplyvnené i nemeckým edukačným procesom. Ako príklad možno uviesť predĺženie štúdia na Melioračnej škole v Banskej Bystrici¹⁵⁴ z pôvodných dvoch rokov na štyri. O túto zmenu žiadala samotná škola prostredníctvom svojich absolventov. Žiadosť odôvodnili okrem iného „*príkladom Nemcov, ktorí po obsadení Sudet, rozšírili bývalú dvojročnú školu melioračnú školu v Chebe, na štvorročnú*“.¹⁵⁵ Zmenou trvania štúdia by sa škola dostala na úroveň strednej školy, teda jej absolventi by štúdium ukončili maturitou a mali by prístup na Slovenskú vysokú školu technickú v Bratislave.

Bezprostredne po vyhlásení autonómie bolo zriadené Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny, ktoré vzniklo transformáciou dovtedajšieho Referátu ministerstva školstva a národnej osvety so sídlom v Bratislave. Pôvodné kompetencie

¹⁴⁸ ŠA LE, pob. Levoča, Štvrtá výročná zpráva Československého štátneho reálneho gymnázia dr. Šrobára v Levoči za školský rok 1921/22, s. 4.

¹⁴⁹ ŠA LE, pob. Poprad, Pätnásta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1933/34, s. 6.

¹⁵⁰ ŠA PO, , pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, XIX. výročná zpráva Šafárikovho štátneho československého reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1937/38, s. 14.

¹⁵¹ ŠA LE, pob. Levoča, Štvrtá výročná zpráva Československého štátneho reálne gymnázium dr. Šrobára v Levoči za školský rok 1921/22, s. 4.

¹⁵² ŠA LE, pob. Poprad, Pätnásta výročná zpráva Štátnej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1933/34, s. 4.

¹⁵³ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1937/38, s. 13.

¹⁵⁴ Melioračná škola vznikla v roku 1879 v Košiciach pri kultúrno-merníckom úrade. Jej úlohou bolo vychovávať úradníctvo pre štátne úrady a melioračné družstvá. Takýto typ školy bol potrebný kvôli zintenzívneniu obhospodarovania pôdy a utvárania vodných družstiev od roku 1885, kedy do platnosti vstúpil tzv. vodný zákon.

¹⁵⁵ SNA Bratislava, f. Úrad predsedníctva vlády 1938 – 1945 (ďalej ÚPV), š. 13, Memorandum absolventov št. melioračnej školy na Slovensku pre slávnú vládu Slovenskej republiky.

inštitúcie boli doplnené o právomoc v oblasti vysokých škôl. Vytvorením ministerstva a vznikom samostatného štátu boli prvýkrát vytvorené základné podmienky na uskutočnenie slovenských školských reforiem. Riaditeľ Štátneho gymnázia v Prešove, Alexander Chrappa, nové pomery opísal takto: „*Naša škola bola kedysi sídlom pomadžarčovania slovenského ľudu v Šariši, a potom sídlom školy československej, stala sa v tomto školskom roku (1938/39) sídlom slovenskej školy v Slovenskom štáte. Na budove sa skveje dvojitý kríž, triedy sú ozdobené krížom a obrazom nesmrteľného Andreja Hlinku, symbolmi toho, že od školského roku 1938/39 ponesie sa výchova mládeže v duchu kresťanskom a národnom.*“¹⁵⁶ Takto zadefinovaná výchovno-vzdelávacia doktrína sa začala okamžite uplatňovať.

Prvé kroky ministra školstva Matúša Černáka v oblasti slovakizácie školstva boli namierené proti českým pedagógom. Ich situácia bola vyriešená radikálnym spôsobom, a to formou delimitácie a redislokácie, teda prepustením zo služby a následným odchodom zo Slovenska. V čase od októbra 1938 do októbra 1940 sa odsunu podrobilo 660 českých pedagógov.¹⁵⁷ Súčasťou slovakizačného procesu bola aj celková koncepcia vzdelávania minoritných skupín. Po pričlenení južného Slovenska v zmysle Viedenskej arbitráže¹⁵⁸ došlo k významnému úbytku občanov maďarskej národnosti, a teda aj samotných stredoškolských študentov. Ak Štátne maďarské gymnázium v Bratislave malo v školskom roku 1938/39 721 žiakov, 2. novembra 1938 už iba 338 žiakov.¹⁵⁹ Pokles študentov znamenal redukciu škôl.

Rusínska a ukrajinská národnostná menšina boli zo strany vlády vnímané s nedôverou. A to najmä cez snahu Maďarska pripojiť oblasti obývané Rusínmi k Maďarsku. Menšina mala taktiež zastúpenie v sneme v osobe Antona Šimka a Michala Boňka. Stretávame sa aj so snahou „prisvojiť si“ rusínsko-ukrajinské etnikum. V Šarišsko-zemplínskej župe sa objavila myšlienka, že rusínsko-ukrajinské obyvateľstvo má slovenský pôvod. S ohľadom na takto podanú tézu, bol vyvíjaný veľký tlak na obmedzenie kapacity rusínskeho školstva. Do viacerých ľudových škôl bola zavedená slovenčina.¹⁶⁰

Osobitným prípadom v oblasti organizácie školstva bolo postavenie Židov a ich škôl. Židovská obec patrila k zriaďovateľom najmä ľudových škôl. V zmysle platnej legislatívy jej boli spočiatku obmedzené a neskôr aj odobrané mnohé základné ľudské práva a slobody. Jednou z prvých právnych noriem upravujúcich postavenie Židov bolo vládne nariadenie č. 63/1939 Sl. z. o vymedzení pojmu žida a usmernení počtu židov v niektorých slobodných povolaniach. Princípy uvedeného nariadenia boli zapracované do obežníka č. 47/1940 o vylúčení Židov za všetkých škôl a učebných ústavov, ktorý zakázal akúkoľvek formu

¹⁵⁶ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, Prvá (dvadsiata) výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Prešove, s. 3.

¹⁵⁷ KÁZMEROVA, Ľubica. Školstvo na Slovensku a politický systém jednej strany. In *Česko-Slovenská historická ročenka*, 2010, s. 154-156.

¹⁵⁸ Prvá Viedenská arbitráž bola vyhlásená 2. novembra 1938.

¹⁵⁹ KÁZMEROVÁ Ľ. *Riadiace orgány školstva na Slovensku...*, s. 31.

¹⁶⁰ LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny V, 1938 – 1945*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2012, s. 188.

vzdelávania Židov okrem ľudových škôl. Súčasne im bolo odobrané právo zriaďovať židovské školy.¹⁶¹

Najpriaznivejšie podmienky na rozvoj vzdelávania získala nemecká menšina, ktorá požívala kultúrnu autonómiu reprezentovanú Štátnym sekretariátom pre veci nemeckej národnej skupiny, ktorý bol vedený Franzom Karmasinom. Nadštandardné postavenie etnika bolo zohľadnené na ministerstve školstva (MŠaNO), kde pôsobilo samostatné nemecké oddelenie. Výsledkom bol nárast nemeckých škôl. Dokiaľ v roku 1938 bolo na Slovensku 128 nemeckých škôl, tak v roku 1941 ich počet vzrástol na 175 a v roku 1943 až na 185, z toho štyri boli stredné.¹⁶²

Reforma školstva vychádzajúca z ideovej koncepcie vzdelávania vládnucej HSL'S sa začala realizovať na úrovni stredných škôl, a to najmä z dôvodu ich menšieho počtu v porovnaní s ľudovými školami, a taktiež aj s ohľadom na skoršie zapojenie sa absolventov do pracovného pomeru. Cieľom „nových“ stredných škôl bolo vychovávať mládež na podklade náboženskom, aby sa zaradila k mravným a verným občanom Slovenského štátu. Jedným z nástrojov, podporujúcich zdravý vývoj mládeže, bol zákaz koedukácie – spoločného vzdelávania chlapcov a dievčat v jednej triede resp. v spoločnej škole. Dievčatá sa museli vzdelávať v separátnych školách. Vzhľadom na nedostatok školských budov bolo stanovené prechodné obdobie, ktoré trvalo až do školského roku 1945/46. V tejto dobe bolo možné na gymnáziách vytvoriť čisto dievčenské triedy, ale museli byť umiestnené v oddelenej časti budovy. Nové mocensko-politické zmeny boli do praxe implikované prijatím rámcového zákona o stredných školách – vládne nariadenie č. 168/1939 Sl. z. o organizácii a správe strednej školy, zo dňa 11. júla 1939. Štátne zásahy prebiehali už skôr a týkali sa najmä personálnych zmien na vedúcich pozíciách. Na mnohých ústavoch dochádza k dosadzovaniu riaditeľov škôl, ktorých presvedčenie bolo v súlade s požiadavkami vlády. Výmena správcu sa udiala aj na Štátnom gymnáziu v Kežmarku. Dňa 23. novembra 1938 bol do funkcie vymenovaný Karol Rečičár, ktorý okamžite nariadil nainštalovať obrazy Andreja Hlinku, ako osoby najviac sa podieľajúcej na slovenskej samostatnosti, vo všetkých miestnostiach a učebniach.¹⁶³

Neboli to iba obrazy, ktoré poukazovali na zmenu v spoločensko-politických pomeroch. Žiaci, profesori a celá slovenská societa bola v uvedenom období konfrontovaná s celosvetovým vojnovým konfliktom. Táto skutočnosť sa najviac prejavila na priebehu vyučovania, ktoré bolo nezriedka prerušené z vojenských dôvodov. Tak tomu bolo počas mobilizácie v septembri 1938, kedy boli školské budovy použité pre armádne potreby, a to od 24 septembra do 2. októbra 1938. Zabratie časti územia Maďarskom malo za následok, že mnoho úradov z Košíc bolo umiestnených v iných mestách východného Slovenska. Ich dočasným sídlom sa stali školské budovy, čím dochádzalo k prerušeniu vyučovania alebo k zavedeniu striedavej výučby. Takýto prípad nastal na levočskom štátnom gymnáziu, kde

¹⁶¹ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 38, Obežník č. 47/1940 Vylúčenie židov zo všetkých škôl a učebných ústavov, okrem škôl ľudových a zákaz ich súkromného vyučovania.

¹⁶² LETZ, R. *Slovenské dejiny V...*, s. 186.

¹⁶³ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1938/39, s. 7.

od 7. do 22. novembra 1938 časť jeho priestorov zabrali úrady evakuované z Košíc. V uvedenom čase došlo k zavedeniu striedavého vyučovania.¹⁶⁴ Na školách sa nevyučovalo ani v čase bezprostrednej vojenskej hrozby, akým bolo bombardovanie územia, prechod frontu, či boje sprevádzajúce Slovenské národné povstanie. Prejavovali sa nielen odchodom profesorov na front, či pobytom armády na školách v čase mobilizácie, ale aj prerušovaním vyučovania počas bombardovania. S krutosťou vojny boli konfrontovaní taktiež samotní žiaci. Súčasťou ich života sa stali verejné rozlúčky s padlými vojakmi alebo civilnými obeťami. Napríklad 27. marca 1939 sa na pohrebe obetí po bombardovaní Spišskej Novej Vsi zúčastnili i žiaci Štátneho gymnázia v Kežmarku a v nasledujúcich rokoch si pravidelne minútu ticha pripomínali ich pamiatku.¹⁶⁵

Prítomnosť vojny sa neprejavovala iba prostredníctvom priamych bojov, ale aj vo forme „roztrateného streliva“, ktoré bolo výsledkom mobilizácie z roku 1938 a bojov počas roku 1939. Takto ponechané strelivo a trhaviny zapríčinili veľké množstvo nehôd najmä medzi deťmi. K nehodám dochádzalo aj napriek masívnej informačnej kampani, aby akýkoľvek nález vojenského streliva bol hlásený, respektíve odovzdaný žandárskym staniciam.¹⁶⁶

Významné podujatia

Školy sa výrazne zaujímali o vnútropolitické udalosti, a to spôsobom, ktorý v medzivojnovom období nebol bežný. Kým v uplynulej dobe si študenti pripomínali najmä historické dejinné udalosti, ktorých neboli svedkami, až na výnimky, ako napríklad úmrtie T. G. Masaryka, tak od októbra 1938, s ohľadom na požiadavky vlády, museli školy verejne preukázať pronárodný postoj a oboznámiť študentov s aktuálnym dianím. Študentom tak boli bezprostredne sprostredkované kľúčové udalosti s náležitým poučením. Dva dni po prijatí Žilinskej dohody¹⁶⁷ sa konalo na levočskom gymnáziu školské zhromaždenie, na ktorom boli žiaci oboznámení s významom dokumentu. 16. októbra sa pri tejto príležitosti zúčastnili na mestskej manifestácii. Žiaci boli informovaní o prvom zasadnutí Slovenského snemu.¹⁶⁸ V Prešove, 16. októbra 1938, mali študenti možnosť vidieť prvú slovenskú vládu pri príležitosti jej návštevy mesta.¹⁶⁹ Študenti sa zapájali do národných manifestácií, stalo sa tak 25. októbra 1938 a 21. mája 1939. Súčasťou druhej manifestácie bolo odhalenie pomníka M. R. Štefánika v Spišskej Belej.¹⁷⁰ Národné manifestácie sa konali vo všetkých mestách v rôznych termínoch. Študenti netvorili iba publikum, ale na niektorých

¹⁶⁴ ŠA LE, pob. Levoča, I. správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 12.

¹⁶⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1939/40, s. 7.

¹⁶⁶ SNA Bratislava, f. ÚPV, š. 32, Nehody výbuchom vojenského streliva, č.j. 4840/1940.

¹⁶⁷ Žilinská dohoda bola podpísaná 6. októbra 1938.

¹⁶⁸ ŠA LE, pob. Levoča, I. správa štátneho Slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 12.

¹⁶⁹ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 4, Prvá (dvadsať) výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Prešove, s. 11.

¹⁷⁰ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1938/39, s. 7 - 10.

manifestáciách aktívne vystupovali. Napríklad 16. októbra v Levoči báseň predniesol študent štátneho gymnázia. Na tomto podujatí vystúpil aj minister Matúš Černák a poslanec Karol Sidor.¹⁷¹

Najväčšia pozornosť bola venovaná vyhláseniu samostatného štátu. Priebeh 14. marca 1939 z pohľadu školy nám ponúka výročná správa štátneho gymnázia v Prešove: „*Radostnú historickú udalosť – vyhlásenie samostatného Slovenského štátu, oznámili sme popoludňajším triedam ešte 14. marca po obede, ostatným triedam 15. marca. Radujte sa všetci, oznamovali sme v obežníku, lebo sme svedkami tejto veľkej historickej udalosti a vzdávajte chválu dobrotivému Bohu, že po toľkom utrpení milostivo shliadol na slovenský národ.*“¹⁷²

Pokiaľ v medzivojnovom období sa na slovenských školách výraznejšie prezentovali české osobnosti než slovenské, tak po 14. marci 1939 nastáva zmena aj v tejto oblasti. V nasledujúcich rokoch sa na školách a verejnosti vôbec pripomínali udalosti a osobnosti podporujúce existenciu samostatného Slovenska. Do vymedzeného okruhu možno zaradiť tieto dni: 6. október – vyhlásenie autonómie / Žilinská dohoda, 13. október – narodenie Jozefa Tisa, 26. október – voľba prvého prezidenta, 30. október – Martinská deklarácia, 14. marec – Deň vzniku Slovenskej republiky, 20. apríl – narodeniny Adolfa Hitlera, 4. máj – úmrtie M. R. Štefánika. Prehľad aktivít je uvedený v prílohe č. 3.

Osobitná pozornosť bola venovaná Andrejovi Hlinkovi, ktorý sa oslavoval ako *najväčší Slováč* a ten, ktorý sa najviac zaslúžil o slovenskú štátnosť.¹⁷³ V školských dokumentoch nachádzame aj iné prívlastky poukazujúce na Hlinkovú osobnosť, napríklad duchovný Vodca slovenského národa.¹⁷⁴ V súvislosti s osobnosťou Andreja Hlinku je nutné konštatovať, že aj on bol absolventom levočského gymnázia, čo bolo patrične zdôraznené vo výročnej správe v školskom roku 1938/39 v článku *Andrej Hlinka na Levočskom gymnáziu (1881/2 a 1882/3)*.¹⁷⁵

Z prehľadu aktivít jednotlivých škôl vidno, že sa na stredných školách na Slovensku oslavovalo výročie narodenia Adolfa Hitlera – ochrancu Slovenského štátu. Počas existencie Slovenskej republiky sa tento sviatok oslavoval pravidelne na všetkých stredných školách.¹⁷⁶ Pripomínanie si výročia narodenia prebiehalo poväčšine na školských

¹⁷¹ ŠA LE, pob. Levoča, I. správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 3.

¹⁷² ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 4, Prvá (dvadsať) Výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Prešove, s. 13.

¹⁷³ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1938/39, s. 7.

¹⁷⁴ ŠA LE, pob. Levoča, I. zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 3.

¹⁷⁵ ŠA LE, pob. Levoča, I. Zpráva štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 3.

¹⁷⁶ ŠA LE, pob. Levoča, XXIV. Zpráva štátneho Slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/42, s. 6.

akadémiách. V prvých rokoch republiky sa oslavy konali aj v meste. Išlo napríklad o lampiónový sprievod mestom, ako tomu bolo 20. apríla 1939 v Prešove.¹⁷⁷

V súvislosti s osobnosťami, ktoré stelesňovali Slovenskú republiku v rokoch 1938 – 1945 a stredoškolským prostredím je potrebné zmieniť aj skutočnosť, že práve ich portréty či busty slúžili odporcom vtedajšieho zriadenia na vyjadrenie nesúhlasu a odporu. Na gymnáziu v Nových Zámkoch v decembri 1941 bola zneuctená busta A. Hlinku a v januári 1942 aj busta J. Tisa, a to tak, že boli hlavou dolu vložené do záchodovej misy. Zodpovednosť za druhý čin bola vyodená voči profesorovi náboženstva Dr. Ferdinandovi Záležakovi, a to v podobe transportu do koncentračného tábora.¹⁷⁸

Množina osôb a udalostí, ktoré si študenti pripomínali, bola pomerne veľká. Ilustruje to prehľad aktivít na gymnáziu v Spišskej Novej Vsi v rokoch 1939 – 1943.

Tabuľka č. 3

Prehľad aktivít na gymnáziu v Spišskej Novej Vsi v rokoch 1939 – 1943¹⁷⁹

Osoba/udalosť	udalosť	dátum	Osoba/udalosť	udalosť	dátum
Elena Maróthy Šoltésová	Smútočná rozlúčka	25. 2. 1939	Pavol Országh Hviezdoslav	20. výročie smrti	8. 11. 1941
Deň slovenskej rodiny	Sprievod mestom	7. 6. 1942	Deň sporivosti	Prednáška	30. 10. 1942
Týždeň slovenskej tlače	Školská akadémia	29. 1. 1943	Deň slovenskej prírody	Školská akadémia v prírode	22. 6. 1943
100. výročie uzákonenia spisovnej slovenčiny	Školská akadémia	23. 6. 1943	80. výročie Matice Slovenskej	Školská akadémia	29. 10. 1943

Z uvedeného vyplýva, že na škole sa konalo veľké množstvo podujatí, ktoré boli zamerané na podporu výchovy v slovenskom duchu s poukázaním na historický kontext národa prostredníctvom slovenských osobností a inštitúcií.

Tlak na angažovanosť sa študentov a pedagógov vo verejnom živote bol veľký. Jednotu národa bolo potrebné prezentovať rozhodným a jasným spôsobom. V zmysle naliehania ministerstva školstva, že učiteľ má byť príkladom, tak vo výročných správach ako aj v rôznych zápisniciach nachádzame záznam aktivít, ktoré vykonávali členovia profesorského zboru. Medzi najviac frekventované aktivity vyučujúcich patrili členstvá v miestnych organizáciách Matice Slovenskej, okresných organizáciách HSL'S, ale i členstvo

¹⁷⁷ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 4, Prvá (dvadsiata) výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Prešove, s. 13.

¹⁷⁸ ZAVACKÁ, Katarína. Tlač cenzúra a propaganda na Slovensku. In *Československá historická ročenka*, 2007, s. 261 - 262.

¹⁷⁹ Tabuľka je spracovaná na základe výročných správ školy v uvedených rokoch. Výročné správy sú uložené v ŠA LE, pob. Levoča.

v cirkevných samosprávnych inštitúciách. V rámci nich vykonávali pedagógovia najmä prednáškovú činnosť.¹⁸⁰

Záujem ministerstva školstva na rozvíjaní mimoškolských aktivít študentov ostal v platnosti aj v rokoch 1938 – 1945. Z pohľadu zamerania činnosti nedochádza k výraznejším zmenám vo formách a činnostiach, ktorým sa študenti venovali. Markantné zmeny sa udiali v rozsahu štátnych zásahov do jej organizovania. Vládnuci režim sa snažil v čo najväčšej miere kontrolovať všetky formy činnosti občanov.

Hlinkova mládež, samovzdelávacie krúžky a iné organizácie pôsobiace na školách

Rozsah mimoškolských aktivít najvýraznejšie ovplyvnila cenzúra a kontrola obsahu, ako aj snahy o centralizáciu záujmových organizácií pod patronátom HSL'S. Medzi najvýznamnejšie patrí zákon upravujúci predbežnú cenzúru (131/1936 Sb. z. o obrane tlače), ako aj vytvorenie úradu vládneho komisára pre všetky tlačiarenské a vydavateľské podniky a pre všetky periodické časopisy a noviny.¹⁸¹ Spomenuté opatrenia mali zabezpečiť čo najefektívnejšiu kontrolu tlačeného slova a mali napomôcť úspešnému šíreniu štátnej propagandy medzi obyvateľstvom. Z pohľadu cenzúry je nutné spomenúť Ústrednú osvetovú komisiu pri MŠaNO, ktorej činnosť bola zameraná na revíziu kníh. Z knižníc sa mali odstrániť knihy autorov židovského pôvodu a selekcia sa vzťahovala aj na klasikov ruskej literatúry a súdobých ruských spisovateľov. Výber autorov zohľadňoval ich stranícko-politickú príslušnosť. Ľavicovo zmyšľajúci autori inklinujúci k boľševizmu a komunizmu boli zakázaní. Za tzv. pre mládež nevhodné knihy boli označené práce, ktoré sa zaoberali sociálnou nerovnosťou a triednym bojom v medzivojnovom období. Vďaka takto nastaveným kritériám boli na index nevhodných kníh zaradené *Jano a Čenkovej deti* od Fraňa Kráľa, ďalej *Pole neorané* a *Vítazný pád* Petra Jilemnického.¹⁸² Cenzúrou prešli i učebnice, a to najmä tie časti, ktoré sa zaoberali spoločnými dejinami Slovákov a Čechov.¹⁸³

Ideové prispôbenie vzdelávacieho procesu požiadavkám HSL'S zabezpečovalo ministerstvo nielen revíziou kníh v školských a verejných knižniciach, ale aj prostredníctvom iných radikálnych foriem, akými bol zákaz vydávať miestne a krajské študentské školské časopisy. V zmysle obežníka č. 38/1940 Sl. z. došlo k rozdeleniu časopisov na vhodné a nevyhovujúce. Posudzovacím kritériom bolo zodpovedné ideové a pedagogické vedenie. Časopisy bez uvedenej kontroly boli vnímané ako mládeži škodiace, a preto bolo počnúc 1. septembrom 1940 zakázané vydávanie všetkých krajských a miestnych študentských časopisov.¹⁸⁴

¹⁸⁰ ŠA LE, pob. Levoča, XXI výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1942/43, s. 7-8.

¹⁸¹ ZAVACKÁ, Katarína. Tlač cenzúra a propaganda na Slovensku. In *Československá historická ročenka*, 2007, s. 241.

¹⁸² KÁZMEROVÁ, Ľubica. Školstvo na Slovensku a politický systém jednej strany. In *Česko-Slovenská historická ročenka*, 2010, s. 160.

¹⁸³ KÁZMEROVÁ, Ľ. *Školstvo na Slovensku a politický systém...*, s. 161.

¹⁸⁴ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. Štátne gymnázium v Prešove, š. 38, Obežník č. 38/1940/ prez. Zákaz vydávať miestne a krajské študentské časopisy.

Podobné snahy o kontrolu obsahu neboli iba v školstve. Snaha vlády usmerňovať a riadiť vlastnú tvorivú činnosť želaným smerom, budovať národný a náboženský duch národa, bola príznačná a viditeľná i v kultúrnej sfére. Hlavným cieľom tejto koncepcie bola snaha koncentrovať národné kultúrne sily, s cieľom zabezpečiť prežitie malého slovenského národa. Vzhľadom na rozsah a formu zásahov, sa pre dané obdobie ujal pojem „usmernená“ kultúra.¹⁸⁵

Ďalším z nástrojov bolo kreovanie takých záujmových inštitúcií, ktoré by po ideologickej stránke plne akceptovali štátnu doktrínu, a taktiež boli pod štátnou kontrolou. Výsledkom týchto snáh bolo, že Slovenský snem prijal 19. novembra 1940 zákon č. 297 Sb. z. a n. *O slovenských záujmových organizáciách* a v máji 1942 zákon č. 70 *O Slovenskej pracovnej pospolitosti*. V zmysle týchto noriem sa zamestnanci rezortu školstva mali povinne stať členmi Združenia štátnych a verejných zamestnancov.¹⁸⁶

Uvedené skutočnosti mali za následok, že mimoškolská záujmová činnosť bola na stredných školách organizovaná hlavne prostredníctvom Hlinkovej mládeže (HM) a ostatné organizácie sa dostávali do úzadia alebo boli zakázané, či zanikli. Majetok rozpustených organizácií najprv prevzala Hlinková garda a neskôr vo veľkej miere bol daný do užívania Hlinkovej mládeži.¹⁸⁷ V niektorých mestách sa ani týmto spôsobom nepodarilo zabezpečiť dostatok vhodných priestorov pre pôsobenie Hlinkovej mládeže. V roku 1940 nedostatok priestorov na svoju činnosť mal miestny oddiel v Kežmarku. Vládny komisár organizácií prisľúbil miestnosti v tzv. Thökölyho hrade, ale do užívania, vzhľadom na prebiehajúcu rekonštrukciu, boli odovzdané až na jar budúceho roku.¹⁸⁸

Aj napriek snahe štátneho aparátu priblížiť Hlinkovú mládež čo najširšiemu okruhu mládeže, neboli všetci žiaci povinne členmi Hlinkovej mládeže. Na rímskokatolíckom gymnáziu v Levoči bolo členom Hlinkovej mládeže 85% študentov.¹⁸⁹ Ako z uvedeného vyplýva, Hlinkova mládež bola na škole dominantnou organizáciou, ale nie povinnou. V zachovaných dokumentoch sme sa nestretli so zámerom dosiahnuť stopercentné členstvo študentov školy.

Hlinkova mládež

Na strane druhej je zjavné, že aktivity HM boli širokospektrálne, aby dokázali čo najprirodzenejším spôsobom zaujať mladých ľudí. Tí, najmä v prvých rokoch existencie štátu, vnímali najmä pozitíva režimu. Aj tak sa nie vždy podarilo spontánnym spôsobom zabezpečiť vznik oddielov HM na školách. Dobrým príkladom poukazujúcim na okolnosti

¹⁸⁵ JAKSICOVA, Vlasta. „Usmernená“ slovenská kultúra a jej inštitucionálne rámce v 40. rokoch minulého storočia. In KAZMEROVÁ Ľ. *Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku 1918 - 1945*. Bratislava : Historický ústav vo vyd. Prodama, 2012, s. 117.

¹⁸⁶ KÁZMEROVÁ, Ľ. *Školstvo na Slovensku a politický systém...*, s. 159.

¹⁸⁷ MILLA, Michal. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, S.40.

¹⁸⁸ Z činnosti veliteľstiev Hlinkovej gardy. In *Gardista*. 5. január 1941, ročník III, číslo 4, s. 7.

¹⁸⁹ ŠA LE, pob. Levoča, III. výročná zpráva Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1942/43, s. 8.

vzniku konkrétnych oddielov HM na školách je štátne gymnázium v Levoči. V októbri 1938 sa na škole, pod vedením prof. Eugena Urbana, začali organizovať študenti do Slovenského katolíckeho skautingu. Záujem zapojiť sa prejavilo až 126 osôb. Krátko po vzniku sa oddiel zúčastnil na manifestácii, ktorá sa konala 16. októbra 1938 a jej účastníci podporili autonómne postavenie Slovenska. Jeho činnosť nakoniec zanikla v zmysle nariadenia, že mládež bude organizovaná v Hlinkovej mládeži.¹⁹⁰ Za okresného riaditeľa HM bol menovaný už spomínaný E. Urban.¹⁹¹ Nová organizácia sa okamžite po vzniku zapojila do spoločensko-politických aktivít. Počas tzv. Homolovho puču zorganizovala niekoľko demonštrácií, v dôsledku čoho boli niektorí jej členovia zatknutí. Na situáciu podobne zareagovali aj študenti Štátneho gymnázia v Prešove. 10. marca 1939 sa v meste objavili plagáty, ktoré oznamovali tzv. štatárium. Stredoškolská mládež zorganizovala na 11. marca demonštráciu a požadovala vyvesiť slovenskú zástavu na mestskom úrade a takisto požadovala prepustiť uväznených vodcov Hlinkovej gardy. Po vyvesení zástavy mládež zaspievala slovenskú hymnu. Situácia sa zdramatizovala po príchode ozbrojenej vojenskej stráže, ktorá vyzvala zúčastnených, aby sa rozišli. Demonštranti výzvu neuposlúchli, a tak došlo k opakovaným výstrelom do vzduchu, čo pravdepodobne vyhrtilo situáciu, nakoľko výsledkom bolo deväť zranených študentov a dve okoloidúce ženy.¹⁹²

V rámci oddielov HM sa uskutočňovala väčšina voľnočasových aktivít žiakov a študentov. Hlinkova mládež, ako jedna z organizácií slúžiacich na presadzovanie štátnych záujmov a proštátne informovanie, zabezpečovala vydávanie a distribúciu viacerých časopisov pre rôzne vekové kategórie. Najmladším deťom bol venovaný časopis *Vĺča* a starším *Nová mládež* a *Slovenská deva*. Čo sa týka organizácie, tak na čele jednotlivých oddielov stáli vodcovia a vodkyne. Na základe veku sa členovia delili do troch skupín vĺčatá (6 – 10 rokov), orly (10 – 14 rokov) a junáci (14 – 19 rokov). Obdobne sa členili i dievčenské organizácie, a to na víly, tatranky a devy.¹⁹³ Pre nich boli určené časopisy *Stráž* a *Prelom*, ktoré spĺňali úlohu metodických príručiek.¹⁹⁴ Rovnako tak, aby boli budúci vodcovia čo najlepšie pripravení, boli pre nich zriaďované vodcovské školy. Ich súčasťou boli kaplnky slúžiace k usmerneniu a posilneniu absolventov.¹⁹⁵

Čo sa týka foriem pôsobenia HM na stredných školách, tak tá sa prejavovala vo všetkých hlavných študentských záujmových oblastiach, teda aktivitách zameraných na kultúrno-

¹⁹⁰ ŠA LE, pob. Levoča, I. výročná zpráva Štátneho Slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 18.

¹⁹¹ Profesor Urban bol publikačne činný. V apríli 1940 časopis *Stráž* uverejnil jeho príspevok *Príprava haémistov do života*, v ktorom kriticky poukázal na skutočnosť, že mnohí stredoškolskí profesori sú zástancami politického čechoslovakizmu a na každom kroku sabotujú slovenský štát. Podľa Urbanových informácií sa takéhoto správania dopustil mladý profesor na gymnázium v meste L., ktorý žiakom v triede povedal, že všetci Slováci v cudzine sú proti slovenskej vláde a dobrovoľne vstupujú do československých légii, a že sú všetci československého zmýšľania. Podrobnejšie informácie: KÁZMEROVÁ, L. *Školstvo na Slovensku a politický systém...*, s. 158 - 195.

¹⁹² ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, Prvá (dvadsiata) výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Prešove, s. 13.

¹⁹³ SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda 1939 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, s. 92.

¹⁹⁴ KÁZMEROVÁ, L. *Školstvo na Slovensku a politický systém...*, s. 158.

¹⁹⁵ SNA Bratislava, f. ÚPV, š. 11, Vodcovská škola Hlinkovej mládeže, č.j. 5967/44.

spoločenskú, študijno-vzdelávaciu a športovo-pohybovú, neskôr až brannú činnosť. Postupne sa v rámci Hlinkovej mládeže rozvinulo široké spektrum záujmových činností. Napríklad v Spišskej Novej Vsi okresná organizácia zastrešovala činnosť bábkového divadla, ktoré každú nedeľu odohralo jedno predstavenie. Členovia súboru boli študentmi štátneho gymnázia. Ďalší členovia HM sa venovali modelárskemu krúžku a podieľali sa na príprave a organizácii takmer všetkých národno-kultúrnych podujatí v meste.¹⁹⁶ Podobná situácia bola aj na Štátnom gymnázium v Levoči, kde v školskom roku 1941/42 HM v spolupráci s učiteľským zborom usporiadala 24. októbra 1941 literárno-hudobný večierok, z ktorého výťažok bol venovaný na vojnovú zimnú pomoc.¹⁹⁷ Kultúrne odbory pôsobiace v Hlinkovej mládeži sa z roka na rok stávali aktívnejšie a naberali na sile. Svedčí o tom situácia v okresnej organizácii v Levoči, ktorá svoje aktivity delila na vnútorné a vonkajšie. Do okruhu vonkajších aktivít patrili najmä verejné vystúpenia. Základným pilierom bola vnútorná činnosť, ktorá sa delila do dvoch čiat: teoreticko-výchovnej a telovýchovnej.¹⁹⁸ Z tohto delenia vidieť, že vzdelávacia oblasť bola už plne etablovanou zložkou organizácie. Aj napriek bohatým kultúrno-spoločenským aktivitám je možné Hlinkovú mládež považovať za organizáciu, ktorej prvoradou úlohou boli športovo-pohybové až branné aktivity. V čase vojny na Slovensku platilo dávne príslovie, že keď rinčia zbrane, múzy musia mlčať. V podobnom duchu apeloval na dobrú telesnú kondíciu študentov veliteľ Hlinkovej gardy Alexander Mach: „Národ slovenský, národ vojenský! Telovýchova a šport je prvotriednym prostriedkom na zveľadovanie národa a štátu a v tomto smysle, preto šport a celá telesná výchova musí byť taká, ako to vyžaduje najvyšší záujem brannosti národa, teda vedená v duchu Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže.“¹⁹⁹ Za pravdu mu dalo správanie sa členov okresnej organizácie Hlinkovej mládeže v Levoči, keď sa jej 100 členov po vpáde maďarskej armády na Slovensko (Malá vojna) prihlásilo na vojenský výcvik. O tom, že športovo-pohybové aktivity v Hlinkovej mládeži v čase existencie Slovenskej republiky vzhľadom na vojenský konflikt boli prvoradé, poukazuje skutočnosť, že na základe nariadenia 201/1944 Sl. z. zo 6. novembra 1944 bola organizácia HM zaradená do armády.²⁰⁰

Študenti sa kvôli dobrej telesnej kondícii venovali rôznym športom. Žiaci levočského štátneho gymnázia, ktorí boli súčasne i členmi HM, sa aktívne venovali športom ako hádzaná, volejbal, plávanie, pingpong, basketbal, futbal, šerm a ľahká atletika.²⁰¹ Okrem tradičných športov sa na niektorých školách možno stretnúť i s menej tradičnými

¹⁹⁶ ŠA LE, pob. Levoča, XXI výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1942/43, s. 12.

¹⁹⁷ ŠA LE, pob. Levoča, XXIV. správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/42, s. 5.

¹⁹⁸ ŠA LE, pob. Levoča, III. Výročná zpráva Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1942/43, s. 8.

¹⁹⁹ ŠA LE, pob. Levoča, XXIV. Zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/42, s. 9.

²⁰⁰ ZAVACKÁ, K. *Tlač cenzúra a propaganda...*, s. 272.

²⁰¹ ŠA LE, pob. Levoča, XXIV. zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/42, s. 13.

disciplínami ako veslárstvo, šerm, či dokonca motorizmus.²⁰² V školských správach sa omnoho častejšie spomínajú športové turnaje a súťaže na mestskej alebo regionálnej úrovni. Napríklad študenti štátneho levočského gymnázia v školskom roku 1941/42 odohrali turnaj v stolnom tenise s gymnazistami zo Spišskej Novej Vsi. Neskôr, 15. marca 1942, sa zúčastnili na majstrovstvách spišských stredných škôl v stolnom tenise. Na tomto turnaji sa zúčastnili taktiež študenti Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči, Učiteľskej akadémie a Odbornej drevárskej školy zo Spišskej Novej Vsi a Učiteľskej akadémie zo Spišskej Kapituly. Na konci januára levočskí gymnazisti odohrali hokejový zápas s meštianskou školou v Levoči. V uvedenom školskom roku sa odohrali aj ďalšie turnaje ako Župný basketbalový turnaj v Liptovskom Mikuláši, a taktiež aj preteky o prvenstvo v okrese, ktoré sa uskutočnili v Spišskom Podhradí.²⁰³ Snahu o dobrý telesný stav potvrdzujú zdravotné prehliadky žiakov, kde okrem zmerania výšky a hmotnosti im bol skontrolovaný zrak a stav chrupu. Vďaka tejto aktivite boli študentom diagnostikované poškodenia zraku, chrupu alebo iné ochorenia.²⁰⁴

Samovzdelávacie krúžky

V samostatnom štáte ďalej pokračovala činnosť samovzdelávacích krúžkov. Na niektorých školách bola dokonca oveľa intenzívnejšia než v predchádzajúcom období. Takto bolo zhodnotené pôsobenie samovzdelávacieho krúžku J. Francisciho, ktorý mal 120 členov a zorganizoval 9 pracovných a 12 výberových schôdzí. Takáto frekvencia stretnutí bola naozaj neobvyklá, či už v porovnaní s medzivojnovým obdobím, ako aj štandardným počtom stretnutí iných stredoškolských krúžkov. Za nárastom aktivít je možno vidieť skutočnosť, že jeho členovia sa rozhodli „glosovať každú udalosť národného významu“.²⁰⁵ Výbor krúžku v školskom roku bol naozaj aktívny a zorganizoval množstvo aktivít. Za všetky spomenieme literárnu súťaž, ktorá bola venovaná osobe Janka Francisciho. Do súťaže sa mohli zapojiť študenti bez ohľadu na formu literárneho diela, mohla to byť novela, poviedka, fejtón, báseň alebo literárno-estetické pojednávanie. Súťaž bola honorovaná sumou 350 Ks. Významným publikačným výstupom krúžku bola Pamätnica samovzdelávacieho krúžku J. Francisciho vydaná v marci 1942. V publikácii boli uverejnené práce piatich súčasných a niekoľkých bývalých členov krúžku. Aj napriek tomu, že v niekoľkých výročných správach bolo uvedené, že študentské práce nie sú na takej úrovni, aby ich bolo možné posudzovať podľa prísnych pravidiel, samotní pedagógovia považovali túto činnosť za prínosnú najmä z pohľadu rozvoja osobnosti mladých ľudí.²⁰⁶ S týmto

²⁰² ŠA LE, pob. Levoča, XXIV. zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/42, s. 9.

²⁰³ ŠA LE, pob. Levoča, XXIV. zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/42, s. 10-11.

²⁰⁴ ŠA LE, pob. Levoča, I. zpráva Slovenského štátneho reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 11.

²⁰⁵ ŠA LE, pob. Levoča, I. zpráva Slovenského štátneho reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 17.

²⁰⁶ ŠA LE, pob. Levoča, XXIV. zpráva Slovenského štátneho reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/42, s. 11.

názorom možno len súhlasiť, a je potrebné ho doplniť, že literárna činnosť študentov v samovzdelávacích krúžkoch patrila medzi významné nástroje budovania vzťahu mladej generácie k národu či krajine. Túto skutočnosť potvrdzuje samotná existencia kultúrneho odboru v Hlinkovej mládeži. Nápomocné pri rozvíjaní záujmu o literatúru boli čítárne. Jednu z nich zriadil Francisciho krúžok. Čítáreň pravidelne odoberala 11 časopisov a 3 denníky. Bola otvorená raz týždenne a priemerne ju navštevovalo 20 členov.²⁰⁷

Členovia krúžkov sa venovali aj divadlu. Dňa 14. septembra 1941 v mestskom divadle v Levoči vystúpili s hrou J.G. Tajovského: Nový život. S týmto predstavením sa zúčastnili na oblastných divadelných pretekoch, kde obsadili IV. miesto.²⁰⁸ Súťaže ochotníckych divadiel boli v tomto období veľmi populárne. Dokazuje to aj fakt, že v januári 1944 sa konali celoslovenské ochotnícke preteky. Víťazi svoju tvorbu následne prezentovali verejnosti na doskách Národného divadla v Bratislave. Prehľad ocenených súborov je v tabuľke č. 4.

Tabuľka č. 4

Prehľad ocenených ochotníckych súborov ²⁰⁹

Názov súboru	Mesto	Názov hry
Záborský	Prešov	Moliere: Scapinové šibalstvá
Akademici	Liptovský sv. Mikuláš	Dostojevský: Zločin a trest
MoMS	Spišská Nová ves	Gogol: Ženba
Nedožery	Nedožery	Urbánek: Pani richtárka

Francisciho krúžok aktívne spolupracoval s ostatnými spišskými krúžkami, a to formou spoločných schôdzok. Takéto stretnutia boli v školskom roku 1938/39 tri.²¹⁰ Tradícia spoločných stretnutí ostala zachovaná aj v nasledujúcich rokoch. Je známe, že v školskom roku 1942/43 sa uskutočnilo stretnutie samovzdelávacích krúžkov pôsobiacich v spišskom regióne v Levoči.²¹¹ Delegácia Francisciho krúžku sa zúčastnila na stretnutí s ministrom školstva Matúšom Černákom a ministrom bez portfeuille Karolom Sidorom. Výsledkom stretnutia bol pozdrav pre členov krúžku zapísaný v pamätnej knihe.²¹² Spolupráca samovzdelávacích krúžkov bola bežná aj v iných mestách. V Prešove študentský krúžok pri štátnom gymnáziu spolupracoval s ostatnými študentským krúžkami, ktoré boli členmi

²⁰⁷ ŠA LE, pob. Levoča, I. zpráva Slovenského štátneho reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 17.

²⁰⁸ ŠA LE, pob. Levoča, XXIV. zpráva Slovenského štátneho reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/42, s. 11.

²⁰⁹ SNA Bratislava, f. ÚPV, š. 13, č. j. 315/1944 Ochotnícke divadelné krúžky – vystúpenie v Národnom divadle.

²¹⁰ ŠA LE, pob. Levoča, I. Zpráva Slovenského štátneho reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 20.

²¹¹ ŠA LE, pob. Levoča, XXI Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1942/43, s. 10.

²¹² ŠA LE, pob. Levoča, I. Zpráva Slovenského štátneho reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 20.

Sväzu slovenského študentstva. Funkcionári krúžku sa zúčastňovali na pracovných stretnutiach ostatných prešovských krúžkov.²¹³

Súčasťou Francisciho krúžku bol aj **hudobný odbor** s vlastnými nástrojmi. Kúpa nástrojov bola financovaná z prostriedkov rodičovského združenia, ktoré na tento účel v školskom roku 1938/39 vyčlenilo 300 Ks.²¹⁴ Zvláštnosťou bolo, že popri klasickej hudbe sa žiaci venovali aj jazzu. Študentský orchester existoval napríklad na Štátnom reálnom gymnáziu v Kežmarku, ktorý na kultúrnom večierku 17. decembra 1938 v Kežmarku zahral pochod z opery diela B. Smetanu Predaná nevesta, ďalej dielo B. Leopolda Tatra – fantázia na slovenské ľudové melódie.²¹⁵ Novým typom aktivity sa stali **zborové recitácie študentov**.²¹⁶

Niektoré samovzdelávacie krúžky sa rovnako intenzívne venovali športovej činnosti. Príkladom je samovzdelávací krúžok Martina Kukučina pri Štátnom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi, ktorý zastrešoval široké spektrum aktivít. Jeho športový oddiel sa aktívne zapájal do súťaží, najmä v kolektívnych športoch ako bol basketbal, volejbal a futbal. V týchto disciplínach súťažil s ostatnými školami v regióne. V dňoch 29. – 30. mája 1942 krúžok usporiadal IX. Spišské stredoškolské hry.²¹⁷ To, že športové aktivity boli bežnou súčasťou študentských samovzdelávacích krúžkov, potvrdzuje podujatie Športový deň, ktorý uskutočnil krúžok Slovenského reálneho gymnázia v Levoči 14. septembra 1941. Organizátori boli s jeho priebehom veľmi spokojní a ešte viac ich potešila návštevnosť, ktorá prekonalala ich očakávania.²¹⁸

Samovzdelávacie krúžky mali svoju vnútornú štruktúru, ktorá bola viac či menej rozvinutá, v závislosti od jej členskej základne. Samovzdelávací krúžok pri Štátnom gymnáziu v Prešove mal v školskom roku 1938/39 svojho predsedu, podpredsedu, tajomníka, pokladníka, zapisovateľa a dvoch referentov pre kultúru a šport.²¹⁹

Popri Hlinkovej mládeži a samovzdelávacích krúžkoch na školách pôsobili aj iné organizácie, ale v neporovnateľne menšom rozsahu, čo do členskej základne či foriem aktivít. Išlo napríklad o tzv. **Mariánsku družinu**, neskôr premenovanú na Mariánsku kongregáciu. Jej členovia boli chlapci aj dievčatá (školský rok 1938/39) a stretávali sa raz za mesiac na pracovnej schôdzke, kde sa venovali prednesom básní, prednáškovej činnosti.

²¹³ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41 Prvá (dvadsať) výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Prešove, s. 18.

²¹⁴ ŠA LE, pob. Levoča, I. zpráva Slovenského štátneho reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 20.

²¹⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1938/39, s. 7.

²¹⁶ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1938/39, s. 7.

²¹⁷ ŠA LE, pob. Levoča, XXI Výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1942/43, s. 6.

²¹⁸ ŠA LE, pob. Levoča, XXIV. zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/42, s. 11.

²¹⁹ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, Prvá (dvadsať) výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Prešove, s. 18.

Členovia družiny spoločne pristupovali k sviatostiam.²²⁰ Postupne ich činnosť naberala na sile a v školskom roku 1941/42 organizácia už mala 111 členov (94 chlapcov a 17 dievčat). Spolu mali 12 schôdzok, z ktorých boli štyri slávnostné a usporiadané pri príležitostiach: misijnej nedele, sviatku Krista – Kráľa, pred Vianocami a na sviatok Zvestovania Panny Márie. S nárastom členskej základne dochádza k vzniku odborov a to eucharistického, misijného a literárno-zábavného.²²¹

Na školách pôsobil aj **Dorast Slovenského Červeného kríža**, ktorý bol medzi študentmi štátneho levočského gymnázia populárny. Mal až 379 členov, ktorí pravidelne dostávali Noviny Slovenského Červeného kríža, časopisy Slniečko a Naša práca. Pre členov krúžku bola zorganizovaná v školskom roku 1938/39 zubná prehliadka. Činnosť krúžku bola zameraná na oblasť zdravotníctva, svedčia o tom jeho aktivity ako napríklad starostlivosť o školskú lekárničku a zabezpečovanie zdravotníckeho materiálu a pomôcok pre školu.²²² Členovia krúžku museli zaplatiť aj členské. Na Štátnom gymnázium v Prešove to boli 2 Ks. Vzhľadom na veľkú členskú základňu – 778 študentov, spolok dokázal podporovať rôzne podujatia, a to i napriek tomu, že polovica ročných členských príspevkov bola príjmom ústredia, ktoré sídlilo v Turčianskom sv. Martine. Zvyšná časť prostriedkov bola poukázaná na účet spolku vedeného v Roľníckej vzájomnej pokladnici v Prešove. Spolok tam mal uložených 3405,20 Ks.²²³ Aktívny v stredoškolskom prostredí bol i Slovenský Červený kríž. Ten usporiadal 7. decembra 1938 filmové študentské predstavenie, ktorého výtťažok bol určený utečencom zo zabraného územia.²²⁴

Mnohé aktivity pre študentov stredných škôl zabezpečoval **Katolícky kruh**²²⁵, bez rozdielu, či išlo o cirkevnú alebo štátnu školu. Katolícky kruh patril medzi organizácie, ktoré poskytovali široký priestor pre realizáciu študentov. V školskom roku 1938/39 jeho pobočka v Kežmarku usporiadala niekoľko podujatí, na ktorých aktívne vystúpili žiaci štátneho gymnázia. Prvým bol kultúrny večer, ktorý sa uskutočnil 17. decembra 1938. Ďalším podujatím bolo divadelné predstavenie hry P. Mattoušku *Cesta radosti* určené žiakom nižších a vyšších tried gymnázia, ktoré sa konalo 20. a 21. decembra 1938. V predvečer 20. výročia tragickej smrti M.R. Štefánika Katolícky kruh pripravil spomienkové podujatie opäť so žiackym vystúpením. Pri príležitosti Dňa matiek 4. júna 1939 sa prezentovali samotní

²²⁰ ŠA LE, pob. Levoča, I. zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 17.

²²¹ ŠA LE, pob. Levoča, XXIV. zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1941/42, s. 14.

²²² ŠA LE, pob. Levoča, I. zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 19.

²²³ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, Prvá (dvadsiata) výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Prešove, s. 17.

²²⁴ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1938/39, s. 9.

²²⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1938/39, s. 7.

žiaci. Skladba vystúpení odzrkadľovala skutočnosť, že organizátorom je náboženská spoločnosť, a tak sa do popredia dávala najmä úcta ku kresťanským matkám.²²⁶

Mnohé stredoškolské podujatia, zamerané najmä na prednes, aj naďalej organizovala **Matica slovenská**. Známe sú predovšetkým recitačné preteky na úrovni škôl, mesta a okresu.²²⁷ V školskom roku 1943/44 si na školách pripomenuli aj samotný vznik Matice slovenskej – 80. výročie. Oslavy boli spojené so školskou slávnosťou. Matica slovenská patrila k organizáciám, ktoré boli z pohľadu ministerstva školstva potrebné a prospešné. Prejavilo sa to už počas autonómneho obdobia. Nariadením MŠaNO z 15. decembra 1938 došlo k zrušeniu osvetových zborov a komisií. Ich majetok prevzali odbory Matice slovenskej. V autonómnom období Matica bola štátnym výchovným orgánom v oblasti ľudovýchovy. Jej poslaním bolo šíriť a upevňovať štátotvornú výchovu širokých vrstiev obyvateľstva v duchu národných a kresťanských tradícií.²²⁸

Film a rozhlas

Obľúbenou formou trávenia voľného času boli návštevy kín a počúvanie rozhlasu. Podobne ako tomu bolo v predchádzajúcom období, aj tu platí, že žiaci mohli navštevovať iba tie filmové predstavenia, ktoré boli označené ako vhodné pre mládež. Navyše žiaci museli mať súhlas od vyučujúcich. Taktiež museli mať žiacke legitímácie, ktoré boli pri návšteve kina potrebné.²²⁹ Návšteva predstavení bola obmedzená aj z časového hľadiska. Žiaci sa nemohli zúčastniť predstavení, ktoré začínalo po pol deviatej.²³⁰ Filmy, ktoré boli pre mládež prospešné, sa zvykli označovať ako školské.²³¹ Významnou mierou k rozvoju školskej kinematografie prispelo zriadenie Ústavu pre školský a osvetový film – „Školofilm“. Stalo sa tak vládnym nariadením zo 17. decembra 1940. Novozriadená inštitúcia získala monopol na kúpu a vybavenie slovenských škôl premietacími prístrojmi, taktiež mala i výhradné právo na výrobu, rozmnožovanie, dovoz, vývoz, požičiavanie a predaj tzv. úzkych filmov.²³² Návšteva filmových predstavení určených mládeži v tomto období sa pohybovala v rozsahu 4 – 5 predstavení za školský rok.

Rozhlas si svoje uplatnenie v systéme vzdelávania a výchovy našiel už v predchádzajúcom období a v jeho využívaní školy pokračovali aj teraz. Najčastejšie išlo o prejavy ministrov školstva počas konania školských osláv a spomienkových podujatí. Minister školstva sa

²²⁶ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1938/39, s. 7-10.

²²⁷ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 41, Prvá (dvadsiata) výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Prešove, s. 18.

²²⁸ KÁZMEROVA, L. *Školstvo na Slovensku a politický systém...*, s. 157.

²²⁹ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 38, Obežník zo dňa 6. februára 1939.

²³⁰ ŠA PO, pob. Nižná Šebastová, f. I. ŠGP, š. 38, Obežník riaditeľa školy č. 2 zo dňa 6. septembra 1938.

²³¹ ŠA LE, pob. Levoča, III. výročná zpráva Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1942/43, s. 6.

²³² ĐURKOVSKÁ, Mária. Kultúra ako jedna z dimenzií spoločenského života v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945. In Sokolovič, Peter (eds). *Život v Slovenskej republike Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 258.

žiakom prihovoral 4. mája 1939 pri príležitosti pripomenutia úmrtia M.R. Štefánika. Po jeho prejave zaznela aj tzv. **zvuková montáž** zo Štefánikovho života.²³³ Na tomto príklade je vidno, že dochádza k neustálemu rozvoju masmediálnej tvorby určenej stredoškólakom i širokej verejnosti.

Rozhlasové vysielanie bolo súčasťou osláv 20. výročia Martinskej deklarácie na štátnom gymnáziu v Levoči. Po jeho skončení na škole bola usporiadaná školská akadémia.²³⁴ Podobne tomu bolo na štátnom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi pri oslave štvrtého výročia vzniku republiky, kedy si všetci žiaci spoločne v aule školy vypočuli rozhlasové pásmo spojené s príhovorom ministra školstva a potom nasledovala školská akadémia.²³⁵

Ak na škole fungoval školský rozhlas, tak postupne nahradil prednáškovú činnosť profesorov na vyučovacích hodinách. Táto forma bola využívaná na mnohých školách. Za všetky uvedieme príklad levočského štátneho gymnázia, ktoré počas školského roku 1938/39 sa rozhodlo zaviesť rozhlas do všetkých tried a následne prostredníctvom neho vysielalo všetky oznamy a pokyny riaditeľa školy určené žiakom. Slúžilo aj na prednášky konané pri príležitosti osláv a spomienkových slávností menšieho významu.²³⁶ O využívaní školského rozhlasu máme zmienku i na Rímskokatolíckom gymnáziu v Levoči. Išlo o prednášku prof. L. Kňazovického, ktorý oboznámil študentov s problematikou tuberkulózy a spôsobmi, ako sa pred ňou chrániť.²³⁷

Tak ako rušný a dramatický bol prvý rok existencie slovenských škôl, tak nemenej turbulentný bol i posledný rok. Vo výročnej správe štátneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1944/45 sa dočítame, že „od 21. januára 1945 prešli školskou budovou nielen rozliční evakuanti z východu, najmä z Košíc, maďarská polícia, hasičstvo a pod., ale i bojové jednotky nemeckej a maďarskej brannej moci, ktoré je nemilosrdne dodrancovali. Po vťahnutí Červenej armády do mesta v noci z 26. na 27. januára bola budova v natoľko úbohom stave, že ju nemohli použiť ani ako nemocnicu Červenej armády.“²³⁸

V obnovení republiky (1945 – 1948)

Po skončení druhej svetovej vojny došlo k obnove Československej republiky. Vzhľadom na dejinný vývoj a udalosti počas druhej svetovej vojny nastalo v obnovenom štáte už pri jeho vzniku mnoho významných zmien. Tieto zmeny mali za následok, že mnohé spoločenské,

²³³ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1938/39, s. 9.

²³⁴ ŠA LE, pob. Levoča, I. zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 12.

²³⁵ ŠA LE, pob. Levoča, XXI. výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1942/43, s. 6.

²³⁶ ŠA LE, pob. Levoča, I. zpráva Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39, s. 13.

²³⁷ ŠA LE, pob. Levoča, III. výročná zpráva Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1942/43, s. 5.

²³⁸ ŠA LE, pob. Levoča, XXII. výročná správa Štátneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1944/45, s. 6.

vzdelávacie, kultúrne i politické tradície sa neobnovili úplne, ale boli pozmenené, či úplne nahradené novými koncepciami. Najvýraznejšou zmenou v porovnaní s medzivojnovou republikou bol posun od demokratického zriadenia k ľudovodemokratickému režimu.

Mnohé naznačili už prvé dni a mesiace, počas ktorých sa opakoval rovnaký scenár ako v predchádzajúcich zlomových rokoch 1918 a 1938. Po roku 1945 dochádzalo k prehodnocovaniu panteónu štátnych sviatkov, významných osobností a udalostí, ktoré mali slúžiť ako vzor študentom a celej spoločnosti. Medzi najvýznamnejšie patrili najmä 28. október – vznik ČSR, 7. november – Veľká októbrová socialistická revolúcia (VOSR), Deň Červenej armády. Ak aj ostávajú v platnosti niektoré dátumy a s nimi spojené udalosti, konkrétne 28. október, tak nastáva zmena v ich interpretácií. Veľmi dobrým príkladom je usporiadanie športového podujatia – štafetový deň, v deň Martinskej deklarácie (30. október 1947), ktorého heslom bolo: *Bez 7. novembra nebolo by 28. októbra*.²³⁹ Uvedené motto bolo jasným odkazom pre žiakov, že rozhodujúcu zásluhu na obnovení Československa má Sovietsky zväz.

Novým prvkom sú oslavy Slovenského národného povstania a oslavy oslobodenia miest. Pri týchto podujatiach sa, okrem iného, poukazovalo na zásluhy Červenej armády pri oslobodení republiky.²⁴⁰ O tom, že Červená armáda dostávala na školách čoraz väčší priestor, svedčí aj to, že v čase od 9. do 14. decembra 1946 prebiehala na Štátnom gymnáziu v Levoči výstava vojnového umenia Červenej armády.²⁴¹ Popri Červenej armáde sa zvýšená pozornosť venovala miestnym vojenským posádkam, ktoré sa v úlohe spoluorganizátora aktívne zapájali do prípravy školských podujatí. Vieme, že počas tzv. Týždňa detskej radosti sa žiaci Štátneho gymnázia v Kežmarku zúčastnili na turistickom výlete do blízkeho okolia, v rámci ktorého im vojaci v spolupráci s rodičovským združením pripravili guláš.²⁴²

Spomedzi osobností sa spomínalo na T. G. Masaryka, M. R. Štefánika, oslavovali sa významné jubileá osobností ako P. O. Hviezdoslava či Štefana Moyzesa. Nezabúdalo sa ani na prezidenta E. Beneša. Na niektorých školách sa oslavovali aj menej známe výročia, poväčšine také, ktoré úzko súviseli s regiónom. Jedným z nich bolo 100. výročie účinkovania štúrovcov v Levoči, ktoré si 24. októbra 1946 pripomenuli žiaci miestneho gymnázia. Súčasťou osláv bolo zapálenie vatry.²⁴³

Na niektorých školách si začali pripomínať nové a málo známe výročia udalostí. Na ilustráciu je možné uviesť výročie zrušenia poddanstva či rôznych bitiek, ako pri Bachmáči a Sokolove, alebo Deň študentstva, ktorý si pripomenuli na Štátnom gymnáziu v Levoči, a to prostredníctvom udalostí z roku 1939 v Čechách. Na školách sa oslavovali nielen nové sviatky, ale dochádzalo k zavádzaniu nových foriem osláv. Na stredoškolské pomery

²³⁹ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 52.

²⁴⁰ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 12.

²⁴¹ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 11.

²⁴² ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1945/46, s. 11.

²⁴³ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 10.

netradične si študenti obchodnej školy v Poprade 7. novembra 1947 pripomenuli 30. výročie VOSR a to formou tanečnej zábavy.²⁴⁴

Na strane druhej mnohé školy aj po politicko-spoločenskom obrate zotrvali vo svojich tradíciách a pokračovali v nich naďalej. Jednou z nich bol zvyk z predchádzajúceho obdobia začínať a končiť školský rok slávnostnou bohoslužbou, ba i modliť sa pred a po skončení vyučovania.²⁴⁵

Kontúry nového politicko-spoločenskej smerovania, ktoré sa samozrejme prejavili tak vo výchove a vzdelávaní, ako aj pri organizovaní záujmovej mimoškolskej činnosti na stredných školách, celkom jasne naznačilo už nariadenie č. 5/1944 Sb. SNR o poštátneí škôl na Slovensku, ktoré vydala Slovenská národná rada (SNR) v čase SNP. Spomenutá norma jednoznačne deklarovala, že výchova a vzdelávanie musí patriť do rúk štátu. Neskôr SNR prijala ďalšie nariadenie č. 34/1945 Sb. SNR o poštátneí školstva na Slovensku. Poštátneie sa malo realizovať v celom štáte. Stalo sa tak na základe zákona č. 95/1948 Sb. o základnej úprave jednotného školstva (tzv. školský zákon). Snahy o poštátneie neboli namierené iba proti samotným školám, ale proti celej školskej infraštruktúre²⁴⁶ a logicky zasiahli aj do činnosti mládežníckych záujmových a telovýchovných spolkov. V období rokov 1945 až do prijatia školského zákona tak v Československu existovala istá nerovnováha. Na Slovensku v zmysle nariadení SNR boli všetky školy poštátneé, zatiaľ čo v Čechách mohli existovať aj školy súkromné a cirkevné.

Obdobné tendencie spočívajúce v získaní kontroly nad činnosťou organizácií sa nevyhli ani záujmovým združeniam. Hoci do februára 1948 takéto inštitúcie mohli existovať, predsa len ich vývoj bol výrazne obmedzený novozaloženými spolkami, ktoré boli úplne pod patronátom komunistickej strany. Išlo predovšetkým o mládežnícke organizácie ako Svaz českej mládeže a Zväz slovenskej mládeže. Ich úlohou bolo integrovať do svojej štruktúry všetky mládežnícke organizácie. Proti týmto snahám ostro protestovali dovtedajšie spolky.²⁴⁷

Zámer vytvoriť jednotnú organizáciu bol motivovaný komunistickou koncepciou úplnej ideologickej kontroly nad akýmkoľvek mládežníckymi a záujmovými organizáciami. Dobrým príkladom je pôsobenie organizácie Junák, ktorý bo roku 1945 obnovil svoju činnosť z medzivojnového obdobia. K organizácií sa prihlásilo veľké množstvo jej pôvodných členov, ktorí nadviazali na jej skautský charakter a aktívne sa venovali i medzinárodnej spolupráci s oddielmi vo Francúzsku či Anglicku. Komunistickým predstaviteľom takáto koncepcia prekážala. Vedeniu Junáka vyčítali, že sa zameriava na posilnenie väzieb so svetovým skautským hnutím a uprednostňuje partnerstva s „bratmi v ďalekých západných krajinách“ a pritom v nedostatočnej miere komunikuje so

²⁴⁴ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 53.

²⁴⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1945/46, s. 12.

²⁴⁶ Išlo najmä o tieto nariadenia Slovenskej národnej rady č. 47/1945 Sb. SNR o poštátneí majetku pri školách a nariadenie č. 80/1945 Sb. SNR o poštátneí internátov.

²⁴⁷ CIGÁNEK, Radim. *Politický zápas o jednotnou štátnú školu 1945 – 1949*. Praha : Karolinum, 2009, s. 50 – 51.

slovanskými detskými organizáciami a netúži po jednotnej mládežníckej organizácii v Československu. Takouto činnosťou sa malo vedenie Junáka vzdľať od ideálov novej republiky. Mnohí komunistický politici poukazovali aj na príliš veľkú slobodu organizácie Junák, ktorá napriek tomu, že od roku 1945 bola súčasťou Zväzu českej mládeže, tak mala vysokú mieru autonómie, čo využili niektoré katolícke oddiely skautov a požadovali, aby Junák vystúpil zo Zväzu českej mládeže.²⁴⁸ V tejto súvislosti je potrebné spomenúť, že v obnovenej republike vznikli aj mnohé nové organizácie, ktorých vznik bol ovplyvnený politicko-spoločenskými udalosťami druhej svetovej vojny. Tieto združenia sa kreovali na báze československo-sovietskej spolupráce. Za všetky možno uviesť vznik Zväzu československo-sovietskeho priateľstva, ktorého členmi sa v školskom roku 1946/47 stali všetci žiaci Štátnej obchodnej akadémie v Poprade.²⁴⁹

Dôraz na angažovanosť študentov v novom zriadení bol veľký. V zmysle dekrétu prezidenta z 26. októbra 1945, čís. 130/45 Zb. o štátní péči osvetové sa pre študentov vyšších ročníkov (siedmy a ôsmy ročník) gymnázií uskutočňovali prednášky o význame ľudovýchovnej a osvetovej činnosti. Vzhľadom na zameranie tém, ktoré boli levočským gymnaziálnym študentom prednesené, je možné túto aktivitu považovať aj za nábor študentov do novovytvorených osvetových rád. Existencia osvetových rád, tak ako bola zadefinovaná v §1 citovaného zákona, vychádzala z požiadavky zabezpečiť sústavnú kultúrnu a štátnopolitickú výchovu ľudu. Prostredníctvom prednášok boli študentom sprostredkované informácie o dôležitosti osvetovej činnosti a taktiež im boli priblížené konkrétne aktivity ako organizovanie kultúrnych podujatí na dedine, zakladanie čítární a knižníc, až po aktivity, ktoré mali smerovať k zlepšeniu bytovej kultúry. Veľká pozornosť bola venovaná propagácii divadelníctva, zakladaniu spolkov i myšlienke družstevníctva.²⁵⁰ Ako už bolo naznačené, zo strany režimu bolo pôsobenie v záujmových organizáciách vítané, avšak iba v tých, ktoré v plnej miere zodpovedali štátnej predstave. A táto snaha o dôslednú kontrolu činnosti v záujmových združeniach sa naplno prejavila v stredoškolskom prostredí.

Samovzdelávacie krúžky, Školské rady a Zväz slovenskej mládeže

Odhliadnuc od politicko-spoločenských zmien v roku 1945 možno konštatovať, že mnohé stredné školy mali za sebou 27-ročný vývoj, a je možné predpokladať, s prihliadnutím na množstvo mimoškolských aktivít a počet maturantov, že počas tejto doby sa dokázali vnútorne vyprofilovať a vybudovať si určitú vlastnú tradíciu. Tá sa samozrejme najviac prejavila v študentských samosprávnych organizáciách ako boli samovzdelávacie krúžky. V ich prípade pokračuje trend, ktorý nastal v predchádzajúcom období (1939 – 1945), a to snaha o obmedzenie ich činnosti, ktorá spočívala vo vytvorení paralelnej organizácie. Podobne ako v predchádzajúcom období, až po ich úplnú likvidáciu, respektíve začlenenie

²⁴⁸ Národní archiv České republiky (ďalej NA ČR), Praha, f. Junák, š. 17, Junák od roku 1945 – správa.

²⁴⁹ 40 rokov Strednej ekonomickej školy Duklianskych hrdinov v Poprade. s. 18.

²⁵⁰ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 7.

do novovytvorenej organizácie, ktorá bola výsledkom aplikácie súdobých výchovno-vzdelávacích predstáv a ideálov.

Samovzdelávacie krúžky, ako už ich názov napovedá, patrili medzi základné piliere samosprávnej školskej záujmovej činnosti a súčasne tak ich možno považovať za najviac nezávislé na štátnej moci. Samovzdelávacie krúžky pokračovali vo svojej činnosti aj po roku 1945. Nedochoháda ani k výrazným zmenám v ich činnosti. Zameriavajú sa, tak ako doteraz, na prezentáciu vlastných umeleckých diel a ich následného hodnotenia. Na stretnutiach sa venujú i literárno-estetickému rozboru viac či menej známych diel domácich a svetových autorov. V rámci krúžku boli prezentované nielen literárne, ale aj divadelné, hudobné a výtvarné diela. Členovia krúžkov okrem vlastných sólových alebo zborových vystúpení sa podieľali aj na organizovaní podujatí. Organizácia školských podujatí bola jedným z hlavných príjmov vzdelávacích krúžkov. Ako príklad nám poslúžil samovzdelávací krúžok Tatran a prehľad jeho príjmov a výdavkov.

Tabuľka č. 5

Prehľad finančného hospodárenia samovzdelávacieho krúžku Tatran²⁵¹

Príjem		Výdaj	
Hotovosť z minulého šk. r. 1944/45	2 703,25	Kancelárske potreby	280,00
Úroky z uložených peňazí	76,25	Poplatky za časopisy	135,00
Príjem z maškarného študent. plesu	7 620,00	Výdavky na maškarný ples	4 975,00
Členské za šk. r. 1945/46	2 720,00	Iné výdavky ²⁵²	2645
Spolu	13 119,50	Spolu	8 035,00

Ako vidno, tak kombinácia členských poplatkov a zisk z organizácie rôznych podujatí dokázali zabezpečiť na slušnej úrovni činnosť krúžku, ba dokonca si krúžok dokázal vytvoriť určitú finančnú rezervu.

Záujem zo strany verejnosti a študentov nebol iba o krúžkami organizované podujatia, ale aj o samotné študentské predstavenia. Tak tomu bolo v prípade samovzdelávacieho krúžku Gerlach pri Štátnej obchodnej akadémii v Poprade, ktorý v školskom roku 1947/48 odohral niekoľko divácky veľmi navštevovaných predstavení. Ba dokonca pre veľký záujem študenti niekoľkokrát vystúpili mimo školy, konkrétne v priestoroch Robotníckeho kultúrneho domu a v kinosále Reduty.²⁵³

Jednotlivé školské divadelné súbory mali možnosť konfrontovať svoje umenie v rámci rôznych divadelných súťaží. Jednou z nich boli **okresné divadelné preteky** v dňoch 21. – 22.

²⁵¹ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1945/46, s. 14.

²⁵² Výdavky za členské poplatky v Matici Slovenskej za roky 1945 a 1946: 89 Kčs, členské poplatky pre Organizáciu stredoškolského študentstva: 220 Kčs, výdavky pre piatich delegátov na zjazdy stredoškolského študentstva: 2 336 Kčs.

²⁵³ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 30.

februára 1948 usporiadané okresnou osvetovou radou v Poprade, na ktorých sa zúčastnilo 14 súborov. Podobná súťaž, II. oblastné divadelné preteky, sa konala aj 3. apríla 1948.²⁵⁴ Ako vidno, záujem žiakov o umeleckú tvorbu bol veľký a ich vystúpenia boli atraktívne aj pre verejnosť. Do roku 1945 sa tento typ aktivity rozvíjal hlavne v rámci samovzdelávacích krúžkov či iných záujmových organizácií. Po roku 1945 sa do učebných osnov zavádza nový predmet **umelecká výchova**, ktorá sa vyučovala v siedmom ročníku v rozsahu jednej hodiny týždenne a v ôsmom ročníku v rozsahu dve hodiny týždenne. Cieľom predmetu bolo umožniť študentom systematicky spoznávať procesy tvorby literárneho, výtvarného a hudobného umeleckého diela, dokázať mu porozumieť a ohodnotiť ho.²⁵⁵ Teda zručnosti, ktoré si z veľkej časti osvojovali študenti prostredníctvom práce v samovzdelávacích krúžkoch. Po zavedení predmetu do výučby vyplávali na povrch mnohé ťažkosti, ako nedostatok vhodných učebníc, učebných pomôcok a dokonca aj kníh. V žiackych a učiteľských knižniciach bolo iba málo vhodných diel použiteľných na výučbu predmetu. Učitelia tak boli odkázaní na spoluprácu so súkromnými osobami, ktorí im zapožičali monografické práce zaoberajúce sa rozborom umeleckých diel. Veľmi cenené boli obrázkové publikácie alebo gramofónové dosky. V mnohých prípadoch vyučujúci ocenili žiacke poznatky nadobudnuté z ich vystúpení na rôznych podujatiach alebo z účinkovania v spevokoloch, orchestroch, divadelných či iných umeleckých zoskupeniach.²⁵⁶ Niektoré školy do učebných plánov zaradili i nepovinný predmet **zborový spev**. Urobili tak na Štátnom gymnázium v Levoči v školskom roku 1946/47. Predmet bol určený žiakom vyšších ročníkov.²⁵⁷ Komplikácie nastali aj v tomto prípade. Veľká časť žiakov, ktorá sa na predmet prihlásila, už totiž pôsobila v inom, poväčšine miestnom spevokole. Pôsobiť v oboch spevokoloch sa ukázalo ako ťažko realizovateľné a študenti uprednostnili účinkovanie v ich pôvodných súboroch. Miestne spevokoly tak bránili intenzívnejšiemu rozvoju školských spevokolov.²⁵⁸

Školské rady

Po roku 1945 začínajú na školách fungovať tzv. Školské rady, ktorých súčasťou, obvykle vo forme kultúrneho odboru, sa stávajú samovzdelávacie krúžky. Takáto koncepcia bola použitá na Štátnom gymnázium v Spišskej Novej Vsi, kde samovzdelávacie krúžok Martina Kukučina pôsobil ako kultúrny odbor Školskej rady. Krúžok aj po začlenení do Školskej rady mal pomerne značnú suverenitu. Mal svojho predsedu, ktorý bol zároveň aj kultúrnym referentom Školskej rady. Činnosť krúžku – referátu ostala nezmenená vzhľadom na spektrum aktivít. Počas školského roku sa jeho členovia stretli trikrát. Na schôdkach študenti predniesli celkovo 22 literárnych prác, zahráli 4 hudobné čísla a odznali i 4

²⁵⁴ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 45-46.

²⁵⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1945/46, s. 10.

²⁵⁶ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1945/46, s. 10.

²⁵⁷ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 7.

²⁵⁸ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1945/46, s. 10.

recitácie. Krúžok po organizačnej stránke pripravil i podujatie – mikulášsky večerok.²⁵⁹ Podobným spôsobom, teda vo forme kultúrneho odboru, bol do Školskej rady začlenený i samovzdelávací krúžok Janka Francisciho pôsobiaci na Gymnázium v Levoči.²⁶⁰

Vhodným príkladom ohľadne vnútornej štruktúry je Štátna obchodná akadémia v Poprade. Systém kreovania Školskej rady bol nasledovný. V každej triede boli zvolení štyria referenti (správny, kultúrny, športový a sociálny), ktorí tvorili triednu samosprávu. Všetci triedni referenti boli členmi školského výboru, z ktorého bola zvolená Školská rada. V prípade obchodnej školy v školskom roku 1947/48 mala Školská rada 10 členov, a to predsedu, podpredsedu, tajomníka, pokladníka, zapisovateľa a štyroch referentov pre kultúru, sociálne záležitosti, šport a zábavu.²⁶¹ Štruktúra, ako aj pomenovania odborov, neboli jednotné a záviseli od činností, ktorým sa študenti venovali. Na Štátnom gymnázium v Spišskej Novej Vsi existoval výtvarnícky odbor. Jeho členovia v školskom roku 1947/48 vždy, pri príležitosti školských slávností a spomienkových podujatí, dekorovali aulu školy.²⁶²

Ďalšia zmena formy študentských záujmových aktivít nastala po februárových udalostiach v roku 1948. Na už spomínanej Obchodnej akadémii v Poprade sa okamžite vytvoril Akčný výbor, ktorý vydal uznesenie obsahujúce okrem iného tieto body: zrušenie Školskej rady pri Obchodnej akadémii a obchodnej škole v Poprade, výzva profesorskému zboru k spolupráci so študentstvom na poli mimoškolskej činnosti, výzva k žiakom, aby zaujali kladné stanovisko k vláde a jej politike.

V krátkom čase po zverejnení výzvy Akčný výbor „*usporiadal rozhárané pomery vo vedení študentstva a všetku iniciatívu prevzal do svojej kompetencie*“.²⁶³ Výsledkom boli prestupy študentov do novovzniknutej školskej organizácie Sväzu slovenskej mládeže²⁶⁴ (SSM) a týmto nastal aj definitívny zánik Školskej rady. Stalo sa tak 23. marca 1948, kedy sa všetci členovia Školskej rady vzdali svojich funkcií. Podobné presuny sa udiali i pri celoštátnych organizáciách. Dokazuje to aj Organizácia stredoškolského študentstva na Slovensku, ktorá sa začlenila do SSM ako jednotnej organizácie pre celú slovenskú mládež.

V uvedenom období na školách mohli pôsobiť aj iné organizácie. Medzi najaktívnejšie patrila **Dorast Československého Červeného kríža**, ktorý bol na školách aj pomerne obľúbený. To dokazuje jeho široká členská základňa, ako tomu bolo na štátnom spišskonovoveskom gymnázium, kde sa 334 študentov stalo jeho členmi.²⁶⁵ Jeho činnosť bola pestrá, od predaja

²⁵⁹ ŠA LE, pob. Levoča, XXVI. výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1947/48, s. 16.

²⁶⁰ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 18.

²⁶¹ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 40.

²⁶² ŠA LE, pob. Levoča, XXVI. výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1947/48, s. 16.

²⁶³ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 46.

²⁶⁴ V dobových výročných správach sa používa označenie SSM – Svaz slovenskej mládeže.

²⁶⁵ ŠA LE, pob. Lvoča, XXVI. výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1947/48, s. 17.

žrebov štátnej dobročinnnej lotérie, až po organizovanie podujatí ako školskej slávnosti mieru, fašiangového večierka a večierka Československého kríža. Na podporu svojej činnosti krúžok vyberal členské v sume 6 Kčs.²⁶⁶

Športovo-pohybové aktivity a podujatia

Tradične veľký priestor v mimoškolskej činnosti zaberá šport a športovo-pohybové aktivity. Populárne boli jednak kolektívne športy ako basketbal, futbal a volejbal, ale aj ľahká atletika. Už v prvom mesiaci školského roku 1945/46 bolo na základe obežníka č. 3/1945 C nariadené školám, aby dňoch 12. – 13. októbra 1945 zorganizovali stredoškolské ľahkoatletické preteky. Z tohto dôvodu bolo vyučovanie v uvedených dňoch prerušené. Do pretekov sa okrem iných škôl zapojilo i Štátne gymnázium v Kežmarku.²⁶⁷

Následkom vojnových udalostí došlo k výraznému poškodeniu školských budov a ich vybavenia. To malo za následok, že viacero škôl nedokázalo vyučovať v štandardnom režime. To sa stalo i na Štátnom gymnázium v Levoči, ktoré ani počas školského roku 1946/47 nedokázalo zabezpečiť riadnu výučbu. Uvedené okolnosti boli „veľkou prekážkou vyučovania telesnej výchovy podľa predpísaných osnov, pretože škola následkom vojnových udalostí stratila takmer celý telovýchovný inventár, ktorý dosiaľ pre nedostatok finančných prostriedkov len v nepatrnej miere bol nahradený“.²⁶⁸ Možno aj vzhľadom na spomenuté problémy sa do popredia dostával nový typ športu, a to štafetový beh. Prednosti tejto ľahkoatletickej disciplíny naplno poslúžili organizátorom pri usporiadaní osláv skončenia II. svetovej vojny. Dňa 9. mája 1947 výbor Predsletových telovýchovných slávností československých škôl v Prahe zorganizoval štafetový beh Dukelský priesmyk – Praha. Uvedené podujatie malo odozvu na východoslovenských stredných školách. Zo Štátneho gymnázia v Levoči sa na ňom aktívne zúčastnilo 152 žiakov.²⁶⁹ Medzi obľúbené bežecké disciplíny patrila cezpoľný beh a beh cez prekážky. Prekážkový beh bol súčasťou Zborovských pretekoch brannej zdatnosti mládeže a krajských stredoškolských hier SSM. Na Zborovských pretekoch sa zúčastnili aj žiaci popradskej obchodnej akadémie. Chlapci súťažili v disciplíne 100m a dievčatá 80m cez prekážky.²⁷⁰

Zaujímavým typom záujmových aktivít boli krasopisné a rýchlopisné preteky. V týchto disciplínach sa súťažilo najprv na školských pretekoch a neskôr na oblastnej a potom aj

²⁶⁶ ŠA LE, pob. Levoča, XXVI. výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1947/48, s. 17.

²⁶⁷ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1945/46, s. 7.

²⁶⁸ ŠA LE, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 16.

²⁶⁹ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 17.

²⁷⁰ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 17.

celoštátnej úrovni.²⁷¹ Z ďalších športových aktivít možno spomenúť ešte cyklistické preteky usporiadané v meste Levoča.²⁷²

Na školách sa veľkej obľube tešil basketbal, a to tak medzi chlapcami ako aj dievčatami. Potvrdzuje to príklad obchodnej školy v Poprade, kde popri chlapčenskom družstve existovalo aj dievčenské. Obidva tímy odohrali počas školského roku 1947/48 niekoľko zápasov proti školám z Popradu a Spišskej Novej Vsi.²⁷³ Žiaci obchodnej školy sa okrem basketbalových súťaží zúčastnili aj iných turnajov v športových disciplínach ako volejbal, hokej, stolný tenis, futbal, ľahká atletika či lyžovanie.

Už tradične medzi populárne kolektívne športy patril futbal. Tak tomu bolo aj po skončení druhej svetovej vojny. Na školách ho aktívne hrali mnohí študenti a časté boli rôzne medziškolské zápasy či turnaje. Návšteva futbalových stretnutí sa stala súčasťou niektorých výletov. Tak napríklad počas exkurzie konanej 24. – 26. apríla 1947 navštívili študenti obchodnej školy v Poprade mesto Košice a okrem iného si pozreli aj futbalový zápas Jednoty Košice a Slávie Praha.²⁷⁴

Exkurzie, výlety a návštevy kín a divadiel

Neboli to však iba športové podujatia, ktoré študenti navštevovali. Priazni stredoškolákov sa tešili kiná a divadla. Už z predchádzajúcich období sme si zvykli, že filmy, ktoré mohli byť premietané školskej mládeži, museli prejsť schvaľovacím konaním. Tak tomu bolo aj teraz. Raz mesačne sa študenti Štátneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi zúčastnili na filmovom predstavení úradne schválených filmov.²⁷⁵ Ak doteraz bol film vnímaný ako pasívny typ aktivity umožňujúci študentom získať nové vedomosti a informácie, tak v tomto období nastáva obrat. Na vybraných školách bolo študentom umožnené aktívnym spôsobom sa zapojiť a nahliadnuť do tvorby filmu. Okresná osvetová rada v Levoči usporiadala 2. marca 1947 režisérsky kurz pre žiakov miestneho gymnázia.²⁷⁶

Medzi tradičné aktivity bezpochyby patrili návštevy **divadelných predstavení**. 20. decembra 1946 sa žiaci Štátneho gymnázia v Levoči zúčastnili na divadelnom predstavení Ukrajinského národného divadla z Prešova – Pestrý program piesní a národných tancov.²⁷⁷ Študenti ďalej pokračovali v prezentácií vlastných hier. Žiaci VI. a VII. ročníka Štátneho gymnázia v Levoči vystúpili s vlastným predstavením *Farkaš: Novoveskí študenti*

²⁷¹ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 47.

²⁷² ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 17.

²⁷³ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 16.

²⁷⁴ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 13.

²⁷⁵ ŠA LE, pob. Levoča, XXVI. výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1947/48, s. 14.

²⁷⁶ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 12.

²⁷⁷ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 12.

v Huncovciach (16. február 1947) a v Kežmarku (23. február 1947). Zisk z podujatí bol venovaný na opravu školského rozhlasu.²⁷⁸

Návšteva divadla bola súčasťou viacdňových výletov. Medzi obľúbené mestá patrilo hlavné mesto republiky Praha. Počas jej návštevy sa študenti Obchodnej akadémie v Poprade zúčastnili na divadelnom predstavení od Emila Františka Buriana *Hráze mezi námi* a v národnom divadle si pozreli operu *Rusalka* od Antonína Dvořáka.²⁷⁹

Československú metropolu si v dňoch 14. – 20. mája 1948 prezreli žiaci Štátneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi, ktorí sa zúčastnili na poľnohospodárskej výstave.²⁸⁰ Aj študenti obchodnej školy v čase od 26. októbra do 5. novembra 1947 navštívili hlavné mesto republiky. Počas exkurzie si pozreli Poštovú sporiteľňu, kde mali zabezpečený odborný výklad o základných činnostiach v uvedenom podniku. Študenti mali možnosť pozrieť si obchodný dom Bílá Labuť, a podrobnejšie aj oddelenie učitárne. Poslednou inštitúciou, ktorú počas návštevy Prahy navštívili, bola Národná banka československá. Tu im bol priblížený proces tlače bankoviek.²⁸¹ Súčasťou exkurzie bola aj účasť na futbalovom zápase medzi Sláviou a Spartou, ktorý sa skončil nerozhodne 1:1. Žiaci si nenechali ujsť ani návštevu 28. medzinárodnej výstavy automobilov. Súčasťou výletu bola i návšteva mesta Brno.²⁸²

Študenti Obchodnej akadémie v Poprade ako jedni z mála absolvovali viacdňový výlet do Bratislavy. V rámci návštevy mesta mali možnosť vidieť niekoľko podnikov ako Tesla, Slovenské bavlnárske závody a Cvernovú továreň. V Národnom divadle si pozreli Čajkovského balet *Talianske capriccio*, Schumannov *Karneval* a Korsakovovu *Šeherezádu*. Z kultúrnych pamiatok navštívili Kostol sv. Trojice, Františkánsky kostol a Mestské múzeum v Starej radnici.²⁸³

Popri exkurziách do vzdialenejších miest samozrejme študenti formou jedno alebo viacdňových výletov navštevovali blízke miesta a rôzne podujatia. Za všetky na ilustráciu uvedieme príklad z Levoče. V meste sa v termíne 8. – 15. júna 1947 konala výstava s názvom Pôdohospodárstvo a ovocinárstvo v SSSR. Pozrieť si ju boli žiaci Štátneho gymnázia v Levoči.²⁸⁴

Udalosti druhej svetovej vojny ovplyvnili aj vychádzkovú činnosť. Novým miestom študentských exkurzií sa stávajú kasárne. Súčasťou týchto exkurzií boli okrem prehliadky areálu aj ukážky výcviku. V niektorých prípadoch si žiaci mohli aj sami vyskúšať niektoré činnosti, napríklad jazdu na koni.²⁸⁵ Na iných školách sme svedkami, že funkcionári

²⁷⁸ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 12.

²⁷⁹ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 12.

²⁸⁰ ŠA LE, pob. Levoča, XXVI. výročná zpráva Štátneho slovenského gymnázia v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1947/48, s. 14.

²⁸¹ ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 13.

²⁸² ŠA LE, pob. Poprad, IX. výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 10.

²⁸³ ŠA LE, pob. Poprad, IX. Výročná zpráva Štátnej obchodnej akadémie v Poprade za školský rok 1947/48, s. 11.

²⁸⁴ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. Výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 15.

²⁸⁵ ŠA LE, pob. Levoča, Výročná zpráva Štátneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1945/46, s. 11.

z vojenských posádok alokovaných v meste, mali agitačné prednášky ohľadne vstupu do armády pre študentov posledných ročníkov.²⁸⁶

Záverom možno konštatovať, že stredné a odborné školy, ktorých absolventi ukončili štúdium maturitnou skúškou boli výlučne späté s mestským prostredím. Nebolo teda prekvapujúce, že medzi stredným školstvom a mestským prostredím existovalo výrazné prepojenie a vzájomná interakcia. Táto spojitosť sa najvýraznejšie prejavila práve v trávení voľného času študentov. Jednak študenti boli tí, ktorí prijímali a vnímali kultúrno-spoločenské prostredie, na strane druhej boli aj oni sami jeho tvorcami.

V období 1918 – 1939 sme svedkami rôznorodých aktivít stredoškólkov, ktoré vykonávali prostredníctvom ich vlastných samovzdelávacích krúžkov, záujmových organizácií pôsobiacich priamo na školách, alebo inštitúcií, ktoré sa venovali práci s mládežou. V medzivojnovom období sa na mnohých školách utvorili samovzdelávacie krúžky, ktoré sa vyznačovali veľkou mierou samosprávy. Dokiaľ v medzivojnovom období krúžky neboli zo strany štátu výraznejšie obmedzované v ich aktivitách, tak po roku 1938 nastáva zmena. V období Slovenskej republiky sme svedkami štátnych zásahov, ktorých výsledkom bol zákaz vydávania študentských časopisov, ktoré neboli v súlade s ideológiou režimu. Taktiež mnohé záujmové organizácie pôsobiace na stredných školách v rokoch 1918 – 1938 boli zakázané, respektíve ich činnosť bola výrazne obmedzená. Ich miesto zaujala Hlinkova mládež, ktorá pokrývala široké spektrum aktivít, od študijno-vzdelávacích až po športovo-pohybové, a súčasne bola produktom vládnuceho režimu. Po druhej svetovej vojne samovzdelávacie krúžky boli postupne začlenené do školských rád, aby nakoniec v roku 1948 bola stredoškólska záujmová činnosť výlučne pod vplyvom komunistickej strany prostredníctvom Zväzu slovenskej mládeže.

Typy a formy mimoškólskej záujmovej činnosti boli ovplyvnené i typom strednej školy. Pri stredných odborných školách sme sa častejšie stretli s návštevou rôznych výrobných podnikov, než pri gymnáziách. Neznamená to však, že gymnazisti vôbec takéto fabriky nenavštevovali. Pri rozvoji mimoškólskej činnosti boli nápomocné i konkrétne školy a ich materiálo-technické vybavenie, ktoré mnohokrát determinovalo rozsah a zameranie študentských krúžkov. V mnohých prípadoch bola mimoškólska záujmová činnosť naviazaná na samotné vyučovacie predmety – pohybové aktivity v podobe telesnej výchovy, dramaticko-výtvarné krúžky mali oporu v predmetoch ako kreslenie, hudobná výchova či slovenský jazyk a pod. Po roku 1945 dochádza k zaujímavému javu, na niektorých stredných školách bol vo zvýšenej miere venovaný priestor pre umelecké aktivity študentov. Do vyučovania boli zavedené nové predmety ako umelecká výchova či zborový spev, ktoré umožnili študentom rozvíjať ich talent. Vznik spomínaných predmetov bol inšpirovaný práve veľkým záujmom študentov o tieto aktivity v mimoškólských záujmových spolkoch.

²⁸⁶ ŠA LE, pob. Levoča, XXIX. Výročná zpráva Štátneho gymnázia v Levoči za školský rok 1946/47, s. 12.

Príloha č. 1

Prehľad školských podujatí na vybraných stredných školách v rokoch 1918 – 1938²⁸⁷

Škola:	Štátnej obchodná škola v Kežmarku	šk. rok:	1919/20
Október			
28.	Deň vzniku republiky	Pripomienka udalosti	
Apríl			
29.	Vychádzka do Matejoviec	Návšteva továrne p. Scholza	
Máj			
4.	Úmrtie M.R. Štefánika	Pripomienka udalosti	
	Celodenná vychádzka do Popradu cez Matejovce	Návšteva papierne, elektrárne a pivovaru	
12.	Poldenná vychádzka do Spišskej Belej	Návšteva podniku vyrábajúceho tabak	
18.	Výlet vlakom do Popradu a Veľkej	Návšteva múzea	
21.		Charitatívne podujatie	
27.	Výlet do kúpeľov v Ľubici	Turistický výlet	
	Výlet do Vysokých Tatier	Turistický výlet	
23. – 30.	Výlet do Prahy	Exkurzia	

Škola:	Československé štátne reálne gymnázium v Levoči	šk. rok:	1919/20
Október			
28.	Deň vzniku republiky	Pripomienka udalosti	
Máj			
23. – 31.	Výlet do Prahy	Exkurzia	
Bez dátumu			
	70. narodeniny T.G. Masaryka	Pripomienka udalosti	
	Komenského deň	Pripomienka osobnosti	
	100. výročie Narodenia A. Sládkoviča	Pripomienka osobnosti	
	Smrť Jána Husa	Pripomienka udalosti	
	100. výročie narodenia B. Nemcovej	Pripomienka osobnosti	
	100. výročie narodenia A. Heyduka	Pripomienka osobnosti	

²⁸⁷ Tabuľka je spracovaná na základe výročných správ škôl v uvedených rokoch. Výročné správy sú uložené v ŠA LE, pob. Levoča (Československé štátne reálne gymnázium v Levoči), ŠA LE, pob. Poprad (Štátna obchodná škola v Kežmarku), ŠA PO, pob. Nižná Šebastová (Šafárikovo čl. št. reálne gymnázium v Prešove) a ŠA KE, pob. Košice (Rádové československé reálne gymnázium premonštrátov v Košiciach).

Škola:	Šafárikovo čl. št. reálne gymnázium v Prešove	šk. rok:	1937/38
September			
	30. výročie príchodu Setona Watsona na Slovensko	Pripomienka udalosti	
14.	Úmrtie T.G. Masaryka	Oznámenie udalosti / riaditeľské voľno	
17.	Smútočný prejav ministra školstva - úmrtie T.G.Masaryka	verejné rozhlasové vysielanie v kine Scala	
18.	Pohreb prezidenta osloboditeľa	školské film. predstavenie	
Október			
	Deň slobody	Pripomienka udalosti	
30.	Význam sporivosti v národnom hospodárskom živote	Prednáška	
November			
17.	Jozef Repčák: O knihovníctve	Prednáška	
Január			
22.	III. recitačné preteky prešovského študentstva	Recitačná súťaž usporiadaná Maticou Slovenskou	
28.	Karol Schwab: o dopravnom ruchu	Prednáška	
Február			
23.	Pravda víťazi / Útok na Prahu	školské film. predstavenie	
Marec			
	Výročie 88. narodenín T. G. Masaryka	Pripomienka osobnosti	
	V. Masarykov deň československého zahraničia	Poučenie mládeže	
28.	J. A. Komenský a mierové snahy	Poučenie mládeže	
Máj			
4.	Výročie smrti M.R. Štefánika	Pripomienka osobnosti	
4.	Výročie smrti M.R. Štefánika	Sprievod mestom	
10.	Deň československo-rumunskej vzájomnosti		
25.	III. recitačné preteky prešovského študentstva	Recitačná súťaž usporiadaná Maticou Slovenskou	
26.	Deň matiek	Oslava sviatku	
28.	Narodeniny prezidenta republiky E. Beneša	Pripomienka osobnosti	

Škola:	Rádové čsl. Reálne gymnázium premonštrátov v Košiciach	šk. rok:	1937/38
September			
4.	Deň narodenín Petra II., kráľa Juhoslávie	Pripomienka osobnosti	
13.	30. výročie príchodu Setona Watsona na Slovensko	Pripomienka udalosti	
14.	Úmrtie T.G. Masaryka	Oznámenie udalosti / vyučovanie zrušené	
17.	Smútočný prejav min. školstva - smrť T.G. Masaryka	Prejav	
Október			
14.	Slávnostné otvorenie študentského domova (Štefániková 94)		
16.	Prednáška misionára Štefana Jaschka	Misijná prednáška	
17.	Recitačné preteky Matice slovenskej	Súťaž	
27.	Vznik republiky	Slávnostná bohoslužba	
27.	Vznik republiky - spoločná oslava	Oslava sviatku - stredné a odborné školy v Košiciach	
November			
30.	Deň československo-juhoslovenskej vzájomnosti	Pripomienka udalosti	
Február			
19.	M. Kudijarov: Ruské hudobné umenie	Prezentácia hudobného umenia v ruských krojoch	
Marec			
8. - 12.	Masarykov deň čsl. zahraničia	Osvetovo-informačný týždeň	

Škola:	Štátna obchodná škola v Kežmarku	šk. rok:	1937/38
September			
6.	Deň narodenín Petra II., kráľa Juhoslávie	Pripomienka osobnosti	
14.	Úmrtie T.G. Masaryka	Oznámenie udalosti	
Október			
27.	Sviatok slobody - Deň vzniku republiky	Pripomienka udalosti	
Marec			
7.	Výročie 88. narodenín T. G. Masaryka	Pripomienka osobnosti	
Máj			
7.	Výročie smrti M.R. Štefánika	Pripomienka osobnosti	
8. – 12.	Návšteva Ostravy, Vítkovic a Zlína	Exkurzia	
9. – 15.	Návšteva Prahy	Exkurzia	
28.	Narodeniny prezidenta republiky E. Beneša	Pripomienka osobnosti	
30. 5. – 4. 6.	Návšteva Moravy	Exkurzia	
Bez dátumu			
	Návšteva mestskej plynárne v Košiciach	Exkurzia	
	Návšteva tlačiarne Wiko v Košiciach	Exkurzia	

Príloha č. 2

Stredoškolské hry – odznak

Dostupné na internete:

<http://www.zlatakorunacz.cz/eshop/iv-stredoskolske-hry-1938-v-praze-zlato>

Príloha č. 3

Prehľad školských podujatí na vybraných stredných školách v rokoch 1938 – 1944²⁸⁸

Škola:	Štátne slovenské gymnázium v Levoči	šk. rok:	1941/42
Október			
28.	Ríšska pracovná služba	Výstava	
30.	O význame sporivosti	Prednáška	
November			
6.	Naša národná povaha	Prednáška	
8.	20. výročie smrti P.O. Hviezdoslava	Rozhlasová spomienková slávnosť	
19.	100. výročie narodenia A. Kmeťa	Prednáška- školský rozhlas	
December			
14.	J.G. Tajovský: Nový život	Študentská divadelná hra	
Február			
21.	Recitačné preteky	Samovzdelávací krúžok	
Marec			
13.	Vznik republiky- štátny sviatok	Školská akadémia	
21. – 23.	Duchovné cvičenia		
Apríl			
20.	Oslava narodenín A. Hitlera	Prednáška- školský rozhlas	
30.	Boj proti tuberkulóze	Prednáška	
Máj			
4.	M.R. Štefánik - spomienková slávnosť	Školská akadémia	
13.	25 výročie vysviacky Pia XII.	Školská akadémia	
29. – 30.	IX. Spišské stredoškolské hry	Športové podujatie	

²⁸⁸ Tabuľka je spracovaná na základe výročných správ škôl v uvedených rokoch. Výročné správy sú uložené v ŠA LE, pob. Levoča (Štátne slovenské gymnázium v Levoči, Štátne slovenské gymnázium v Spišskej Novej Vsi, Štátne gymnázium v Kežmarku a Štátna obchodná škola v Kežmarku).

Škola:	Štátne slovenské gymnázium v Spišskej Novej Vsi	šk. rok:	1942/43
September			
1. – 2.	Dodatočné, opravné a povolené prijímacie skúšky		
3.	Čítanie školského poriadku		
4.	Slávnostné otvorenie školského roku		Omša / príhovor riaditeľa
Marec			
9.	Pálenica v Spišskej Novej Vsi		Exkurzia
13.	4. výročie vzniku republiky		Školská akadémia
Apríl			
30.	Boj proti tuberkulóze		Prednáška
Máj			
4.	M.R. Štefánik - spomienková slávnosť		Školská akadémia
27.	100 výročie uzákonenia spisovnej slovenčiny		Školská akadémia
Jún			
23.	Deň slovenskej prírody		

Príloha č. 4

Prehľad školských podujatí na vybraných stredných školách v rokoch 1945 – 1948²⁸⁹

Škola:	Štátna obchodná škola v Poprade	šk. rok:	1947/48
September			
2.	Slávnostné bohoslužby v evan. a rímskokat. kostole	Bohoslužby	
3.	Oslava Slov. nár. povstania	Školská slávnosť	
5.	Pochodové cvičenie		
13.	Spomienka na 10. výročie smrti T.G. Masaryka	Školská slávnosť	
19.	Koncert operných spevákov D. Djordeviča a M. Majčekovej	Koncert	
Október			
28.	29. výročie vlastnej štátnej samosprávy	Školská slávnosť	
28.	Prísaha nováčikov v leteckých kasárňach	Návšteva podujatia	
November			
7.	30. výročie Októbrovej revolúcie	Školská slávnosť	
29.	Oslava štátneho sviatku Juhoslovanskej federatívnej ľudovej republiky		
29.	150. výročie narodenia biskupa Štefana Moyzeša	Školská slávnosť	
December			
16.	Pochodové cvičenie: Poprad-Kvetnica a späť		
Február			
9. – 10.	Výstava protiúrazových plagátov 20 štátov v školskej telocvični		
23.	30. výročie vzniku Červenej armády	Školská slávnosť	
Marec			
13.	100. výr. zrušenia poddanstva	Spojená školská slávnosť	
	Narodenie T.G. Masaryka		
	Bitka pri Bachmači a Sokolove		
25.	Oslava týždňa demokratickej mládeže sveta	Školská akadémia	
Apríl			
10. – 11.	Národná smena víťazstva	Upratovanie areálu školy	

²⁸⁹ Tabuľka je spracovaná na základe výročných správ škôl v uvedených rokoch. Výročné správy sú uložené v ŠA LE, pob. Levoča (Štátna gymnázium v Kežmarku) a ŠA LE, pob. Poprad (Štátna obchodná škola v Poprade)

29.	Oblasťné rýchlopisecké preteky	Súťaž
30.	Oslava sviatku práce	Školská slávnosť
Máj		
3.	Nová ústava ČSR	Verejná diskusia
8.	Deň víťazstva (koniec II. sv. vojny)	Spojená školská slávnosť
	Pražské povstanie	
	Úmrtie M.R. Štefánika	
28.	68. narodeniny E. Beneša	Školská slávnosť

Škola:	Štátne gymnázium v Kežmarku	šk. rok:	1945/46
Október			
12. – 13.	Stredoškolské ľahkoatletické preteky	Športový turnaj	
27.	Deň vzniku prvej ČSR	Školská slávnosť	
30.	Martinská deklarácia	Školská slávnosť	
November			
7.	Výročie Ruskej revolúcie	Školská slávnosť	
17.	Deň študentstva	Školská slávnosť	
Február			
23.	28. výročie založenia Červenej armády	Školská slávnosť	
Marec			
7.	Výročie narodenia T. G. Masaryka	Školská slávnosť	
Máj			
4.	Výročie tragickej smrti M.R. Štefánika	Školská slávnosť	
12.	Bohoslužba a posviacka krížov	Bohoslužba a prednáška	
28.	Ďakovné bohoslužby a ukončenie školského roku	Bohoslužba a školská slávnosť	

Záver

Predkladaná monografia sa venuje jednotlivým etapám vo vývoji školstva na východnom Slovensku, počas ktorých prebiehali zmeny stredoškolského systému, či už v rokoch 1918 – 1920, 1939 – 1945, alebo v rokoch 1945 – 1948. V publikácii sú spracované i faktory, ktoré ovplyvňovali fungovanie školského systému v danom období, napríklad mimoškolské aktivity študentov, ako aj špecifické znaky stredoškolského systému zdedené z dualistického obdobia.

Prvá časť monografie načrtáva zmeny v stredoškolskom systéme po rozpade Rakúsko-Uhorska. Okrem odmaďarčovania došlo k poštátneniu väčšiny škôl a zmene sociálnej štruktúry študentov. Kým pred rokom 1914 bolo stredoškolské vzdelanie umožnené len deťom z majetnejších rodín, po vzniku Československej republiky študovali na stredných školách v omnoho väčšej miere aj deti zo sociálne slabších rodín (deti robotníkov, roľníkov, prípadne štátnych zriadencov). Táto časť poukazuje na dôležitosť poznania východiskovej situácie pri výskume školského systému (pred rokom 1918) kvôli zvýrazneniu odlišného vývoja školstva v novovzniknutom štátnom útvare.

Druhá kapitola prispieva k pochopeniu zložitej reorganizačnej práce na stredných školách v prvých rokoch Československej republiky. V kontexte politicko-spoločenského vývoja sa táto časť venuje „poprevratovému“ obdobiu v novovzniknutej Československej republike v období, kedy sa začal formovať nový školský systém. Na príklade desiatich gymnázií východného Slovenska sú v tejto časti analyzované konkrétne problémy, s ktorými školstvo v uvedenej dobe zápasilo.

V skúmanom období je z historického hľadiska dôležité venovať pozornosť i obdobiu prvej Slovenskej republiky, pretože spôsob organizácie školstva a jeho ideového zamerania bol zmenený. Tieto zmeny sú načrtnuté v tretej kapitole publikácie, ktorá mapuje edukačnú činnosť vybraných stredných škôl na Spiši. Väčšina týchto škôl sa tešila veľmi dobrej povesti a mala aj dobrú úroveň. Preto ich s obľubou vyhľadávali aj žiaci z iných, často vzdialených, žúp. Študovalo tu veľa študentov najmä z Gemera, Liptova a Oravy. Všetky spomínané školy plnili počas uvedeného historického obdobia významnú funkciu nielen pri vzdelávaní, ale čiastočne i pri výchove študentov a ich príprave na budúce povolanie.

Obdobie medzi rokmi 1918 – 1948 je preskúmané aj cez mimoškolskú činnosť študentov stredných škôl východného Slovenska. Tieto aktivity patrili medzi významné faktory ilustrujúce celkový charakter vzdelávania, ako aj „ducha doby“. Kapitola približuje najmä tie typy činností, na ktorých sa študenti sami aktívne podieľali. Venuje sa aj podujatiam, ktoré študenti pravidelne navštevovali a ovplyvňovali ich. Vďaka tejto časti vznikol komplexnejší prehľad na túto školskú problematiku.

Zámerom publikácie je poukázať na špecifické faktory, ktoré tvorili základ prestavby stredoškolského systému, ako aj sledovanie vývoja stredného školstva v danom období.

Zoznam prameňov a literatúry

Archívne fondy:

Archiv Kancelárie prezidenta republiky, Praha

- fond: Kancelária prezidenta republiky 1919 – 1947

Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Praha,

- sekcia MZV 1918 – 1938, fond: II/4 Mierová konferencia v Paríži a reparácie 1918 – 1938
- II. sekcia MZV politická, fond: I./2

Archiv Ústavu T. G. Masaryka, Praha

- fond: T. G. Masaryk – republika, 1918 – 1937, Slovensko

Slovenský národný archív, Bratislava

- fond: Anton Štefánek
- fond: Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska
- fond: Referát MŠaNO v Bratislave
- fond: Úrad predsedníctva vlády 1938 – 1945

Štátny archív Košice, pobočka Košice

- fond: Československé reálne gymnázium v Košiciach 1919 – 1938
- fond: Československé štátne reálne gymnázium v Rožňave 1919 – 1933
- fond: Rádové československé reálne gymnázium premonštrátov v Košiciach 1935 – 1938

Štátny archív Levoča, pobočka Levoča

- fond: Štátne gymnázium v Levoči 1750 – 1953 (1968)
- fond: Štátna učiteľská akadémia v Levoči 1919 – 1950

Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad

- fond: Štátna slovenská obchodná akadémia v Poprade

Štátny archív v Prešove, pobočka Nižná Šebastová

- fond: I. štátne gymnázium v Prešove 1786 – 1953

Publikované pramene a dokumenty:

Almanach spišských stredoškólkov. Levoča, 1946.

Magyar Statisztikai Évkönyv, Új Folyam, XIX. Budapest, 1911.

Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. 5. rész. Részletes demografia (Magyar statisztikai közlemények), 61. köt. Budapest, 1916.

Pät' rokov slovenského školstva 1939 – 1943. (Zost. redakčná komisia Ministerstva školstva a národnej osvety). Bratislava : Štátne nakladateľstvo v Bratislave, 1944.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Rok 1918, 1919, 1920, 1922, 1923

Slovenský zákonník. Rok 1939.

Statistický prehľad škôl na Slovensku správneho obvodu Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Školský rok 1922 – 1923. Bratislava : Zpráva Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, rok vydania neuvedený.

Statistický lexikon obcí v republike Československej. III. Slovensko. Praha : Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický, 1927.

Statistická příručka Republiky Československé II. Praha : Státní úřad statistický, 1925.

Školstvo na Slovensku : školy, žiaci, učitelia v šk. r. 1918/19 – 1947/48. Bratislava : Slovenský plánovací úrad, 1949.

Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. Svazek I. Praha : Státní tiskárna, 1920.

Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1940, roč. III, zošit 13.

40 rokov Strednej ekonomickej školy Duklianskych hrdinov v Poprade. Zost. kolektív profesorov školy. Poprad : 1979.

Výročné správy:

A Kassai Magyar Királyi Állami Főreáliskola értesítője az 1908-1909.ik tanévről. Kassa : Szent Erzsébet Nyomda Részvénytársaság, 1909.

A Kassai Magyar Állami Leányközépiskola értesítője 1917-18 .ik tanévről. Kassa : Vitéz a Utóda Könyv és Nyomdája, 1918.

A Jászóvári Premontrei Kanonok Kassai Főgimnáziumának értesítője 1915-1916 iskolai évről. Kassa : Szent Erzsébet Nyomda Részvénytársaság, 1916.

A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Eperjesi Collégiumának értesítője az 1903-1904 iskolai évről. Eperjes : Kósch Árpád Könyvnyomtató Intézet, 1904.

Výročné zprávy československého štátneho reálneho gymnázia dr. Šrobára v Levoči, 1918/19 – 1937/38.

Výročné zprávy štátneho československého reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi, 1918/19 – 1938/39.

Výročné správy štátnej obchodnej školy v Kežmarku, 1919/20 – 1938/39.

Výročné zprávy československého štátneho koedukačného učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi, 1918/19 – 1939/39.

Výročná správa dievčenského štátneho reálneho gymnázia v Košiciach 1929/1930.

Výročné správy Rímskokatolíckeho biskupského slovenského gymnázia v Levoči za školský rok 1940/41 – 1943/44

Výročná správa Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Levoči za školský rok 1938/39 – 1944/45

Výročná správa Rádového slovenského dievčenského gymnázia Kongregácie Dcér Božského Vykupiteľa v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1939/1940, 1940/1941, 1942/1943, 1943/1944.

Jubilejná výročná správa čl. štátneho koedukačného učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi 1918 – 1928.

Výročná správa štátneho slovenského koedukačného učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1938/39, 1939/40.

Výročná správa Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Spišskej Novej Vsi za školský rok 1940/41, 1943/44,

Výročná správa Rímskokatolíckeho československého ženského učiteľského ústavu v Levoči za školský rok 1934/35

Hlavná výročná správa Rímskokatolíckej slovenskej dievčenskej učiteľskej akadémie v Levoči za školský rok 1940/41, 1944/45.

Výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej akadémie v Poprade, 1939/40, 1940/41, 1943/44, 1944/45, 1945/46 – 1948/49

Výročná správa Štátnej slovenskej obchodnej školy v Kežmarku za školský rok 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44.

Výročné zprávy Štátneho slovenského reálneho gymnázia v Kežmarku za školský rok 1938/39

Výročné zprávy Štátneho slovenského gymnázia v Kežmarku za školský rok 1939/40 – 1943/44.

Dobová periodická tlač:

Slovenský východ. Roč. 4, 1921, č. 169, s. 1. Za maďarské školy v Košiciach.

Gardista. Roč. 3, 1941, č. 4, s. 7. Z činnosti veliteľstiev Hlinkovej gardy. Z činnosti veliteľstiev Hlinkovej gardy.

Literatúra:

BARÁTHOVÁ, Nora a kol. *Život Kežmarku v 13. až 20. storočí*. Kežmarok : Jadro, 2014.

BARTLOVÁ, Alena. Podiel dramatického umenia na premene Slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1939. In *Česko-Slovenská historická ročenka*, 2009, Brno-Bratislava : Academicus-Coprint, 2009.

BENIAČ, Ján. Stredné školy v Košiciach a ich rozvoj v prvom desaťročí našej samostatnosti. In ŠTANCL, J. G. (ed.). *Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918-1928*. Košice: Výbor pre oslavy 10. výročia Československej republiky, 1928.

CIGÁNEK, Radim. *Politický zápas o jednotnú štátnu školu 1945 – 1949*. Praha : Karolinum, 2009.

DRAXLER, Vladimír. Slovenské rozhlasové vysielanie v rokoch 1926 – 1938. In ROGUL'OVÁ, Jaroslava a kol. *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009.

ĎURKOVSKÁ, Mária. Kultúra ako jedna z dimenzií spoločenského života v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945. In SOKOLOVIČ, Peter (Ed.). *Život v Slovenskej republike Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 258.

FELKAI, László. *Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1979.

FELKAI, László. *Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról*. Budapest : Tankönyvkiadó, 1983.

FERDINANDY, Katalin. *A dualizmuskori elitiskolák. A felekezeti összetétel változása a statisztikák tükrében*. Dostupné na internete: www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=tartalomsor

GEŠKOVÁ, Želmíra. *Biografie vo výročných správach škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19 – 1952/53*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2009.

GEŠKOVÁ, Želmíra – KRIŠKOVÁ, Ľubica. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19 – 1952/53*. Martin : Matica slovenská, 1998.

HREHOR, Henrich. Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium v Prešove v rokoch 1919 – 1939. In *Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*. 2013, roč. 16, č. 3, s. 38-51. Dostupné na internete:

<http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-16-rok-2013/3/studie-a-clanky/safarikovo-ceskoslovenske-statne-realne-gymnazium-v-presove-v-rokoch-1919-1939/>

CHALUPECKÝ, Ivan. *Dejiny Levoče 2*, Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975.

JAKSICSOVÁ, Vlasta. „Usmernená“ slovenská kultúra a jej inštitucionálne rámce v 40. rokoch minulého storočia. In KÁZMEROVÁ, Ľubica. *Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku 1918 – 1945*. Bratislava : HÚ SAV vo vyd. Prodama, 2012.

KATUS, László. Etnikumok, nemzetiségek. In: *Szentpéteri József (főszerk.): Magyar Kódex. 5. Az Osztrák-Magyar Monarchia. Magyarország művelődéstörténete 1867-1918*. Budapest : Kossuth Kiadó, 2001.

KÁRPÁTY, Vojtech. K niektorým otázkam slovenského stredného školstva 1939 – 1945. In SOKOLOVIČ, Peter (Ed.). *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010.

KÁZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918-1939. In Zemko, M. – Bystrický, V. *Slovensko v Česko – Slovensku 1918 – 1938*. Bratislava : Veda, 2004.

KÁZMEROVÁ, Ľubica. Riadiace orgány školstva na Slovensku a vzdelávací systém v rokoch 1918 – 1945. In KÁZMEROVÁ, Ľubica. *Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku 1918 – 1945*. Bratislava : HÚ SAV vo vyd. Prodama, 2012.

KÁZMEROVA, Ľubica. Školstvo na Slovensku a politický systém jednej strany. In *Česko-Slovenská historická ročenka*, 2010.

KELEMEN, Elemér. Állam, egyház, iskola – a dualizmus korában. In Balogh László (ed.). *Állam–egyház–iskola*. Budapest : OPKM, 1996.

KELEMEN, Elemér. A népoktatás Magyarországon a dualizmus korában. In SOMORJAI, József (ed.). *Népiskolák Magyarországon. Nemzetközi Iskolatörténeti Konferencia. Tatabánya, 1996. augusztus 26–27*. Tatabánya, 1997.

KODAJOVÁ, Daniela. Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*. 2006, roč. 9, č. 4, s. 27-36. Dostupné na internete:

<http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-9-rok-2006/4/studie-a-clanky/vyssie-vzdelavanie-dievcat-na-slovensku-v-19-storoci/>

KOLLÁROVÁ, Zuzana. – JANČEKOVÁ, Mária. *500 rokov športu kežmarského*. Poprad: Jadro, 2014.

KOPČANYIOVÁ, Milada. Košické stredné a odborné školstvo dva roky po prevrate (1918-1920). In OLOŠTIAK, Martin – CHOVANEC, Marek (eds.) *8. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013.

KORMOŠOVÁ, Ružena a kol. *Gymnázium v Spišskej Novej Vsi dávne a nedávne*. Spišská Nová Ves : Gymnázium Školská, 2006.

LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny V, 1938 – 1945*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2012.

MÁTEJ, Jozef. *Školská výchova za takzvaného Slovenského štátu*. Bratislava : SPN, 1958.

MILLA, Michal. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008.

MOLNÁR, Július – MATOUŠEK, Branislav – HORVÁTH, Peter. *Gymnázium Jána Hollého v Trnave v prvej polovici 20. storočia, 1900 – 1953*. Trnava : Y.E.T.Y., 2009.

NEUPAUER, František. Školská politika v období Slovenskej republiky 1939 – 1945. In Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter (eds.). Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 74-88.

OLEJNÍK, Milan. Transformácie identity spišských Nemcov v závislosti na meniacich sa štátových a sociálnych podmienkach Slovenska v 20. storočí. In BAČOVÁ, Viera – KUSÁ, Zuzana (eds.). *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice : SvÚ SAV, 1997.

PAVLIK, Eduard. Školstvo v Spišskej Novej Vsi. In KURUC, Jozef (Ed.). *Spišská Nová Ves 1. Zborník k dejinám a výstavbe mesta*. Spišská Nová Ves : Mestský národný výbor v Spišskej Novej Vsi, 1968.

PODMÁKOVÁ, Dagmar. Divadlo na Slovensku 1918 (1920) – 1938. In ROGUL'OVÁ, Jaroslava a kol. *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009.

POTEMRA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901-1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1990.

ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska (české střední školy v letech 1867 – 1918)*. Praha : Libri, 2007.

SEDLÁK, Imrich. Literárne múzeum Pavla Horova v Bánovciach nad Ondavou. Bratislava : Vydavateľský závod reklamného podniku Erpo, 1987.

SCHLETT, István. *Eötvös József*. Budapest : Gondolat, 1982.

SIMON, Gyula. *A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története*. Budapest : Tankönyvkiadó, 1979.

SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda 1939 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009.

ŠVORC, Peter. Košice a začleňovanie Slovenska do nového štátu 1918 – 1919. In ŠUTAJ, Štefan (Ed.). *Košice a dejiny – Dejiny Košíc*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2011.

TAJTÁK, Ladislav. (eds) *Dejiny Rožňavy* zv. 1. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978.

TAJTÁK, Ladislav. (eds) *Dejiny Rožňavy* zv. 2. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978.

VASIL'OVÁ, Darina. Kolégium v Prešove a významné medzníky novodobých dejín. In ŠVORC, Peter – HARBUL'OVÁ, Ľubica (eds.). *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1948 – 1918*. Prešov – Bratislava – Wien: Katedra všeobecných dejín a Katedra slovenských dejín a archívnictva FF PU v Prešove, Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut in Wien, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy pri SAV v Bratislave, 1999.

VESELÁ, Zdenka. K historii středního školství. In *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university (Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis Brunensis)*, I, 6, 1971, s. 127-139.

ZAVACKÁ, Katarína. Tlač cenzúra a propaganda na Slovensku. In *Československá historická ročenka*, 2007.

ZMÁTLO, Peter. *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*. Bratislava : Chronos , 2005.

ŽBIRKOVÁ, Viera. *Škola a slovenský učiteľ v Uhorsku na konci 19. a začiatku 20. storočia*. Dostupné na internete:

pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=4336&edmc=4336

**Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia
(vybrané aspekty)**

Mária ĎURKOVSKÁ a kol.

Recenzenti:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

doc. JUDr. Erik Štenpien, PhD.

Monografia je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA MŠVvU a SAV č. 2/0055/13 „Školy, žiaci, učitelia – vývoj stredného školstva vo vybraných mestách východného Slovenska v rokoch 1918 – 1948“.

Vydal:

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice

1. vydanie, 2015

Vytlačila: Tlačiareň Multiprint, s.r.o.

Náklad: 150 ks

ISBN 978-80-89524-21-1